

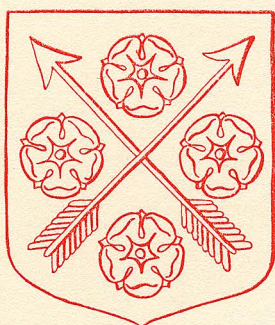
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

NÄRKE

BAND I. HÄFTE 2.

ÖREBRO HÄRAD

AV

E. LUNDBERG, S. MÖRNER

OCH

BERTIL WALDÉN

KYRKOR I ÖREBRO HÄRAD

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

AV

ERIK LUNDBERG, STELLAN MÖRNER

OCH

BERTIL WALDÉN

Med stöd av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag

STOCKHOLM

1949

*UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN*

Å titelbladet: Örebro härads sigill fr. 1600-talet
efter ritn. (1949) i R.A.

Esselte aktiebolag
Stockholm 1949
500656

FÖRORD

Det här föreliggande häftet med beskrivningar av Närkes kyrkor påbörjades redan på 1920-talet och avsåg att omfatta samtliga kyrkor i Örebro härad. Häftets titel har emellertid under tiden råkat bli i viss mån oegentlig, emedan Almby och Långbro kyrkor samt Ånsta forna kyrka, som beskrivas i detta häfte, icke längre ligga i Örebro härad, utan inom Örebro stad med vilken Långbro och Ånsta inkorporerades 1937, Almby 1943. I ecklesiastikt hänseende har emellertid inkorporeringen ej medfört någon förändring, varför det gamla häradsområdet här bibehållits.

Beskrivningarna av de kyrkor inom häradet, som tillhöra Glanshammars kontrakt, nämligen Kil, Gräve, Axberg och Hovsta, utfördes under 1920-talet av dåvarande konsthistoriestuderanden, fil. kand. greve Stellan Mörner, under det att övriga kyrkor (tillhörande Örebro kontrakt) under 1930-talet beskrevos av dåvarande antikvarien, numera professorn Erik Lundberg och landsantikvarien Bertil Waldén, varvid Lundberg bearbetat de byggnadshistoriska avsnitten, Waldén övriga partier av beskrivningarna.

På grund av olika omständigheter, icke minst ekonomiska svårigheter, kunde dessa beskrivningar icke omedelbart befordras till trycket. När tryckningsfrågan åter blev aktuell på 1940-talet var en revision av de föreliggande manuskripten nödvändig. Emellertid hade vid denna tidpunkt greve Mörner för länge sedan helt övergått till den utövande konstnärens verksamhet och antikvarien Lundberg tagits i anspråk av andra uppgifter, varför landsantikvarien Waldén ensam åtog sig uppgiften att revidera och delvis omarbeta och förkorta samtliga kyrkoberivningar till den form i vilken de här föreligga.

Utgivarna hava all anledning att till samtliga de tre författarna uttala ett varmt tack för deras lika sakkunniga som tålmodiga medverkan i detta arbete. Till landsantikvarien Waldén går ett särskilt tack för hans benägna medverkan vid den slutliga redigeringen och korrekturläsningen, trots att han varit upptagen av många andra maktpåliggande publikationsarbeten.

Här ovan meddelade fakta rörande tillkomsten av detta häfte äro måhända ägnade att giva en viss föreställning om, huru ekonomiska och praktiska svårigheter kunna inverka försvårande och försenande på publikationen av våra kyrkoberivningar. Det är därför för utgivarna en glädje att kunna meddela, att publiceringen av Närkes kyrkoberivningar i fortsättningen torde komma att fullföljas i snabb takt, under förutsättning att tillräcklig avsättning av arbetet kan påräknas inom landskapet.

Stockholm i augusti 1949.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL

VIKTIGARE KÄLLOR MED FÖRKORTNINGAR

- ADELIGA GRAFVAR = ms med denna beteckning i A. T. A.
BAGGE = J. F. Bagge, Beskrifning om Upstaden Örebro, Örebro 1785.
BERCH = C. R. Berch, Öfver Gr. Dahlbergs Svecia Antiqua & Hodierna, Anvisningar till Beskrifning samlade af C. R. B. 1770, ms i A. T. A.
BERGSTEDT = Carl Fredr. Bergstedt, Berättelse om en resa i Nerike 1844.
DIPL. SUEC. = Diplomatarium Suecaum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand, et E. Hildebrand, Sthlm 1829—70.
HAGSTRÖM = K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne IV, Strängnäs 1901.
HOFBERG = H. Hofberg, Beskrifning öfver Örebro stad och land, ms i Ö.L.M., till vissa delar publ. i MEDD. VIII, s. 36 of, IX, s. 65 of, och X, s. 5 of.
HOFBERGS RESEB. = Hofberg, Berättelse öfver resor i Närke 1868, ingifven i R A. Ms i A. T. A.
INV. 1830 = Inventarieförteckning, uppsatt i anledning av Kungl. Maj:ts förordning 1828 och konsistoriecirkulär 1830, ms i A. T. A.
JOHANSSON = J. Johansson, Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen i MEDD. I. s. 97 of.
LEWENHAUPT = Eugène Lewenhaupt, Historiskt-topografiska utställningen i Örebro i september 1902, Örebro 1905.
LUNDBERG = Erik Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940.
LUNDBERG-WALDÉN = Erik Lundberg och Bertil Waldén, Tornet i Gällersta och besläktade närkiska kyrktorn från romansk tid, Saxons bok på 70-årsdagen, Sthlm 1934, s 28—65, MEDD. = Meddelanden från föreningen Örebro läns museum, Örebro.
PALMSKIÖLD = Palmskiöldska samlingarna, Topographica XXXVI, Nerike, ms. i U. U. B.
PERINGSKÖLD = J. H. Peringsköld, Monumentorum Sveo-Gothorum, Liber XI, De Antiquitatibus et Inscriptionibus in Nericia, ms i K. B.
PRÄSTMÖTESHANDL. = Strengnäs stifts prestmöteshandlingar 1859—1923, Strängnäs 1859—1923.
RIKSREG. = Riksregistraturen, ms i R. A.
SAXON = J. L. Saxon, Närkes kyrkor i ord och bilder, Sthlm 1928.
SCHUBERT = F. W. von Schubert, Resa genom Sverige . . . 1817, 1818 1820 III, Sthlm 1825.
SOHLMAN = August Sohlman, *Nerike* (med delar af Westmanl. ö. Werml.) = Örebro län, ms i A. T. A.
STYFFE = C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, Tredje uppl., Sthlm 1911.
SVERIGE = Sverige, geografisk beskrivning under medverkan av flera förf., utg. av Otto Sjögren, femte delen, Sthlm 1935
Sv. K. = Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium.
SÖDERBERGS BESKR. = C. T. Söderberg, Beskrifning öfver de presterliga beställningarne i Strengnäs stift, Nyköping 1872.
SÖDERBERGS MATR. = DENS., Matrikel öfver ecklesiastika beställningarne inom Strengnäs stift, Nyköping 1854.
THAM = W. Tham, Beskrifning öfver Örebro län, Sthlm 1849.
TILAS = D. Tilas, Sokneskrifware II, s. 240 o. f., ms i K. B.
TUNELD = E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige II, åttonde uppl., Sthlm 1828.
UPMARK = Gustaf Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

Örig litteratur återfinnes i resp. kyrkors källförteckningar och i noterna.

ÖVRIGA FÖRKORTNINGAR

(Se även förkortningslistan till Nordisk Familjeboks tredje upplaga.)

- A. T. A. = Antikvariskt-topografiska arkivet, en sockenvis ordnad samling i V.H.A.A., Sthlm.
B. St. = Kungl. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
INV.-FÖRT. = Inventarieförteckning.
K. B. = Kungl. Biblioteket, Sthlm.
KST.-PROT. = Kyrkostämmoprotokoll.
KR.-PROT. = Kyrkorådsprotokoll.
R. A. = Riksarkivet, Sthlm.
RÄK. Räkenskaper.
S.H.M. = Statens Historiska Museum, Sthlm.
U.U.B. = Uppsala Universitetsbibliotek.
V.H.A.A. = Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Sthlm.
Ö.L.M. = Örebro läns Museum, ävensom museets arkiv och bibliotek, Örebro.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd. D = diameter. Dj = djup. H = höjd. L = längd.

Samtliga mått, där ej annat anges, i cm.

Silverstämplars tydda enl. UPMARK, tennstämplars tydda enl. ALB. LÖFGREN. Det svenska tenngjutarehantverkets historia I, Sthlm 1925 -33.

INNEHÅLL

Almby kyrka.....	159
Långbro kyrka	179
Ekers kyrka	184
Mosjö kyrka	195
Täby kyrka	226
Vintrosa kyrka	242
Tysslinge kyrka.....	258
Kils kyrka	271
Gräve kyrka	310
Axbergs kyrka	325
Dylta brukskapell	347
Hovsta kyrka	348

ÖREBRO HÄRADS KYRKOR

AV

ERIK LUNDBERG, STELLAN MÖRNER

OCH

BERTIL WALDÉN

Uppmätningsritningarna äro utförda av följande personer: situationsplanerna av JOHN SÖDERBERG 1944, övriga uppmätningsritningar av HENRICKSON HANSEN och THURE W. LÖFGREN 1921, HARRY PETERSSON 1929, RAGNA ROSENBORG och S. LINDSTRÖM 1930. Reviderade 1944 av JOHN SÖDERBERG.

Fig. 124. Exteriör från s.v. Foto S. Lindskog.
 Äusseres, von SW gesehen. The church from S.W.

ALMBY KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 ÖREBRO KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 104. — SCHUBERT, s. 358. — TUNELD, s. 45. — THAM, s. 75. — SÖDERBERGS MATR., s. 88. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 48 o.f. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1923, 1930, 1942. — K. K:SON LEIJONHUFVUD, Korta ant. om släkten Leijonhufvuds vapen m. m., h. 1, Sthlm 1899. — HAGSTRÖM, IV, s. 3. — LEWENHAUPT, s. 29. — E. J. ANDERSSON, Alby kyrka. I Närke, s. 286. — SAXON, s. 355 o.f. — T. A. LINDÉN, Alby kyrka. I Till hembygden 1930, s. 30 o. f. — SVERIGE, s. 26. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 54. — LUNDBERG, s. 437, 380, 383. — B. WALDÉN, Kyrkan. I Alby, En Minnesskrift, Örebro 1943, s. 30 o. f.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: R. A.: RIKSREG. 4 aug. 1694. — K. B.: TILAS, s. 522. — A. T. A.: INV. 1830. — HOFBERGS RESEB. — SOHLMAN, s. 10. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl., ritn. och fotos särskilt rör. 1928 års restaurering. — U. U. B.: PALMSKIÖLD, s. 133 o. f., 141, 143. — Ö. L. M.: K. K:SON LEIJONHUFVUD, Några blad ur Alby församlings och kyrkas historia. — Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1604. — ST.-PROT. 1652—1863. — Kst.-PROT. från 1863. — KR.-PROT. från 1788. — INV.-FÖRT. från 1605.

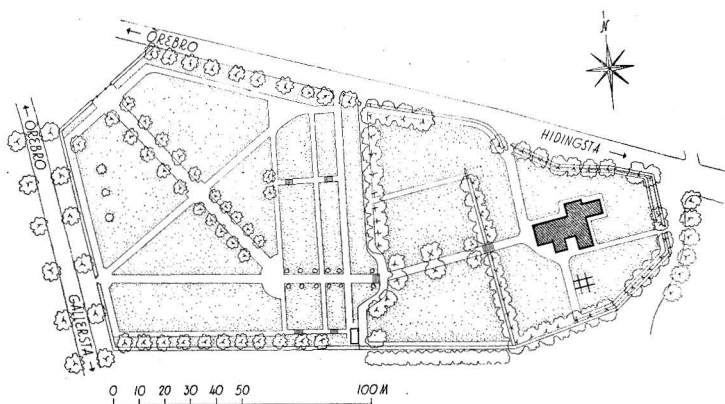

Fig. 125. Situationsplan. Skala 1 : 3000.
Lageplan. Plan of site.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Almby nämnes 1314 såsom självständigt pastorat och torde ha existerat som sådant intill reformationen, då församlingen såsom sacellani lades under Örebro pastorat. Den förste kände komministern omtalas 1576. År 1878 skildes Almby från Örebro och blev åter eget pastorat inom Örebro kontrakt. Socknen inkorporerades 1943 med Örebro stad, men i ecklesiastikt hänseende har detta icke medfört någon förändring.

KYRKOGÅRDEN

Inom den nuv. kyrkogården (fig. 125) är den kring kyrkan belägna ö. delen den äldsta; fig. 127 visar dess omfattning 1827. Åt v. ha dels på 1910-t., dels på 1930-t. anlagts nya, terrasserade områden. — Den äldre kyrkogårdens gråstensmur hade brädtak till 1771, då den torvtäcktes.¹ Den ombyggdes 1793 och försågs då med järngrindar på murade pelare. Tidigare funnos kyrkogårdsportar, trol. stigluckor med trädörrar.² En dylik, borttagen redan 1660, var belägen n. om kyrkan; en port åt ö. nybyggdes på 1670-t. och utvidgades 1739. En port åt s. uppfördes 1699. — De nuv. ingångarna ha enkla, smidda grindar mellan granitpelare. — I terrassmuren mellan gamla kyrkogården och de nya områdena är sedan 1912 inbyggd en bisättningskällare. — Kyrkogården är bevuxen med lövträd; dess olika partier indelas medelst häckar.

Några av de äldre gravvårdar, som finnas bevarade på gamla kyrkogården, behandlas s. 172 o. f.

På gamla kyrkogården reser sig s. om kyrkan en öppen klockstapel (fig. 124 o. 126),

BISÄTT-
NING-
KÄLLARE

KLOCK-
STAPEL

¹ Jäml. k. brev 22 mars 1759 ang. åtgärder för kyrkornas skyddande mot eldfara; jfr Sv. K., Uppland. bd IV, h. 1, s. 134.

² En järnring, som uppges ha tillhört en av kyrkogårdsportarna, finnes i Ö. L. M.; jfr nedan s. 175.

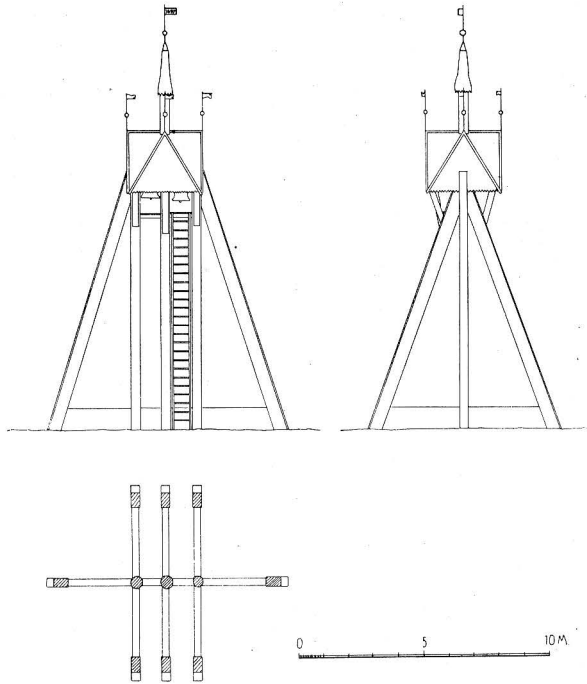

Fig. 126. Klockstapeln.
Glockenturm. The bell tower.

en smäcker timmerkonstruktion, spånklädd och tjärstruken. Den uppfördes 1697 av en byggmästare vid namn Erik. En året förut nedtagen stapel synes ha varit gammal och skröplig att döma av ofta återkommande reparationer under 1600-ts s. h. Den nuv. stapeln har undergått reparationer bl. a. 1729, 1796 och 1853. Ang. de i stapeln hängande klockorna se nedan s. 172.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkans huvudparti, som har långsträckt rektangulär grundplan, kransas av HUVUDELAR utbyggnader: åt s. vapenhus från 1698 och den s. k. Nykyrkan (1600-t.), åt n. sakristia från 1500-t. samt åt ö. Åkerhielmska gravkoret från slutet av 1700-t. Trots sin till synes enhetliga form, är själva huvudpartiet ej något homogent byggnadsverk (jfr fig. 128). Sålunda är mellersta delen den äldsta. Den utgör resten av en urspr. kyrka, vars n.ö. hörn kan iakttagas från sakristians vind. Till denna äldsta kärnkyrka från 1100-t. ha sekundärt — möjligen under 1200-t. — fogats dels korpartiet, dels den nuv. kyrkans v. del. Över dessa i olika repriser uppförda murar bilda de vid medeltidens slut eller på 1500-t. slagna, rikt utbildade valven ett sam-

11*. *Sveriges kyrkor. Närke I.*

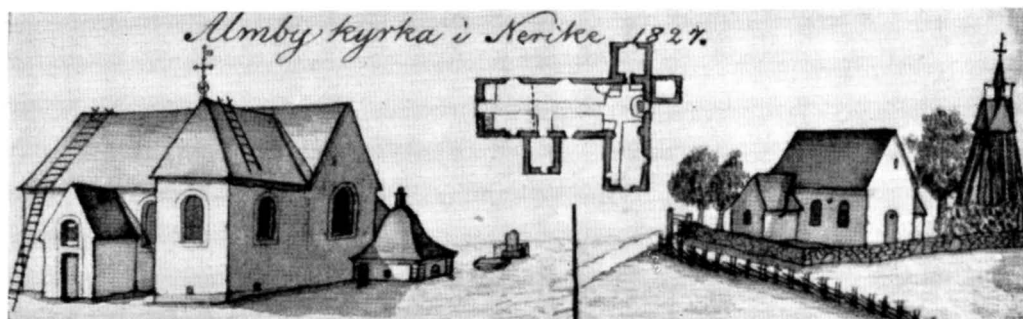

Fig. 127. Exteriör från s.o. och från n.v. samt grundplan 1827. Efter teckning i enskild ägo. Äusseres, von SO und NW gesehen, und Grundriss, 1827. Exteriors from S.E. and N.W. and plan, 1827.

- MATERIAL** manhängande parti. — Materialet är mestadels sandsten, här och var något kalksten samt i Åkerhiemska gravkoret, i valven och i muröppningarnas omfattningar tegel.
- EXTERIÖR** Vissa partier ha sockel i form av ett framspringande obehugget murskift. — Yttermurarna äro sedan 1832 spritputsade med slätputsade hörn och omfattningar. — De stickbågiga fönstren fingo sin nuv. form 1832. En fönsterutvidgning omtalas 1694; i n. långhusmuren upptogos fönster 1751 och 1777, vilka årtal finnas angivna invändigt å muren. De flesta fönstren äro försedda med glasmålningar från 1920-t. — Ingångarna, som ej uppvisa några ålderdomliga former, ha med kopparplåt klädda dörrar från 1928. Ang. en smidesbeslagen dörr, nu i Ö. L. M., jfr nedan s. 163 o. 175.
- INTERIÖR** Fig. 130 visar kyrkans interiör. — I kor och mittgång till största delen nytt (1928) golv av kalksten med här och var inlagda äldre gravstenar; i bänkkvarteren brädgolv. — De slätputsade innerväggarna, som 1863 målades i ljusgul kalkfärg, äro sedan 1928 avfärgade i grå ton. I korets n. vägg invid sakristiedörren en nisch, vari ett trol. medeltida väggsåp varit infattat.
- De tre valven äro slagna av tegel i mycket omsorgsfull teknik. Dekorativt utbildade valvstrålar uppbära halvstens kupor, slagna på stick och måttligt kupade. Koret har ett rikt utbildat stjärnvalv, den mellersta travén ett något enklare dylikt och den i v. ett åttedelat valv. — Obetydliga rester av trol. senmedeltida kalkmålningar anträffades 1928 dels i koret, dels å n. väggen i mellersta travén. Valvens nuv. målning, imiterande sengotiska mönster och motiv, härrör från 1906.
- KALKMÅLNINGAR**
- TAKSTOL, YTTERTAK** De fem takstolarna över korpartiet utgöra ett vackert prov på senmedeltida takstolskonstruktion; i övrigt är takstolen av senare datum. — Det i äldre tid spåntäckta yttertaket belades 1835 med tegel och 1928 med skiffer.
- SAKRISTIAN** Den tunnvalvda, med skiffertak täckta sakristian har åt n. ett 1731 utvidgat, rundbågigt fönster samt i ö. och s. väggarna murnischer, vilka utgjort väggsåp. Från koret leder en stickbågig dörröppning med järnbeslagen dörr. Under nuv. brädgolv

ett äldre tegelgolv. Vitputsade väggar med schablonmålning. — Framför fönstret är uppfört ett altare av trä.

»Nykyrkan», det förutvarande Leijonhufvudska gravkoret, utgör sedan 1752 en del av kyrkan och är försedd med bänkinredning. Rummet täckes av ett kryssvalv och öppnar sig mot koret med en i kyrkomuren upptagen, vid båge. Under golvet, till vilket ett par trappsteg leder upp från korgolvet, en välvd gravkammare. Det övre rummet, gravkoret, var ursprungligen en minneshall, varest begravningsvapen, fanor m. m. voro upphängda (jfr nedan s. 174). — Det trol. vid mitten av 1600-t. uppförda gravkoret var försett med ett »torn», en spånklädd träkupol med lanternin, som 1730 nedtogs, enär »största fara war, at af Stormwäder, Tornet kunnat kullkastas, samt till obotelig skada, falla in uppå, och förderfwa sielfwa Kyrckian». »Tornet» ersattes med ett åt s. avvalmat, numera skiffertäckt sadeltak, vars utformning gör, att gravkoret utvändigt framträder som en kyrkans korsarm.

Ett framför kyrkans s. ingång uppfört vapenhus av trä ersattes 1698 av ett av gråsten byggt dylikt. Byggnaden har sadeltak, täckt med skiffer, samt invändigt sedan 1928 enkelt putsat valv av trä; tidigare plant brädtak. Stengolv.

Det Åkerhielmska gravkoret har en till större delen under kyrkogårdens nivå belägen gravkammare med nedgång från ö. De slätputsade murarna ha hörnpilastrar och profilerad taklist. Det karnisprofilerade plåttaket är sedan 1928 svartmålat; förut rödmålat.

Underjordisk värmekammare, belägen mellan Nykyrkan och vapenhuset, inreddes 1928, då tidigare kaminuppvärmning ersattes av värmeledning med radiatorer.

BYGGNADSHISTORIA

Den till omfånget helt oansenliga, c. 13,5 m. långa kärnkyrkan utgjordes av ett kort, nästan kvadratisk (invändigt c. 6 × 7,5 m.) långhus med smalare kor, vilket sistnämnda synes ha haft rak ö.-gavel utan absid. Av denna gavel ingå rester i den nuv. kyrkans ö. mur (jfr fig. 128). Långhusets n.ö. murhorn är uppfört av sandsten, formad till medelstora kvadrer genom behuggning med pikhacka. Inre murytor ha varit överdragna med fin puts. Av takkonstruktionen ha bevarats urspr. remstycken av ek, uppvisande en anmärkningsvärd form med insidan urgröpt, tydligen för att murverket skall hålla stocken i läge. Av den urspr. takstolen återstå endast de båda sparrar, som vilat i ytterkanten av ö. långhusgavelns röste, samt ovan långhusmurarna ändarna till de vid valvslagningen avkapade takbjälkarna.

Inga urspr. ingångar eller fönster finnas bevarade. S. ingången har dock, ehuru den utvidgats och förändrats, ännu kvar sin plats. HOFBERG beskriver portalen sålunda: »Den rundbågiga dörröppningen är försedd med dörrfält med vågrät underkant, hvarigenom dörren fått rak översida» (d. v. s. portalen har haft tympanon). I denna port har suttit en numera i Ö. L. M. förvarad dörr (fig. 140, jfr s. 175), vars smidesornering

NYKYRKAN

VAPENHUSET

ÅKER-
HIELMSKA
GRAVKORETUPP-
VÄRMNINGKÄRN-
KYRKAN

avviker från orneringen på övriga kända romanska dörrar i Närke.¹ Detta gäller såväl ornamentalt som i fråga om smidestekniken.

Dörrens ålderdomliga smide i förening med remstyckenas konstruktion ävensom grundplanens proportioner — långhusets ringa längd i förhållande till bredden — talar för, att kärnkyrkan i Almby tillhör den äldsta typen bland Närkes stenkyrkor. Den torde ha uppförts under 1100-t.

MEDELTIDA
TILL- OCH
OMBYGG-
NADER

Denna äldsta, oansenliga kyrka visade sig redan under medeltiden otillräcklig såsom gudstjänstlokal. I syfte att vinna ökat utrymme förlängdes långhuset åt v. genom tillbyggnad av ett ungefär kvadratisk parti. Stenmaterialet i detta, som delvis hämtades från den rivna v.-gaveln, är mindre omsorgsfullt behandlat. Vidare utvidgades koret, som erhöll samma bredd som långhuset. Det förblev dock allttjämt lägre än detta. I det nya koret slogs ett lågt kryssvalv; ett vid 1928 års restaurering påträffat valvanfang i det nuv. korets n.ö. hörn har markerats i putsen. Långhuset hade plant paneltak, spikat på de grova bjälkar, vilkas ändar kvarligga på muren. — När dessa utvidgningar ägt rum och om det skett samtidigt eller i olika etapper, kan ej med bestämdhet anges, men man är benägen att gissa på 1200-t., ett århundrade då den kyrkliga byggnadsverksamheten i Närke är särskilt livaktig och då vidare Örebros snabba tillväxt torde ha återverkat på den omgivande trakten.

Vid medeltidens slut — under 1400-ts s. h. eller kanske först ett stycke in på 1500-t.² — raserades korets valv och borttogs långhusets innertak. Koret påbyggdes till samma höjd som långhuset, och tre nya tegelvalv slogs över hela kyrkan.

FÖRÄND-
RINGAR I
NYARE TID

Under 1500-t. tillbyggdes sakristian, måhända också vapenhuset av trä framför s. ingången. — Trol. vid 1600-ts mitt uppfördes det Leijonhufvudska gravkoret med dess »torn», i slutet av 1700-t. det Åkerhielska gravkoret. — I övrigt har kyrkobyggnaden icke undergått några mera genomgripande förändringar, endast ett antal reparationer, bland vilka de mera omfattande må nämnas. Då kyrkan var »till taak heelt och hållen förfallen», beviljades 4 aug. 1694 en stiftskollekt, varigenom medel erhöles till ny takresning och nytt yttertak, utvidgning av fönster m. m. ävensom till uppförandet 1697—98 av vapenhus av sten samt ny klockstapel. En stor reparation ägde rum 1830—32, då bl. a. kyrkan rappades, fönster och dörrar utvidgades, golvet om-lades och inredningen delvis förnyades. Den senaste restaureringen försiggick 1928.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE OCH
ALTAR-
PRYDNADER

Det murade och putsade altaret täckes av en trol. medeltida, korsmärkt håll av röd kalksten. Ett modernt krucifix av elfenben och ebenholtz ersatte 1928 ett 1832

¹ T. ex. dörren i Mosjö k:a, s. 198, fig. 162; dörrar av Mosjödörrens typ finnas bl. a. i Knista (nu i Ö.L.M.), Hidinge, Edsberg och Hardemo kyrkor. Jfr HOFBERGS MINNEN samt LUNDBERG, Sankt Örjans bild å Kungslena kyrkdörr . . . (i Med hammare och fackla, IV).

² Jfr WALDÉN, Almby, en minnesskrift, s. 33.

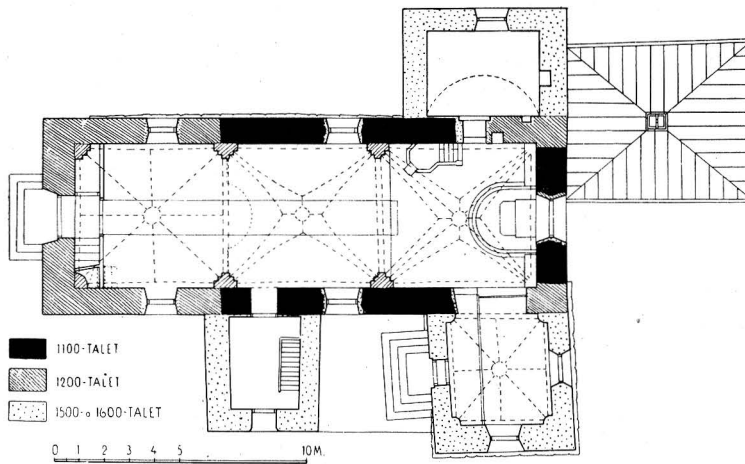

Fig. 128. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss. Plan.

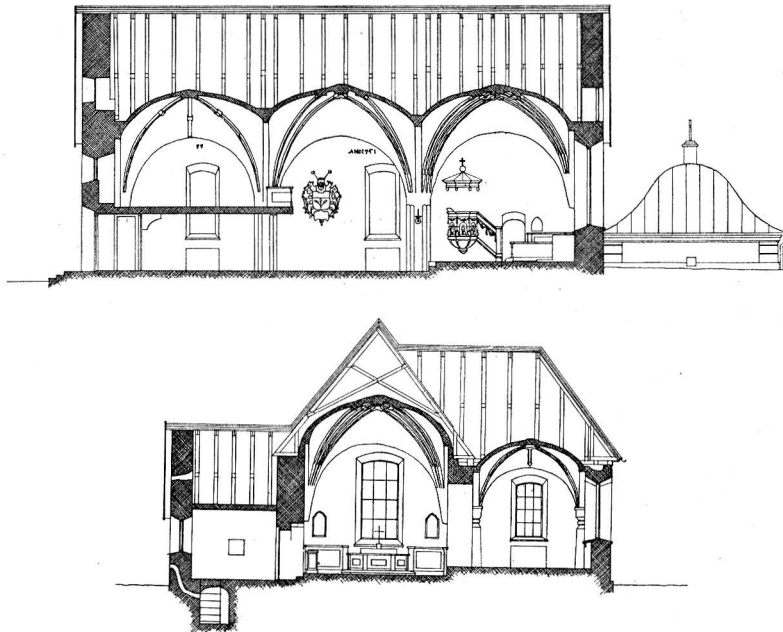

Fig. 129. Längdsnitt genom långhus och kor samt tvärsnitt genom sakristian, koret och Nykyrkan. Skala 1 : 300.
Längsschnitt durch das Langschiff und den Chor und Querschnitt durch die Sakristei, den Chor und die »Neukirche». Longitudinal section through nave and chancel; transverse section through vestry, chancel and the »new church».

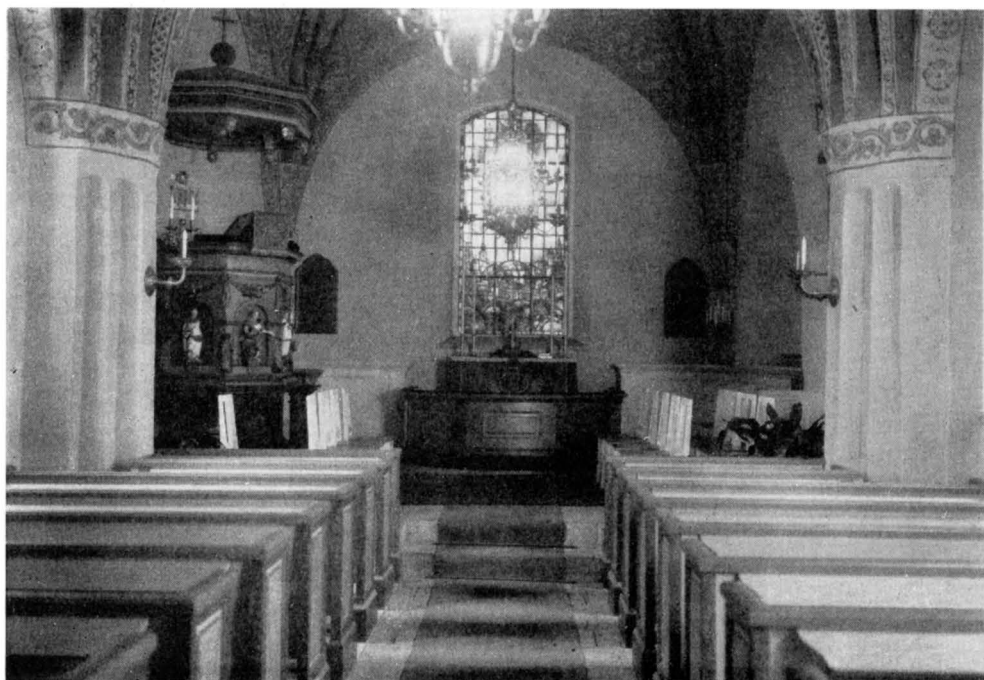

Fig. 130. Interiör mot ö. Foto S. Lindskog.
Inneres gegen O. Interior facing E.

anskaffat kors av förgyllt trä med törnekrona och spikar, numera uppsatt på korets s. vägg. Denna altarpriodnad ersatte i sin tur en numera förkommen altartavla, som enl. inv. 1830 bestod av »3 afdelningar, den medlersta under fenstret föreställer Den hel. Nattwardens Instiftelse, till höger Jesus på korset till wenster Christi uppståndelse». Altartavlan skänktes 1731 av en ägare till Hjälmarsberg, bergsrådet Jacob Åkerhielm. — Den halvcirkelformiga altarringen av trä är sluten och — i likhet med bänkinredning och orgelläktare — 1928 målad i grågrön ton med marmorering i fyllningarna samt listverk i rött, gult m. fl. färger; klädsel röd plysch.

PREDIKSTOL Predikstolen (fig. 131) — 1832—1928 placerad i korets n.ö. hörn — är snidad i trä och polykromerad. Figurerna å korgen framställa de fyra evangelisterna. Å ljudtaket läses jämte ett bibelspråk åtalet 1681, då predikstolen skänktes av landshövdingen frih. Abraham Leijonhufvud till Hjälmarsberg och dennes maka Brita Kagg. Makarnas vapensköldar borttogos 1832 och ersattes med »tjenlige Ornamenten». Skulpturerna äro utförda av Georg Baselaque¹, och predikstolen målades av konterfejaren Erik Olofsson i Örebro. En 1832 anbragt övermålning avlägsnades 1928, då i samband med flyttningen även nytt trapppracke tillkom. — På predikstolen ett timglas på

TIMGLAS

¹ RABÉN, Träskulptur och snickarkonst, s. 220.

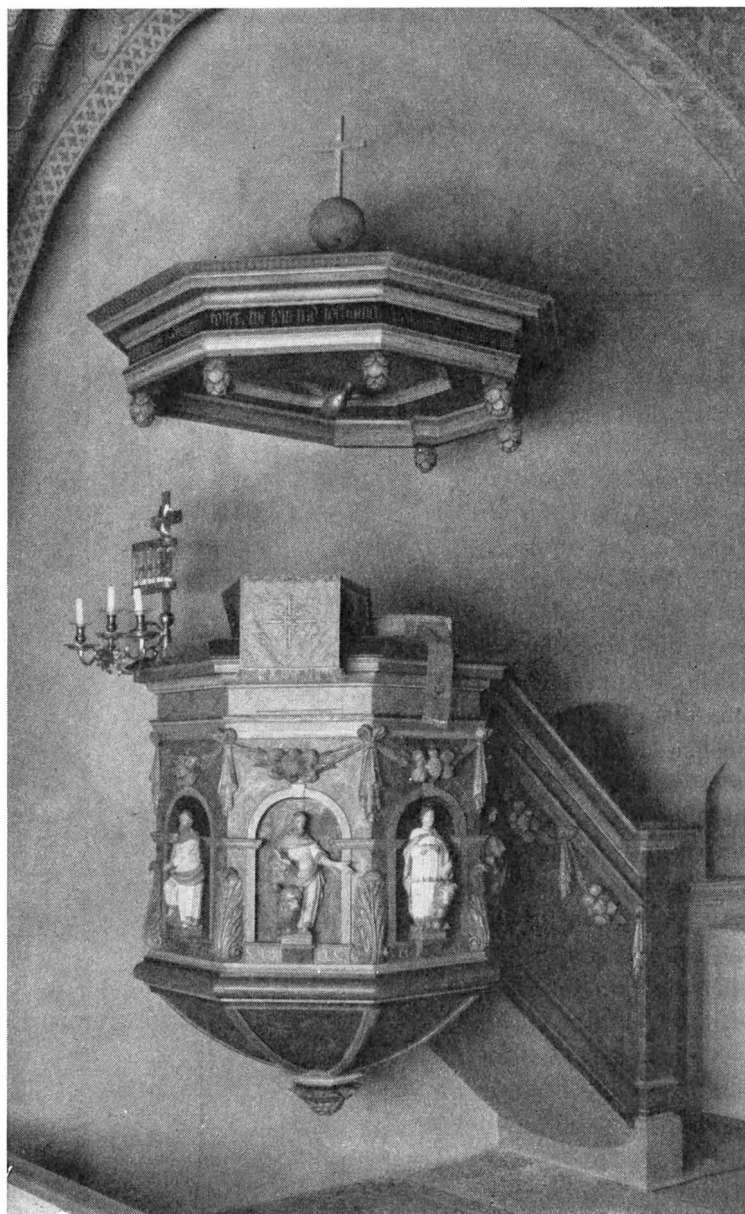

Fig. 131. Predikstol från 1681 med skulpturer av Georg Baselaque.
Foto N. Åzélius 1935.

Kanzel mit Skulpturen von Georg Baselaque, 1681. Pulpit. Carved figures by George Baselaque, 1681.

Fig. 132 a. Fot till dopfunt. 1100-t. Foto B. Waldén 1931.
Fuss eines Taufbeckens, 12. Jahrhundert. Sandstone base of a 12th cent. font.

ståndare av malm. H 60. Det skänktes 1702 av bergsrådet Jacob Åkerhielm och ersatte ett timglas, som kyrkan på 1600-t. fått övertaga från Nikolaikyrkan i Örebro.

BÄNK-
INREDNING

Bänkinredning från 1928. — En bänkinredning från 1690-t. synes ha ägt bestånd till 1832. De d. å. förfärdigade bänkarna ersattes 1883 med nya »efter samma modell som de i Lutherska bönhuset i Örebro». — »Capellansstolen» nämnes 1685; 1773 flyttades »prädstolen» åt andra sidan (i koret).

LÄKTARE

Läktaren ombyggdes 1928. Den slutna bröstningen har halvcirkelformigt framskjutande mittparti. — Kyrkans första läktare, från 1694, ombyggdes 1861, då bl. a. bröstningens fyllningar med målade bilder borttogos. Rester av denna läktarskärm dep. i Ö. L. M., 7 st. fyllningar, H 64, B 44, med målade framställningar av Moses, Kristus, Kristi dop m. m. — Å läktaren en orgel med tio stämmor, byggd 1919 av E. A. Setterquist & Son i Örebro, delvis ombyggd 1940. Den goticerande, numera vitmålade fasaden härrör från en 1863 installerad orgel.

ORGEL

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavla i snidad och förgylld träram. H 102. 1700-t. Ö. L. M. — Nummertavlor, två större och en mindre, målade i svart och guld. H 98, resp. 72. 1800-t.

DOPFUNTAR

Av en medeltida dopfunt¹ återstår foten (fig. 132 a), sandsten. H 30, nedre D 52, övre

¹ Jfr R. NORBERG, Medeltida dopfuntar i Sörmland, Sörmländska kyrkor, bd II, Eskilstuna 1944, s. 8 o. f. Funtar av likartad typ i Hovsta, Mosjö och Täby kyrkor.

Fig. 132 b. Cuppa till dopfunt från 1682. Foto B. Waldén 1931.
Cuppa eines Taufbeckens, 1682. Limestone bowl of a font, 1682.

Fig. 132 c. Fot till dopfunt från 1682. Foto B. Waldén 1931.
Fuss eines Taufbeckens, 1682. Sandstone base of a font, 1682.

38. Med uttömningshål. 1100-t. — Av en dopfunt från 1600-t. återstå fot (fig. 132 c), sandsten, och cuppa (fig. 132 b), kalksten. Båda äro åttkantiga och dekorerade med inbyggna stiliserade blom- och bladornament; i cuppans botten årtalet 1682. Cuppans H 15, D 38; placerad å polykromerad träplint. Fotens H 16, D 53; dep. i Ö. L. M.

DOPKÄRL

Dopskål, tenn, rund, med utstående handtag. Enl. stplr tillv. 1818 av Jonas Fryberg i Örebro. D 27. Anskaffad 1826. — Dopskål, silver. D 30. Från 1900.

NATT-
VARDSKÄRL

Kalk (fig. 133 a), silver, helförgylld, rikt ornerad i drivet, punsat och graverat arbete, bl. a. med änglahuvuden och medaljonger med framställningar av Kristi pinoredskap. Under foten en till större delen utplånad inskr. med årtalet 1644. H 23,5. Tillhörande paten, silver, helförgylld; på brädden graverad kalvariegrupp. D 18,2. Kalk och paten trol. skänkta 1644 av landshövdingen frih. Gustav Leijonhufvud till Hjälmarsberg. Ej svenskt arbete, möjligen krigsbyte?¹ — Kalk (fig. 133 b), silver, delvis förgylld, graverad och med reliefdekor, bl. a. kerubhuvuden å cuppan. Enl. å foten graverad latinsk inskr. skänkt 1677 av översten frih. Erik Leijonhufvuds änka, friherrinnan Kristina Dorotea Banér; makarnas vapen och initialer graverade å noden. Stämplrar: krona (= Stockholms stadsstämpel) — N R i monogram.² H 25,2. Tillhörande paten, silver, helförgylld; vapen, initialer och stplr desamma som å kalken. D 17. — Till en 1675 anskaffad sockenbudskalk skänktes 1698 paten av »högwyrdige Professoren»³. Dessa kärl liksom en 1741 inköpt uppsättning sockenbudskärl finnas ej mera i behåll. — Sockenbudstyg, kalk och paten av silver; i träfodral. Enl. stplr tillv. 1773 av Stephan Halling i Örebro. Kalkens H 14. Patenens D 8,2. — Oblatask, silver, delvis förgylld. Med Åkerhielmska och De Bescheska vapnen samt graverad inskr.: ANNO 1720 DEN 30 OCTOBER ÅR DENNA ASK GIFWEN TILL ALMBY KIÖRKA AF IACOB ÅKERHJELM OCH ELISABETH DE BECHE. Enl. stplr tillv. av Daniel Ekelöf i Örebro. H 6, B 23. — Kommunionkanna, silver, delvis förgylld. Förfärdigad 1721 av Lars Beckman d. ä. i Örebro; silvret från en äldre kanna, omnämnd 1681, användes härvid. H 24. — Vinkanna, tenn, tillv. 1811 av Petter Höijer i Örebro. H 26,5. — Vinflaska, tenn, tillv. 1860 av G. O. Ekström i Örebro. H 37. Ö. L. M. — Sked, silver. Upptagen i INV. 1771. — INV. 1605 upptar en större och en mindre kalk; 1613 omtalas »En stor kalk med paten förgyllt»; intet av dessa kärl finnes i behåll. — Ett ciborium (»pickis», »pixis») nämnes i INV. 1605 samt sista gången 1650.

Ett rökelsekar nämnes i INV.-FÖRT. från 1605 till 1687.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskronor av malm. 1) För 16 ljus. Barocktyp. H 130. Enl. 1700-ts INV.-FÖRT. skänkt av »baron Leijonhufvud», ovisst dock vilken. — 2) För 6 ljus. Barocktyp. H 52. — Ljuskrona, mässing, för 16 ljus. Barocktyp. H 98. Denna krona liksom närmast föregående synes ha tillförts kyrkan under 1800-ts s. d.; de upptagas först i INV. 1900. — Ljuskrona, glas på mässingsstomme, för 12 ljus. Empiretyp. H 115. — Ljuskrona, plåt, för 4 ljus; målad i gult, rött och blått. H 60. Ö. L. M. 1741 beslöts att till

¹ Jfr C. HERNMARCK, Barocken, i Svenskt silversmide 1520—1850, I, s. 156.

² Okänd stockholmsmästare, 1600-ts sl., jfr UPMARK, s. 61.

³ Kyrkoherden i Örebro, sedermera biskopen i Strängnäs Johan Billberg; jfr HAGSTRÖM, I, s. 117.

Fig. 133. a) Kalk, förgyllt silver, skänkt 1644 av Gustav Leijonhufvud. — b) Kalk, delvis förgyllt silver, skänkt 1677 av Kristina Dorotea Banér. Foto N. Åzelius 1935.
 a) Kelch aus vergoldetem Silber, Geschenk von Gustav Leijonhufvud, 1644; b) Kelch, teilweise aus vergoldetem Silber, Geschenk von Kristina Dorotea Banér, 1677.
 a) Silver gilt chalice, presented by Gustav Leijonhufvud, 1644. b) Chalice, in part silver gilt, presented by Kristina Dorotea Banér, 1677.

läktaren inköpa »en lijten bleck Crona». — Ljuskröna, bildad av två genom snören förenade träringar, vardera med 10 ljuspipor av bleck. Brunmålad. H 95. Ö. L. M. 1800-t. — Ljusarmar, 3 st., mässing, driven och punsad ornering. Barocktyp. L 33. — Ljusarm, malm, för 3 ljus; fästad å ståndaren till timglaset. Enl. INV. 1771 skänkt av »Gevald: Stolpe, nämndeman Eric Jonsson [d. 1766, jfr nedan s. 172] i Tybble och Eric Abramson uti ormesta». — Ljusarm, järn, med stor droppskål av mässing. L 31. Ö. L. M. 1700-t. — Kandelaber, malm, 7 för ljus. H 54, B 80. Enl. inskr. skänkt till minne av klockgjutaren Mårtensson, d. 1803. — Ljusstakar, 4 st., tenn. H 28. C. 1700.

Antependium, rikt mönstrad s. k. turkisk brokad i guld och rött, broderad med donatorernas initialer: N. S. B. — A. C. F. och årtalet 1.7.0.7., då antependiet skänktes av generalguvernören greve Nils Stromberg, ägare till Hjälmarsberg, och h. h. friherrinnan Anna Christina Fleming. Trol. krigsbyte från Polen (urspr. en korkåpa?). H 106, B 160. Ö. L. M. — Kalkdukar: 1) Rött siden med guldrådsbroderier. 56 × 56.

TEXTILIER

Nämnes första gången i INV. 1681. — 2) Vitt siden med silkes- och guldtrådsbroderier. 49 × 49. Sydd 1803 av N. M. Fahlbaum å Östra Mark. — 3) Vitt siden med silkes- och guldtrådsbroderier. 52 × 52. 1800-t. — Mässhakar: 1) (Fig. 134) s. k. turkisk brokad i rött, blått, grönt och guld med besättning av röd sammet. Å framstycket applicerade reliefbroderier i guld och silver: Tron och den hel. Sofia; å ryggstycket likartade broderier: urspr. trol. Marias himmelfärd (Mariabilden senare ersatt med ett kors av blå sammet och guldgaloner) samt därunder Lukas och alliansvapen med initialerna L S — Z S. Ryggstyckets L 129. Mässhaken, som trol. c. 1580 skänkts till en kyrka i eller invid den polska staden Sandomierz, hemfördes som krigsbyte av Stromberg och skänktes samtidigt med det ovannämnda antependiet.¹ — 2) Gult siden med applicerat kors av svart sammet med guldbroderier. L 117. Trol. skänkt 1646 av landshövdingen frih. Gustav Leijonhufvud. Ö. L. M. — 3) urspr. violett siden med ros- och tulpanmönster. Å framstycket bård, å ryggstycket kors av silverspetsar samt märken efter numera förkomna applicerade initialer: G L — C S (Gustav Leijonhufvud — Catharina Sparre) och vapensköldar, trol. av silverplåt. L 123. Skänkt 1659 av Gustav Leijonhufvuds dotter, friherrinnan Beata Leijonhufvud. Ö. L. M. — Åtskilliga antependier, bokdynor, mässhakar m. fl. textilier dels från 1800-t., dels från 1928. — Spetsar av 1600-tstyp, trol. från förkomna textilier. — Håvar från 1700-t. och 1800-t., den äldsta, vars pung är klädd med brokad i grönt och silver, skänkt 1722 av assessor Nils Bou (?). Ö. L. M.

KLOCKOR

I stapeln hänga två klockor. Den större är av tidig medeltida typ², hög och smal och med vågrät slagring. Två gjutarmärken. H 100. 1200-t.? — Den mindre är enl. inskr. omgjuten 1748 av Petrus Peträus i Örebro. H 78.

GRAVMINNEN

På kyrkogården och inne i kyrkan gravstenar — endast ett fåtal i urspr. läge — över nedan förtecknade personer: 1) Okänd. Reliefdekor och inskr. L 205, B 160. 1600-t. V. om vapenhuset. — 2) Komministern i Almby Carolus Caroli Sundenius, d. 1687, och h. h. Sara Alm. Reliefdekor, inskr., årtalet 1688. L c. 125, B 90. Koret. — 3) Okänd. Reliefdekor, inskr.: M M S : E L D : 1709. L 200, B 130. Under predikstolen. — 4) Kornetten Karl Colling, d. 1751, och h. h. Charlotta Catharina Hasselström. Reliefdekor, inskr., årtalet 1752. L 205, B 129. Mittgången. — 5) Fru Magdalena Stuu, d. 1760. Dat. 1760. L 220, B 140. Kyrkogården n.ö. om kyrkan. — 6) Okänd. Dat. 1762. L 155, B 130. V. om vapenhuset. — 7) Riksdagsmannen Erik Jonsson i Tybble. Rik reliefdekor, dat. 1766. L 225, B 165. S. om kyrkan. — 8) Okänd. Reliefdekor. L 178, B 120. 1700-t. V. om vapenhuset. — 9) Okänd. L 200, B 148. 1700-ts sl. N. om sakristian. — 10) Silkesfärgaren E. M. Bagge, d. 1809. L 210, B 150. N. om sakristian. — Förutom gravstenarna 1—10, samtliga liggande hällar, märkas två resta stenar

¹ Ang. mässhakens proveniens m. m. se R. CEDERSTRÖM i STRÄNGNÄSSTUDIER II, s. 134 ff., samt B. WALDÉN, Tre polska mässhakar i Örebro läns museum, Medd. fr. Fören. Örebro läns museum, XI, s. 65 o. f.

² Jfr. M. ÅMARK i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist. XXX.

Fig. 134. Mässhake, turkisk brokad, med reliefbroderier i silke och guldtråd. Polskt arbete från c. 1580. Krigsbyte. Skänkt 1707 av Nils Stromberg och Anna Christina Fleming. Foto A.T.A.

Messgewand, türkischer Brokat, mit Reliefstickereien aus Seide und Goldfaden. Polnische Arbeit um 1580. Kriegsbeute. Geschenkt 1707.

Chasuble, Turkish brocade with embroidery. Polish work from about 1580. Spoils of war. Presented 1707.

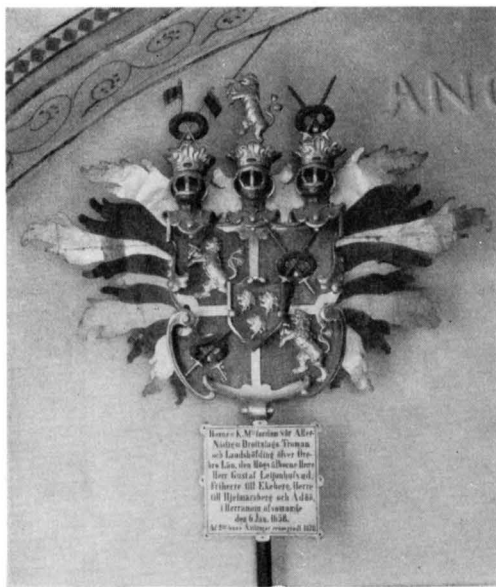

Fig. 135. Huvudbaner över landshövdingen, friherre Gustav Leijonhufvud d. 1658. Foto N. Åzelius.

Funeralwappen des Landeshauptmanns, Freiherren Gustav Leijonhufvud, 1658.
Hatchment for Gustav Leijonhufvud, d. 1658. (Provincial governor).

över: 11) Handelsmannen Sven Almgren och h. h. Sara Magdalena Burgman. Gustaviansk formgivning. Stenen rest 1791 av barn och barnbarn. H 150. N.ö. om kyrkan. — 12) Fru Beata Helena Hedin, d. 1820. Empiretyp. H 112. Ö. om kyrkan.

I långhuset och Nykyrkan hänga huvudbaner över följande personer: 1) (Fig. 135) Landshövdingen över Örebro län, friherre Gustav Leijonhufvud till Hjälmsberg och Ådö, d. 6 jan. 1658. Skulpterat i trä, lövverk av målad och förgylld plåt. Med bärstång H 240; B 123. Renoverat 1878 (urspr. inskr.-plåt i Ö. L. M.). — Ett begravningsvapen över Gustav Leijonhufvuds son, översten frih. Erik Leijonhufvud, d. 1662, som jämte det föregående varit uppsatt i Leijonhufvudska gravkoret, befinner sig numera i enskild ägo. — 2) (Fig. 136) Översten Börje Nilsson Drakenberg, d. 1692.¹ Trä, renoverat i grälla färger, varvid inskr. förvanskats. H c. 210. — 3) (Fig. 137) Bergsrådet Jacob Åkerhielm, d. 1733. Trä, skulpterat, målat och förgyllt. H c. 190.

Av de 34 begravningsfanor (2 huvud-, 32 anfanor), som förts i procession vid Gustav Leijonhufvuds begravning 1658 och Erik Leijonhufvuds 1662, återstå de båda huvudfanorna, 10 anfanor samt 14 stänger till förstörda fanor. Bäst bevarad är Erik Leijonhufvuds tvåflikiga hufvudfana (fig. 138) av svart siden, å vilken äro målade Leijonhufvudska vapnet, akantusrankor, band- och bladslingor samt inskr.: DEN WÄLBORNE HERRE, HER ERICH G. LEIJONHUFWUDH HERRE TIL ÅDÖ OCH BLIJDÖ ÄHR FÖDD ÅHR 1621 DEN 19 JANVARI OCH I HERRANOM SALIGEN AFSOMNADH DEN 4 OCTOBER ÅHR 1662. GUDH FÖRLÄNE HONOM EEN FRÖGDEFULL UPSTÅNDELSE. Fanans L 240, B 163. Stångens L 327. De likaledes tvåflikiga anfanornas mått äro i regel L c. 100, B c. 75. De äro nummerade: Fäderne 1, 3, 5, 8 (?), Möderne 1, 3, 5, 6, 7 samt en med ej läsbart nummer. — Fanorna torde jämte huvudbaneren ha varit uppsatta i gravkoret. Framför dettas öppning hängde ännu 1830 4 fanor; 1869 voro emellertid samtliga fanor upplagda på kyrkans vind. Fanorna deponerades 1911 i Ö. L. M. och överfördes 1928 till S. H. M.

En värja (fig. 139), som tillhört Gustav Leijonhufvud och som till 1871 fanns upp-

¹ D. har aldrig haft gravrum i Almby. Vapnet uppsatt i kyrkan mot slutet av 1800-t. av dåv. ägaren till Hjälmsberg, en medlem av ätten D.

Fig. 136. Huvudbaner över översten Börje Nilsson Drakenberg, d. 1692. Foto N. Åzelius 1935.
Funeralwappen des Obersten Börje Nilsson Drakenberg, 1692.
Hatchment for Colonel Börje Nilsson Drakenberg, d. 1692.

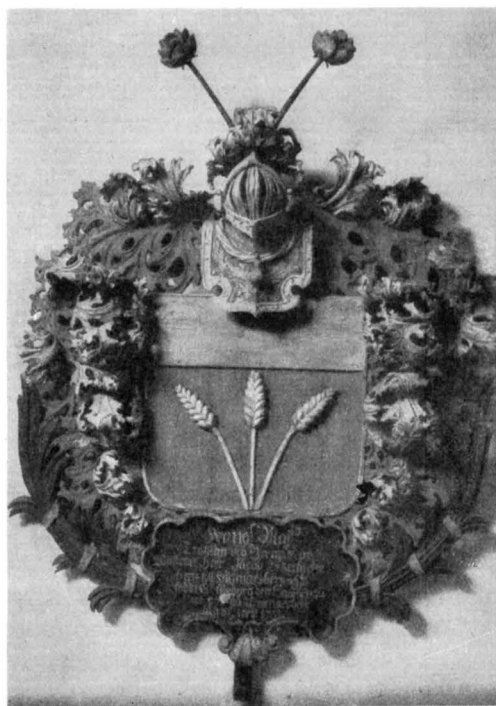

Fig. 137. Huvudbaner över bergsrådet Jacob Åkerhielm, d. 1733. Foto N. Åzelius 1935.
Funeralwappen des Bergrats Jacob Åkerhielm, 1733.
Hatchment for Jacob Åkerhielm (the mines official), d. 1733.

satt vid hans huvudbaner, skänktes 1920 till Ö. L. M. Fästet har inläggningar, klingan är dekorerad med etsade ornament, latinska sentenser och årtalet 1654. L 103.

I sakristian ett par järnbeslagna kistor från 1700-t. och ett bord av enkel barocktyp. En bänk av omålad furu är trol. den ena av kyrkans två brudbänkar från 1600-t. H 104, B 97. Ö. L. M. Två stolar av enkel gustaviansk typ. H 97.

Dörr (fig. 140) från kyrkans s. ingång (jfr ovan s. 163 och 164, not ¹). Av tre ekbräder, sammanfogade på baksidan med naror och i fogarna ställvis med tappar. De rika beslagen består horisontalt av två kraftiga gångjärnsbeslag och ett mittband, vertikalt av tre smalare band samt, utgående från dessa, en mängd rent dekorativa element: kors, triskeler m. m. Vid nyckelhålet och ringen rombiska plåtar. Kraftigt stocklås. I senare tid målad gulbrun. H 240, B 93. 1100-t. Ö. L. M.

Dörr-ring (fig. 140), smitt järn, från en av kyrkogårdsportarna (jfr s. 160). D 14. Medeltida? Ö. L. M.

Fig. 138. Begravningsfana över översten, friherre Erik Leijonhufvud, d. 1662. S.H.M.
Foto A.T.A.

Trauerfabne des Obersten, Freiherren Erik Leijonhufvud, 1662. Funeral banner for Colonel Erik Leijonhufvud, d. 1662.

Lås, s. k. Polhemslås, med nyckel. L 14,5. — Nycklar, 5 st., större. Ö. L. M. — Brännjärn med bokstäverna A B K (Alby kyrka). L 49. — Sanddosa, bleckplåt. H 3.3. Ö. L. M. — Kyrkstöt, gråmålat trä. Med dumbjällra. L 202. Ö. L. M. — Oblatjärn. L 69. Ö. L. M.

Ur kyrkans äldsta INV.-FÖRT., från 1605, må anföras följande:

Messe haka	1
Serkar	2
Korkåpa	1
Kalckar (1 lijten, 1 stor)	2
Pickis	1
Flaskor af then	1 (stor)
Koppar stakar	2
Jernstaka	1
Lijten söndrigh Klocka	1
Eeldh Kärill	1
Eeldh Kar af Koppar	1
Hyende	7
Örngåt	3
Hand Kläde	2 1 gam.
Bänke Kläde	1

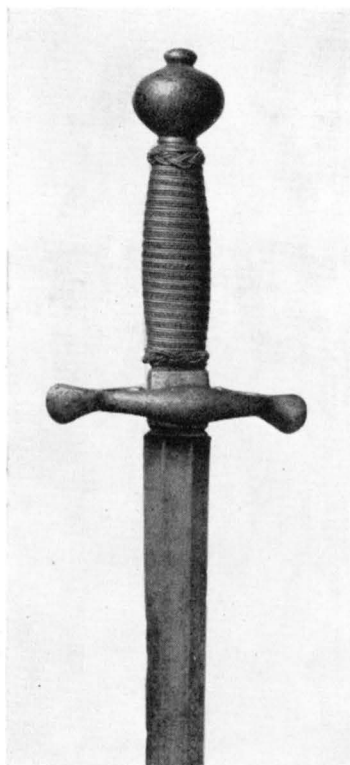
Psalmbook	1
Handbook	1
Biblier	1 Svensk

Ovannämnda »örngåt» hade 1604 bekläts med brunt »Camlot» och försetts med förgyllda knappar i hörnen.

Ett mässingsbäcken anskaffades 1606.

Till påsken 1607 förfärdigades ett altarkläde och s. å. ett nytt bårkläde. Till julen skänktes ett hyende.

Till påsken 1609 skänktes ett kalkkläde med guld- och silverspetsar.

ÄLDSTA
INV.-FÖRT.

Fig. 139. Värja, dat. 1654, från Gustav Leijonhufvuds begravningsvapen. Ö.L.M. Foto N. Åzelius 1935. Degen des Funeralwappens von Gustav Leijonhufvud, 1654.

Sword, dated 1654, from the burial hatchment of Gustav Leijonhufvud.

SAMMANFATTNING

I. Kyrka, byggd av sandsten, med litet, nästan kvadratisk långhus samt smalare och lägre kor, trol. rakslutet. 1100-t. Smidesbeslagen dörr från s. ingången bevarad. Romansk dopfont.

II. Långhuset utvidgas åt v., koret breddas. I långhuset plant paneltak under takbjälkarna, i koret lågt kryssvalv. 1200-t.? Klocka av tidig medeltida typ.

III. Koret påbygges till samma höjd som långhuset. Över hela kyrkan slås rikt utbildade valv av tegel. Takstolen ovan korvalvet bevarad. 1400-t:s sl. eller b. av 1500-t. Spår av kalkmålningar från denna period.

IV. Sakristia n. om koret; vapenhus av trä framför s. ingången. 1500-t.? Klockstapel på kyrkogården.

V. Gravkor s. om koret; 1600-t:s m. Nytt vapenhus, ny klockstapel; 1690-t. Talrika inventarier

· ALMBY ·

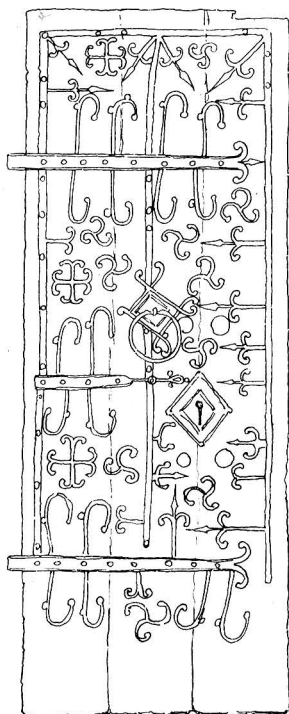

Fig. 140. Smidesbeslagen dörr. 1100-t. Överst: medeltida (?) järnring från dörr till kyrkogårdsport. Ö.L.M. Efter teckningar av O. Sör-ling.

Eisenbeslagene Tür. 12. Jahrhundert. Eisenring von der Tür eines Kirchhofportals. Door with iron bands, 12th century. Iron handle from the churchyard door.

från barocktid; predikstol med skulpturer av Georg Baselaque, dopfunt, rikt ornerad kalk, polsk mässhake från 1580-t., begravningsvapen och -fanor.

VI. Gravkor invid kyrkans ö. gavel; 1700-t:s sl. Reparationer och nyinredningar på 1830-t., 1883 och 1928.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Kirche, aus Sandstein gebaut, mit kleinem, nahezu quadratischen Langhaus sowie schmalere und niedrigeren Chor, mit vermutlich geradem Abschluss. 12. Jahrhundert. Schmiedeeisenbeschlagene Tür vom Südeingang erhalten.

II. Das Langhaus wird nach W. erweitert, der Chor verbreitert. Im Langhaus flache Paneelecke unter dem Dachgebälk, im Chor niedriges Kreuzgewölbe. 13. Jahrhundert? Glocke von frühmittelalterlichem Typus.

III. Der Chor wird bis zur gleichen Höhe wie das Langhaus hochgebaut. Die ganze Kirche wird mit reich ausgebildeten Backsteingewölben eingewölbt. Dachstuhl über dem Chorgewölbe erhalten. Ende des 15. oder Anfang des 16. Jahrhunderts. Spuren von Kalkmalereien aus dieser Periode.

IV. Sakristei nördlich des Chores; hölzerne Vorhalle vor dem Südeingang. 16. Jahrhundert? Glockenturm auf dem Kirchhof.

V. Grabkapelle südlich vom Chor; Mitte des 17. Jahrhunderts. Neue Vorhalle, neuer Glockenturm; neunziger Jahre des 17. Jahrhunderts. Zahlreiche Einrichtungsgegenstände der Barockzeit: Kanzel mit Skulpturen von Georg Baselaque, Taufstein, reich verzierter Kelch, polnisches Messgewand, 16. Jahrhunderts, Funeralwappen und -fahnen.

VI. Grabkapelle beim Ostgiebel der Kirche; Ende des 18. Jahrhunderts. Reparaturen in den 1830er Jahren, 1883 und 1928.

SUMMARY

I. 12th century. A sandstone church was built. It had a small, almost square nave and a narrower, lower chancel, the latter probably rectangular. There still survives a contemporary iron-bound door from the southern entrance, and there is a Romanesque baptismal font.

II. 13th century (?) The nave was enlarged towards the west, and the chancel was widened. The nave was provided with a flat planked ceiling beneath the roof-joists, and low cross-vaulting was put into the chancel. The bell is an early mediaeval type.

III. Late 15th or the beginning of the 16th century. The chancel was built up to the same height as the nave, and elaborate brick vaulting was put in throughout the whole church. There are traces of mural paintings of that period.

IV. 16th century (?). Vestry, north of the chancel; porch of the south doorway. Bell-tower.

V. Mid-17th century and after. Burial chapel south of the chancel. New porch, new bell-tower (about 1690). Various Baroque fittings: pulpit with carvings by George Baselaque; font; an elaborately ornamented chalice; a Polish chasuble (about 1580); funeral furnishings.

VI. The end of the 18th century. Burial chapel by the east wall. In the 1830's, in 1883 and 1928. Repair and renewal of various fittings.

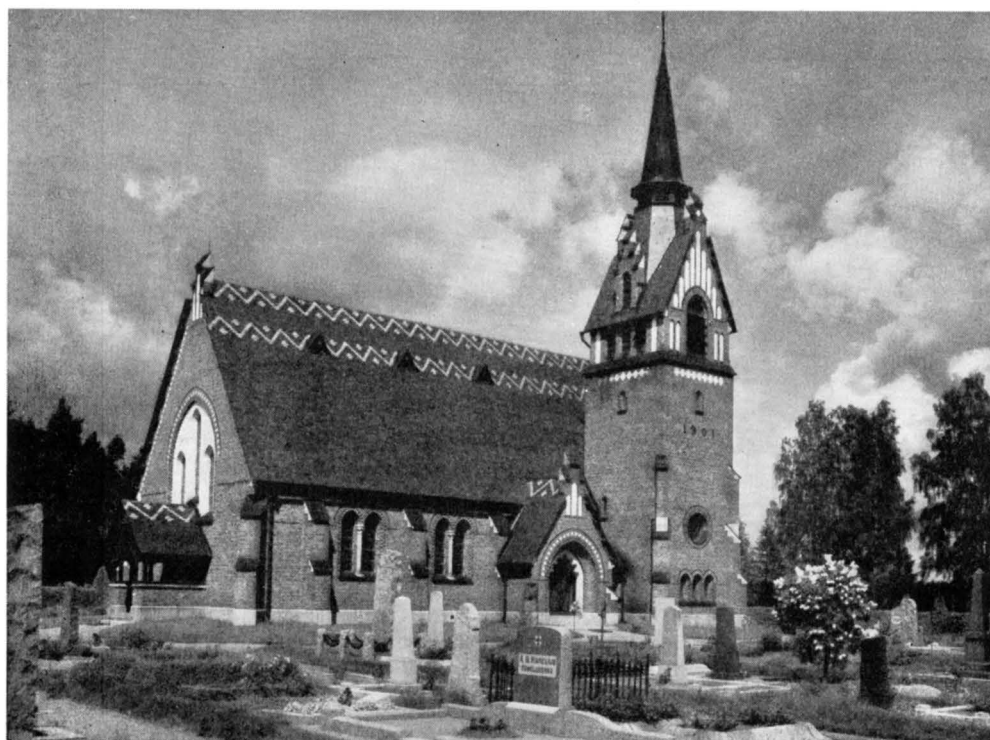

Fig. 141. Exteriör från s.v. Foto S. Lindskog.
 Äusseres, von SW gesehen. Exterior from S.W.

LÄNGBRO KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 ÖREBRO KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 105. — BAGGE, s. 8, 167 o. f. — THAM, s. 73. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 45. — HAGSTRÖM, IV, s. 59, 77. — SAXON, s. 415. — SVERIGE, s. 28. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1936. — O. ENESTRÖM, Kyrkligt liv i Långbro under 35 år. I Långbro socken genom tiderna, utg. av B. WALDÉN, Örebro 1936, s. 133 o. f.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: HOFBERGS RESEB. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl., ritn. och fotos. — U. U. B.: PALMSKIÖLD, s. 655. — Ö. L. M.: Div. tidsningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK., Kst.-prot., Kr.-prot. och Inv.-fört. från 1902.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Ang. Långbro och Ånsta församlingars äldre historia, se Sv. K., Närke, I, h. 1, s. 6 o. f. — Enl. ett kungl. brev 18 febr. 1876 skulle församlingarna avsondras från Örebro pastorat, i vilket de sedan

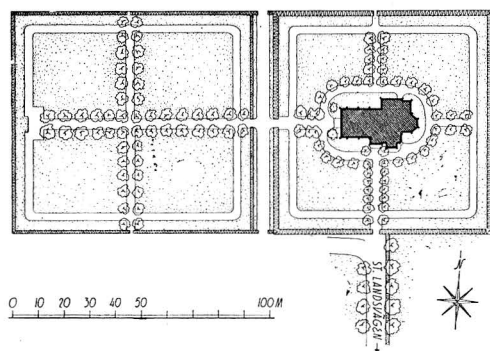

Fig. 142. Situationsplan. Skala 1:3000.
Lageplan. Plan of site.

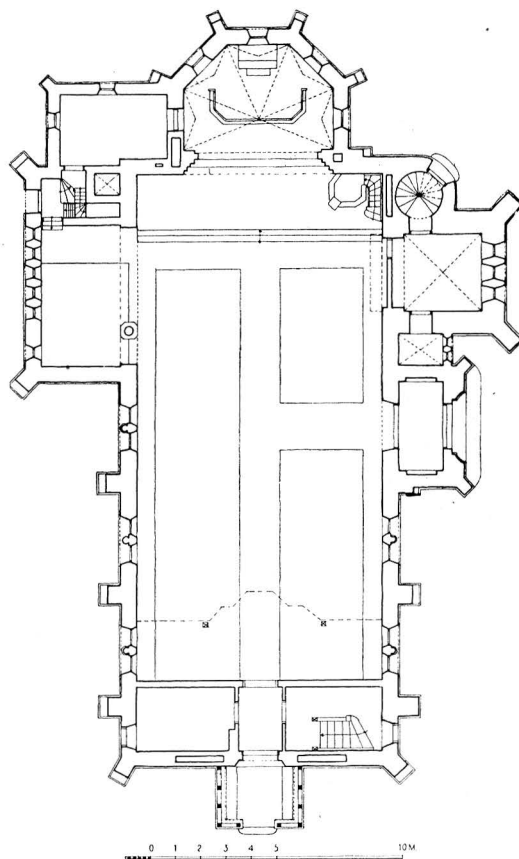

Fig. 143. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

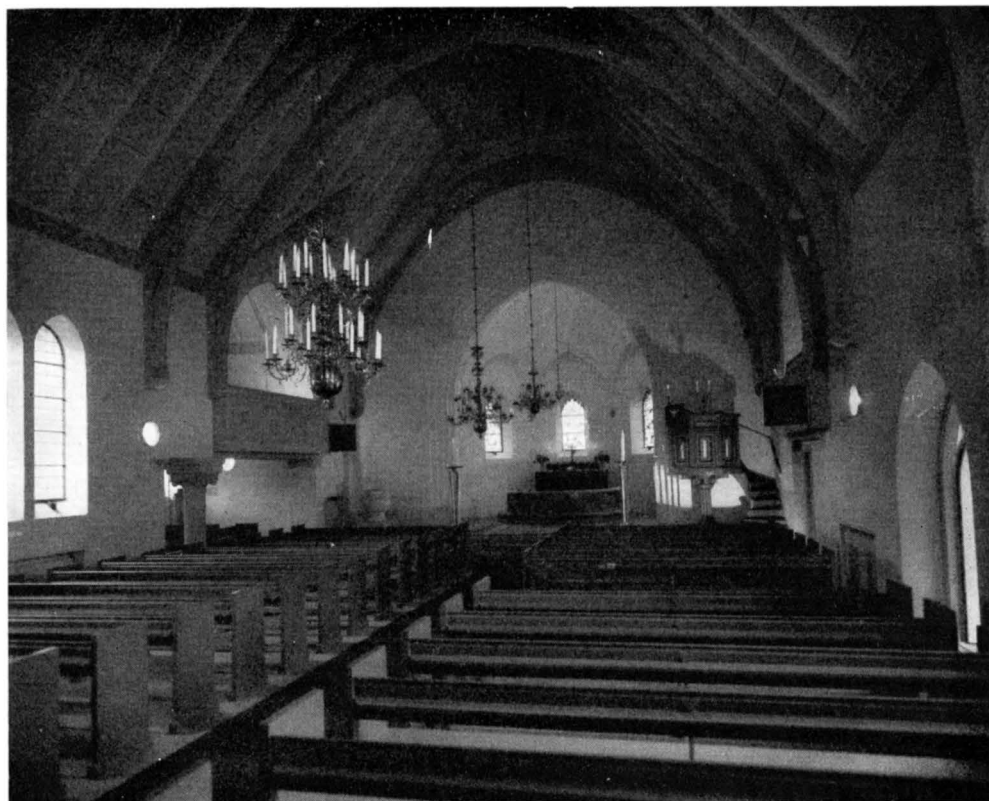

Fig. 144. Interiör mot ö. Foto S. Lindskog 1935.
Innere gegen O. Interior facing E.

1500-t. ingått. Pastoratbildningen uppsköts dock till 1 maj 1902, från vilken tidpunkt Långbro och Ånsta jämte Eker bildat eget pastorat. Detta äger alltjämt bestånd, ehuru Långbro och Ånsta 1937, resp. 1943 inkorporerats med Örebro stad.

ÄLDRE KYRKOR

Ang. Långbro gamla kyrka, se Sv. K., Närke, I, h. 1, s. 8 o. f. — Ånsta gamla, i slutet av 1500-t. rivna kyrka låg vid Ånsta gård c. 3 km s. v. om Örebro. Den s. k. ladugårdsbacken därstädes uppges vara platsen för kyrka och kyrkogård. I backen ses alltjämt stensättningar, möjligen rester av en kyrkogårdsmur. Enl. HOFBERG ha »kalkgrus samt större och mindre stenflisor med qvarsittande murbruk» påträffats. Vid 1914 verkställda grävningar röjde skelettdelar i stort antal förekomsten av en begravningsplats.

KYRKOGÅRDEN

Kyrkan ligger mitt på en 1898 invigd, ungefärligen kvadratisk kyrkogård, inhägnad ^{KYRKOGÅRD} av granhäckar och bevuxen med björkar. V. om denna en på 1920-t. anlagd kyrkogård.

KYRKOBYGGNADEN

EXTERIÖR

INTERIÖR

Fig. 145. Kalk, förgyllt silver.
1700-ts f. h. Foto B. Waldén 1944.
Kelch, aus vergoldetem Silber.
1. Hälfte des 18. Jahrhunderts.
Gilded silver chalice. First half of
18th century.

Kyrkan (fig. 141, 143) är uppförd 1900—01 efter ritningar av arkitekten Magnus Dahlander. Byggnadsmaterialet är tegel med detaljer av kalksten samt vitputsade blinderingar. Taket är belagt med skiffer och tornspiran koppartäckt. — Byggnaden består av långhus med lägre och smalare, femsidigt kor. Genom utbyggnader på n. och s. sidorna uppvisar grundplanen korsform, men den s. korsarmen utgör bottenvåningen till det invid långhusets s. sida uppförda tornet. Framför s. ingången ett större, framför den v. ett mindre vapenhus.

Fig. 144 visar interiören mot ö. Såväl koret som korsarmarna öppna sig med bågar mot långhuset. Koret har murat och putsat stjärnvalv, långhuset öppen trätakstol med kassettindelning. Korgolvet, som är belagt med kalksten, ligger tre trappsteg ovan långhusgolvet. Innerväggarna äro slätputsade och avfärgade i benvit ton. Interiören omdanades 1935 under ledning av arkitekten C. O. Hallström.

INREDNING OCH INVENTARIER

Altarring, predikstol och bänkar äro målade i blått och grått med listverk i ockra. I långhusets v. del en orgelläktare, i n. och s. korsarmarna mindre läktare. Under den s. av dessa sistnämnda läktare, som tidigare varit orgelläktare, inreddes 1935 en sakristia jämte bönkammare; den förutvarande sakristian, n. om koret, apterades därvid till skrivrum m. m.

Av de lösa inventarierna ha de äldre tidigare tillhört Ekers kyrka. Av återstoden härröra de flesta föremålen dels från början av 1900-t., dels från mitten av 1930-t. Endast inventarier av historiskt eller konstnärligt intresse upptagas i nedanstående förteckning:

Dopfunst, kalksten. 1935.

Dopskål, tenn, rund, med utstående handtag. Enl. stplr tillv. 1810 av Jonas Fryberg i Örebro. D 28.

Kalk (fig. 145) och paten, förgyllt silver. Stplr bl. a. Lars Beckmans d. ä. (1712—48) i Örebro. Enl. Ekers RÄK. reparerade B. 1716 en kalk och en paten, möjl. samma kärl, som första gången upptagas i INV. 1622. Kalkens H 18,8. patenens D 13,7. —

Sockenbudstyg, kalk och paten av silver, tillv. 1797 i den 1785 avlidne Stephan Hallings verkstad i Örebro. H 12,3; patenens D 7,5. I modernt fodral. — Oblatask, silver, cylindrisk, å locket blomornament. Tillv. 1815 av Gustav Hofstedt i Örebro och skänkt s. å. av generalmajoren greve Carl Leijonstedt och friherrinnan Antoinette Cederström. D 7,5. Dessa nattvardskärl tillhörde ursprungligen Ekers kyrka (se s. 191).

Kalkkläde, vitt siden med broderier i kulört silke. B 58. C. 1800. — Ett modernt kalkkläde. — Mässhake, svart sammet med galoner, broderier och årtalet 1833 i silver. L 118. Beställd 1833 av »Fru Gellerstedt i Westermo». Jfr. s. 192.

»Johannes Döparen», oljemålning på duk, tillskr. Giov. Batt. Sassoferrato efter original av Rafael i Uffizierna, Florens. Utan ram H 160, B 142. Skänkt 1937 av godsägare Theodor Dieden, Carlslund.

Kista, furu, järnbeslagen. Anskaffad 1853 till Ekers kyrka.

SAMMANFATTNING

Kyrkan uppförd 1900—01, interiören renoverad 1935. Äldre inventarier, från 1700- och 1800-t., överförda från Ekers k:a. Oljemålning, tillskr. Giovanni Battista Sassoferrato, skänkt 1937.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kirche ist 1900—01 erbaut, das Innere 1935 renoviert. Ältere Einrichtungsgegenstände des 18. und 19. Jahrhunderts aus der Kirche von Eker überführt. Ölgemälde, dem Giovanni Battista Sassoferrato zugeschrieben, Geschenk von 1937.

SUMMARY

Church erected 1900—1901 and renovated 1935. It contains 18th and 19th century fittings from the church at Eker. Oil painting, ascribed to Giovanni Battista Sassoferrato, presented 1937.

Fig. 146. Exteriör från n.v. Foto B. Waldén 1944.
 Äusseres, von NW gesehen. Exterior from N.W.

EKERS KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 ÖREBRO KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 111. — THAM, s. 77. — SÖDERBERGS MATR., s. 89. — SÖDERBERGS BESKR., s. 86. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 64. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1936. — HAGSTRÖM, IV, s. 10, 382. — LEWENHAUPT, s. 29. — SAXON, s. 362 o. f. — SVERIGE, s. 28. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 54 o. f. — LUNDBERG, s. 344, 387.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: R. A.: RIKSREG. 26 aug. 1690. — K. B.: TILAS, s. 309. — A. T. A.: INV. 1830. — BERGSTEDT, s. 30. — HOFBERGS RESEB. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl., ritn. och fotos. — Ö. L. M.: Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1640-t. — ST.-PROT. 1622—1863. — KST.-PROT. från 1863. — VIS.-PROT. 1780. — INV.-FÖRT. från 1622. — »Förteckning på händelser 1716—1819, Pro Posteris.»

FÖRSAMLINGSHISTORIA

I 1314 års påvebrev om sexårsgården (DIPL. SUEC., nr 1947) upptages »Kil cum annexa», med vilket annex säkerligen avses Eker. Församlingen blev 1659 eget pastorat och anslogs 1692 som prebende först åt apologistbefattningen, sedermera åt konrektoratet vid Örebro skola. Efter konrektoratets upphörande var pastoratet intill 1864 anslaget såsom bidrag till avlöning av en kollega vid Karolinska läroverket i Örebro. Efter att åren 1864—1902 ha stått vakant och skötts av vikarier, förenades Eker sistn. år med Långbro och Ånsta till ett regalt pastorat inom Örebro kontrakt.

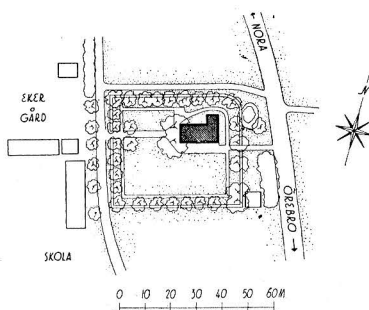

Fig. 147. Situationsplan. Skala 1 : 3000.

Lageplan. Plan of site.

KYRKOGRÅDEN

Den senast 1843—44 åt v. utvidgade kyrkogården (fig. 147) hägnas av en delvis torvtäckt gråstensmur med i v. en äldre ingång med smidda järngrindar från 1830, i ö. en på 1930-t. upptagen ingång utan grindar. Timrade balkar, nämnda bl. a. 1622 och 1701, ersattes före 1780 av en stenmur, omlagd 1812. Den nuv. ingången i v. ersatte 1830 en stiglucka, uppförd 1692 eller åren närmast före, då en äldre dylik raserades; »kuren» reparerades 1807. — Kyrkogården säges 1780 vara »med trån prydd»; två av de fyra askar, som d. å. planterades av vice pastor, kvarstå alltjämt framför v. ingången.

I s.ö. hörnet en av ett järnstaket från 1814 inhägnad gravvård (Leijonstedt, jfr nedan s. 193) från 1817—19.

Utanför kyrkogårdsmurens s.ö. del en knuttimrad och rödmålad bod under tegeltäckt sadeltak.

BOD

KYRKOBYGGNADEN

Såsom av planen fig. 148 framgår, består kyrkan av ett rektangulärt huvudparti, inrymmande kor och långhus, med i v. torn och i n. sakristia i flykt med korets ö.-mur. — Materialet är huvudsakligen välhuggen kalksten i jämna skift; sakristians samt korets n. och s. murar äro dock uppförda av gråsten, varjämte tegel använts till dörr- och fönsteromfattningar.

HUVUD-
DELAR

MATERIAL

En skråkantad sockel är synlig på några ställen. — Yttermurarna äro sprit-rappade med slätputsade omfattningar. — På s. sidan tre stora, rundbågiga fönster, av vilka åtminstone två upptogs till nuv. storlek 1692, då »10 lass kalksten . . . bröts uthur kyrkiomuren der dhe 2ne fönster insattes som Regementsskrifware Gråbergh och Landtingenieuren Thoringh till Kiörkan förährt». — Enda ingång till kyrkan genom tornet, jfr nedan. En äldre, numera igenmurad ingång har funnits i s. långhus-

EXTERIÖR

murens v. del; den var 1,40 m bred med ö. smygen belägen 22 cm ö. om fönstret längst åt v.

INTERIÖR

Fig. 149 visar interiören. — Koret har ett 1790 lagt golv av kalksten. Långhusets kalkstensbelagda mittgång härrör från 1933, då även bänkkvarterens nuv. brädgolv inlades. — De slätputsade innerväggarna äro målade nedtill med grå, upptill med ljusgul färg. Långhusets murar visa ovan nuv. takpanel en välputsad yta. — Långhuset täckes av ett vitlimmat paneltak med stor hålkäl och profilerade lister, koret av ett liknande tak. Taken inlades 1685.

YTTERTAK

Yttertaget täckes av svartmålad plåt, ovan tidigare beklädnad av tjärad spån.

TORNET

Tornet har avlångt rektangulär bottenplan. Efter tre indragningar i murlivet å n. och s. sidorna blir genomskärningen i det närmaste kvadratisk. Den smäckra, spånklädda spiran vilar på profilerade remstycken. Tornmurens avtrappningar täckas av små snedtak av tjärad spån; under dessa kvarliggjer den urspr. avtäckningen, bestående av välhuggna, skråkantade kalkstensplattor. — Bottenvåningen, som utgör vapenhus, täckes av ett urspr. tunnvalv med vederlag i n. och s. Vapenhuset öppnar sig mot långhuset med en stor, rundbågig öppning, vari 1933 insatts en brädvägg med skjutdörr. Den 1687 upptagna v. ingången har stickbågig yttre och rundbågig inre omfattning. De samtida dörrarna äro försedda med ett bomlås, märkt I I S, och utvändigt med en (numera bakvänd) smidd, trol. medeltida järnring (fig. 150). — Inifrån långhuset leder genom s. tornmuren en urspr., brant stigande trappa, mynnande i tornets andra våning. I v. muren, mitt för trappan, en likaledes urspr., fyrkantig glugg. Från andra tornvåningen leder en 1789 upptagen, med kalkstenshällar täckt dörröppning till långhusvinden. Tredje våningen har fyra urspr., rundbågiga ljudgluggar med invändiga, 1841 insatta träluckor.

SAKRISTIAN

Sakristian täckes av ett tunnvalv med vederlag i ö. och v. samt har kalkstensgolv. I den rundbågiga öppningen till koret en plåtbeklädd plankdörr med ornerad ring. I ö. muren en inåt starkt skrånande, urspr. fördjupning med botten av träplankor samt ögla och krok, utvisande att nischen kunnat stängas med en lucka. Det 1779 upptagna fönstret å n. gaveln är försett med invändiga, plåtbeklädda luckor.

UPP-
VÄRMNING

Kyrkan uppvärms medelst kaminer i koret och sakristian.

BYGGNADSHISTORIA

MEDEL-
TIDS-
KYRKAN

Spår av den trol. äldsta kyrkans omfattning kunna skönjas flerstädes å den nuv. byggnaden. Sålunda kan i s. yttermuren strax v. om ö. fönstret iakttagas en tydlig murskarv. Under v. fönstret blottades 1940 smygarna till den igenmurade s. ingången. C. 80 cm från s. hörnet och c. 100 cm från det n. ansväller korgaveln något å insidan. Sprickor i putsen markera ytterligare dessa ojämnheter i murarna.

Den urspr. (jfr fig. 148, 151) kyrkan utgjordes av tornet samt långhuset fram till den förstnämnda av ovan berörda murskarvar. Långhuset öppnade sig — trol. i en

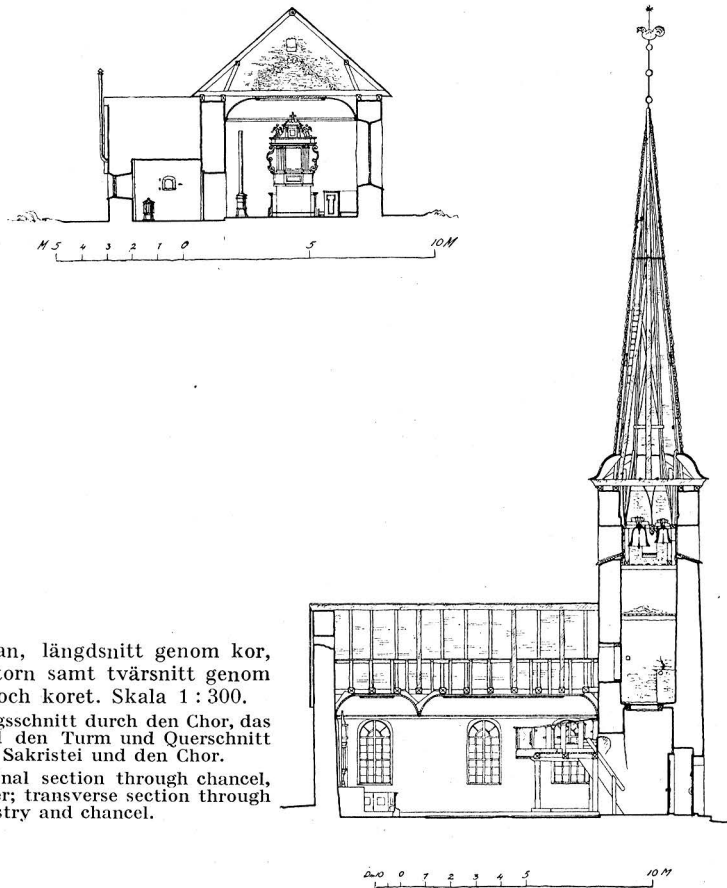

Fig. 148. Plan, längdsnitt genom kor, långhus och torn samt tvärsnitt genom sakristian och koret. Skala 1:300.

Grundriss, Längsschnitt durch den Chor, das Langschiff und den Turm und Querschnitt durch die Sakristei und den Chor.

Plan, longitudinal section through chancel, nave and tower; transverse section through vestry and chancel.

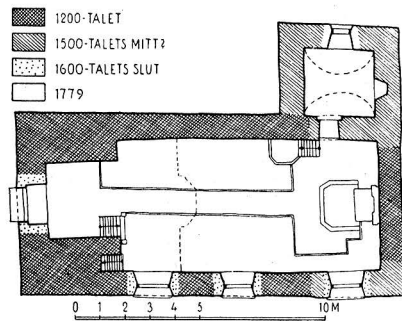

Fig. 149. Interiör mot n.ö. Foto S. Lindskog 1933.
Inneres gegen NO. Interior facing N.E.

triumfbåge — mot ett mindre kor, vars altavvägg utgjordes av det ansvällda partiet av den nuv. ö.-gaveln. Denna kärnkyrka bildade ett homogent byggnadsverk, som framför allt präglades av tornets egenartade, avtrappade stigning. Den skråkantade sockeln och kalkstensmaterialets omsorgsfulla behandling äro karakteristiska liksom även tornavtrappningarnas huggna avtäckningar. Den enda ingången samt ett okänt antal små fönsteröppningar funnos å långhusets s. sida. Måtten voro anmärkningsvärt små: långhuset invändigt blott 5,3×8,3 m.

Närmaste jämförelseobjekt utgör Asks kyrka i Östergötland, vilken erbjuder slående likheter i fråga om tornkroppens artikulering, så slående att ett direkt samband måste förutsättas. Liksom Ask torde Eker böra dateras till en tämligen sen del av 1100-t. eller tiden omkr. 1200.

En eldsvåda uppges ha härjat kyrkan på 1540- eller 50-t.¹; skörbränd sten å ö. gavelröstets muryta mot långhusvinden synes bestyrka denna uppgift. Möjligen gav denna brand anledning till en ombyggnad av korpartiet samt till uppförandet av sakristia.

FÖRÄN-
RINGAR PÅ
1500-T. OCH
I SENARE
TID

¹ HAGSTRÖM, s. 382.

Härvid revs det gamla koret — så när som på ö. gaveln — och ett nytt kor av samma bredd som långhuset byggdes med utgångspunkt från det äldre korets kvarstående gavel samt anslutande till långhusmurarna. I samband härmed uppfördes sakristian, vilken uppvisar samma murmaterial som korets n. och s. murar. Det omdanade kyrkorummet fick putsade innerväggar samt slätt paneltak, som 1685 ersattes av det nuv. välvda trätaget.

I arkivalierna omtalas ett vapenhus, som bl. a. reparerades 1644. »Wapnhuudören, enkel med gammalt låås och nyckel» upptages i 1692 års INV.-FÖRT. Trol. låg vapenhuset framför s. ingången och revs förmodligen sedan denna ingång igenmurats i samband med att 1687 v. ingången och 1692 nya fönster upptagits.

År 1690 beviljades kyrkan genom ett kungl. brev stiftskollekt till bestridande av kostnaden för såväl »sielfwe murens reparation som til en oundwikelig altarpnydnads anförskaffande». Tornspiran restes 1696.

Under 1700-t. och 1800-t. vidtagna förändringar ha nästan uteslutande berört inredningsdetaljer. En invändig restaurering ägde rum 1933.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Det murade och putsade, av furuplankor täckta altaret ersatte 1788 ett förutvarande av trä. Altaruppsatsens (fig. 152) på trä målade tavlor framställa å predellan Nattvarden, i mitten Kalvariegrupp, överst den Hel. Ande. Uppsatsens snidade partier målade blå och grå med marmorering på ljusgrå botten; vingarna i mörkare blått och guld. Förfärdigad 1687 av konterfejaren mästare Erik Olofsson i Örebro; priset var 110 daler kopparmynt. Renoverad 1789 av »målaren Lund i Örebro»; urspr. målning framtagen vid konservering 1933. — Slutet altarring, förfärdigad 1789 av »snickaren Norberg i Örebro». I likhet med den fasta inredningen i övrigt är altarringen sedan 1933 målade i ljusgrå botten, blå marmorering i fyllningarna samt listverk i blått och något guld, vilka färger återupprepa altaruppsatsens färgskala.

Predikstolen (fig. 149) uppsattes 1686 samt målades 1793, vilka årtal enl. INV. 1830 funnos målade å predikstolen. Nuv. målning från 1933. — Å predikstolen ett timglas i ställ av mässing å ståndare av malm. H 60. Skänkt 1764 av I. Tivander. Ett äldre timglas, »af . . . Cammererare Per Erichsson förährt», upptages i INV. 1692.

13. Sveriges kyrkor. Närke I.

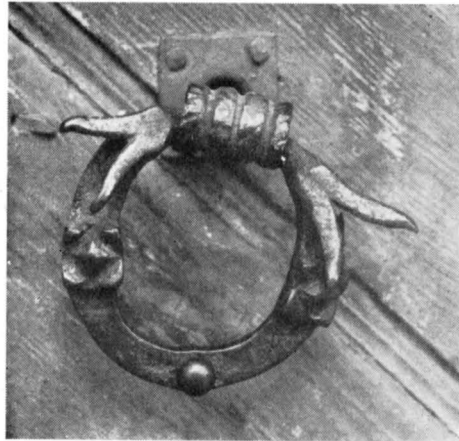

Fig. 150. Medeltida (?) järnring å torn dörren.
Foto S. Mörner 1922.

Mittelalterlicher (?) Medieval (?) iron handle
Eisenring der Turmtür. from the door of the
tower.

ÄLDRE
VAPENHUS

ALTARE
OCH ALTAR-
PRYDNAD

PREDIKSTOL
TIMGLAS

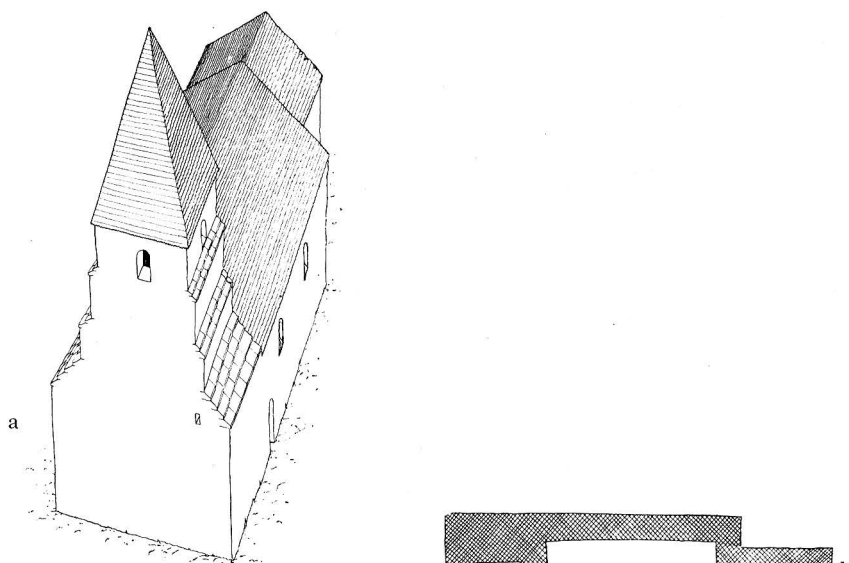

Fig. 151. Rekonstruktion av den urspr. kyrkan:
a) exteriör från s.v.; b) plan.

Rekonstruktion der urspr. Kirche: a). Äusseres von SW gesehen; b). Grundriss. Rekonstructions of the original church: a) exterior from S.W.; b) plan.

BÄNKINRED-
NING OCH
LÄKTARE

De slutna bänkarna härröra från den stora reparationen på 1680-t.; de synas ha målats första gången 1791. Vid en 1694 företagen stodelning antecknas, »att den lilla stolen i choret har Herr Ingenieuren Thoring med egna medel för sig sielf bygga låtit. Den stolen wijdh altaret till Sakristij-dörren H. Ingenieur Thorings hustrus och barns stohl.» Det sistnämnda bänkrummet tillföll 1801 prästgården och borttogs 1855. — Läktaren i kyrkans v. del torde ha uppförts på 1750-t. Å densamma ett orgelharmonium, anskaffat 1883.

DOPKÄRL

Dopfat (fig. 153), mässing. I bottnen driven och graverad Behådelseframställning, omgiven av ej dechiffrerad minuskelinskrift. Brättet ornerat med stansade bårder, en yttre med små gäss, en inre med kors. Å brättets undersida två sekundärt ingraverade vapen: Bååt och Gyllenhorn. D 40. Dep. Ö. L. M. Fatet, som har många motsvarigheter i svenska kyrkor¹, är en industriprodukt från Nürnberg, 1400-ts s. d. eller 1500-ts b. Det har, av vapnen att döma, ägts av riksrådet Gustav Bååt (d. 1594) och hans maka Görvel Gyllenhorn (d. 1619) samt före 1687 skänkts till kyrkan av »Grefwinan på Myrö» (i Rinkaby socken), Magdalena Stenbock, maka till de ovannämndas sonson, riksskattmästaren frih. Seved Bååt. I inv. 1687, där fatet första gången upptages, nämnes även ett numera förkommet »Mässingsbäckin, gamalt». — Dopfat,

¹ Jfr CARL R. AF UGGLAS i STRÄNGNÄSSTUDIER II, s. 48 o. f.

tenn; rund skål med sexkantigt brätte, varå graverat: F — adligt vapen (=Fuchs?) — 16—60; stämplor: I. F. K. ovan knäböjande ängel — krönt örnhuvud (= Malmö?). I bottnen ristat: I. F. Widercrantz¹ 1826. B 29. Skänkt 1707 av kyrkoherden i Eker Zach. Brolenius; var placerad i en numera förkommen dopfunt. — Dopskål, överförd till Långbro kyrka, se s. 182.

Ang. till Långbro kyrka överförda nattvardskärl — kalk, paten, sockenbudstyg, oblatask — se s. 182 o. f. — Oblatask, silver, invändigt förgylld. Driven ornering. Tillv. av Lars Beckman d. ä. (1712—48) i Örebro. Oval, L 9, B 7. — Vinkanna, tenn, anskaffad 1723 genom byte mot en äldre. H 21. — Vinflaska, tenn, åttkantig. Inköpt 1672. H 24,5. — Inv. 1692 upptar dessutom tre numera förkomna tennkannor.

NATTVARDS-
KÄRL

Ljuskrona, kristall å stomme av mässing, för sex ljus. Barocktyp, 1700-t. H 64. Skänkt 1818 av »Hr. Capit. von Hennings på N. Runnaby för urskildt Lägerställe åt en afliden liten son». — Ljuskronor, 2 st., malm, för vardera åtta ljus. Barocktyp. H 52. Kronorna i långhuset hänga i smidda järnlänkar med påträdda rödmålade träkulor. — Två kronor, den ena skänkt 1645 av Albrekt Andersson i Södra Runnaby, den andra skänkt 1704 av Olof Olofsson i Norra Runnaby, finnas ej längre i behåll. — Spegellampetter, ett par, för vardera två ljus. Förgylld gustaviansk träram. H. 60. Enl. INV. 1830 skänkta av bokhållaren A. Tiselius på Runnaby. — Ljusplåt, mässing. Driven och punsad dekor. Skänkt 1712 av inspektor Clas Löthman. H 65. — Kandelabrar av plåter: 1) Ett par. H 35. Upptagas första gången i INV. 1795. — 2) Ett par, 1800-talsrokoko. H 27. — Ljusstake, malm, för två ljus. Upptages första gången i INV. 1687. H 12,5. Ljusstakar, tenn: 1) 3 st. stplr: örn (Örebro ?) — bomärke — V · S. I bottnen inristat: K. M. H 20. — 2) Ett par. Likartad typ och samma stplr som föreg. H 15,5. Trol. de stakar, som i INV. 1687 uppges vara skänkta av grevinnan Magdalena Stenbock på Myrö.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Bland textilierna märkas följande: Kalkkläde, vitt siden med guldtråds-, silkes- och paljettbroderier samt svart frans. B 37. Efter 1795. — Bokdyna, svart sammet med pärlbroderier. B 36. Efter 1854. — Dyna, stoppad med fjäder, klädd med brunt skinn med å översidan inpunsat spetsovalmönster. Trasig och nött. Trol. identisk med det »hyende af gyllenläder», skänkt av slottsskrivaren Bergh, som upptages i INV. 1687. B 38. — Håv, inköpt 1846. Pungen klädd med svart sammet med silvertränsar och -spets. Skaft med försilvrat beslag. L 177. Håvgången upphörde 1866. — Av kyrkans talrika äldre textilier bortauktionerades åtskilliga på 1830-t. 1622 bestod kyrkans skrud blott av »Mässehacka med Mässesärck, 2 handkläden, 4 hyenden». 1639 hade ytterligare tillkommit ett rött och ett vitt antependium samt en päll. 1667 skänkte Erick Oluffson i Södra Runnaby »dhet gröna altareklädet». I INV. 1687 upptages dessutom »3 kläden öfwer Kallken, 1 drällsduuk på altare, 2 pungar, 1 grönt hyende på alltare af Ingen. Thoringh förährt, 1 gammalt måhlat hyende». 1704 skänkte rustmästaren på Örebro

TEXTILIER

¹ Klockare i socknen under 1800-ts förra hälft.

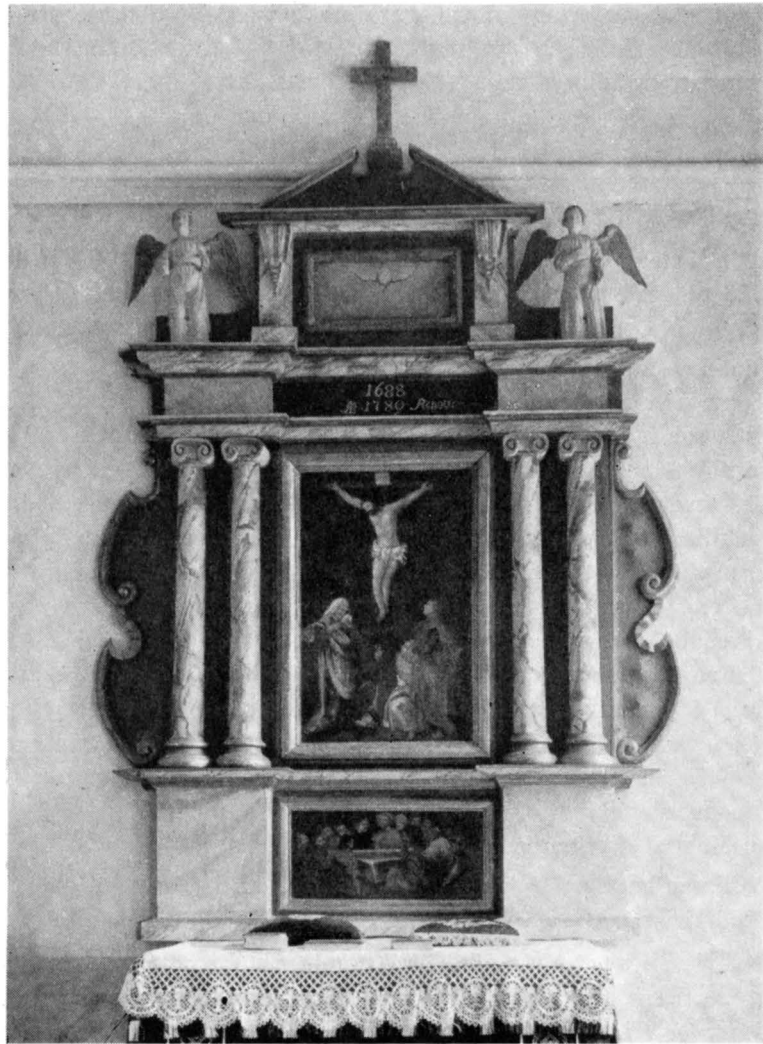

Fig. 152. Altaruppsats från 1687. Foto N. Åzelius 1935.
Altaraufsatz, 1687. Retable, 1687.

slott Anders Lingh en altarduk med röd silkesfrans och »gullträå uthi» samt ett kalkkläde. 1705 inköptes en röd schaggmässhake med silvergaloner och fransar. 1815 skänkte greve Carl Leijonstedt och hans maka ett med silver och silke broderat altartäcke av guldtuft samt en altardyna av samma stoff. I INV. 1830 upptages en försliten altarklädnad av blått siden med rosor. — Ang. till Långbro kyrka överförda textilier — kalkkläde, mässhake — se s. 183.

Fig. 153. Senmedeltida dopfat. Foto S. Lindskog 1922.
Spätmittelalterliches Taufbecken. Late medieval christening bowl.

Storklocka, H 100, och lillklocka, H 90, båda enl. inskr. gjutna 1786 av Olof Kiulander i Örebro, varvid malm från två äldre klockor använts och tillökats. 1622 avtackades Swen Person å sockenstämman för besvär och »klaar rekenskap» i samband med en klockgjutning, som då ägt rum. Av de tvenne klockor, som omgötos 1786, var enl. inv. 1687 den ena prydd »medh Cirater och Schiöna wapner», den andra »Släth gutin», troligen medeltida.

KLOCKOR

Å kyrkogården äldre gravhällar av kalksten och sandsten över bl. a.: 1) mönsterskrivaren Jan Göran Strokirk, f. 3 juni 1719 i Filipstad, d. 20 april 1766 å Hjärsta i Långbro socken; 2) fältkamreraren och regementsskrivaren A. C. Gustaf Kempff, f. 4 juli 1794, d. 28 juni 1837 å Västra Mark i Långbro socken; 3) generalmajoren greve Carl Leijonstedt, f. 5 sept. 1751, d. 8 febr. 1817, och h. h. friherrinnan Antoinette Cederström, f. 1757, d. 8 juni 1819.

GRAV-
MINNEN

Hedengrans minnestavla över Karl XII:s begravning. — En del förkomna

TAVLOR

tavlor upptagas i äldre INV.-FÖRT. Mellan 1687 och 1692 tillkommo »Twenne Conterfeij, 6 st. små taflor med ramar kringh». 1762 antecknade TILAS en »Tafla föreställande frelsarens upståndelse, illa målad, dock med påskrift, at den war förärad til kyrkan af Madame Anna Maria von Qwitzan år 1694».

DIV. Kyrkvaktarstav, grönmålat trä, med mässingsbjällra. L 214. 1798 bestämdes, INVENTARIER att »kyrkovaktaren borde från denna dag bortlägga det uti kyrkan vanligen brukade spöet och endast gå fram och tillbaka uti kyrkan och med handen bulta uti Stolsdörren åt dem som sofva». — 1667 antecknas, att »den 24 Decembris förährade iagh Andreas P. Billingius¹ tre andelar i een Björnehudh som nu ligger för Ekers altare; men fierdelen war församblingennes».

SAMMANFATTNING

I. Kyrka, byggd av kalksten, med v.-torn, litet långhus samt smalare, lägre och rakslutet kor. Tornet, som urspr. saknat ingång utifrån, försett med avtrappningar efter mönster av Asks k:a i Östergötland. 1100-ts sl. eller c. 1200.

II. Korpartiet ombyggt till samma bredd som långhuset, sakristia tillbyggd n. om koret. 1500-ts m.? Dopfat, Nürnbergerarbete, från c. 1500.

III. Ny inredning: välvt brädtak i långhuset, altarpupsats, predikstol, bänkar; 1680-t. Ingång genom tornet upptagen 1687. Tornspira rest 1696. Sedan 1700-t. endast obetydliga förändringar.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Kirche, Kalksteinbau, mit Westturm, kleinem Langhaus sowie schmälere, niedrigeren und gerade abgeschlossenen Chor. Der Turm, ursprünglich ohne Ausseneingang, ist mit Abtreppungen nach dem Vorbild der Kirche von Ask in Östergötland versehen. Ende des 12. Jahrhunderts, oder ca. 1200.

II. Umbau der Chorpartie zur gleichen Breite wie das Langhaus, Anbau der Sakristei nördlich des Chores. Mitte des 16. Jahrhunderts? Taufbecken, Nürnberger Arbeit, von ca. 1500.

III. Neue Einrichtung: Gewölbte Holzdecke im Langhaus, Altaraufsatz, Kanzel, Bänke; 1680er Jahre. Turmeingang 1687 eingerichtet. Turmspitze 1696 aufgesetzt. Seit dem 18. Jahrhundert nur unbedeutende Veränderungen.

SUMMARY

I. The end of the 12th century. A limestone church was built. It had a tower to the west, a small nave and a narrower, lower chancel—the latter rectangular. The tower originally had no entrance from outside. Its outline is »stepped» (Fig. 151).

II. During the mid-16th century, the chancel was rebuilt and made the same width as the nave. A vestry was added north of the chancel. The christening bowl (*circa* 1500) is a piece of Nuremberg work.

III. During the 1680's, there were new furnishings and decorations in the form of an arched ceiling of boards in the nave, and a retable, pulpit and pews. The tower entrance dates from 1687, the spire from 1696. There have only been minor alterations since the 18th century.

¹ Kyrkoherde i Eker 1659—75.

MOSJÖ KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
ÖREBRO KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947, 2838, 3450. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 114. — THAM, s. 75. — SÖDERBERGS MATR., s. 83. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 51 o. f. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1930, 1936, 1942. — HAGSTRÖM, IV, s. 15, 22, 24. — LEWENHAUPT, s. 26, 31, 32. — E. EKHOF, Svenska stavkyrkor, Sthlm 1914—16, s. 307 o. f. — E. J. ANDERSSON, Mosjö kyrka. I NÄRKE, s. 283. — SAXON, s. 372 o. f. — J. P. SYRÉN, Några glimtar ur Mosjö kyrkas historia. I Till hembygden 1932, s. 57 o. f. — SVERIGE, s. 26. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 50 o. f. — LUNDBERG, s. 128, 131, 143, 198, 345, 384, 386, 387.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: INV. 1830. — BERGSTEDT, s. 23. — HOFBERGS RESEB. — N. G. DJURKLOU, Anteckningar ur Nerikes Folklif. Ms. 1865, s. 121. — SOHLMAN, s. 11. — Div. handl., ritn. (bl. a. 32 st. uppm.-ritn. av plankor från träkyrkan, av M. DAHLANDER 1900) och fotos. — B. ST.: Div. handl., ritn. och fotos särskilt rör. 1905 års restaurering. — U. U. B.: PALMSKIÖLD, s. 521. — K. WIKANDER, Mosjö och Täby socknar i Nerike. Ms. i Fantska saml. — Ö. L. M.: M. DAHLANDER, Mosjö kyrka (Mosås), Närike, Ms. 1908. — Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1718. — ST.-PROT. 1613—1863. — KST.-PROT. från 1863. — KR.-PROT. från 1881. — VIS.-PROT. 1667—1806. — INV.-FÖRT. från 1613. — »Krönikebok för Mosjö och Täby» 1898—1907.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Mosås — ej Mosjö — är den urspr. namnformen, som skrives »Mosas» (1314), »Mosæs» (1331, 1339) eller »Moses» (1384, 1431, även i 1500-ts jordeböcker). Församlingen nämnes »cum annexa» — Täby — i 1314 års påvebrev. De båda socknarna utgöra alltjämt ett pastorat inom Örebro kontrakt.

ÄLDRE KYRKOR

Vid Hulinge i socknens v. del, c. 400 m ö. om gården med detta namn och ett 50-t. m n. om landsvägen, finnas rester av en byggnad som i bygden går under namnet »Kullkyrkan». Ett redan på 1700-t. nyttjat grustag i den kulle, varå byggnaden varit belägen, har spolierat det mesta av murläggningarna. Delar av n. murlängan torde dock finnas bevarade under jord (fig. 154).

WIKANDER skildrar 1772 »Kullkyrkan» sålunda: »... att der varit en stenbyggnad är ofelbart, ty kalkbandet visar sig der ganska ymnigt med jorden och finnas ännu oftare stenar, hvarpå det sitter ganska fast. En upphöjning på marken visar sig efter murar till 31 alnars längd och 20 alnars bredd. Straxt vester ut från denna lemning efter muren, derest nu en grop är, hvarutur allmogen tager grus till väglagning och flere behof, hafva icke långt för detta funnits människoben och hufvudskallar, hvaruppå håret ännu sitter fast...»

Det förefaller antagligt, att vid Hulinge funnits en från äldre medeltid stammande kyrko- eller kapellbyggnad, möjligen en gårdskyrka av samma typ som »Granhammarskyrkan» i Vintrosa sn (jfr nedan s. 242) eller det s. k. »Kapellet» i Kräklinge sn.

I sin 1772 författade beskrivning över Mosjö ka uppger WIKANDER, att »uppå det gamla golfvet uti bänkarne finnas många kors uthuggne af denna figur , som gifva till känna, att der blifvit lik begrafna...» Större delen av detta golv fanns kvar ännu 1905, och vid en d. å. av E. EKHOF verk-

»KULL-
KYRKAN»

»STAV-
KYRKAN»

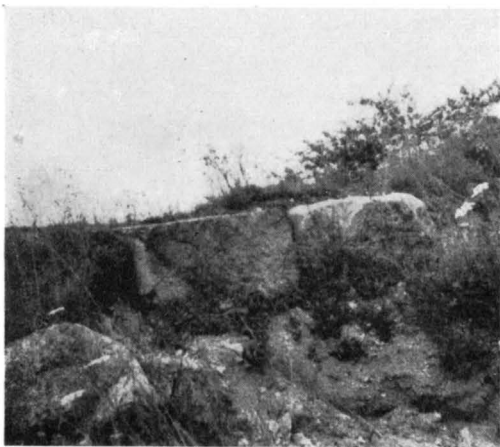

Fig. 154. Lämningar efter »Kullkyrkans» n. mur.
Foto B. Waldén 1944.

Überreste von der Nord-
mauer einer älteren
Kirche.

Remains of the north wall
of an old ruined church.

deltid kända träkyrkorna och samtidigt Närkes äldsta kända kyrkobyggnad.

ställd undersökning visade det sig, att de stora golvplankorna av furu ursprungligen varit väggplankor (fig. 182) i en träkyrka.¹

Väggarna torde icke, som EKHOFF antog, ha varit uppförda i stav- utan i skiftesverkskonstruktion, varför benämningen »stavkyrka» är något oegentlig. De av kluvna furustammar bildade väggarnas insidor ha varit prydda med oregelbundet placerade, inhuggna, ornamentala kors, som WIKANDER förmodade åsyfta gravplatser under det av plankorna bildade golvet. Korsen torde dock ha tillkommit medan »stavkyrkan» ännu fyllde sin funktion. EKHOFF har förslagsvis framfört teorien, att korsen skulle stå i något samband med placeringen av votivgåvor och i anslutning härtill räknat med Mosjö äldsta kyrka såsom en berömd vallfartskyrka, ett antagande som stödes av vissa traditioner o. a. omständigheter.

Såsom föregångare till stenkyrkan torde »stavkyrkan» kunna hänföras till 1000-ts s. h. Den är i vårt land den nordligaste av de från tidig medeltid kända kyrkorna och samtidigt Närkes äldsta kända kyrkobyggnad.

KYRKOGRÄDEN

Kyrkogården (fig. 156), som 1774 uppges vara »rymlig», har utvidgats i flera olika etapper: trol. vid 1700-ts m., åt v. på 1850-t. samt åt s. dels på 1880-t., dels 1913—16. Den inhägnas av en gråstensmur med två ingångar i n., en i v. och en i s. Ingångarna ha smidda järngrindar mellan stenstolpar, de i v. uppsatta 1859. Intill 1750 funnos kyrkbalkar av trä, vilka d. å. ersattes av stensmurar. Samtidigt uppfördes över v. ingången, som då låg betydligt närmare kyrkan, en stiglucka med välvd port och spånklätt tak, riven 1857. I n.ö. hörnet fanns ännu en mindre »port», igensatt 1766. — Kyrkogården är bevuxen med lövträd.

Enligt en obestyrkt tradition skall en klockstapel ha stått i gamla kyrkogårdens s.ö. hörn. På samma plats var under 1700-ts s. d. ett som bårhus nyttjat förutvarande vapenhus (jfr nedan s. 205) »mot Bogårdsmuren uppsatt». En bisättningskällare är sedan 1944 inbyggd i kyrkogårdsmurens n.ö. hörn.

KLOCK-
STAPEL
BÅRHUS
BISÄTT-
NING-
KÄLLARE

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkans huvudparti består av ett rektangulärt långhus med smalare, rakslutet kor. Till detta ansluter sig ett torn i v. och en sakristia n. om koret (jfr fig. 157).

HUVUD-
DELAR

¹ Ett antal plankor, framför allt de dekorerade, överfördes till S. H. M. — Ang. »stavkyrkan» se vidare EKHOFF, a. a., samt B. WALDÉN, Stiftets kyrkor, Strängnäs stift i ord och bild, Sthlm 1948, s. 487 o. f.

Fig. 155. Exteriör från n.v. Foto S. Lindskog.
Äusseres, von NW gesehen. Exterior from N.W.

I äldre tid har därjämte funnits ett vapenhus framför s. ingången. — Kyrkan är, fränsett den under nyare tid uppförda sakristian, ett byggnadsverk från romansk tid, ehuru ej ett enhetligt sådant. Tornet och långhusets v. del utgöra således en sammanhörande yngre del, medan återstoden av långhuset jämte koret äro rester av en äldre kyrkobyggnad. Skillnaden mellan de båda delarnas murteknik kan mest påfallande iakttagas i murtjockleken, som i den äldre delen är c. 180, i den yngre c. 140. Gränsen

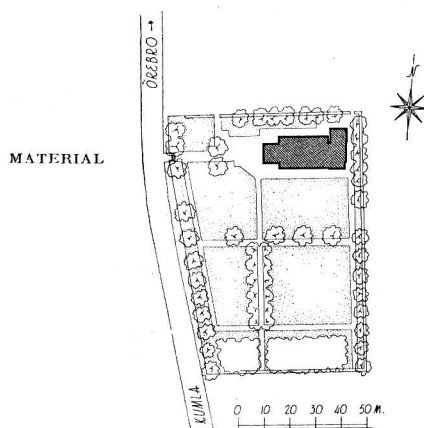

Fig. 156. Situationsplan.
Skala 1:3000.

Lageplan. Plan of site.

mellan äldre och yngre murar framträder dels i långhusets inre i form av en skarp murklack (jfr fig 157), dels utvändigt i en murskarv. I den sistnämnda kan tydligt iakttagas, huru murpartierna v. om gränslinjen överlagra de ö. om densamma befintliga. — Materialet är blandad kalksten och sandsten; tegel förekommer endast i korets valv samt i de sekundära fönsteromfattningarna. — Även i fråga om murnings-sättet uppvisa de olika partierna olikheter. Den ö. delen har nedtill fem-sex tunna skift av huggen kalksten, men därovan sandstenskvadrer av tämligen stora mått (fig. 159). Det v. partiet har i sin helhet sandstenskvadrer, men dessa äro icke infogade på samma jämnt fördelade sätt som i de ö. delarna, utan förekomma i omväxlande höga skift och serier av tunnare sådana.

Hela byggnaden har enhetlig sockel bestående av ett enda, kraftigt framspringande kalkstensskift. — Yttermurarna överdrogos 1764 med grov puts, avlägsnad vid 1931 års restaurering. — Av urspr. fönster återstår endast ett (fig. 160) å s. muren snett över portalen. Det återupptogs 1905. De övriga stora, stickbågiga fönstren ha omfattning och smygar slätputsade. Innanfönster med dekorativ glasmålning från 1931 i korets ö. fönster. Fönstren, som upptagits i flera omgångar, erhöilo sin nuv. form 1816. De på s. sidan utvidgades 1691. På n. sidan funnos två små, trol. romanska fönster, »som i gamla dagar gáfvo ett nog ringa ljus», kvar till 1797, då större fönster upptogs. Korgavelns fönster upptogs 1762, förstörades 1816, igenmurades 1905 och återupptogs 1931. — Kyrkan har tvenne ingångar, bägge urspr. och av likartad form. Den i s. (fig. 161) har två enkelt profilerade impostlister samt såsom bågprofilering två inhuggna linjer. Dörren från 1904. Den v. ingången, tornportalen (fig. 162), saknar impostlister. Den har ett släthugget tympanonfält under bågen, vars dekor överensstämmer med s. ingångens. Dageröppningens sidostycken blevo 1691 — årtalet finnes inhugget i porten — avbilade c. 10 cm. Den urspr. dörrens beslag (fig. 162) återuppsattes 1905 på en d. å. nygjord dörr. Beslagen jämte dörrklapp och nyckelskylt äro till större delen av romanskt ursprung ehuru med tillsatser av senmedeltida smide.¹

Fig. 163 visar kyrkans interiör. — Golvet är i koret belagt med kalkstensplattor och äldre gravstenar; i långhusets mittgång cementgolv, i bänkkvarteren brädgolv. Kalkstengolv lades 1762 och 1818. Intill 1905 utgjordes brädgolvet i bänkkvarteren av de trol. redan på 1200-t. inlagda plankorna från den äldre träkyrkan (jfr ovan s. 195). — Innerväggarna äro slätputsade och dekorerade med målning från 1905. — Inv. 1752 omtalar, att koret »är öfverstruken med gammal och mäst affallen målning. Sielfwa Kyrkan är ock på främsta afsättningen näst Choret på samma sätt öfr.

¹ Jfr dörren från Almby k:a, s. 175 o. fig. 140, samt litteraturhänvisningar s. 164, not 1.

MATERIAL

EXTERIÖR

INTERIÖR

ÄLDRE
MÅLAD
DEKOR

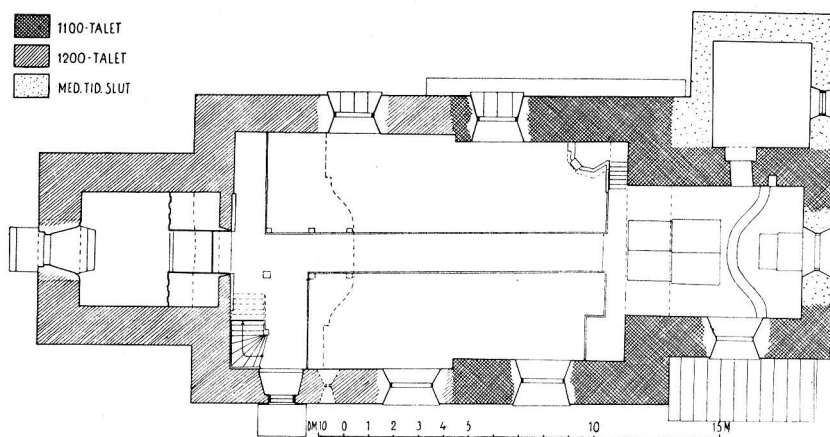

Fig. 157. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss. Plan.

struken». Denna målning kan ännu iakttagas på de ovan det nuv. innertaket bevarade partierna av långhusets sidomurar och ö.-gavel. Målningen går å ömse sidor fram till den ovan s. 198 nämnda murklacken; i långhusets v. del ha väggarna endast varit vitlimmade. I gavelväggen målningar ha ingått figurala framställningar, av vilka återstå tre huvuden och överdelar av kroppar; personerna låta sig dock icke identifieras. I övrigt utgöras de bevarade målningsresterna uteslutande av vegetativa motiv: stora blommor, blad, rankor och frukter. Målningen är utförd al secco. Teckningen är i svart mot vit botten. Den dominerande färgen är rött (*caput mortuum*). Enl. inv. 1752 har dylik målning funnits även i koret. Den återfinnes emellertid icke å korets innerväggar och har alltså tillkommit senare än korvalvet. Av de bevarade resterna att döma är målningen av senmedeltida ursprung eller från 1500-t. Den fanns kvar till 1762, då kyrkan och koret vitlimmades. — Långhusets innertak utgöres av ett putsat spegelvalv av trä. Det byggdes 1760 och försågs 1761 med gipsdekoration av »murmästaren konstförfarne Gottfried Högvald». Nuv. dekorationsmålning från 1905. — Urspr. har kyrkan haft öppen takstol (jfr nedan). Vid obekant tidpunkt underpanelades takbjälkarna. Före 1760 fanns ett paneltak, »flackt och gement af omålade furubräder».

Koret öppnar sig mot långhuset i en låg triumfbåge (fig. 163) av spetsbågig utformning. Denna form är helt visst ej urspr.¹ Till korets ö.-gavel anslöt sig från början en stor absid, (fig. 181), vars grundmurar kvarligga under markytan.² Korets s. yttermur är upptill prydd med en i grund relief huggen, enkel rundbågsfris (fig. 159), vilken i s.ö. hörnet visar spår av senare omflyttning. Koret, som urspr. liksom långhuset haft öppen takstol, täckes av ett ornamentalt utbildat, sexdelat tegelvalv på sköldbågar. Valv och

KORET

¹ Se härom EKHOFF, a. a., s. 309.

² Jfr EKHOFF, a. a., s. 308. Absidens grundmurar blottades delvis och uppmättes 1931.

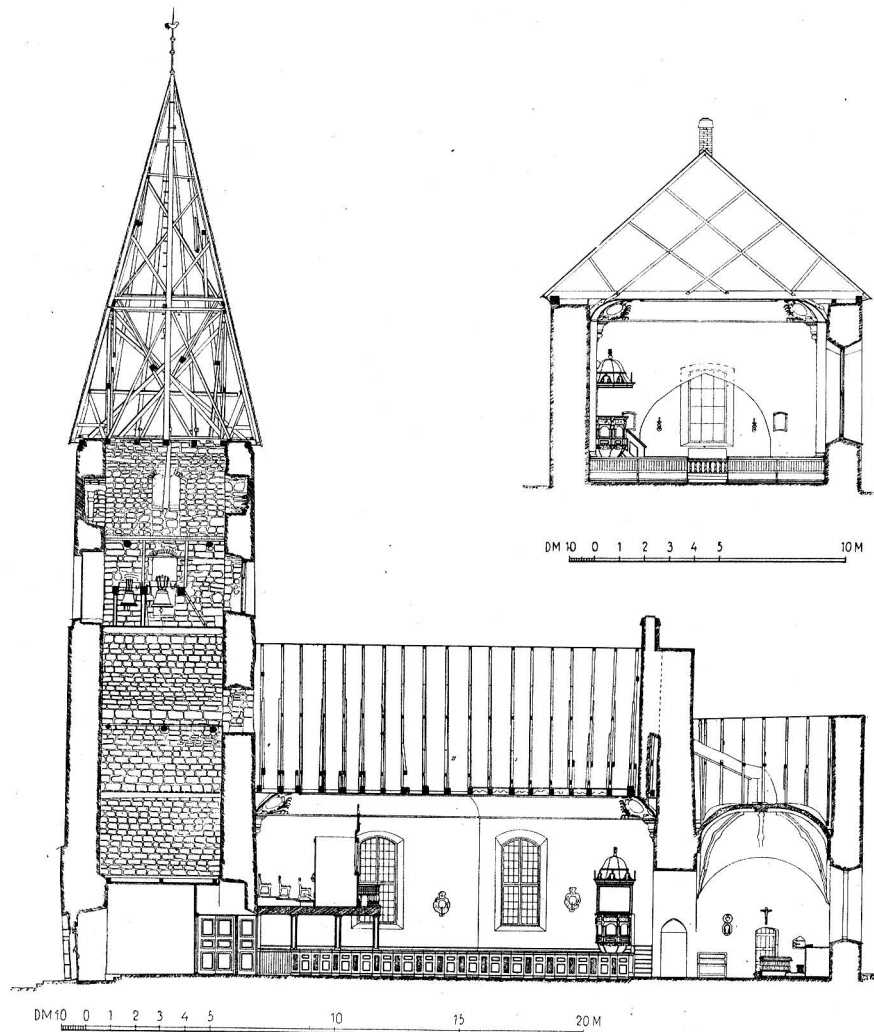

Fig. 158. Längdsektion genom torn, långhus och kor samt tvärsektion mot ö. genom långhuset. Sektionerna visa bl. a. de romanska takstolarna över koret och långhusets ö. del samt tornspirans urspr. takresning. Skala 1:300.

Längssnitt durch Turm, Langschiff und Chor und Querschnitt gegen O durch das Langschiff. Die Schnitte zeigen unter anderem die romanischen Dachstühle über dem Chor und dem östlichen Teil des Langschiffes und den urspr. Dachstuhl der Turmspitze.

Longitudinal section through tower, nave and chancel, transverse section through nave facing E., showing the Romanesque roof-trusses above chancel, the east part of the nave and the original rafters of the spire.

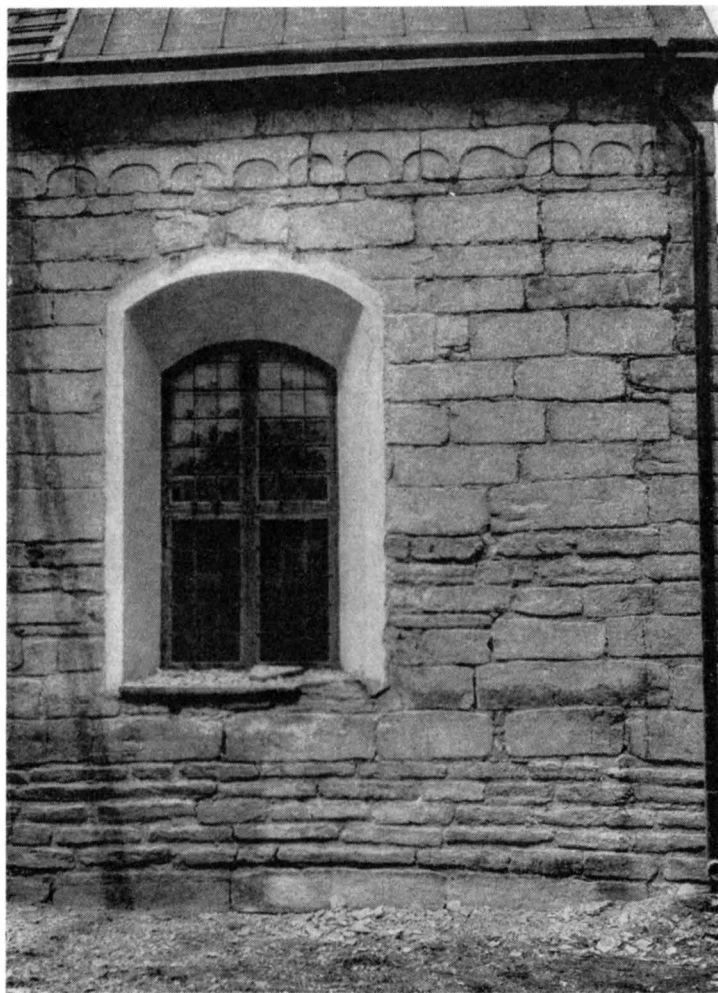

Fig. 159. Korets s. yttermur, upptill med rundbågsfris, nedtill med sockel och de tunnare kalkstensskift, som förekomma i koret och långhusets ö. del. Foto B. Waldén 1931.

S Aussenmauer des Chors, oben mit Rundbogenfris, unten mit Sockel und den dünneren Kalksteinschichten, die im Chor und im Ö Teil des Langschiffes vorkommen.

S. exterior wall of the chancel. At the top a frieze, at the base a series of thin limestone slabs.

väggar äro sedan 1905 dekorerade med kalkmålningar, framställande scener ur Kristi födelsehistoria. I korets n. vägg är inmurat ett medeltida väggskåp (fig. 164) av trä med smidesbeslagen dörr.

Takstolarna (fig. 158) över långhus och kor äro bevarade från romansk tid. De

TAKSTOL,
YTERTAK

TORNET

Fig. 160. Urspr. romanskt fönster i långhusets s. mur. Foto B. Waldén 1931.

Urspr. romanisches Fenster in der Süd-mauer des Langschiffes.

Original Romanesque window in S. wall of the nave.

visa den vanliga medeltida typen med dubbla kryss samt i mittlinjen en styrplanka, lagd över takbjälkarna. Denna av en kraftig stock formade styrplanka är dekorativt utbildad. Med visshet kan antagas, att takbjälkarna från början icke varit panelade utan att takresningen stått öppen över kyrkorummets. — Yttertaket täckes sedan 1893 med svartmålad järnplåt; tidigare tjärad spån. Utmed takfoten en snedställd tjärad bräda i st. f. taklist.

Tornet (fig. 155, 165) artikuleras utvändigt av tvenne murindragningar med skråkantad övergång. Murverket visar ungefär samma teknik som i långhusets v. del. Anmärkningsvärt är, att skiftgångarna i sistnämnda byggnadsparti ej mera än ställvis gå genom tornets murar. Verkligt förband finnes dock flerstädes, varför ingen tvekan behöver råda om de bägge partiernas samtidighet. — Muröppningarna i tornet äro i stort sett bevarade, om än alla något deformerade. Mellan bottenvåningen, vilken nu

tjänar såsom vapenhus, och långhuset har förbindelsen urspr. förmedlats genom två rundbågiga öppningar, av vilka de övre partierna alltjämt återstå. Murpelaren mellan dem är dock borttagen. Skiljeväggen mellan vapenhus och långhus torde ha uppförts vid 1816 års reparation; ännu i slutet av 1700-t. omtalas nämligen bänkrum under tornet. De båda följande tornvåningarna sakna ljusöppningar. Tredje våningen har i ö. en urspr. fönstersmyg; själva dageröppningen är dock avsevärt utvidgad i senare tid. Fjärde våningen har åt alla fyra sidorna ljudgluggar, av vilka de i n., ö. och s. delvis äro urspr., den i v. kraftigt utvidgad. Den ö. gluggen har i behåll sin inre rundbågiga betäckning; av den yttre omfattningen är intet bevarat. Sannolikt har densamma liksom i Hovsta (jfr s. 354) varit utbildad såsom tvenne smärre rundbågsomfattningar. En 1631 omtalad »Klocke bygning» kan möjligen syfta på uppsättandet av klockstolarna i denna våning, varest klockorna alltjämt hänga. Översta våningens ljudöppningar ha då eller vid annat tillfälle igenmurats. Deras utformning kan emellertid ännu iakttagas såväl utvändigt som i all synnerhet invändigt. De ha haft stora bågöppningar med mittkolonn och dubbla bågar (fig. 165). Endast öppningen i v. har alltjämt sin kolonn i behåll. Denna våning visar ej å de inre murytorna fullt samma omsorgsfulla behuggning som tornets övriga våningar. Man har i stället nyttjat lämpliga naturliga block

Fig. 161. S. portalen. Foto B. Waldén 1931.
Das Südportal. S. doorway.

Fig. 162. Tornportalen med smidesbeslagen dörr. Foto N. Åzelius 1935.
Turmportal mit eisenbeschlagener Tür. The tower entrance, with iron-bound door.

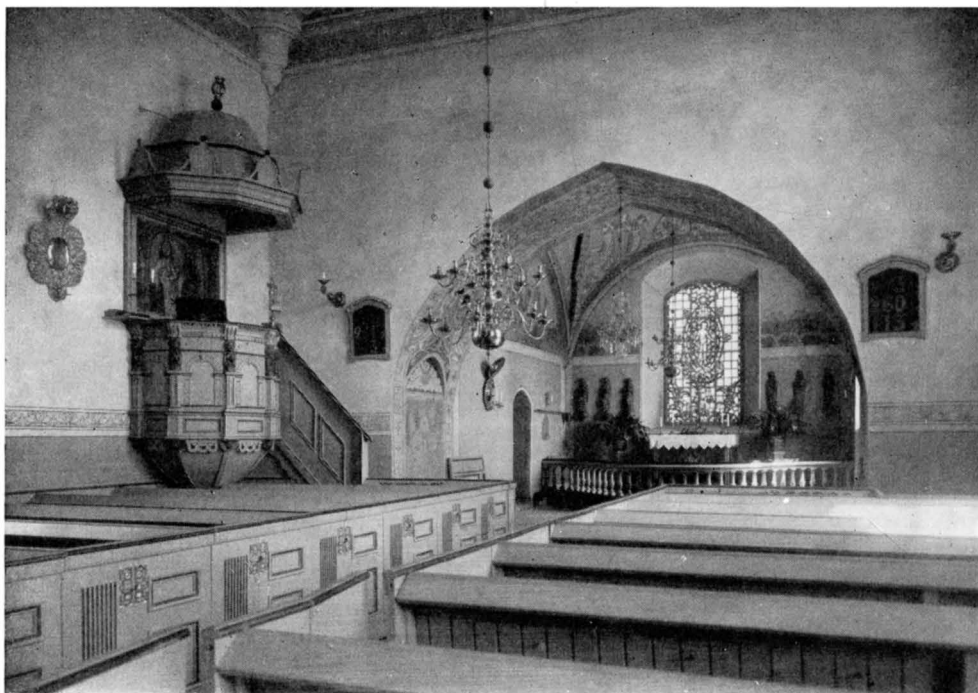

Fig. 163. Interiör mot n.ö. Foto S. Lindskog.
Inneses gegen NO. Interior facing N.E.

(markstenar). Bågarnas avtäckningsvalv äro till sina inre delar byggda av huggen, tunn kalkstensflis. — Tornets takstol (fig. 158) är av speciellt intresse såsom en av de få bevarade från romansk tid. Åtskilliga förstärkningar och hjälpkonstruktioner äro senare inpassade i densamma, men större delen av den urspr. takstolen är dock bevarad. Särskilt anmärkningsvärd är utformningen av hörnstolparna och det övre horisontalbandet. — Sedan 1931 täckes tornspiran av tjärad furuspån. Den spånklädda spiran var under 1700-ts s. h. icke tjärad utan målad med gul oljefärg. — Ang. den till tornet hörande v.-portalen jfr ovan s. 198. Vapenhuset i tornets bottenvåning har kalkstensgolv med inlagda gravstenar.

Sakristian är byggd av sandsten, till större delen i obearbetade block. Rummet har kalkstensgolv och putsade väggar samt avtäckes av ett urspr. tunnvalv med vederlag i v. och ö. Åt ö. ett fönster med urspr., stickbågsformad karm, smidesgaller och invändiga smidda luckor på en ram av fyrkantjärn. Mot koret en dörr av likartad konstruktion. Sakristian torde ha uppförts under senare delen av 1500-t.

SAKRISTIAN

Ett vapenhus av trä, byggt vid okänd tidpunkt, låg framför s. ingången. Det fanns kvar 1762, då det skildras som fallfärdigt, men var borta 1778, då det apterats till bårhus (jfr ovan s. 196).

ÄLDRE
VAPENHUS

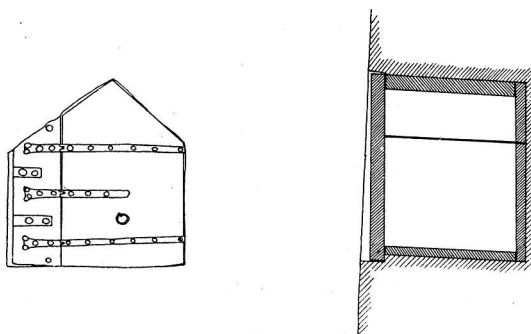

Fig. 164. Medeltida väggsåp i koret. Dörr och sektion:
Mittelalterlicher Wandschrank Medieval cupboard in the
im Chor. Tür und Schnitt. chancel. Door and section.

KJERR-
MANSKA
GRAVEN

En bibygnad till kyrkan är den s. k. Kjerrmanska graven, belägen invid korets s. mur. Under markytan finnes en murad gravkammare från 1700-ts b., urspr. ägd av länsmanen Abraham Kjerrman och gästgivaren Johan Almgren. Över graven var mot muren rest ett pulpettak, som borttogs 1931.

UPP-
VÄRMNING

Kyrkan har sedan 1931 värmeledning, som ersatte tidigare uppvärmning genom kamin. Pannrum n. om kyrkogården.

BYGGNADSHISTORIA

DEN ÄLDSTA
ABSID-
KYRKAN

Den trol. under 1000-t. uppförda skiftesverkskyrkan har redan efter c. ett århundrade börjat ersättas med en stenbyggnad, anmärkningsvärd bl. a. genom sina stort tilltagna mått och sin vackra kvaderstensmurning. Det tunna kalkstensmaterial, varmed murningen påbörjats, har snart utbytts mot den förnämre sandstenen, varigenom exteriören förlänats något av den verkan, som de stora katedralernas murytor i regel erbjuda. Rundbågsfrisens utformning antyder emellertid, att byggnadsledaren ej varit skolad vid större företag.

Trol. under 1100-t. s. h. uppfördes koret med sin absid samt ö. delen av långhuset. Måhända voro planerna för stort tilltagna för de lokala resurserna, ty bygget synes ej ha förts längre åt v. än till den ovan s. 198 omtalade skarven i långhusets n. och s. murar. Arbetet har av allt att döma sedan avstannat för någon tid framåt. Det är icke otänkbart, att träkyrkan kvarstått och fått tjäna som långhus för det nya koret.

KYRKAN
TILLBYGGES
ÅT V.

När man ånyo grép sig an med bygget, fungerade — såsom vissa tekniska detaljer tydligen utvisa — en annan byggnadsledning. Murarna gjordes avsevärt tunnare, och ett annat murningssätt tillämpades. Man begagnade visserligen fortfarande välhuggna sandstenskvarrer men eftersträvade icke längre samma jämna skifthöjder som i byggnadens ö. delar. I stället åstadkoms en viss rytmisk växling mellan serier av tunnare skift och enstaka tjockare dylika; i detta tillvägagångssätt synes reminiscenser av ålderdomlig huggstensteknik göra sig gällande.

Under denna byggnadsperiod, som torde kunna dateras till 1200-ts b., fullbordades långhuset till nuvarande storlek, varefter i omedelbar anslutning tornet med nuv. takresning uppfördes.

De från detta bygge härrörande portalernas utsmyckning visar prov på en ganska primitiv gestaltningstyp. Smidesbeslagen å den v. dörren äro av ålderdomlig typ, men formgivningen förråder dock påverkan av senare stilideal. Överhuvud kan om denna andra byggnadsperiod sägas, att den representerar en primitiv, provinsialt något efterbliven byggnadsart.

Den färdigbyggda romanska kyrkan bestod alltså av ett rektangulärt långhus, smalare kor med absid samt torn (jfr fig. 181). Av dessa byggnadsdelar är det endast korpartiet, som undergått mera genomgripande förändring. Absiden har nämligen vid okänd tidpunkt rivits, och koret har försetts med raksluten ö.-gavel. Murbågen mellan kor och långhus har vidare förändrats, i det att en trol. högre, rundbågig öppning minskats ned till den nuv. spetsbågiga. Möjligen ha såväl denna sistnämnda förändring som måhända även absidens rivning försiggått i samband med och betingats av den valvslagning, som ägde rum i slutet av medeltiden eller på 1500-t. och varigenom korets tidigare öppna takstol ersattes av det nuv. valvet. Sedan koret erhållit sin nya utformning, har rummet, ävensom långhusets ö. del, dekorerats med kalkmålningar.

Vid okänd tidpunkt men trol. i samband med de förändringar av korpartiet, för vilka ovan redogjorts, har n. om koret uppförts en sakristia, vars byggnadssätt visar hän på 1500-t.

Likaledes vid okänd tidpunkt har framför s. ingången uppförts ett vapenhus, jfr ovan s. 197.

I nyare tid har kyrkan genomgått fem mera omfattande reparationer, rörande vilka här lämnas endast några summariska notiser:

1691—92. Yttre och inre reparationer. Fönstren på s. sidan samt portalen i v. utvidgas.

1761—64. Yttermurarna rappas. Nytt fönster i korets ö. vägg. Kalkstensgolv i kor och gångar. Innerväggarna vitlimmas. Plant, omålat bräddtak ersättes med putsat spegelvalv av trä. Delvis ny inredning.

1815—16. Yttre och inre reparationer. Samtliga fönster utvidgas. Bågöppningen mellan tornets bottenvåning och långhuset igenmuras. Golvomläggning.

1905. Restaurering efter ritningar av Ragnar Östberg. Korets ö. fönster igenmuras. Invändig dekorationsmålning. Inredningen moderniseras.

1931. Utvändiga putsen avlägsnad. Korfönstret återupptaget. Värmeledning.

Till dessa data kunna ytterligare fogas följande: vapenhuset revs trol. på 1770-t.; läktare i långhusets v. del byggdes 1866; kyrkans och sakristians spåntak utbyttes 1893 mot tak av plåt.

KOR-
PARTIETS
FÖRÄNDRING

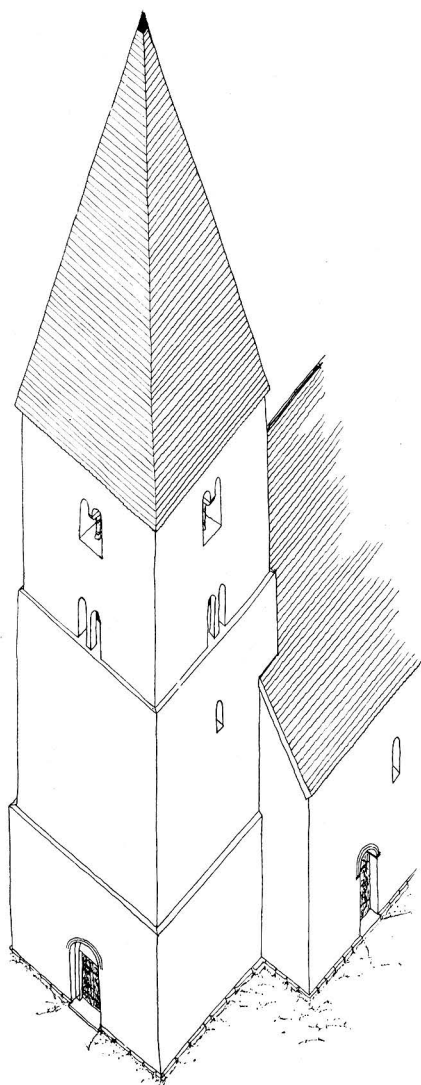
SAKRISTIAN

VAPENHUS

REPARATIO-
NER I
NYARE TID

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE,
ALTAR-
PRYDNADER

MEDELTIDA
TRÄ-
SKULPTUR

Fig. 165. Rekonstruktion av tornets ursprungliga utseende.

Rekonstruktion des
urspr. Aussehens des
Turmes. Reconstruction of
the original tower.

Altaret är murat av sandsten och putsat samt täckt av en träskiva. Det flyttades 1762 intill ö. korväggen efter att tidigare ha varit fristående. Nuv. altarprydnad är ett medeltida krucifix (fig. 173), jfr nedan s. 209. — 1816 uppvisades en av byggmästaren Pehr Lundmark utförd »Dessein till Altare prydnad», i INV. 1830 beskriven sålunda: »ett omhänge omkring Altarbordet af rödt sidentyg, jemte 3:ne små dynor, samt en emallerad bild (jfr nedan), föreställande Frälsaren hängd på Korset i ett, midt emot Altaret varande fenster, hvars sidor äro prydde med i sednare tider anbragte målningar». — En altarprydnad från 1905, en skärmartad uppbyggnad, vari Kristusbild från ett triumfkrucifix samt tvenne altarskåpsfigurer (jfr nedan) infogats, borttogs 1931. — Öppen altarring från 1905.

Av de tämligen talrika träskulpturer (jämte ett metallkrucifix), som bevarats från medeltiden, inköptes följande 1883 av S. H. M.:

Madonna¹ (fig. 166, 167), snidad i ek. Spår av polykromering: blå kjortel med rött bräm, klänning med röd krage. Händerna saknas liksom även det Kristusbarn de hållit. H 72. Trol. svenskt arbete efter engelsk förebild. 1100-ts b. eller f. h.?

Krucifix² (fig. 168), emaljerad och förgylld koppar, på kors av ek. Upptill plåt med $\frac{IHS}{XFS}$, nedtill och på korsarmarna plåtar med evangelistbilder (Markus, Matteus, Lukas); dessa torde urspr. ha varit placerade på korsets baksida, där en plåt med Johannes kvarsitter. Å korsstammens övre och nedre delar bilder av Petrus, resp. en apostel; likartade bilder torde urspr. ha funnits på korsarmarna.

¹ S. H. M., inv.nr 7306: 4; Vägl. i medeltidsavd., Sthlm 1922, s. 39. Jfr i övr. EKHOFF, Svenska stavkyrkor, s. 325, AF UGLAS, Gotlands medelt. träskulptur, s. 122, not 12, samt senast R. NORBERG, Mosjömadonnan, MEDD. XIII, s. 27 o. f., med talrika litteraturhänvisningar.

² S. H. M., inv.nr 7306: 1.

Drivet och emaljerat arbete, urspr. även kulörta stenar, infattade i hylsor. Nedtill kulformad holk. H 68, B 26. Limogesarbete? 1200-t.? Användes under 1800-t. som altarprydnad (jfr ovan).

Manligt helgon¹ (fig. 169), snidad i ek, ryggsidan urholkad. Konung (den hel. Olof eller Erik?) eller riddare, iförd rustning. Händerna med attribut förlorade. Spår av kredering och målning. H 110. Svenskt arbete, 1400-ts s. d.

I S. H. M. finnes vidare en Gud fader² (fig. 170) från en Marie-kröningsframställning, urspr. ingående i mittpartiet på corpus till kyrkans medeltida altarskåp. Detta, som var »med bildhuggeriarbete och förgylld effther Catholiska religion giord», stod på altaret ännu 1755, men skulle enl. stämmobeslut 11 maj d. å. nedtagas; senare antecknas, att det »ligger på hwallfwet» och är »förlorat». Av själva skåpet återstå 2 st. ramdelar, L 121 och 123, av ek, med spår av kredering och röd färg, samt 2 st. större och 3 st. mindre ornament av snidad och polykromerad ek: masverk inom rektangulära ramar, gotiska arkadbågar, fiskblåsemotiv m. m. Av figurskulpturen finnas bevarade a) den ovannämnda Gud Fadersbilden i S. H. M. samt i kyrkan följande figurer (fig. 171—172): b) Johannes evangelisten; c) Johannes Döparen; d) manligt helgon, klätt som diakon (Stefanus?), samt e—g) tre apostlar. Snidade i ek, bilderna b—g) 1905 målade i ekfärg. H 70—72. Svenskt arbete, 1400-ts s. h.³

Krucifix⁴ (fig. 173), ek, numera övermålat i ekfärg. H 40. 1400-ts s. d.; uppges ha tillhört altarskåpet. Korset nytt; krucifixet är sedan 1931 apterat till altarprydnad.

Triumfkrucifix. Kors av furu med fyrpassformade ändplattor, som trol. burit evangelistsymboler. Profilerade kanter med snidade krabbor. Spår av kredering och målning. H 400, B 260. Tillhörande Kristusbild (fig. 174), snidad i trä, 1905 helförgylld. H 115. 1400-ts sl. eller 1500-ts b. Altarprydnad 1905—31.

Predikstol (fig. 163), anskaffad på 1690-t., saknade från början ljudtak och var omålad. Huven förfärdigades 1724 av snickaren mästare Marcus; 4 st. snidade putti, H 45, numera dep. i Ö. L. M., torde urspr. ha varit placerade å huvens hörn. 1728 målades predikstolen gul; nuv. målning blågrön med röda lister m. m. 1766 gjordes dörr med beslag till trappan. — Infälld i väggen mellan predikstolens korg och ljudtak en målning, limfärg på trä, 100 × 122, framställande Moses och Aron. Allmogearbete från 1600-ts sl. eller 1700-ts b. — Å predikstolen timglas i mässingsställ på ståndare av malm. H 55,5. Timglasets inköpt 1703, ståndaren skänkt 1772 av Göstaf Jonsson från Mosås.

Slutna bänkar från 1762, moderniserade 1905: dörrarna (fig. 175) med fyllningar, mellanstycken med kannelyr, rika gångjärnsbeslag. Målning blågrön med röda lister. — En bänkdörr med enkel fältindelning, blåmålad, H 76, finnes bevarad från en bänkinredning, som tillkom på 1650-t.

PREDIKSTOL

TIMGLAS

BÄNK-
INREDNING

¹ S. H. M., inv.nr 7306: 2. — ² S. H. M., inv.nr 7306: 3. — ³ STRÄNGNÄSKAT. nr 109: B—E. —

⁴ STRÄNGNÄSKAT. nr 109: A. — R. NORBERG (Den kyrkliga konsten, Strängnäs stift i ord och bild, Sthm 1948, s. 256) har till altarskåpets från Mosjö mästare attribuerat altarskåp från Ekeby (dep. i Ö. L. M.) och Kräklinge (numera i Hidinge k:a) kyrkor.

Fig. 166. Madonna. Svenskt arbete efter engelsk förebild. 1100-ts b. eller f. h. Foto A. T. A.
Madonna. Schwedische Arbeit nach englischem Vorbild. Anfang oder 1. Hälfte des 12. Jahrhunderts.
Madonna. Swedish work with English influence. First half of 12th century.

Fig. 167. Madonna, detalj av fig. 166. Foto A.T.A.
Madonna. Detail der Abb. 166. Madonna, detail of fig. 166.

Fig. 168. Krucifix av emaljerad koppar. Limoges-arbete? 1200-t.?
Krucifix aus emailliertem Kupfer. Limoges-Arbeit? 13. Jahrhundert?
Crucifix. Enamelled copper. Limoges (?), 13th century (?).

Läktare i långhusets v. del. Bröstning med balusterdockor, framskjutande mittparti. Målad blågrön med röda lister. Byggdes 1866; före d. å. fanns ingen läktare. — En s. å. av E. A. Setterquist i Örebro byggd orgel ombyggdes och moderniserades 1941.

Nummertavla i enkelt profilerad ram med krön. Målad svart och gul. H 67. 1700-t. Ö. L. M. — Ett par moderna nummertavlor.

En dopfunt, »Uthuggen i sten. I sakristian», omtalas sista gången 1752, då »förfallen». Av funten återstår numera endast ett fragment av foten, sandsten. L 55, H 22, B 33. Profilen erinrar om den å funtarna i Almby och Täby m. fl. (jfr s. 168, resp. 237). 1100-t. — En dopfunt av trä förfärdigades 1762, omtalas sista gången 1852. — Intet av kyrkans många dopkärl finnes numera i behåll. 1613 omtalas ett »fundkärel» av koppar, 1634 skänkte Jöns i Dyringe »eth becken til funten», 1697 inköptes ännu ett mässingsbäcken, någon gång före 1752 skänkte trumpetaren Berndt Johan Ramstedt en dopskål av tenn och 1831 inköptes ytterligare en tennskål.

Kalk, paten och oblatask, helförgyllt silver, tillv. 1920 av C. G. Hallberg i Stockholm. — Kalk, paten och oblatask, förnicklad mässing, inköpta 1849. — Kyrkans gamla silver bortstals 1843 vid inbrott i sakristian och kom aldrig till rätta. Det bestod av en kalk, nämnd redan 1613, 1764 omgjord av Pehr Söderbom i Örebro, paten, skänkt 1697 av »professor Spoles i Uppsala fru Martha Lindelia» och oblatask, skänkt 1707 av kaptenen Johan Mannerberg. — Sockenbudstyg, bestående av kalk, delvis förgyllt silver, H 11,5, paten, silver, ovan förgyllt, D 6,5, samt läderklätt träfodral. Enl. stplr tillv. av Daniel Ekelöf (1723—50) i Örebro. Ett 1613 nämnt sockenbudstyg »förnyades» 1645 och »omgjordes» 1727 av Ekelöf. — Kommunionkanna, tenn, »i silverfacon». Enl. stplr tillv. 1810 av Jonas Fryberg i Örebro. H 25. — Silsked, förgyllt silver. Enl. stplr tillv. 1772 av Pehr Söderbom i Örebro. L 13,7.

Ett söndrigt rökelsekar omtalas sista gången 1707.

Fig. 169. Manligt helgon (den hel. Olof eller Erik?). Svenskt arbete, 1400-t s. h. S.H.M. Foto A.T.A.
Heiliger. (Der heilige A saint (St. Olof or Olof oder Erik?) Erik?), Swedish Schwedische Arbeit. work, latter part of 2. Hälfte des 15th century. 15. Jahrhunderts.

LÄKTARE

ORGEL

NUMMERTAVLOR

DOPFUNTAR

NATTVARDSKÄRL

RÖKELSEKAR

BELYSNINGS-
REDSKAP

Fig. 170. Gud Fader från framställning av Marie kröning i corpus till altarskåp. Svenskt arbete. 1400-ts s. h. S.H.M. Foto A.T.A.
 Gott-Vater aus der Darstellung von Marias Krönung im Corpus eines Altarschreines. Schwedische Arbeit. 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts.

The Almighty, central part of a triptych representing the Coronation of the Virgin. Latter part of the 15th century.

Ljuskrona (fig. 176), järnplåt, dekorerad med dels smidda, dels ur plåt klippta blommor och blad. I botten uppstående tenar för fästande av ljus; av de från bottenkant utskjutande ljuspiporna torde endast en, som har spiralvridet skaft, vara urspr. H 100, D 50. Kronan, som på 1700-t. uppges vara »urgammal» och »obrukelig», lagades 1697 och målades 1746. — Ljuskrona, järn, lik den föregående, dock avsmalnande uppåt. Botten D 43,5. — Ljusstav, trä, snidad. L 114. — Ovan nämnda trenne belysningsredskap, vilka samtliga äro medeltida, försålles 1905 till S.H.M. Nedan förtecknade redskap äro alltjämt i bruk i kyrkan:

Ljuskronor av malm; 1) För 8 ljus. Barocktyp. H 64. Inköpt 1665, omgjord 1772. — 2) För 24 ljus. Barocktyp. H 127. Gjuten 1762 av P. Peträus i Örebro. — 3) För 16 ljus. Barocktyp. H 111. Gjuten 1766 av Peträus. — 4) För 12 ljus. H 103. Inköpt 1772. — Ljuskrona för 6 ljus. Stjärn- och bladformiga glaskläppar på mässingsstomme. Barocktyp. H 87. Inköpt 1816. — Ljusplåtar av mässingsplåt: 1) 4 st., förgyllda. Driven och punsad dekor. H 91. Skänkta 1697 av kapten Johan Mannerberg, »til Testamente effter dess styfdotter välb. Jungfru Zara Berentz». — 2) Ett par. Driven och punsad dekor. H 41. Skänkta, trol. på 1760-t., av en fru Granlund. — 3) Mässingsplåt. Driven och punsad dekor. H 25. En make till plåten i S. H. M. Paret skänktes, trol. på 1760-t., av en korpral Forselli. — Ljusarm, smitt järn, för 2 ljus. Målad i guld och silver. H 33, L 20. 1600-t. — Ljusarmar av mässingsplåt: 1) 1 par. Driven och punsad ornering. L 61. Skänkta 1685 av krögaren Pär Larsson i Kyrkeby och h. h. med initialerna S. B. D. — 2) 1 st. lik föregående. Enl. INV. 1707 skänkt av »capellanen sal. hr.

Fig. 171. Figurer från altarskåp, fr. v.: Johannes evangelisten, Johannes Döparen, manligt helgon (Stefanus?). Svenskt arbete. 1400-ts s. h. Foto B. Waldén 1931.
 Figuren von einem Altarschrein. Von links Johannes der Evangelist, Johannes der Täufer, Heiliger (Stefanus?). Schwedische Arbeit. 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts.
 Figures from triptych. From the left: St. John the Evangelist, St. John the Baptist, St. Stephen? Swedish work latter part of the 15th century.

Pär».¹ I S. H. M. — Ljusarm, malm, för 2 ljus. L c. 33. Skänkt 1755 av hovpredikanten Anders Gustav Dahlbom. — Ljusstakar av malm: 1) 1 st., H 14,5. Nämnas första gången i INV. 1656. — 2) Ett par, malm. H 24. Gåva 1672 i testamente efter majoren Johan Petersson Mose. — 3) 1 st., fempipig. H 60. Inköpt 1820. — Ljusstakar, ett par, tenn, tillv. av G. W. Lindberg i Örebro. Empiretyp. H 21. Inköpta 1831. — Lykta, plåt och glas. H 82. 1800-t. — Härutöver ett antal belysningsredskap från senare tid.

Antependium, brunröd, mönstrad sammet med silvergaloner, märkt H. J. MB. TEXTILIER

¹ Trol. komministern i pastoratet Peder Bille, d. 1668. HAGSTRÖM, s. 38.

Fig. 172. Figurer från samma altarskåp som de å fig. 171. Tre apostlar.
 Figuren von demselben Altarschrein wie Abb. 171. Drei Apostel. Figures from the same triptych as in fig. 171.
 Three apostles.

— F. S. K. M. (=Herr Johan MannerBerg — Fru Sara KinnanMundt). L 140, H 94. Skänkt 1709. — Kalkkläde, röd sammet. 40×40. 1800-t. — Mässhake, brunröd, mönstrad sammet med guldgaloner. L 128. Skänkt 1709 av kapten Mannerberg. — Mässhake, svart sammet med silvergaloner och broderier. L 118. Inköpt 1839. — En modern mässhake, röd sidendamast. — Vid ett inbrott 1777 stulos några textilier, vid en auktion 1763 försålde åtskilliga utmönstrade »gamle Persedlar», bl. a. tre antependier och fyra mässhakar. En av de sistnämnda, trol. ett av »Manhaftig Capitain Nils Jönsson»¹ hemfört (»antaget») krigsbyte, hade inköpts 1658. En korkåpa »af gult Bordeloup och Silkesfrantzar omkring» omtalas första gången 1613 och sista gången

¹ Densamme, som var bosatt i Hallsbergs socken, »antog» även en mässhake för Täby k:a, jfr s. 239.

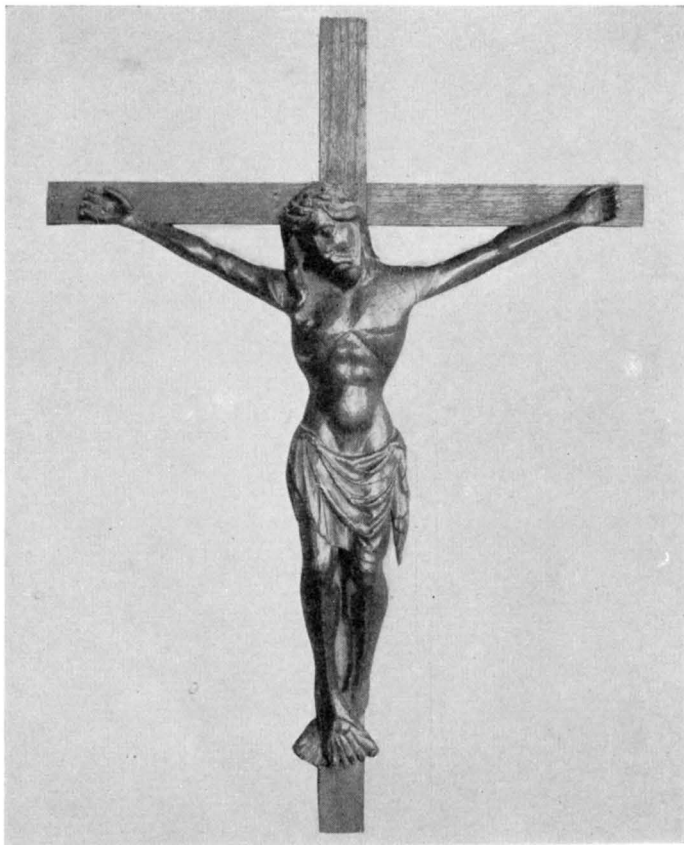

Fig. 173. Krucifix, möjligen från samma altarskåp som figurerna fig. 171—172. Svenskt arbete. 1400-ts s.h. Foto B. Waldén 1931.

Kruzifix, vielleicht von demselben Altarschrein wie die Figuren Abb. 171—172. Schwedische Arbeit. 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts.

Crucifix, possibly from the same triptych as in fig. 171—172. Swedish work latter part of 15th century.

1805. En i inv. 1613 (jfr nedan s. 220) upptagen mässhake omgjordes 1696 till bordduk i sakristian. »Röcklinn» omtalas 1613—72. Kalkdukar skänktes 1632 (röd atlas med silverspetsar) av Brita Jonsdotter, 1693 (vitt »turbin» med guldspetsar) av J. Pärsson i Kyrkeby, 1781 (med silverspetsar) av fru Eva Beata Qvist m. fl. 1805 funnos kvar två bokdynor, den ena klädd med gyllenläder, trol. från 1600-t., den andra av röd sammet, skänkt 1709 av kapten Mannerberg. På 1820-t. anskaffades en muskufärgad kyrkvaktarrock med svart krage och uppslag. — Håv, röd sammet med guldgaloner, frans och tofs. L 186. 1800-t. — En håv med klocka från 1689, en med spetsar och klocka, skänkt 1709 av Mannerberg, en av svart sammet med silveraloner, inköpt 1768 samt en av röd sammet med guldgaloner, skänkt c. 1770 av lantmätaren Kilian Rothkind, finnas ej mera i behåll.

Fig. 174. Kristusbild från triumfkruzifix. C. 1500. Foto N. Åzelius 1935.
Christusbild eines Triumphkruzifixes. Um 1500. Figure of Christ, from a rood. About 1500.

KLOCKOR

Klocka, urspr. gjuten 1658, omgjuten 1748 och 1751 av P. Petræus i Örebro. H 90.
— Klocka, urspr. gjuten 1748 av Petræus, spräckt 1818 och 1834 omgjuten av S. Ch. Grönwall i Stockholm.

**GRAV-
MINNEN**

Av nedan förtecknade åtta gravstenar lågo före 1905 sju i korgolvet och den åttonde i gången till s. ingången. D. å. uppsattes två av stenarna (Mose och Taxingius) åt n. och s. i triumfbågens nedre del, en (Bille?) flyttades ut i vapenhusgolvet, och den i s. gången (Boman) restes vid väggen under orgelläktaren.

Gravstenar, samtliga kalkstenshållar med reliefdekor och inskr. över: 1) trol. kyrkoherden Andreas Petri Bille, d. 1656. L 190, B 130. — 2) (fig. 177) kyrkoherden Carl Olai Taxingius, d. 1670. Dat. 1668. L 164, B 104. — 3) (fig. 178) majoren Johan

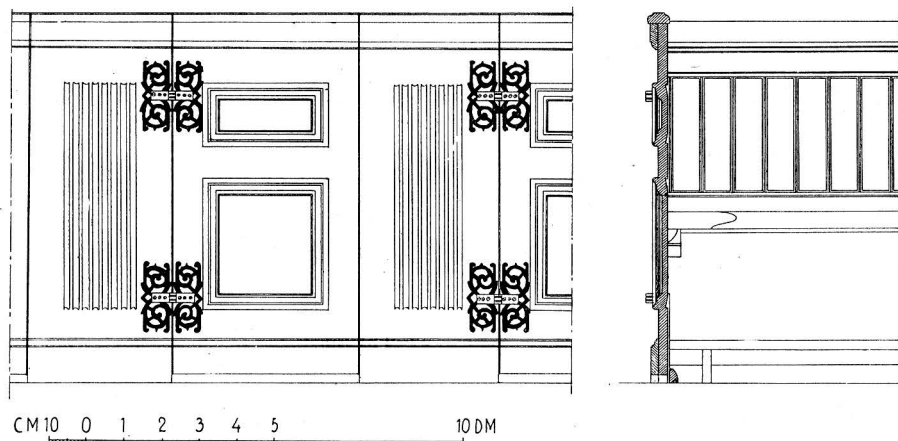

Fig. 175. Detalj av bänkinredning från 1762.
Detail der Bankeinrichtung von 1762. Detail of pew 1762.

Petersson Mose, d. 1672, och h. h. Elisabeth Masius. L 180, B 108. — 4) Johan Persson Boman, d. 1711, och h. h. Maria Persdotter. L 215, B 153. — 5) kyrkoherden Lars Kexlerus, d. 1716, h. h. Katarina Beckia, d. 1716, och dottern Birgitta, d. 1716. L 195, B 130. — 6) Kyrkoherden Erik Larsson Roberg, d. 1740, och h. h. i första giftet Anna Reef. Dat. 1726. L 181, B 122. — 7) kyrkoherden Andreas Strengner, d. 1750. L 190, B 132. — 8) kyrkoherden Jonas Hjortsberg, d. 1779, och h. h. Ingrid Berger och Margareta Qvist. L 179, B 125.

Värja (fig. 179). Lindad kavel, förgylld parerplåt med ciselerade ornament. Å klingan enkel graverad dekor. L 97. »Med flor uti uphängd til Wälborne Herr Capitain Mañerbergers åminnelse». Dep. i Ö. L. M. — Trumpet, mässing. Ornerad med drivna kerubhuvuden m. m. Lindad med blå-gula snören med två tofsar. L 70, resp. 43. C.1700. Enl. ortstraditionen gravminne över en trumpetare. Dep. i Ö. L. M.

Ramar, 3 st., med hopplister, svartmålade. Urspr. från s. k. Hedengrans minnestavlor. — Av 3 st. kungatalstavlor återstår endast Karl XIII:s tal 1810 i enkel profilerad träram. Tal av Gustav III och Gustav IV Adolf ha tidigare funnits. — Inskriftstavla, svartmålade trä. Bibelcitat m. m. i vit skrift, varibland: »FÖRÄRAT . . . 1816». H 44, B 75.

Bord, furu, med oval skiva, H 82, B 57. Anskaffat 1696. — Brudbänkar, ett par, furu, numera blåmålade. Rak, rektangulär rygg med enkel fyllning. H 98, B 115. Färdigade 1609. — Stol, furu, från 1696. H 94.

Fattigbössa (fig. 180), trä, järnbeslagen, vitmålade. H 82, D 15. 1600-t. S. H. M. — Kollektbössa, järn, cylindrisk. H 17, D 14. S. H. M. — Solvisare, järn, fyrkantig. Dat. 1742. 19×19. — Oblatjärn, vanliga typen. L 74. Nämnas första gången 1656. — Oblatstamp, järn, med trähandtag. H 15. 2 st. dylika funnos 1805. — Sanddosa, brunglaserat lergods. D 11,5.

TAVLOR

MÖBLER

DIVERSE
INVEN-
TARIER

Fig. 176. Ljuskrona av järn. Medeltida. S.H.M. Foto A.T.A.
Kronleuchter aus Eisen. Mittelalterlich. Medieval iron chandelier.

ÄLDSTA
INV.-FÖRT.

Ur 1613 års INV.-FÖRT., kyrkans äldsta bevarade, må anföras:

Kalck 1 stor mz paten och en liten sochne bodhz Kalck mz paten och huss	Kätzlar 2 till ath tiära Kyrkan mz fund Kärel..... 1
Korkåpa..... 1	eldh kitel..... 1 söndrigh
messehakar..... 4	-----
messe särker..... 2	liuse Stakar 2 aff järn och en aff kopar mz en pipa
Röcklinn..... 1	Altare Kläde på hög Altaret 2 för noth (förmött)
lickkläde mz 2 bandh	2 listor
Kalckkläde 2 eth nyt eth gamalt	-----
hyende 3 godh och 4 gamalt	huit linkläde på altaret
Ornagåt 2 et nyt och eth gamalt	-----
Hankläde 2 et på Altaret och eth på Sätet	Win flaskor 2 en liten till socknebodh
Klockor 2 små	-----

Fig. 177. Gravsten över kyrkoherden Carl Olai Taxingius, d. 1670.
Foto N. Åzelius 1935.

Grabstein des Pfarrers Carl Olai Taxingius, 1670. Slab for Rector Carl Olai Taxingius, d. 1670.

Senare tillägg:

1615. Aff Jönsas hustru wthi tosköja [nu Törsjö] till Kalcken eth arma Kläde mz suarta wippor.

1622. Daniel Persson för sin mor eth Hankläde.

Till gaff udde Tyrisson en messing Krona mz 5 pipor.

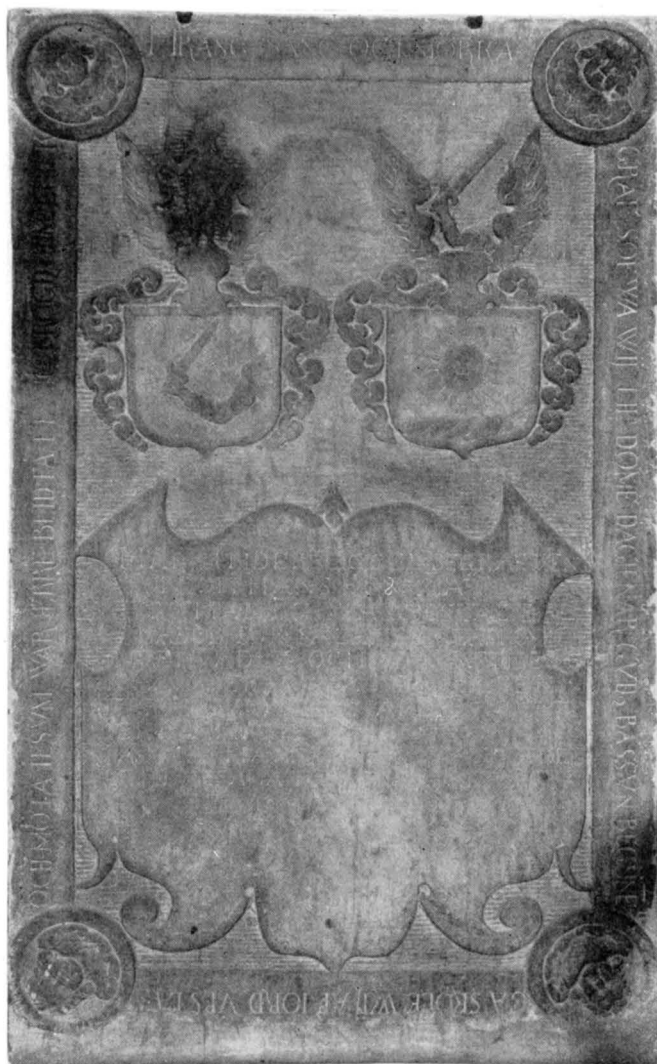

Fig. 178. Gravsten över majoren Johan Petersson Mose, d. 1672.

Foto N. Åzelius 1935.

Grabstein des Majors Johan Peters- Slab for Major Johan Petersson
son Mose, 1672. Mose, d. 1672.

SAMMANFATTNING

I. Kyrka av trä, uppförd i skiftesverkskonstruktion. 1000:ts s. h. Delvis kormärkta väggplankor bevarade från denna byggnad. Från denna kyrka härrör möjl. »Mosjömadonnan», trol. svenskt arbete efter engelsk förebild, 1100-ts b. eller f. h.

II. Möjligen i anslutning till den alltjämt kvarstående träkyrkan uppföres en kyrka av sandsten, bestående av ö. delen av den nuv. kyrkans långhus samt ett lägre och smalare kor med absid. 1100-ts s.h. Fragment av romansk dopfunt (möjl. från träkyrkan).

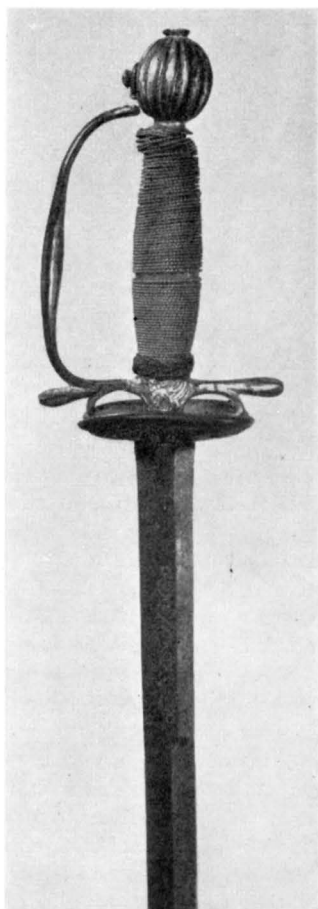

Fig. 179. Begravningsvärja uppsatt över kaptenen Johan Mannerberg. C. 1700. Foto N. Åzelius 1935.

Funeraldegen des Hauptmanns Johan Mannerberg. Um 1700.
Funeral sword for Captain Johan Mannerberg. About 1700.

Fig. 180. Fattigbössa.
S.H.M. Foto A.T.A.
Armenbüchse. Poor-box.

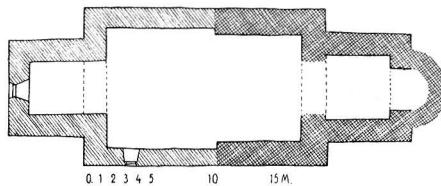

Fig. 181. Den medeltida kyrkan. Plan.
Die mittelalterliche Kirche. The medieval church.

III. Sedan träkyrkan rivits, utökas stenkyrkans långhus åt v. och intill gaveln bygges ett torn med pyramidisk huv, vars urspr. takstol bevarats. 1200-ts b. Från perioden härröra s. och v. portalerna samt ett litet romanskt fönster. Långhus och kor med öppen, delvis dekorerad takresning. Bevarade inventarier: Limogeskrucifix, 1200-t., samt från medeltidens slut träskulpturer, bl. a. triumfkrucifix och figurer från ett altarskåp, ävensom belysningsredskap.

IV. Absiden rives, i koret slås valv, triumfbågen sänkes, sakristia bygges n. om koret; vid denna

tid även ett vapenhus av trä framför s. ingången. Kalkmålningar. Medeltidens slut eller 1500-t. På 1690-t. utvidgning av fönster och av v.-portalen. Predikstol, belysningsredskap m. fl. inventarier från denna period.

V. Yttermurarna rappas, innerväggarna vitmenas, varvid kalkmålningarna överputsas, fönster upptages i korets ö.-gavel, plant bräddtak ersättes med spegelvalv, inredningen förnyas, vapenhuset rives; 1760-t. Vid en reparation 1816 igenmuras bågöppningen mellan torn och långhus. Förändringar, huvudsakligen avseende interiören, i samband med reparationer bl. a. 1905 och 1931, vid vilket senare tillfälle den utvändiga putsen avlägsnas.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Holzkirche, in Ständerwerkskonstruktion errichtet. 11. Jahrhundert. Von diesem Bau Wandplanken, zum Teil mit Kreuzmarken versehen (Abb. 182), erhalten. Madonnenfigur (Abb. 166).

II. Im Anschluss an die noch inner weiterbestehende Holzkirche wird eine Kirche aus Sandstein errichtet, die aus dem östlichen Teil des Langhauses der jetzigen Kirche sowie aus einem niedrigeren und schmaleren Chor mit Apsis besteht. Zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts.

III. Nachdem die Holzkirche abgerissen worden war, wird das Langhaus der Steinkirche nach Westen erweitert und an den Giebel ein Turm mit Pyramidenhaube angebaut, dessen ursprünglicher Dachstuhl erhalten ist. Anfang des 13. Jahrhunderts. Aus dieser Periode stammen das Süd- und das Westportal, sowie ein kleines romanisches Fenster. Langhaus mit offenem, teilweise dekoriertem Dachstuhl. Erhaltene Inventarien: Limogekruzifix, 13. Jahrhundert, sowie spätmittelalterliche Holzskulpturen, u. a. Triumphkruzifix, Figuren von einem Altarschrein und Beleuchtungsgeräte.

IV. Die Apsis wird abgerissen, der Chor eingewölbt, der Triumphbogen gesenkt, die Sakristei an die Nordseite des Chores angebaut; um diese Zeit auch Holzvorhalle vor dem Südeingang. Kalkmalereien. Ende des Mittelalters oder 16. Jahrhundert. In den 1690er Jahren Erweiterung der Fenster und des Westportales. Aus dieser Zeit die Kanzel, Beleuchtungskörper und andere Inventarien.

V. Die Aussenmauern werden verputzt, das Innere getüncht, wobei die Kalkmalereien übertüncht werden, im Ostgiebel des Chores wird ein Fenster eingerichtet, die flache Holzdecke wird durch ein Spiegelgewölbe ersetzt, die Einrichtung erneuert, die Vorhalle abgerissen, 1760er Jahre. Bei einer Reparatur wird 1816 die Bogenöffnung zwischen Turm und Langhaus zugemauert. Veränderungen, hauptsächlich das Innere betreffend, im Zusammenhang mit Reparaturen u. a. 1905 und 1931; bei der letzteren wird der Aussenputz entfernt.

SUMMARY

I. 11th century. A wooden church was erected, from this structure there still survive some upright planks, which were set into frames, forming part of a wall, as well as a Madonna (probably Swedish with English influence, *circa* 1100).

II. The latter part of the 12th century. A sandstone church was erected, and it may be that the earlier wooden structure remained. The new work consisted of the still-surviving east section of the nave, and a lower and narrower chancel with an apse.

III. The beginning of the 13th century. When the early wooden structure had been pulled down, the nave of the stone church was enlarged to the west. At the west wall, a tower with a pyramidal cap was built, and the rafters original are still in position. The south and west doorways, a small Romanesque window, the nave and chancel (with their exposed, partly decorated rafters) all belong to this period. There are also fragments of a font and a Limoges crucifix. Amongst surviving carved work from the later Middle Ages are: a rood, figures from a triptych, and illumination accessories.

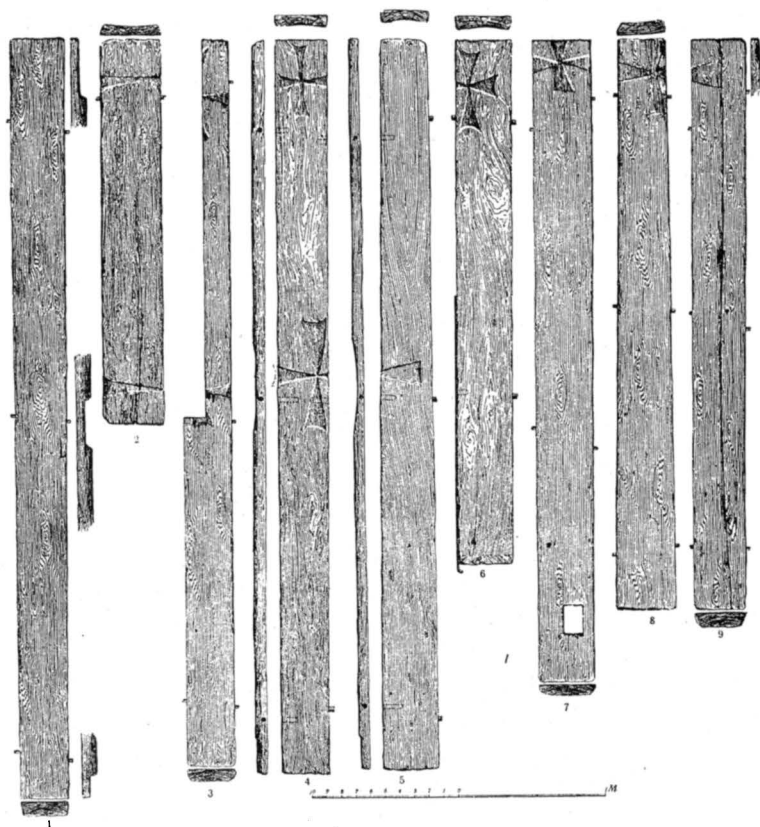

Fig. 182. Från skiftesverkskyrkan bevarade väggplankor med inskurna kors och spikhål, möjl. märken efter votivgåvor, som upphängts på kyrkans väggar. Efter Ekhoff.

Reste einer Holzkirche (Plankenkonstruktion) Wandplanken mit eingeschnittenen Kreuzen und Nagellöchern, möglicherweise Spuren von Votivgaben, die an den Wänden der Kirche aufgehängt waren. Nach Ekhoff.

The 12th century planks described at the beginning of the English summary on p.

IV. The end of the Middle Ages or the 16th century. The apse was pulled down, the chancel vaulted, the triumphal arch lowered and a vestry built north of the chancel. A wooden porch was built at the south doorway. Mural paintings. About 1690, windows and the west doorway were enlarged. Pulpit, lighting and other fittings also date from this period.

V. About 1760, the exterior walls were plastered, and the interior walls whitewashed and thus the murals were blotted out. A window was put in the east wall of the chancel, and the board ceiling was replaced by one in the form of a flattened arch. Fittings were renewed and the porch pulled down. During repairs in 1816, the arch-opening between tower and nave was walled-up. Other alterations — mostly interior — took place during repairs in 1905 and 1931. On the last-mentioned occasion, the exterior plaster was removed.

15*. *Sveriges kyrkor. Närke I.*

TÄBY KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
ÖREBRO KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 114. — THAM, s. 76. — SÖDERBERGS MATR., s. 84. — SÖDERBERGS BESKR., s. 78 o. f. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1910, 1930, 1942. — HAGSTRÖM, IV, s. 18, 22, 27, 28, 36. — LEWENHAUPT, s. 29, 31, 33. — SAXON, s. 389 o. f. — SVERIGE, s. 25. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 53. — LUNDBERG, s. 387.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: R. A.: RIKSREG. 8 mars 1666, 11 juni 1781. — K. B.: PERINGSKÖLD. — A. T. A.: INV. 1830. — BERGSTEDT, s. 24. — HOFBERGS RESEB. — SOHLMAN, s. 13. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl. och ritn., bl. a. »Dessein till Täby Kyrk Torn i Nerike» c. 1780. — U. U. B.: PALMSKIÖLD, s. 603. — K. WIKANDER, Mosjö och Täby socknar i Nerike. Ms i Fantska saml. — Ö. L. M.: Div. handl., ritn. (bl. a. av HOFBERG), tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1718. — ST.-PROT. 1613—1863. — KST.-PROT. från 1863. — KR.-PROT. från 1849. — VIS.-PROT. 1667—1806. — INV.-FÖRT. från 1613.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Täby är sedan medeltiden annex till Mosjö inom Örebro kontrakt.

KYRKOGRÅDEN

Den på 1930-t. åt s. utvidgade kyrkogården (fig. 183) var tidigare av mycket ringa omfattning. Den hägnades intill 1760-t. av kyrkbalkar av trä med portar — förmodligen i n. och v. — likaledes av trä. Med anledning av 1759 års kungl. brev¹ uppfördes under åren efter 1765 dels en gråstensmur, dels »2:ne hwälfda portar», av vilka den ena är den n. ingångens alltjämt kvarstående stiglucka (fig. 184), en av sten murad, vitputsad byggnad med spåntäckt valmtak. Den v. stigluckan synes ha blivit nedtagen redan på 1790-t., då ingången i stället försågs med murade grindpelare, täckta av sandstenshällar; 1792 och 1852 anskaffade grindar till denna ingång äro numera borta.

Vid besök 1844 antecknade BERGSTEDT ett å kyrkogården stående kors av huggen sten, som han förmodade vara »från Catholska tiden»; numera finnas icke några äldre gravvårdar i behåll.

¹ Jfr ovan rör. Almy k:a, s. 160, not 1.

Fig. 183. Situationsplan.
Skala 1:3000.
Lageplan. Plan of site.

Fig. 184. Stiglucka. Foto B. Waldén 1931.
Kirhhofspforte. Lychgate.

Under tiden för tornets ombyggnad nyttjades 1787—91 en på kyrkogårdens ö. del uppsatt provisorisk klockstapel.

KLOCK-
STAPEL

På platsen för det vid 1700-t. byggda sockenmagasinet, i kyrkogårdens s.ö. hörn, uppfördes 1881 en knuttimrad bårbod. Denna revs 1931 och ersattes 1936 av ett bårhus av betong.

BÅRBODAR

KYRKOBYGGNADEN

Det rektangulära huvudpartiet, inrymmande långhus och kor, utgöres av en medeltidskyrka, till vilken ansluter sig i n. en sakristia från 1660-t. och i v. ett torn från 1780-t. (jfr fig. 187). — Materialet är sandsten, blandad med något kalksten, samt i omfattningar m. m. tegel.

HUVUD-
DELAR

MATERIAL

Murarna äro försedda med skråkantad sockel, utom korets, vilka nedtill endast ha ett framspringande, obearbetat stenskit. — Spritputsade yttermurar med slätputsade hörn och omfattningar. I sakristians ö. mur är infogad en korsmärkt runsten (fig. 186) med icke tolkad inskrift.¹ — De vid 1700-t. m. utvidgade fönstren äro stickbågiga. De på n. sidan upptogos först på 1780-t. Korgavelns fönster igensattes 1926. — Enda

EXTERIÖR

¹ Täbyrunstenen omnämnes i kyrkoherden C. O. Taxingius' rapport (i K. B.) med anl. av 1667 års antikvitetsrannsaking, av PERINGSKÖLD (med ritn. och obegriplig tolkning) och WIKANDER, a. a., i INV. 1830, i LILJEGRENS Runurkunder (nr 1037) och HOFBERGS MINNEN (fig. s. 92) samt av R. DYBECK i Runa 1873, s. 93.

Fig. 185. Exteriör från v. Foto B. Waldén 1931.
 Äusseres von W gesehen. Exterior from W.

ingången är numera i v. genom tornet. Två ingångar på långhusets s. sida — den ena nära v. gaveln, den andra ledande till koret — igenmurades på 1780-t.; från endera av dessa ingångar torde härröra en dörr (fig. 197; jfr nedan s. 238) med medeltida järnbeslag. — Det intill 1920 spåntäckta yttertaket är numera belagt med skiffer.

INTERIÖR

Fig. 188 visar interiören mot ö. Golvet är i koret och mittgången belagt med kalksten, i övrigt brädgolv. — Slätputsade innerväggar, målade till fönsterhöjd med ljusbrun oljefärg, därovan med vit limfärg. — Innertaket är ett putsat tredingstak med sparrsystem från 1887. Förut fanns ett »flatt och av vattenfärgade bräder bestående» tak.

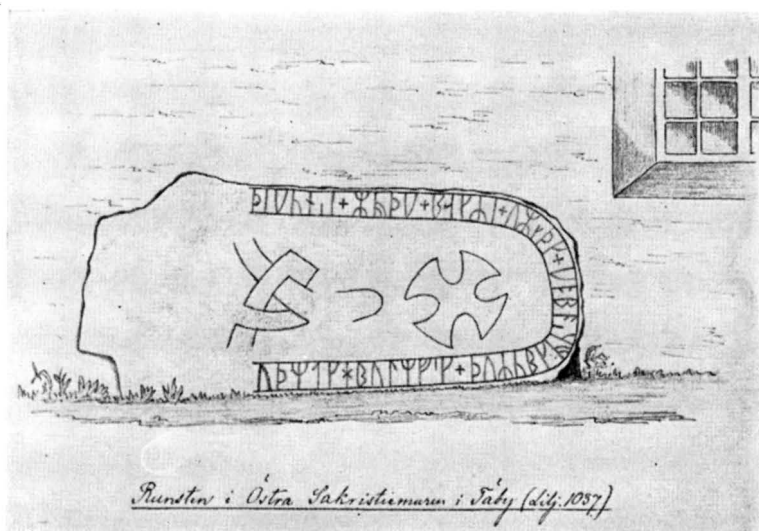

Fig. 186. Runsten i sakristians ö. yttermur. Efter en teckning av Hofberg. A. T. A.

Runenstein in der östlichen Aussenmauer der Sakristei. Runestone in the east wall of the vestry.

Det tre våningar höga tornet har lågt, skifferklätt pyramidtak, krönt av kors med tupp, smidd 1820. Bottenvåningen öppnade sig mot långhuset med en båge, igenmurad 1887. Översta våningen, där klockorna hänga, har stickbågiga ljudöppningar. Portalen i v. har slätputsad, rusticerad omfattning samt öppnar sig i en hålkälsformad nisch. Årtalen å tornet syfta på dess byggnadsår, 1791, och kyrkans stora reparation 1887 (jfr nedan).

TORNET

Till sakristian leder från koret en smal, rundbågig öppning med plåtklädd, svartmålad dörr (fig. 189). Slätputsade väggar och plant, vitmålat paneltak. Åt ö. ett litet stickbågigt fönster med plåtklädda inre luckor. Den på 1660-t. uppförda sakristian var 1778 »ganska bofällig» och undergick 1785 en grundlig reparation, varvid bl. a. dörren och fönsterluckorna förfärdigades. Golv och tak härröra från reparationen 1887. Det skifferklädda yttertaket krönes av en flöjel med årtalet 1722; 1926 nedtogs en gjutjärnsskorsten av sedvanlig bergslagstyp.

SAKRISTIAN

Kyrkan uppvärms sedan 1887 av en kamin i korets n.ö. hörn.

UPP-
VÄRMNING

BYGGNADSHISTORIA

En uppgift hos PALMSKIÖLD, att kyrkan på grund av sin skröplighet på 1660-t. »ähr af församlingen nedertagen, och återigen upbygd», är med all säkerhet vilseledande. I byggnaden ingå nämligen murarna från en i ett par etapper utbyggd medeltidskyrka.

MEDELTIDS-
KYRKAN

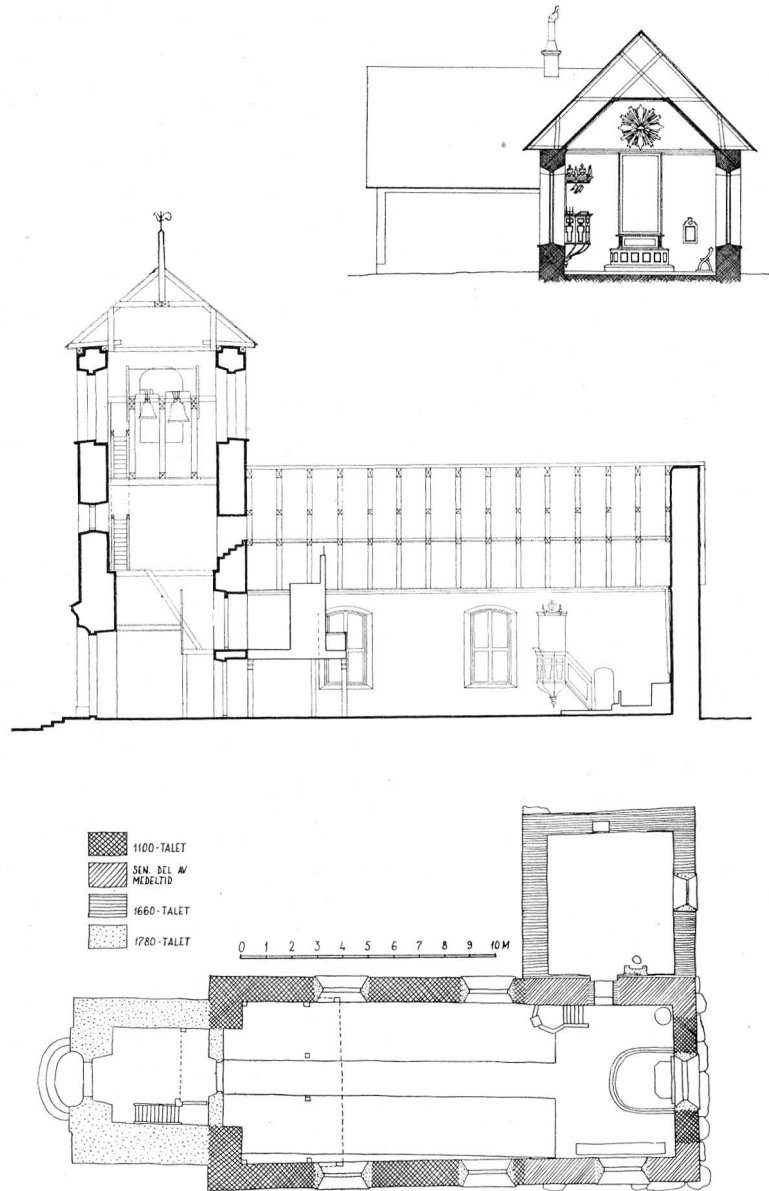

Fig. 187. Plan, längdsektion samt tvärsnitt genom långhuset mot ö.
Skala 1 : 300.

Grundriss, Längssnitt und Querschnitt durch das Langschiff gegen O.

Plan, longitudinal and transverse sections through the nave facing E.

Fig. 188. Interiör mot ö. Foto N. Åzelius 1935.
Inneres gegen O. Interior facing E.

Denna synes urspr. ha bestått av ett rektangulärt långhus med smalare, trol. rakslutet kor i ö. samt torn i v. Långhusets ö. gavel låg något v. om sakristians v. sidomur, dess v. gavel var densamma som nu. Korets gavel torde ingå i den nuv. kyrkans ö. gavel. Den enda ingången var förmodligen den v. av de ovan s. 228 omtalade, numera igenmurade ingångarna. Denna äldsta kyrka kan med stöd av materialets behuggning, murningstekniken, planformen och en detalj som den skråkantade sockeln med all sannolikhet dateras till 1100-t. Huruvida tornet, som enl. WIKANDER var »en liten, dock emot dess [kyrkans] storlek svarande» byggnad, uppförts samtidigt med långhuset, må lämnas osagt; trol. var dock även det en byggnad från äldre medeltid. Tornet saknade ingång utifrån.

Vid okänd tidpunkt under senare medeltid utvidgades koret till samma bredd som långhuset, varvid den ingång till koret, som fanns kvar ännu på 1780-t., anordnades. Framför den s.v. ingången uppfördes ett vapenhus av trä. I samband med korutvidgningen eller senare överdrogos yttermurarna med grov puts, avfärgad i en rödaktig ton, synlig å de inom sakristians vind bevarade murytorna.

Med stöd av en den 8 mars 1666 beviljad stiftskollekt reparerades den mycket brist-

SENARE
REPARA-
TIONER OCH
TILLBYGG-
NADER

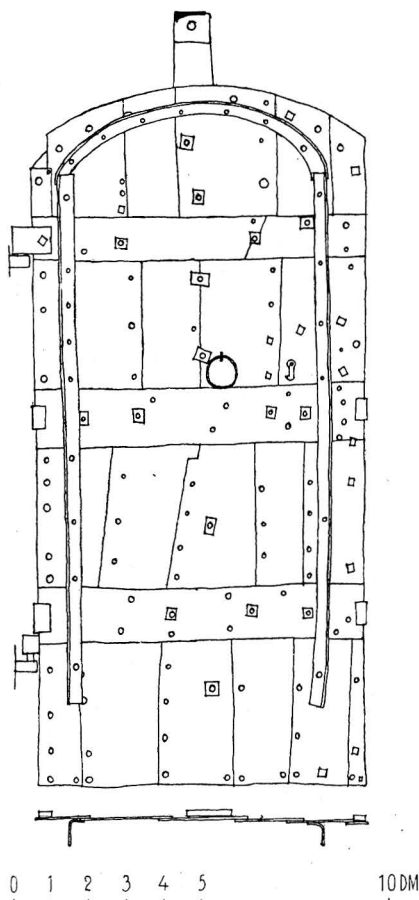

Fig. 189. Järnbeslagen dörr mellan koret och sakristian.

Eisenbeschlagene Tür Iron-bound door
zwischen Chor und between chancel and
Sakristei. vestry.

kyrka på allvar ifrågasattes. De hårt prövade sockenborna bönfölla emellertid »i vänlighet» att saken ej måtte »dragas för Herr Doctorn och Probsten Waller², mindre för Consistorium och Landshöfdingen». De skonades också, och kyrkan fick kvarstå. Sakristian reparerades 1785, vapenhuset raserades 1788, tornet stod 1791 färdigt så när som på taket, vilket ej byggdes förrän i början av 1800-t. Sundström hade under tiden efterträtts först av en man vid namn Moberg, senare av byggmästaren Olof Nygren från Örebro. I samband med reparationerna ombyggdes och förstärktes lång-

fälliga kyrkan grundligt. I samband därmed uppfördes 1666 eller 1667 sakristian, som möjligen ersatte en äldre dylik, om vilken dock intet är känt.

Trots upprepade reparationer — 1694, 1703 samt på 1740-t. — var kyrkan delvis fallfärdig: tornet måste stötts med stockar, sakristian hotade likaså att rasa, vapenhuset var alldeles förfallet etc. De fattiga församlingsborna, vilka »nog hetsigt» motsatt sig kostsammare underhållsåtgärder, ålades genom länsstyrelsens resolution den 5 sept. 1780 att nedriva det gamla tornet, uppföra ett nytt samt reparera sakristian. Avgivna besvär lämnades av Kungl. Maj:t utan avseende.¹ Kyrkans utseende vid denna tid skildras detaljerat av WIKANDER och i VIS.-PROT., vilkas uppgifter legat till grund för ovanstående beskrivning. Tilläggas kan, att ett fönster fanns å ö. gaveln, tre åt s. men intet åt n. De trol. på 1740-t. utvidgade fönstren omtalas som »stora och vackra».

Sedan länsstyrelsen 1782 ålagt församlingen att ovillkorligen fullborda tornbygget inom sex år, uppdrogs åt byggmästaren Anders Sundström från Nyköping, »som nu skal hålla på at bygga Stora Wingåkers Kyrka i Södermanland, och har murarbete för sig på Sätesgården Säbylund i Kumbla sockn». Den godkända ritningen fig. 190 är möjligen utförd av S. Sedan »den gamle Tornspetsen af Träd» 1785 nedtagits, raserades tornet. Det visade sig då, att kyrkan i sin helhet var till den grad skröplig, att uppförandet av en helt ny

¹ K. brev. 11 juni 1781.

² Kontraktsposten i Örebro kontrakt, kyrkoherden i Örebro Nikolai församling Erik Waller.

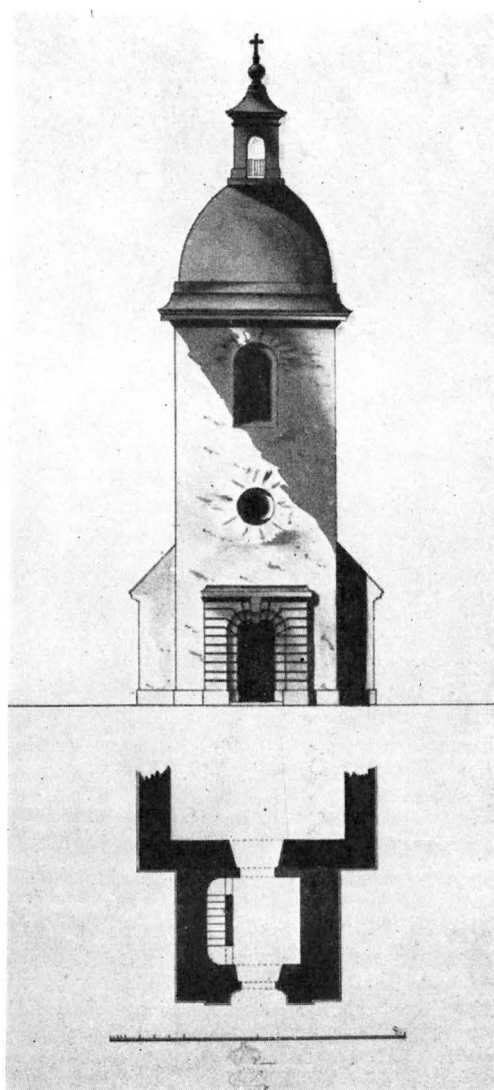

Fig. 190. Ritning till torn. C. 1780. B. St.
Entwurf zum Turm. Um 1780. Project for the tower. About 1780.

husets v. gavel, igenmurades de båda ingångarna på s. sidan samt upptogs två fönster på n. sidan. Vid tornets uppförande utnyttjades i stor utsträckning det medeltida tornets byggnadsmaterial.

Den byggnad, som stod färdig vid 1700-ts sl., är i stort sett densamma som den nuv. kyrkan. Yttre och inre reparationer ha dock ägt rum 1819, 1859, 1887 och 1926. Mest

Fig. 191. Figurer från altarskåp: i mitten Nådstol, t. v. den hel. Katarina av Alexandria, t. h. kvinnligt helgon (den hel. Birgitta?). Svenskt arbete, 1400-ts s. h. Ö. L. M. Foto B. Waldén 1931.

Figuren von einem Altarschrein: in der Mitte Gnadenstuhl, links die heilige Katarina aus Alexandria, rechts Heilige (die heilige Birgitta?). Schwedische Arbeit. 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts.

Figures from triptych: in the centre: Throne of God; left: St. Catherine of Alexandria; right: female saint (Birgitta?). Swedish work, latter part of the 15th century.

genomgripande var 1887 års reparation, då kyrkan — enl. dåv. kyrkoherdes förmenande — omvandlades från »en bland de ruskigaste» till »en bland de finaste och angenämaste landskyrkor». Den ålderdomliga prägel, som interiören intill dess företedde, gick vid detta tillfälle nästan helt till spillo.

Fig. 192. Figurer från altarskåp: fr. v. den hel. Erik, den hel. Eskil (eller Nikolaus), Petrus. Svenskt arbete, 1400-ts s. h. Ö. L. M. Foto B. Waldén 1931.

Figuren von einem Altarschrein: von links der heilige Erik, der heilige Eskil (oder Nikolaus), Petrus. Schwedische Arbeit. 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts.

Figures from triptych: from the left St. Eric, St. Eskil (or Nicolas), St. Peter. Swedish work, latter part of the 15th century.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Det murade altaret täckes av en träskiva. Ovan detsamma en 1926 uppsatt altartavla, förstörd kopia av Marten Pepyns »Simeon i templet» i Nationalmuseum, Stockholm. — Sluten altarring från 1887.

ALTARE
OCH ALTAR-
PRYDNADER

WIKANDER omtalar »en gammal ifrån Koret bort tagen altartavla, som lär vara gjord i katolska tiden». Av denna återstå 8 st. i trä snidade altarskåpsfigurer (fig.

Fig. 193. Figurer från samma altarskåp som föregående. Foto B. Waldén 1931.
 Figuren von demselben Altarschrein wie Abb. 191—192. Figures from the same triptych as in fig. 191—192.

191—193), dep. 1887 i Ö. L. M. Nådastolsframställningen härrör säkerligen från corpus' mittparti: figurerna i övr. äro: den hel. Katarina av Alexandria med hjul, kvinnligt helgon (Birgitta?), med bok, den hel. Erik med riksäpple, den hel. Nikolaus (el. Eskil) med tre pungar, aposteln Petrus med nyckel, okänd apostel med bok samt okänt manligt helgon i diakondräkt. H mellan 65 och 72. All polykromi numera borta. Trol. svenskt arbete från tiden 1450—1500. — Ett modernt krucifix av stucc på träkors hänger på korets s. vägg. H 78.

PREDIKSTOL Den enkla predikstolen (fig. 188) uppvisar stor likhet med den 1685 uppsatta

predikstolen i Ekers kyrka (jfr s. 189, fig. 149). Den var länge omålrad men marmorades vid 1700-ts m. i grönt, vitt och brunt; nuv. målning — ljusbrunt, vitt och guld — från 1887.

Bänkinredning och läktare från 1887, å den sistnämnda en orgel från 1896. När nuv. bänkinredning tillkom, avlägsnades slutna bänkar från år 1743, »så trånga, att en medelstor person ej hade rum att sitta rätt, utan måste hålla knäna på sned». Samtidigt nedtogs en liten läktare, likaledes förfärdigad 1743. Sin första orgel fick kyrkan 1876, då ett orgelharmonium inköptes av en hemmansägare i Granhammar. — En i svart, guld och marmorering målad nummertavla bär inskr.: A : K : L : ÅR 1802. H 102, B 59.

Fot, sandsten, av romansk dopfunt (fig. 194) med uttömningshål. H 30, D 58. Jfr dopfuntsfot i Hovsta, s. 361, fig. 310, samt fragment av dylik i Mosjö, s. 213. 1100-t. — »Dopfunt» (el. rättare: bord med ställ för dopfat el. -skål), furu, marmorerad i grågrönt. H 93, 1600-t. — Dopskål, tenn, rund, med två handtag. D 21. 1700-ts f. h.

Kalk (fig. 195), silver, delvis förgylld. Foten åttpassformad med arkatur, noden veckad med utsprång, å vilka i minuskler står I-H-E-C-U-S. Fot och skaft från 1400-ts sl., cuppan förstordad 1778 av Stephan Halling i Örebro. H 19. — Tillhörande paten, silver, delvis förgylld. I mitten graverat Kristushuvud, å brädden kors. Samtidig med kalkens äldre del. D 13,5. — Sockenbudstyg, kärlen av delvis förgyllt silver. Kalkens H 11,5, patenens D 6,5. I läderfodral. Kalken omgjord, patenen nygjord 1728 av Daniel Ekelöf i Örebro; det förutvarande sockenbudstyg, skänkt 1628 av Per Larsson i Källtorp, saknade då paten, som »förmenas af ohyror el:r råttor vara bortdragit». — Oblatask, försilvrad mässing, med driven och punsad ornering. H 5,6, B 11. C. 1700. — Kommunionkanna, tenn, tillv. i Örebro, inköpt 1768. H 25. — Silsked, silver, från 1869. L 10,5.

Ljuskrone, malm, för 8 ljus. Skänkt enl. inskr. av DANIEL ROBSON — CHRISTINA SAXENBERG — 1716. H 99. — 2 st. ljuskronor av kristall å mässingsstomme. För 6 ljus. H 90, resp. 75. 1700-t. — Ljuskrone, trä, svarvad, målad i malmimitation. 6 ljusarmar av järn. H 63. 1700-ts b. — Spegellampetter, 6 st., för ett ljus. H 42, B 18. 1700-ts sl. — Ljusarm, järn, för 3 ljus. L 56. 1600-t. — Ljusstakar, ett par, mässingsplåt. Driven och punsad ornering. H 25,5. 1700-ts b. Skänkta av Anders Larssons i Vall arvingar. — Ljusstakar, ett par, försilvrad mässing.

16. Sveriges kyrkor. Närke I.

Fig. 194. Fot till dopfunt av sandsten. 1100-t.
Foto B. Waldén 1944.

Fuss eines Taufbeckens aus Sandstein. 12. Jahrhundert.
Sandstone font base. 12th century.

BÄNKINREDNING,
LÄKTARE, ORGEL

NUMMERTAVLA

DOPFUNTAR
OCH
DOPSKÅL

NATTVARDSKÄRL

BELYSNINGSREDSKAP

TEXTILIER

KLOCKOR

MÖBLER

DIVERSE
INVEN-
TARIER

Fig. 195. Kalk, silver. Senmedeltida fot, cuppa från 1778. Foto B. Waldén 1944.

Kelch, Silber. Spätmit-
telalterlicher Fuss,
Cuppa 1778.

Silver chalice. Late me-
dieval foot, the cup da-
ting from 1778.

H 26. 1700-t. — Ljusstakar (fig. 196), ett par, tenn. H 22,5. Nämnas första gången i inv. 1672. — Ljusstake (fig. 196), trä, guldbronserad. H 31. 1800-ts b.

Kalkduk, linne, bården broderad med blomrankor i guld, silver och kulört silke. 44×44. 1600-t.? — Kalkduk, rött siden, med broderier och spetsar. 47×47. Skänkt 1782 av fru Eva Beata Qvist. — Kalkduk, vit nettelduk med silkesbroderier. 65×70. 1800-ts f. h. — Klädsel till bokdyna, gulvit rips med broderier och spetsar i silver. 22×30. 1700-ts b. Mycket trasig. — Mässhakar, 2 st., svart sammet med silvergaloner. Den ena med årtalet 1795, den andra 1800-t. L 113, resp. 117. — Håv, silverbrokad med vegetativ mönstring, guldgaloner och tofs. Pungens L 35,5. Grönmålat, svarvat träskaff. Skänkt 1744 av regementskvartermästaren Fabricius' fru.

Av de båda klockorna är den större, H 83, D 85, gjuten 1643, den mindre, H 60, D 69, 1731 av Gerhard Meyer i Stockholm.

Bord, furu, gråmålat. H 78, B 152. 1700-tsb. — Pulpet. H 76, B 113. 1700-ts m. — Stolar, ett par, furu, gråmålade. H 90. Enkel 1600-talstyp. — Kista, trä, klädd 1778 med järnplåt, svart- och grönmålad. H 45, B 70. 1600-t.?

Dörr (fig. 197), tydligen avsågad upptill och nedtill, varför urspr. höjd ej kan bestämmas. H nu 134, B 133. Av de smidda järnbeslagen äro gångjärnsbeslagen, solkorset och den spiralvridna ringen medeltida. Dörren har trol. varit

placerad i någon av de två ingångar, som funnits på kyrkans sydsida (jfr ovan s. 228). Möjligen i samband med reparationen på 1780-talet hamnade den på Vads gård i socknen, varifrån den 1939 återfördes till kyrkan.

Lås, »Polhemslås», 2 st., järn. L 16, resp. 19. — Kollektbössa, trä, järnbeslagen. H 47. — Stolpe med järnögla för bom. H 178. Har trol. varit uppsatt å bron över Täljeån; bommen avsåg att under pågående gudstjänst spärra landsvägstrafiken.

Oblatjärn, märkt 1767 L B TÄBY. L 96.

Carl XIII:s tal 1810 samt fragment av 3 st. s. k. Hedengrans minnestavlor.

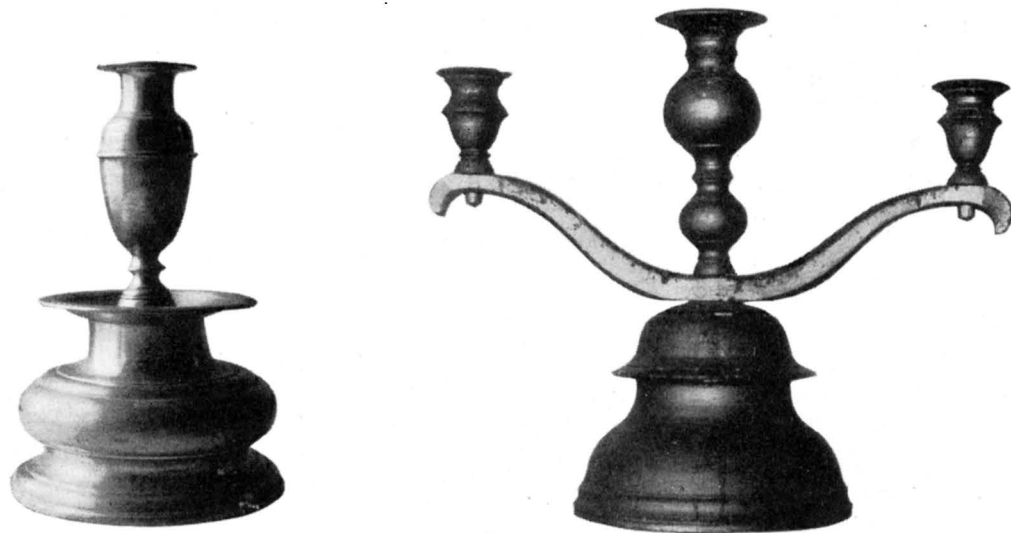

Fig. 196. Ljusstakar, den t. v. av tenn, 1600-t., den t. h. guldbronserat trä, 1800-ts b. Foto N. Åzelius 1935 och B. Waldén 1944.

Leuchter, der linke aus Zinn, 17. Jahrhundert, der rechte aus goldbronziertem Holz. Anfang des 19. Jahrhunderts. Candlesticks. Left: pewter, 17th century; right: wood painted with gold bronze. Beginning of the 19th century.

Ur kyrkans äldre INV.-FÖRT. — den äldsta från 1613 — må uppräknas några numera förkomna inventarier av mera allmänt intresse:

FÖRKOMNA
INVENTARIER

Timglas i ställ av snidat och förgyllt trä. Anskaffat i b. av 1700-t., fanns i behåll ännu i b. av 1900-t.

En »funt Kätel» av mässing, tydligen ett dopfat, fanns 1613. Antecknas som saknat 1795.

Rökelsekar nämnes i INV. 1613 men ej senare.

En enpipig ljusstake av mässing skänktes 1622 av Torsten Jacobsson i Skeppsta.

Textilierna ha varit jämförelsevis talrika. Ett antependium »med Kappa och Snören uppå» fanns 1613, och senare under 1600-t. skänkte ryttmästaren Anders Nilsson Rytterfelt ytterligare ett, »af silke, guul och Rödh ferga». »Kyrkoherdedottern Kirstin» skänkte 1628 en kalkduk. En korkåpa förfärdigades 1641 på församlingens bekostnad; den var under 1700-ts s. h. »obrukelig». En gammal och en ny mässhake, båda gröna, funnos 1613. En 1659 skänkt mässhake av svart atlas var möjligen ett krigsbyte, hemfört av »Manhaftig Capten Nils Jönsson i Halsbergz Sochn» (jfr s. 216), som förärat plagget till donatorerna, Nils Haldwarsson och Kirstin Persdotter i Veland. En mässhake av röd schagg med silveraloner inköptes 1725.

En liten klocka, »som i forntiden blifwit nytjad at gifwa Skriftebarnen tekn när de sig i sakristian til Skrift inställa borde», tydligen en primklocka, antecknas 1778 vara bortkommen.

En liten sabel omtalas i INV. 1830.

Straffstockar förfärdigades 1669 och 1696, en pliktball 1702 av klockaren.

SAMMANFATTNING

I. Kyrka, byggd av sandsten, med rektangulärt långhus, smalare kor och västtorn. 1100-t. Fragment av dopfunt, smidesbeslagen dörr.

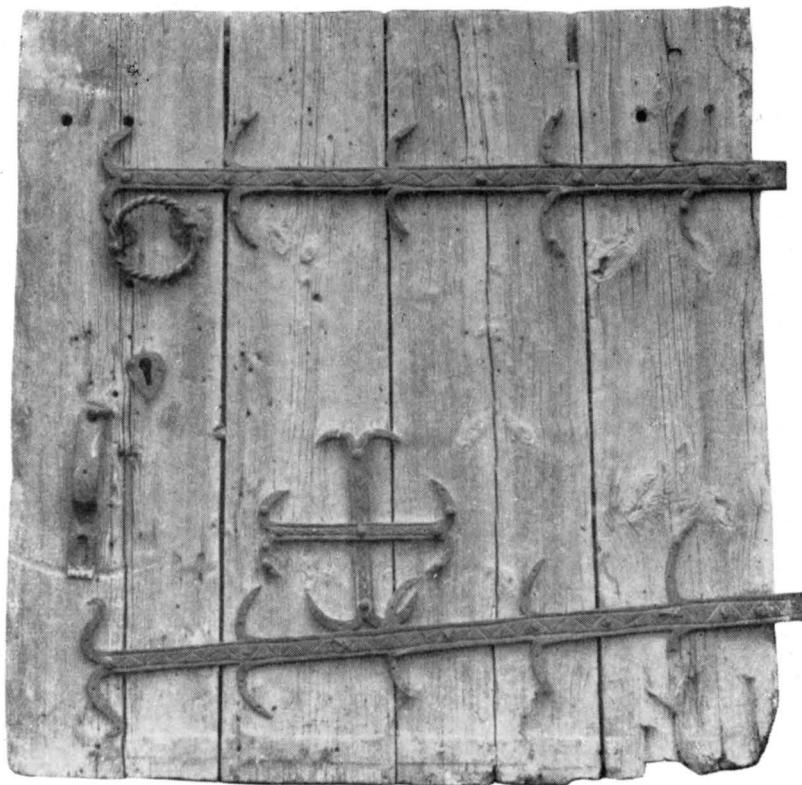

Fig. 197. Smidesbeslagen dörr. Medeltida. Foto B. Waldén.
Eisenbeschlagene Tür. Mittelalterlich. Medieval door with iron bands.

II. Koret utvidgas till samma bredd som långhuset. Kyrkan putsas och avfärgas i röd ton. Vapenhus av trä framför s. ingången. Medeltidens s. d.? Sengotiska altarskåpsfigurer, kalk och paten.

III. Sakristia n. om koret; 1660-t. Predikstol från 1600-ts sl., belysningsredskap m. fl. inventarier från 1600- och 1700-t.

IV. Tornet och vapenhuset rivs, nytt torn uppföres; 1780-t. Kyrkogårdsmur med stiglucka från 1760-t. Nuv. inredning i huvudsak från en reparation 1887.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Sandsteinkirche, mit rechteckigem Langhaus, schmälere Chor und Westturm. 12. Jahrhundert. Taufsteinfragment, schmiedeeisenbeschlagene Tür.

II. Erweiterung des Chores auf Langhausbreite. Die Kirche wird verputzt und in rotem Ton gefärbt. Holzvorhalle vor dem Südeingang. Spätmittelalter? Spätgotische Altarschreinfiguren, Kelch und Patene.

III. Sakristei nördlich vom Chor; 1660er Jahre. Kanzel vom Ende des 17. Jahrhunderts, Beleuchtungskörper und andere Inventarien aus dem 17. und 18. Jahrhundert.

IV. Turm und Vorhalle werden abgerissen, ein neuer Turm aufgeführt. 1780er Jahre. Kirchofmauer mit Eingangspforte aus den 1760er Jahren. Jetzige Einrichtung in der Hauptsache von einer Reparatur im Jahre 1887.

SUMMARY

I. 12th century. A sandstone church built. It had a rectangular nave, a narrower chancel and a tower to the west. From this period survive fragments of a font, and an iron-bound door.

II. The later Middle Ages (?). The chancel was altered and made the same width as the nave, and the exterior was plastered and painted in a red tone. A wooden porch was placed at the south entrance. Late Gothic triptych figures, chalice and paten.

III. During the 1660's, a vestry was built north of the chancel. The pulpit dates from the end of the 17th century, lighting accessories and various fittings from the 17th and 18th centuries.

IV. During the 1780's, the tower and porch were pulled down, and a new tower was erected. The cemetery wall and lych-gate date from the 1760's. Existing fittings chiefly date from 1887, when repairs were carried out.

VINTROSA KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
ÖREBRO KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947, 2753. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 112. — THAM, s. 84. — SÖDERBERGS MATR., s. 87. — SÖDERBERGS BESKR., s. 61. — HOFBERG, MEDD. IX, s. 119 o. f. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1917, 1936, 1942. — HAGSTRÖM, IV, s. 45. — LEWENHAUPT, s. 33, 35. — SAXON, s. 398 o. f. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 53. — LUNDBERG, s. 387.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: INV. 1830. — BERGSTEDT, s. 28. — HOFBERGS RESEB. — SOHLMAN, s. 22. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. ST.: Div. handl., ritn. och fotos. — Ö. L. M.: Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1668. — ST.-PROT. 1736—1863. — KST.-PROT. från 1863. — KR.-PROT. från 1862. — INV.-FÖRT. från 1722. — E. MORÉN, Ant. rör. Vintrosa kyrka. Ms.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

»Wintrusa» nämnes 1314. Trol. under 1500-ts s. d. förenades socknen med Tysslinge till ett pastorat med Vintrosa som moderförsamling. Pastoratet tillhör Örebro kontrakt.

ÄLDRE KYRKA

»GRANHAM-
MARS-
KYRKAN»

På det s. k. »Kyrkberget», en kulle vid Östra Granhammar c. 2 km s. v. om sockenkyrkan finnas lämningar efter en äldre, till sina dimensioner helt oansenlig kyrkobyggnad. Grundmurar av i kalkbruk lagda, grova, något tuktade hällar av kalksten och sandsten återstå från en liten kyrka, vars plan framgår av fig. 198. Förutom murresterna ha vid grävningar påträffats en runristad gravhäll (fig. 199), en dopfontscuppa, en kolonn med i relief hugget flätverksornament samt ett grovt tillhugget kors av kalksten (samtliga fig. 200).

En med undersökning kombinerad utgrävning av kyrkoruinen verkställdes på 1880-t. av E. EKHOFF, som häröver avgivit en utförlig redogörelse.¹ Ruinen konserverades 1934, varvid nya fynd gjordes.

Kyrkans ringa storlek och ålderdomliga planform samt lösfynden ge vid handen, att det här är frågan om en av Närkes allra äldsta kyrkliga byggnader, måhända ett minnesmärke från den första kristningstiden, 1000-ts s. d. eller 1100-ts b. Trol. har kyrkan ej varit avsedd att tjäna som sockenkyrka. Det förefaller antagligt, att den varit ett gårdskapell, måhända uppförd av den kristnade sockenbo, vars runristade gravsten bevarats i kyrkans golv.²

KYRKOÅRDEN

Kyrkogården (fig. 202) har successivt vuxit genom utvidgningar, åt ö. på 1750-t., åt s. på 1770-t., åt ö. på 1870-t. samt senast 1941, då nya, terrasserade områden anlågts åt v. En gråstensmur, som utgör terrassmur kring den äldre kyrkogården, har

¹ V. H. A. A:s Månadsblad 1888, s. 164 o. f.

² Jfr LUNDBERG, Byggnadskonsten, s. 380.

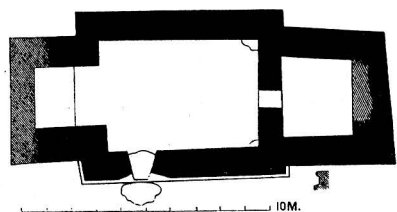

Fig. 198. Plan av »Granhammarskyrkan». Skala 1:300. Efter Ekhoff. Grundriss der »Granhammarkirche». Plan of the church at Granhammar.

ingångar från ö. och s., den senare från 1810 med smidd järngrind mellan stenstolpar. En ingång i n.v. igensattes 1886. På 1700-t. funnos kyrkogårdsportar, trol. stigluckor, åt ö. (»stora porten»), n. (»en liten gångport») och v., den sistnämnda igenmurad 1775; dessa portar nedtogos på 1820-t.

Bland äldre gravvårdar märkas tre dekorerade hållar¹ med numera helt utplånade inskrifter, ett 1797 rest sandstensmonument över prosten Pehr Thyselius samt åtskilliga enklare gravstenar från tidigt 1800-t.

KYRKOBYGGNADEN

Större delen av kyrkans huvudparti, som inrymmer långhus och kor, utgöres av en på 1720-t. utförd utvidgning av en medeltidskyrka. Korpartiet samt torn i v. och sakristia i n. härröra från en ombyggnad på 1820-t. — Materialet är kliven gråsten och tegel samt trol. även partier av huggen kalksten, som dock ej kan urskiljas under putsen.

Halvmeterhög sockel med cementputs. — Spritputsade yttermurar med slätputsade hörn och omfattningar. — Stora, rundbågiga fönster. — I s. och v. pilasteromfattade, stickbågiga ingångar. Över huvudingången i s., som har med kopparplåt klädda dubbeldörrar, en inskriftstavla: OMBYGGD / AF VINTROSA FÖRSAMLING / UNDER / CARL XIV JOHANS / VI OCH VII REGERINGSÅR.

Fig. 204 visar kyrkans interiör. — I kor och gångar golv av kalksten, i övrigt brädgolv. — Slätputsade innerväggar, målade i ljusbrun ton. — Innertaket är ett putsat trätunnvalv ovan smal, profilerad taklist.

Det med skiffer belagda, före 1907 spåntäckta yttertaket är ett sadeltak med tresidigt fall åt ö.

Tornet inrymmer tre våningar. Bottenvåningen, som är vapenhus, har stora fönster åt n. och s., mellanvåningen ett halvcirkelformigt fönster åt v.,

HUVUD-
DELAR

MATERIAL

EXTERIÖR

INTERIÖR

YTERTAK

TORNET

Fig. 199. Runristad gravhäll i golvet till »Granhammarskyrkan».

Mit Runen geschriebene Grabplatte in dem Fussboden der »Granhammarkirche». Slab with runic inscription in the floor of the church at Granhammar.

¹ »Likstenar 3:ne, En öfver BruksPatronen M. R. Bergii, En öfver Kyrkovärden Jöns Olssons i Nybble, En öfver Gästgifvaren Petter Pehrssons i Sanna Grafvar pryda eller vanpryda kyrkogården.» (INV. 1830.)

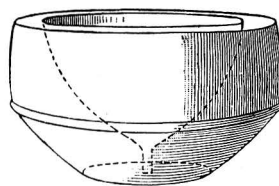
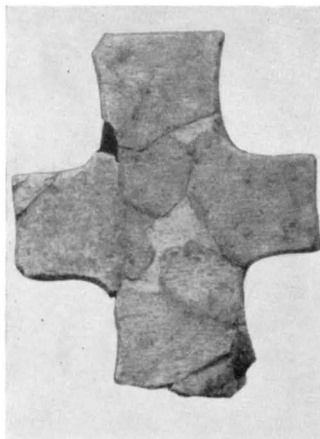

Fig. 200. Dopfuntscuppa, kolonn och kors av kalksten. Fynd från »Granhammarskyrkan». S. H. M.

Cuppa eines Taufbeckens, Kolonne und Kreuz aus Kalkstein. Funde aus der »Granhammarkirche».

Bowl of font, column and cross in limestone found in the original church.

översta våningen, där klockorna hänga, stora, rundbågiga ljudöppningar åt alla sidor. Öppningarna ha utvändigt dubblerad pilasteromfattning. Tornets pyramidtak bär en korskrönt lanternin av trä, målad i grått, vitt och svart.

SAKRISTIAN

Sakristian står i förbindelse med kyrkan genom en stickbågig dörröppning med plåtklädd dörr samt har därjämte direkt uppgång till predikstolen. Putsade innerväggar, den ö. med en rundbågig nisch. Åt n. ett rundbågigt fönster med plåtklädda innerluckor av trä. Plant, putsat innertak. Yttertaket har formen av ett åt n. avvalmat sadeltak. — Kyrkan uppvärms genom en kamin vid n. långhusväggen.

UPP-
VÄRMNING

BYGGNADSHISTORIA

MEDELTIDS-
KYRKAN

Enl. VIS.-PROT. 1780 undergick kyrkan på 1720-t. en betydande ombyggnad, varigenom byggnaden breddades åt n. och förlängdes åt ö. Att så skett, framgår bl. a. därav, att det torn, som fanns före 1824, ej låg mitt för v.-gaveln utan åt s. sidan av denna.

Ett sockensigill från 1600-t. (fig. 205) visar en summarisk, trol. icke till alla delar korrekt bild av denna äldre kyrka, som sannolikt till större delen — möjligen med

Fig. 201. Exteriör från s.ö. Foto S. Lindskog.
Äusseres von SO gesehen. Exterior from S.E.

undantag för korpartiet — var ett medeltida byggnadsverk. Tornet, som kvarstod till 1824, var 28 alnar högt, dess bottenplan mätte $7\frac{1}{4} \times 7\frac{3}{4}$ alnar, och murtjockleken var $2\frac{1}{4}$ alnar. Sigillbilden visar en portal åt tornets s. sida, men av andra uppgifter framgår, att ingången — framför vilken åtminstone under 1700-t. var uppfört ett vapenhus — var förlagd till s. långhusmuren nära v.-gaveln. Det förhållandet, att på 1720-t. en ny ingång upptogs på v.-gaveln strax invid tornet, gör troligt att tornet — i likhet med exempelvis tornet i Eker — urspr. saknat ingång utifrån. En uppgift, att ett fönster i tornmuren gav någon dager till kyrkan, synes ge vid handen, att tornets bottenvåning stod i direkt förbindelse med långhuset (jfr Mosjö, Eker m. fl. kyrkor). Den spånklädda huven var pyramidformad. Trol. fanns i Vintrosa ett romanskt »närkestorn» av den för landskapet karakteristiska typen. Dateringen måste i brist på belägg förbli osäker — 1100-ts s. d. eller 1200-t.?

Om kyrkan i övrigt ha de fåtaliga äldre arkivalierna mycket litet att förmäla. I sl. av 1660-t. och på 1670-t. avlönades en murmästare och anskaffades kalk och mursten; 1671 gjordes »kiörkefönster». 1703 betaltes murmästare och glasmästare »för 3 st. fönster häär på muren gjordt». Sakristia fanns; den försågs med lås 1678.

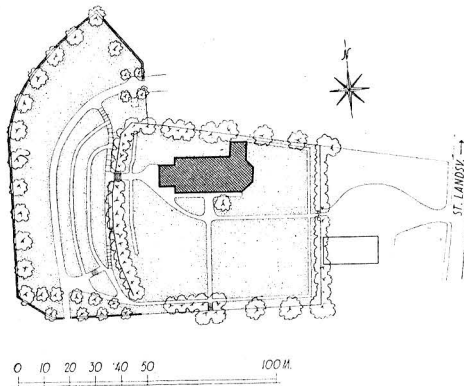

Fig. 202. Situationsplan. Skala 1 : 3000.
Lageplan. Plan of site.

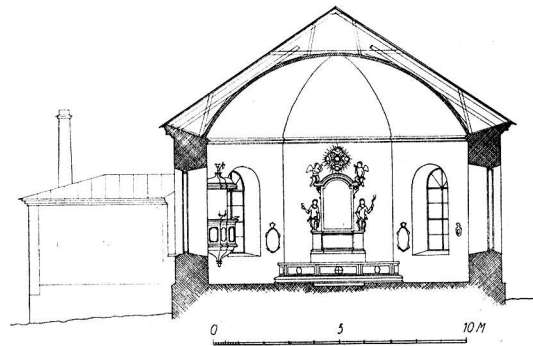
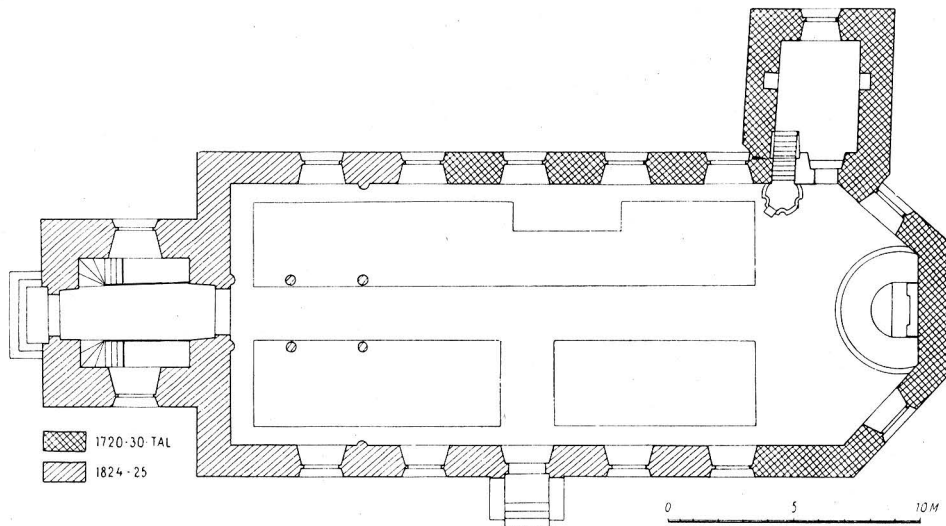

Fig. 203. Plan och tvärsektion genom långhuset mot ö. Skala 1 : 300.
Grundriss und Querschnitt durch das Langschiff gegen O. Plan and transverse section through the nave facing E.

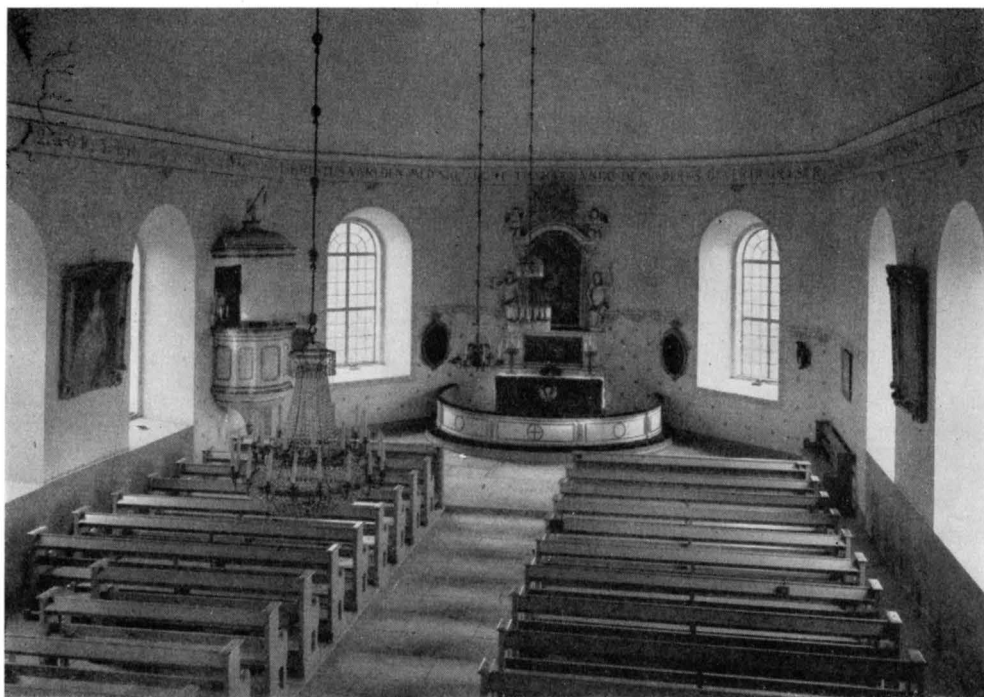

Fig. 204. Interiör mot ö. Foto S. Lindskog.
Innere gegen O. Interior facing E.

På 1720-t. påbörjades en ombyggnad, som fortgick i etapper under större delen av 1730-t. I RÄK. från b. av 1730-t. nämnes bl. a. den från Nikolaikyrkan i Örebro kände byggmästaren Christian Haller.¹

OMBYGGNAD
PÅ 1720- OCH
1730-TALEN

Enl. uppgifter i VIS.-PROT. 1780 breddades kyrkan 11 alnar åt n. sidan samt förlängdes 8 alnar åt ö. Av den gamla byggnaden bibehölls tornet, v.-gaveln och s. långhusmuren. De nybyggda partierna utgjordes av den breddade v.-gavelns n. del, som försågs med ingång och över denna ett fönster, n. långhusmuren samt ett rymligt, tresidigt avslutat kor med en åt n. vidbyggd sakristia. Murarna rappades utvändigt. Förutom det nyssnämnda fönstret å v.-gaveln funnos två fönster i s. och två i n. långhusmuren samt ett i korets s.ö. mur.

Senare under 1700-t. försiggingo egentligen endast inredningsarbeten, varom mera nedan, samt underhållsåtgärder, vilka i all synnerhet gällde det bristfälliga, gång efter annan utdömda tornet.

Sedan en av »conducteuren» Johan Holmberg författad ritning (fig. 206) vunnit Ö. I. Ä:s godkännande, vidtog 1824 under ledning av Holmberg och en byggmästare

1824-25 ÅRS
OMBYGGNAD

¹ Jfr Sv. K., Närke, bd I, h. 1, s. 60.

från Linköping det länge förberedda ombyggnadsarbetet, som från början endast avsåg tornet men senare utsträcktes att omfatta även stora delar av själva kyrkan. Tornet och v.-gaveln samt s. långhusmuren — alltså de kvarstående resterna av medeltidskyrkan — revos d.å. Långhuset förlängdes ca 10 m åt v., ny västgavel och nytt torn uppfördes, samtliga murar påbyggdes något och helt ny takresning, avsevärt lägre än den förutvarande, uppfördes. Vapenhuset revs, och sakristian blev delvis ombyggd. Den nuv. huvudingången från s. upptogs. Fönstren erhöilo sin nuv. form.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE,
NUV. OCH
ÄLDRE AL-
TARPRYDNA-
DER

På det infodrade, grönmålade altaret står en altarpupsats (fig. 207) med en större oljemålning, Kristus på korset, och en mindre, Nattvarden, i omfattning med barockdekor, förgylld och målad i vitt och skärt. Uppsatsen är en efterbildning av den i Tysslinge k:a (jfr nedan s. 263, fig. 221), dock med avgjord försämring av de skulpterade partierna. Snickeriarbetet utfördes av snickaråldermannen Petter Aspelin i Örebro, skulpturerna av bildhuggaren Thorman från Stockholm och målningarna av konterfejaren Göransson i Örebro; det hela var färdigt 1755. — Tidigare fanns en altartavla, »med beläten», förfärdigad 1714 och 1715 målad av mästare Anders Schulz, samt före denna en altarprydnad, som 1722 ännu stod kvar i sakristian. — Slutent altarring, målad i vitt och guld.

TRIUMF-
KRUCIFIX

Triumfkrucifix¹ (fig. 208), snidat i ek, all kredering och polykromering numera borta; korset nygjort. Kristusbildens H 160. AF UGGLAS, THORDEMAN m. fl. ha framhållit, att skulpturen torde härröra från 1400-ts f. h., under det att NORBERG² daterar den till 1400-ts b. ROOSVALS förmodan, att den utgör ett verk från 1500-ts b. av en träsnidare, som rönt inflytande av Mathias Grünewalds Kristusframställningar, torde icke vara hållbar. THORDEMAN har påvisat, att ett i Ö. L. M. deponerat triumfkrucifix från Kräklinge k:a är av samme mästare som Vintrosakrucifixet; till »Kräklingemästaren» ha attribuerats ytterligare några träskulpturer i närkingska och sörmländska kyrkor.

PREDIKSTOL

Predikstolen (fig. 204) förfärdigades 1755 av samma hantverkare som altarpupp-

Fig. 205. Vintrosa sockensigill med schematisk bild av medeltidskyrkan. Efter SAXON.

Das Kirchspielsiegel von Vintrosa mit einem schematischen Bild der mittelalterlichen Kirche.

Vintrosa parochial seal with a representation of the medieval church.

¹ STRÄNGNÄSKAT., nr 66; jfr även STRÄNGNÄSSTUDIER, I, s. 116—118, 120, 122 och fig. 60.

² Den kyrkliga konsten, Strängnäs stift i ord och bild, Sthlm 1948, s. 249. Jfr även WALDÉN, Fors kyrka, Eskilstuna 1944 (serien Sörmländska Kyrkor nr 41).

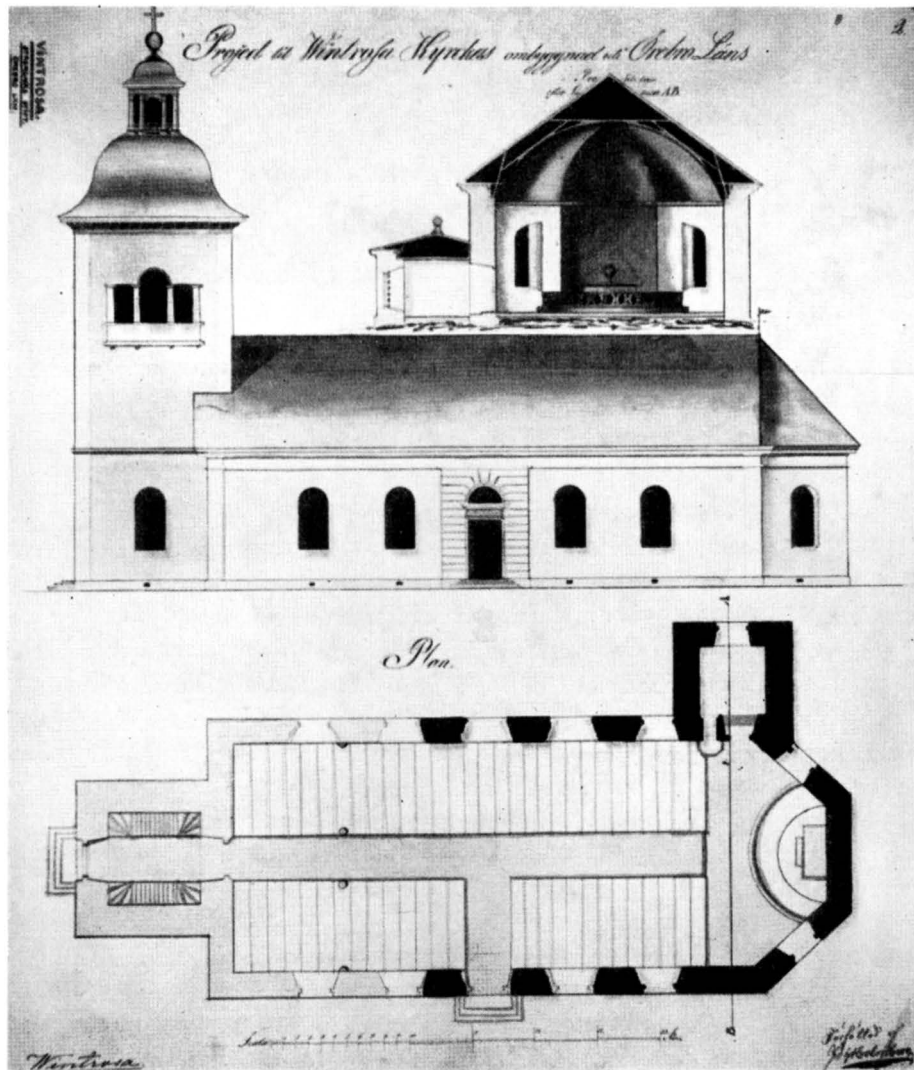

Fig. 206. »Projekt till Wintrosa Kyrkas ombyggnad, Författadt af Joh. Holmberg.»
 C. 1824. Efter original i B. St.
 Entwurf zu einem Umbau der Wintrosa Kirche. Proposal for the rebuilding of the church.
 Um 1824. About 1824.

- satsen. Den är numera målad i vitt och skärt med förgyllda ornament. — Den förutvarande predikstolen uppsattes 1702. Den förärdades av fru Catharina Wallenstedt¹ och blev »med Pastors omkostnad förd ifrån Österåker, och med kyrkans medel uppsatt». — Å predikstolen timglas i snidat ställ av trä på spiralvriden ständare, blåmålad och förgylld. H 67. 1700-t.
- TIMGLAS**
- BÄNKINREDNING** Öppna, grönmålade bänkar från 1907.
- LÄKTARE** I långhusets v. del en av sex träkolonner buren läktare, ombyggd 1857. Å densamma en orgel, inköpt 1928; fasaden från en äldre orgel, byggd 1857 av E. A. Setterquist i Örebro.
- ORGEL**
- NUMMERTAVLOR** Nummertavlor, ett par, i ovala, förgyllda ramar med över- och understycken. Gustavianska. H 127.
- DOFPUNT** Av en romansk dopfunt återstår den starkt vittrade cuppan av kalksten. Med uttömningshål. H 42, D 74. 1100-t.?
- NATTVARDESKÄRL** Kalk (fig. 209), silver, helförgylld. Å foten äro graverade två vapen: Bonde — Sparre (landshövdingen, riksrådet frih. Karl Bonde och h. h. i andra giftet Beata Sparre) samt årtalen 1.6.3.4. (då kalken trol. skänktes av de ovannämnda) och 1.7.3.6., då den enl. stplr omgjordes eller reparerades av Thomas Beckman d. y. i Örebro. H 24. Tillhörande paten utan ornering eller stplr. D 15,5. — Oblatask, silver, oval; å locket ett applicerat förgyllt krucifix. Enl. stplr tillv. 1770 av Pehr Söderbom i Örebro. H 6,5, B 14. — Kommunionkanna, silver, enl. stplr tillv. 1769 av Pehr Söderbom, varvid användes silvret från en äldre kanna och en dopskål. H 29. — Silsked, silver, förgylld. Tillv. i Örebro. 1700-ts s. h. L 16. — Modern brudkrona av förgyllt silver.
- CIBORIUM** Ciborium² (fig. 210), utvändigt förgylld koppar. Sexkantig fot med inskr.: PAX PATRIE DECUS ECCLESIE. H 50. 1400-ts s. h. Dep. i Ö. L. M.
- RÖKELSEKAR** Rökelsekar³ (fig. 211), malm. Kedjor m. m. ej i behåll. H 37. Dep. i Ö. L. M.
- BELYSNINGSDREDSKAP** Ljuskronor av malm. 1) För 8 ljus. Barocktyp. H 66. 1600-t. — 2) För 6 ljus. Barocktyp. H 53. 1600-t. — Ljuskronor med glasprismor på mässingsstomme. 1) För 30 ljus. Empiretyp. H 125. 1800-ts f. h. — 2) För 18 ljus. H c. 120. 1800-t. — Ljusplåtar av mässingsplåt. 1) Driven, punsad och graverad dekor. I mittskölden graverat spegelmonogram under adlig krona. Barocktyp. H 43,5. Enl. inskr. skänkt 1808. — 2) Driven och punsad dekor. H 52. 1700-ts b. — Ljusarmar, ett par, smitt järn, förgyllda. För 2 ljus. L 34. 1600-t.? — Kandelabrar, ett par, av bronsartad

¹ Trol. Catharina Wallin, nobil. Wallenstedt, f. 1627, d. 1719, g. m. kungl. rådet Edvard Philipsson, nobil. Ehrenstéen.

² STRÄNGNÄSKAT., nr 404. Inskriften, »Fosterlandets fred är kyrkans prydnad», är »ett för tiden typiskt, även annorstädes i den svenska konsten hördt uttryck för den politiska stämningen under Sturarnes tid.»

³ STRÄNGNÄSKAT., nr 409 (ej 413 — det Länna k:a tillskrivna rökelsekaret är det, som från Vintrosa k:a deponerats i Ö. L. M.).

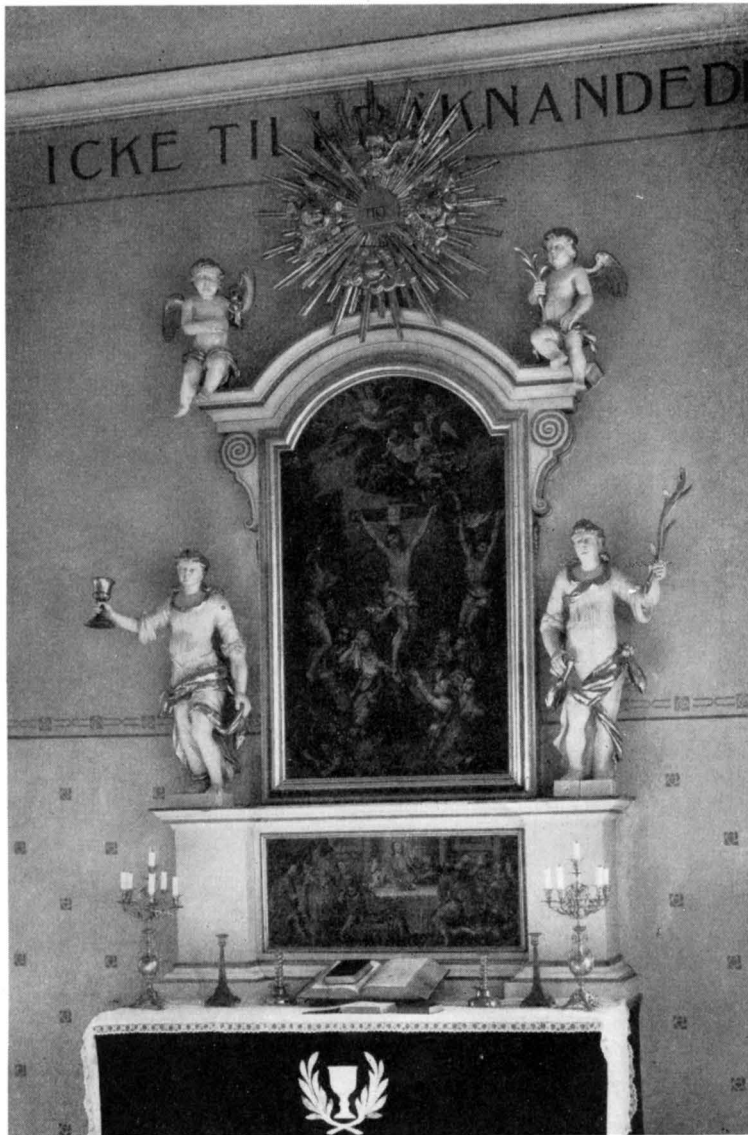

Fig. 207. Altaruppsats. 1755. Foto N. Åzelius 1935.
Altaraufsatz, 1755. Retable, 1775.

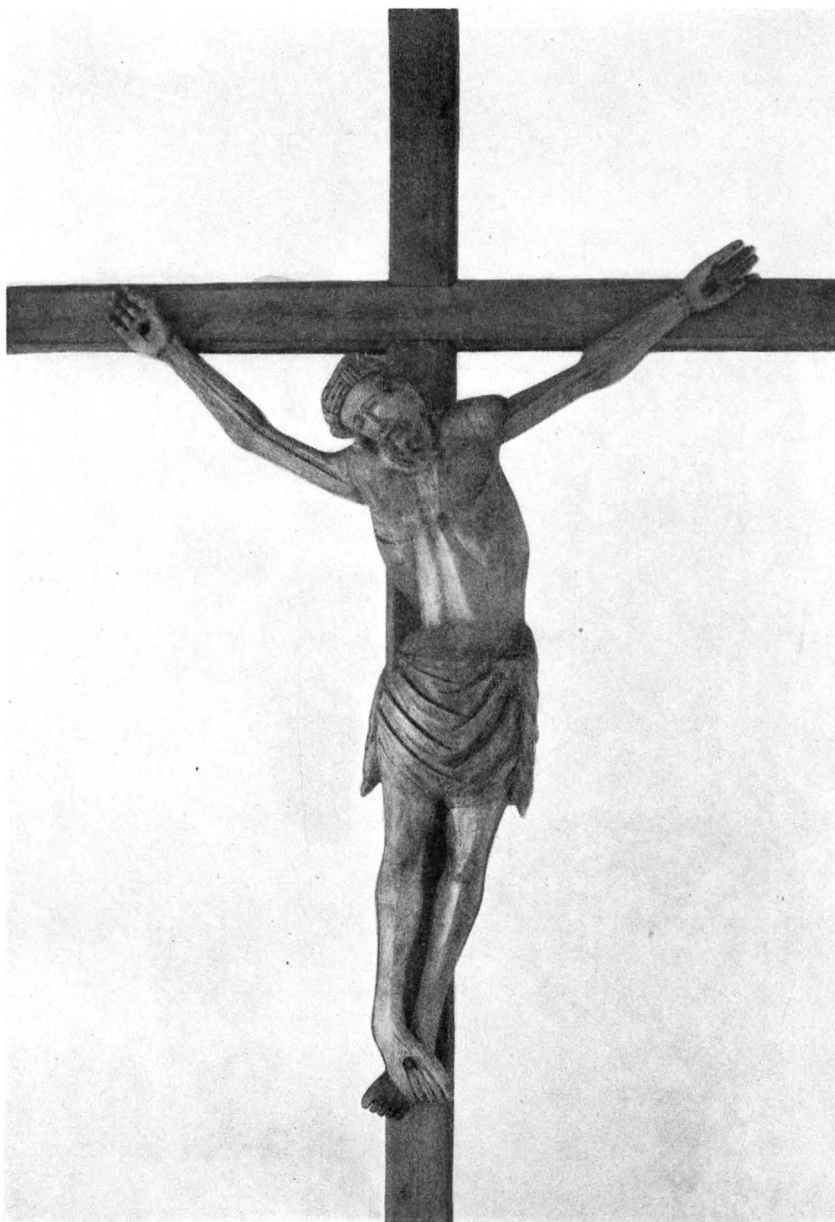

Fig. 208. Triumfkruzifix av »Kräklingemästaren». 1400-ts b. Foto N. Åzelius 1935.
Triumphkruzifix. Anfang des 15. Jahrhunderts. Rood. About 1400.

legering. För 5 ljus. H 64. 1800-t. — Kandelabrar, ett par, tenn. För 4 ljus. Empiretyp. Mycket defekta. — Ljusstake, försilvrad koppar, för 2 ljus. Rokoko. H 33. Två dylika stakar skänktes av brukspatronen Erik Bergius; den ena bortstals 1801. — Ljusstakar, ett par, av likartad typ som föregående. Skänkta 1809 av fru Elisabeth Lagerhjelm. — Ljusstakar, ett par, mässingsplåt. Driven och punsad dekor. Barocktyp. H 23. — Ljusstakar, ett par, tenn. Gustaviansk typ. H 32. C. 1800. — Lykta (fig. 212) av glas i facetterad blyinfattning. H 86. 1600- eller 1700-t.; skänkt i b. av 1800-t. av fru Elisabeth Lagerhjelm. — Lykta, enkel, av glas med furulister. För 5 ljus. H 59. 1800-t.

Antependier. 1) Röd sammet med i silvergaloner påsytt: W. K. (= Wintrosa Kyrka) — 1.7.5.5. (inköpt d. å.). L 230. Dep. i Ö. L. M. — 2) Gulvitt siden med blad- och blombroderier (jfr nedan bokdyna samt fig. 213) i silver och kulört silke. L 175, B 93. Skänkt, trol. på 1790-t., av fru Elisabeth Lagerhjelm å Loviseholm. Dep. i Ö. L. M. — 3) Modernt, tillverkat hos Libraria 1942. — Altarduk med knutna spetsar. L 255, B 83. Skänkt c. 1800 av en fröken Lagerhjelm. Dep. i Ö. L. M. — Kalkdukar: 1) Gult siden med blombroderier i kulört silke. I mitten broderat: C. L. B. — Anno 1.7.4.9. 45×47. Numera inom glas och ram. — 2) Vitt siden med broderier i guldtråd och silke samt kantspets av guldtråd. 56×56. 1700-ts sl. Numera inom glas och ram. — Bokdynor: 1) (Fig. 213), vitt siden med blombroderier. B 38. Tillhör samma altarklädsel som det av fru Lagerhjelm skänkta antependiet. Dep. i Ö. L. M. — 2) Röd sammet med gula silkesgaloner och frans. Årtalet 1811 påsytt. Dep. i Ö. L. M. — Mässhakar: 1) Röd sammet med guldgaloner och broderier, bl. a. årtallet 1.7.8.1. (inköpt d. å.). L 124. — 2) Svart sammet med silvergaloner och broderier. Skänkt 1864. L 118. — Håvar: 1) Röd sammet med guldgaloner. L 215. 1700-ts sl. — 2) Svart sammet med silvergaloner. Broderat: ANNO 1.8.0.8. L 215. Skänkt av en fröken Lagerhjelm.

Klockor: 1) Enl. inskr. omgjuten 1787 och 1939. H 85. — 2) Enl. inskr. omgjuten 1871. H 95.

Porträtt, 2 st.: konung Adolf Fredrik och drottning Lovisa Ulrika, o. p. d., 1700-talskopior efter Antoine Pesnes original på Gripsholm. Inom skulpterade och förgyllda rokokorammar. H 172, B 145. Skänkta av kammarjunkaren Lars Johan Dalman (d. 1830) på Loviseholm.

17. Sveriges kyrkor. Närke I.

TEXTILIER

Fig. 209. Kalk, silver, helförgylld. Skänkt 1634 av Karl Bonde och Beata Sparre, omgjord 1736 av Th. Beckman d. y. Foto B. Waldén 1931.

Kelch, aus vergoldetem Silber. Geschenkt von Karl Bonde und Beata Sparre 1634, umgearbeitet von Th. Beckman d. J. 1736.

Silver gilt chalice. Presented 1634, by Karl Bonde and Beata Sparre. Reshaped 1736 by Th. Beckman the Younger.

KLOCKOR

TAVLOR

Fig. 210. Ciborium, förgylld koppar. 1400-ts s.h. Ö.L.M.
Foto A. T. A.

Ciborium aus vergoldetem Kupfer. 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ciborium. Latter part of the 15th century.

Fig. 211. Rökelsekar, brons.
Medeltida. Ö. L. M. Foto
A. T. A.

Rauchfass, Bronze. Mittelalterlich.
Medieval bronze censer.

Fig. 212. Lykta. 1600- eller 1700-t. Foto B. Waldén 1931.
 Laterne. 17. oder 18. Jahrh. Lantern. 17th or 18th century.

Stolar, 2 st., furu, gråmålade. H 85. 1800-ts b. — Kista, trä, järnbeslagen, svartmålad. Kupigt lock med två mynthål. H 55, L 93. — Skrin, ek, med skjutlock, varå inskuret: 1.7.5.1. — N. O. S. H 15, B 20. — Skrin, ek, med skjutlock. H 12, B 30.

MÖBLER

SAMMANFATTNING

I. Intill 1720-t. kvarstod en medeltidskyrka eller åtminstone större delen av en dylik. Den hade i v. ett trol. romanskt torn. Av medeltida inventarier ha bevarats cuppan till en romansk dopfunt, Kristusbilden från ett triumfkrucifix, 1400-ts b., ett ciborium, 1400-ts s. h., samt ett rökelsekar.

II. Efter ombyggnad på 1720—30-t. bestod kyrkan av ett åt n. breddat långhus med tresidig koravslutning, det gamla tornet, vapenhus framför s. ingången samt sakristia n. om koret. Nyinredning vid 1700-ts m.; belysningsredskap, textilier, porträtt m. fl. inventarier från 1700-t.

Fig. 213. Bokdyna, siden med broderier i kulört silke. C. 1800. Ö. L. M.
Foto B. Waldén 1931.

Buchkissen, Seide mit Stickereien in bunter Seide. Um 1800. Bookrest, embroidered silk. About 1800.

III. Vid ombyggnad 1824—25 raserades det gamla tornet, långhuset förlängdes åt v., nytt torn uppfördes, vapenhuset revs; sakristian ombyggd; nya fönster och ingångar. Inredningen har under 1800-t. och i b. av 1900-t. successivt förnyats.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Bis in die 1720er Jahre war eine mittelalterliche Kirche, oder zumindest grössere Teile einer solchen, erhalten. Diese hatte im Westen einen vermutlich romanischen Turm. Von mittelalterlichen Inventarien ist die Cuppa eines romanischen Taufsteines und das Christusbild eines Triumphkruzifixes erhalten, Anfang des 15. Jahrhunderts, ein Ciborium, zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts, sowie ein Rauchfass.

II. Nach Umbau in den 1720er Jahren bestand die Kirche aus einem nach Norden verbreiterten Langhaus mit dreiseitigem Chorabschluss, dem alten Turm, Vorhalle vor dem Südeingang, sowie der Sakristei nördlich vom Chor. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts Neueinrichtung; Beleuchtungskörper, Textilien, Porträts u. a. aus dem 18. Jahrhundert.

III. Beim Umbau 1824—25 wird der alte Turm abgerissen, das Langhaus nach Westen verlängert, ein neuer Turm aufgeführt, die Vorhalle abgerissen, die Sakristei umgebaut und die Kirche mit neuen Fenstern und Eingängen versehen. Die Einrichtung wurde im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts nach und nach erneuert.

SUMMARY

I. Up to the 1720's, a mediaeval church — or the greater part of it — still remained. It had a tower — probably Romanesque — to the west. Surviving relics of the mediaeval church are: an early 15th century figure of Christ, from a rood, a late 15th century ciborium and a censer.

II. Rebuilding took place in the 1720's and 30's, and the church then consisted of a nave broadened to the north and with a three-sided termination to the east, the old tower, the porch at the south entrance and the vestry to the north. New fittings etc. during the 18th century include lighting accessories, textiles, portraits.

III. Rebuilding during 1824—5 involved the pulling down of the old tower and the erection of a new one. The porch was also pulled down, and the nave lengthened to the west. The vestry was rebuilt, and new windows and entrances put in. Various fittings were renewed during the course of the last century and at the beginning of the present one.

Fig. 214. Exteriör från s. Foto S. Lindskog.
 Äusseres von S gesehen. Exterior from S.

TYSSLINGE KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 ÖREBRO KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 112. — THAM, s. 82. — SÖDERBERGS MATR., s. 87. — SÖDERBERGS BESKR., s. 81. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1936, 1942. — HAGSTRÖM, IV, s. 45. — LEWENHAUPT, s. 35. — SAXON, s. 408 o. f. — SVERIGE, s. 24. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 54. — LUNDBERG, s. 387.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: INV. 1830. — HOFBERGS RESEB. — SOHLMAN, s. 21. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl., ritn. och fotos. — Ö. L. M.: Div. tidsningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1670. — St.-PROT. 1736—1863. — Kst.-PROT. från 1863. — Kr.-PROT. från 1862. — INV.-FÖRT. från 1682.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Tysslinge, numera annex till Vintrosa inom Örebro kontrakt, nämnes i 1314 års påvebrev såsom självständigt pastorat och synes ha varit detta ännu 1553, då kyrkoherden »Herr Per i Tysslinge» omtalas. Senare under 1500-t. synas socknarna ha förenats till ett pastorat.

Fig. 215. Prydnadsurna å grindpelare till kyrkogården. 1600-ts s. h. Foto N. Åzelius 1935.

Zierurne auf einem Pfeiler der Kirchhofpforte. 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts. Ornamental urn from the churchyard gate. Latter part of the 17th century.

KYRKOGRÅRDEN

Den äldre kyrkogården (fig. 216) utgöres av en flack kulle med kyrkan på krönet. Efter utvidgningar 1811 åt n. och 1826 åt ö. erhöill den oval planform. Nya områden ha tillfogats 1928 åt n. och 1934 åt v. — En välbyggd gråstensmur med täckhällar av kalksten (delvis rester av gravstenar) omsluter kyrkogården. Kyrkbalkar omtalas 1672, då sockenmännen lova uppbygga sådana. Vid utvidgningen 1811 nedtogs en på n. sidan belägen port »med hvalf-båge och Tak», alltså en stiglucka; andra portar, i ö. och s., nedtogos 1826. I stället tillkommo d. ä. i n. och s. ingångar med smidda järngrindar mellan murade och vitputsade pelare, krönta med järnurnor. Urnorna (fig. 215) å s. ingångens pelare ha inom palmkvistar och under adlig krona monogrammet C G — B L (= Christian Geisler — Barbara Lawe¹). En tredje, nyuppförd ingång, av samma typ som de föregående men utan urnor, finnes i n. v. — Utmed murens insida växa lövträd, planterade 1843.

I kyrkogårdsmurens s.-v. del en 1934 inbyggd bisättningskällare.

¹ Geisler var 1668—87 en av Garphyttte bruks »participanter». H. h. Barbara Lawe gifte 1691 om sig med bruksförvaltaren Albrecht Hartman. Jfr A. NACHMANSON-D. HANNERBERG, Garphyttan, ett gammalt bruks historia, Sthlm 1945.

KYRKOBYGGNADEN

HUVUD- DELAR	Till kyrkans huvudparti, som omfattar långhus och kor, ansluta sig i v. torn och i ö. sakristia (fig. 217). I huvudpartiet ingå delar av en på 1700-t. ombyggd medeltidskyrka; torn och sakristia nybyggdes 1823. — Materialet utgöres av en blandning av huggen sten från en äldre tornbyggnad, kluven gråsten samt tegel.
MATERIAL	
EXTERIÖR	Enhetlig, hög, putsad, plåtskodd sockel. — Yttermurarna äro spritputsade med slåtputsade hörn och omfattningar. — Fönstren äro stickbågiga liksom de med omfattningar av kalksten försedda ingångarna i s. och v. Över s. ingången en kalkstensplatta med inskr.: 1823 / UNDER CARL XIV JOHANS REGERING / SATTES TYS-LINGE KYRKA I STÅND / CHORET, SAKRISTIAN OCH TORNET / OMBYGGDES.
INTERIÖR	Fig. 219 visar kyrkans interiör. — Golv av kalksten i kor och gångar; i övrigt brädgolv. — Innerväggarna äro till fönsterhöjd målade med grå oljefärg, där- ovan vitkalkade. — Innertaket är ett vitputsat trätunnvalv.
YTTERTAK	Ovan en slåtputsad, profilerad taklist ett brutet yttertak, täckt med korrugerad plåt, målad rödbrun. Ett äldre plåttak bestod av slåta, oljemålade plåtar.
TORNET	Tornets bottenvåning tjänar som vapenhus. Två stora fönster åt n. och s. Mel- lanvåningen upplyses av ett halvrunt fönster åt v. Häröver klockvåningen, som åt alla sidor har rundbågiga ljudöppningar inom dubbel pilasteromfattning. Över ett flackt pyramidtak, kantat av en gjutjärnsbalustrad, höjer sig en korskrönt lanternin av trä, målad i svart, grått och vitt.
SAKRISTIAN	Sakristian, som står i förbindelse med koret genom ingångar på ömse sidor om altaranordningen, har brädgolv, putsade och målade väggar samt plant, putsat bräd- tak. Åt s. och ö. fönster med plåtbeklädda innerluckor av trä. Flackt yttertak valmat åt ö., kantat av gjutjärnsbalustrad.
UPPVÄRM- NING	Kyrkan uppvärmes genom en kamin.

BYGGNADSHISTORIA

MEDELTIDS- KYRKAN?	I en av generalsuperintendenten Zacharias Klingius den 9 dec. 1663 avgiven attest meddelas, »at Kyrckian . . . är alt för lijten och trång, och församlingen fördenskund på thet Högsta nödgat och förorsakat är, Hene at utwidga och förbättra». Denna notis är den enda uppgift vi äga före nedan berörda ombyggnader i slutet av 1600-t. All sannolikhet talar emellertid för, att en medeltidskyrka stod kvar och vid 1600-ts m. befanns alltför oansenlig.
1600-TALETS OMBYGG- NADER	Kyrkans arkivalier från 1600-t. äro synnerligen ofullständiga. Av dem kan ej ut- läsas, huruvida någon ombyggnad verkligen kom till stånd på 1660-t., blott att 1672 virke framfördes till byggande av en läktare. Måhända mäktade man icke ta itu med någon utvidgning utan nöjde sig med att vinna ökat utrymme genom ett läktar- bygge. På 1680-t. reparerades tornet, och på 1690-t. följde åtskilliga byggnadsar-

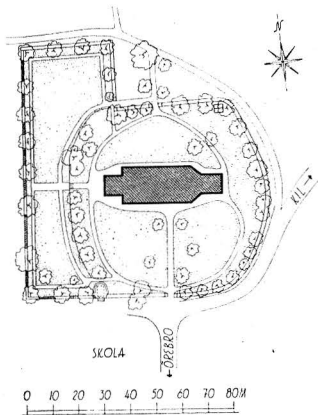

Fig. 216. Situationsplan. Skala
1 : 3 000.
Lageplan. Plan of site.

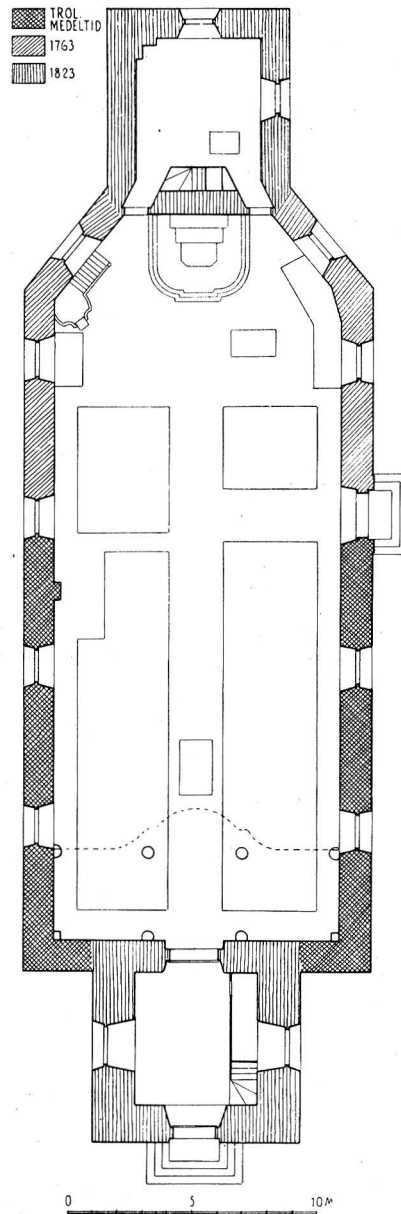

Fig. 217. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss. Plan.

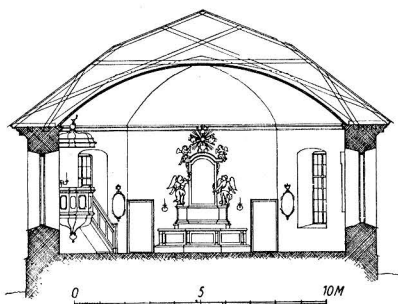

Fig. 218. Tvärsnitt mot ö. genom långhuset. Skala 1 : 300.

Querschnitt durch das Langschiff gegen O.
Transverse section through the nave facing
the E.

1700-TALETS
OMBYGG-
NADER

och innertak, »walfbåge», av sågbräder. Det stod färdigt 1712. Det nämnes ännu 1797 och torde ha stått kvar till 1823 års ombyggnad.

»Den sönderbrutne Sacristiemurens reparation» omtalas 1710, »Huwen på Sacristian» 1713.

»Kyrkans utvidgande och byggnad» kom så slutligen till stånd 1763. Kyrkan utvidgades åt ö. och erhöll tresidig koravslutning. Till korpartiet upptogs ny ingång. Fönstren utvidgades, ett nytt upptogs. Yttertakets spån ersattes med plåt; invändigt uppfördes ett »gipstak». Stengolv inlades. Inredningen förnyades.

1823 ÅRS
OMBYGGNAD

Vid 1800-ts b. yppades många bristfälligheter: det skröpliga tornet hotade att »nedstörta», det nybyggda ö.-partiet uppvisade farliga sprickor m. m. Från Ö. I. Ä. erhöles 1817 en av J. W. Gerss utförd ritning till ny tornbyggnad (fig. 220). Den stora reparationen skedde 1823 under ledning av byggmästaren Joh. Holmberg (jfr s. 247). Det gamla tornet raserades, och ett helt nytt uppfördes. Det »snedvinkliga hörnet» åt n.ö. nedtogs och byggdes om. Ö. om koret uppfördes ny sakristia. Takresningen ombyggdes; huruvida den blev bruten 1763 eller först 1823, kan ej avgöras. »Gipstaket» reparerades; om det nuv. innertakets form gäller detsamma som om yttertakets. Ny ingång på s. sidan upptogs »i fenstret vester om den gamla Dörren» (till koret); trol. har en längre åt v. befintlig ingång igenmurats. Det trol. framför denna sistnämnda ingång belägna vapenhuset liksom även den trol. n. om långhuset liggande sakristian torde samtidigt ha raserats. Fönstren utvidgades och erhöles sin nuv. form.

Den nuv. kyrkobyggnaden skulle alltså bestå av 1:o i långhusets v. del rester av en trol. medeltida kyrka; 2:o långhusets ö. del jämte koret från 1763 samt 3:o torn och sakristia från 1823.

Senaste restaurering ägde rum 1914—15 och gällde huvudsakligen det inre. Invändig ommålning 1934.

beten, tydande dels på en avsevärd omgestaltning av tornet, dels även på vissa förändringar av själva kyrkan. »Kyrkiotornetz oprättelse» och »upbyggelse» omtalas 1694. Två nya fönster upptogs och äldre fönster utvidgades 1693 och 1695. Kyrkan vitlimmades 1695.

Den på 1690-t. iståndsatta kyrkan torde ha bestått av en byggnad, som till vissa delar ingår i det nuv. långhusets v.-parti, ett till detta anslutet torn på det nuv. tornets plats samt en sakristia, vars belägenhet ej kan med säkerhet fastställas.

Vid 1700-ts b. byggdes (eller ombyggdes) ett vapenhus med murar av tegel, brädfodrat röste

Fig. 219. Interiör mot ö. Foto S. Lindskog.
Inneses gegen O. Interior facing E.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

På det infodrade, grönmålade altaret en snidad, målad och förgylld altarupp-sats (fig. 221) i yngre karolinsk barock. Som profilörer stå träskulpturer med kalk, resp. palmkvist i händerna. Altartavlan, Kristus på korset, o. p. d., är en fri efter-bildning av den D. K. Ehrenstrahl tillskrivna målningen i Gällersta kyrka. Uppsatsen skänktes under 1700-ts andra kvartssekel av brukspatronen Joh. Suck d. y. — En äldre altartavla, skänkt 1626 av biskopen i Strängnäs, den i Tysslinge födde Lars Olofsson Wallius, hängde under 1700-t. på s. väggen. — Sluten altarring, målad i vitt och guld.

ALTARE,
ALTARUPP-
SATS

Den 1763 förfärdigade predikstolen (fig. 219), som efterbildar den något äldre predikstolen i Vintrosa k:a, flyttades 1823 till sin nuv. plats. Numera målad i vitt och guld. Å densamma ett timglas på skulpterad och förgylld ståndare av trä. H 87. Gåva av församlingen till minne av Gustav (IV) Adolfs födelse 1776. Från ett äldre timglas, inköpt 1727 i Stockholm, härrör en ståndare av malm med ljusarm. H 61.

PREDIKSTOL

TIMGLAS

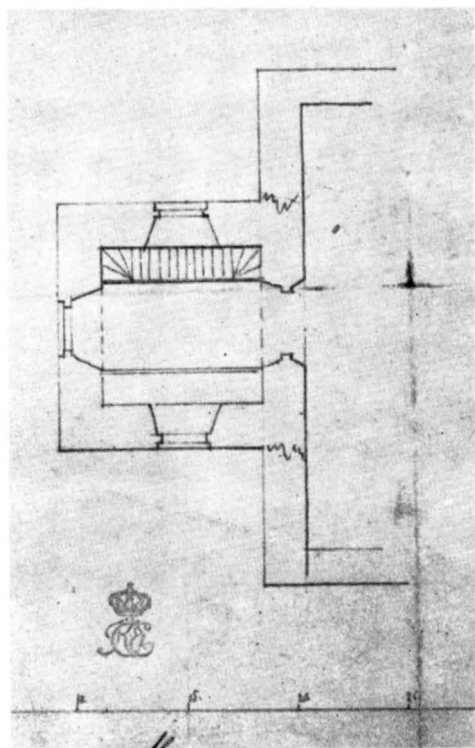
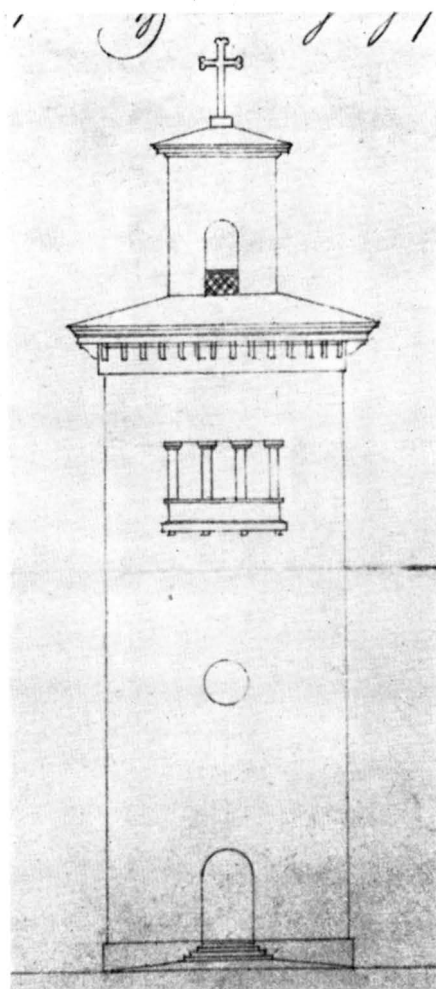

Fig. 220. Ritning till torn, sign. J. W. Gerss 1817. Efter original i B. St.
Entwurf zu einem Turm, Project for a tower. 1817.

BÄNKINREDNING

Öppna bänkar från 1914, då en äldre, sluten bänkinredning slopades. Målade i vitt och guld.

LÄKTARE

Läktaren i kyrkans v. del bäres av doriska träkolonner. Bröstningen, med framskjutande mittparti, är indelad med fyllningar samt målad i vitt och guld. Å läktaren en orgel från 1940. Enl. SÖDERBERG anskaffade kyrkan 1789 ett femstämmigt orgelverk, byggt av P. Strand. 1840 inköptes ett »orgel-positiv», som 1881 ersattes av

ORGEL

en orgel med 12 stämmor, byggd av E. A. Setterquist i Örebro.

NUMMERTAVLOR

Nummertavlor: 1) Ett par, inom ovala ramar med snidade över- och understycken. Målade i svart och guld. H 142. Gustaviansk tid. — 2) En i oval träram med pärlstav, förgylld. H 89. Gustaviansk tid.

Fig. 221. Altaruppsats. 1725—50. Foto N. Åzelius 1935.
Altaraufsatz. 1725—50. Retable. 1725—1750.

DOPFUNT

DOPBORD

DOPSKÅL

NATTVARDS-
KÄRL

Fig. 222. Dopfundt av trä. 1600-t.? Foto N. Åzelius 1935.

Taufbecken aus Holz. Wooden font, 17th century?
17. Jahrhundert?

Dopfundt (fig. 222), trä, med lock. Målad i blågrön marmorering. H 115. 1600-t.? — Dopbord, trä, med sniderier. Målat i vitt och guld. H 89. Förfärdigat 1831 av klockaren Kumlin. — Dopskål, silver, delvis förgylld. Enl. stplr tillv. av Thomas Beckman d. y. i Örebro (1727—59). På ena sidan två graverade vpn: Irving och Patkull. H 9, D 30. Enl. inv. 1722 fanns en gammal söndrig silverskål, som enl. en senare anteckning 1734 omgjorts till »nya dopskålen». Trol. skänktes den urspr. skålen av ägaren till Irvingsholm i socknen, översten Alexander Irving och h. h. Agneta Patkull. 1600-ts f. h.?

Kalk, förgyllt silver. Fot från en kalk, tillv. 1734 av Thomas Beckman d. y. i Örebro; cuppan enl. stplr tillv. 1796 av E. M. Lundberg i Örebro. Å cuppan graverat: OMIORD 1796. H 24,5. Tillhörande paten, silver, förgylld, stplr som cuppan. D 17. — Sockenbudstyg, enl. stplr tillv. 1718 av Thomas Beckman d. y. i Örebro. Kalk, paten och vinbehållare av silver samt fodral av läderklätt trä. Kalkens H 14, patenens D 8,5. — Oblatask (fig. 223), silver. Driven, punsad och graverad dekor. Enl. stplr tillv. 1693 av Christian Henning (Gläser) i Stockholm. H 6, D 15,5. Enl. inskr. skänkt s. å. av bruksförvaltaren Albrecht Hartman och

h. h. Barbara Lawe (jfr ovan s. 259, not 1). — Kommunionkanna, silver. Enl. stplr tillv. 1816 av Johan Fredric Björnstedt i Stockholm. H 32. — Silsked, delvis förgyllt silver. Enl. stplr tillv. 1796 av E. M. Lundberg i Örebro. L 18. — Brudkrona, förgyllt silver, modern.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskronor: 1) Mässing, för 8 ljus. Barocktyp. H 80. Enl. inskr. skänkt 1694 av Albrecht Hartman och Barbara Lawe. — 2) Malm, för 8 ljus. Barocktyp. H 60. Skänkt av häradshövdingen Jesper Kolmodin. — 3) Malm, för 8 ljus. Barocktyp. H 62. — 4) Malm, för 24 ljus. Barocktyp. Enl. inskr. bekostad av ett 20-

Fig. 223. Oblatask, tillv. 1693 av Christian Henning (Gläser) i Stockholm och skänkt s. å. av Albrecht Hartman och Barbara Lawe. Foto N. Åzelius 1935.

Hostienbehälter 1693, von Christian Henning (Gläser) in Stockholm, und im gleichen Jahr geschenkt von Albrecht Hartman und Barbara Lawe.

Wafer box by Christian Henning (Gläser) of Stockholm 1693. Presented the same year by Albrecht Hartman and Barbara Lawe.

tal namngivna sockenbor samt uppsatt 1762. H 150. — 5) För 6 ljus. Blad- och päronformigt konturerade glaskläppar på mässingsstomme. Barocktyp. H 80. — Ljusplåtar, ett par, mässingsplåt. Driven och punsad barockdekor. H 68. — Ljusarmar, 4 st., mässingsplåt. Driven och punsad dekor. L 40. 1600-t. — Kandelabrar 1) Ett par, för 6 ljus. Förgyllt gjutgods och svart, polerad sten. 1800-ts m. H 66. — 2) Tenn, för 4 ljus. Enl. stplr tillv. 1844 av G. W. Lindberg i Örebro. H 44,5. — Ljusstakar: 1) Ett par, silver. Rokoko. Runt foten graverad inskr. med en rad givareinitialer samt årtalet 1772. Stplr: tre kronor — Stockholms vapen — monogram med T R H, T B H el. dyl. — O (= 1772). H 24. — 2) 4 st., försilvrad koppar. Rokoko. H 24. 1700-ts s. h. — 3) Ett par, mässing. Driven och punsad dekor. H 30. Barocktyp. — 4) Ett par, tenn. Gustaviansk typ. Enl. stplr tillv. 1792 av I. B. Sundberg i Göteborg. H 16,5. — Lykta, glas i träställning. H 53.

TEXTILIER Antependier: 1) Blågrön sidendamast med vegetativ mönstring. L 192, B 98. En numera lös vapensköld med två vapen under adlig krona uppges ha hört till antependiet. Å detsamma äro applicerade initialer av förgyllt tenn: *S I — C S D* (bokstäverna omflyttade, urspr. *I S — S C D* = Johan Suck — Sara Catharina Döbrick). Enl. *INV.* 1765 skänktes antependiet jämte en mässhake, en mässkjorta och en altarduk av brukspatron Joh. Suck d. y. — 2) Svart sammet med silvergaloner. *Dat.* 1801. L 192, B 71. — 3) Röd sammet med silvergaloner. L 188, B 72. Skänkt 1867. — Kalkduk, vitt linne med broderier. 50×50. Modern. — Bokdyna, vitt, vegetativt mönstrat siden med blombroderier i kulört silke. 25×30. 1700-t. — Mässhakar: 1) Röd sammet med silvergaloner, initialer och årtal: *M. G. — B. C. K.* (= Mikael af Grubbens¹ — Beata Christina Kijk) — 1772. L 115. — 2) Svart sammet med silvergaloner. L 120. 1800-t. — Håvar: 1) Svart sammet med applicerade broderier i silver på röd sammetsbotten. Skafthylsan märkt *P : W : S* (= Petter Wallström). L 183. Skänkt 1747. — 2) Mönstrad sammet med guldgaloner. L 190. Skänkt av brukspatron Joh. Suck d. y.

KLOCKOR Klockor: 1) Enl. inskr. omgjuten 1744 av Gerhard Meyer i Stockholm. H 90. — 2) Enl. inskr. omgjuten 1836 av Samuel Ch. Grönwall i Stockholm. H 110.

GRAVMINNEN Gravhäll, gjutjärn, över bergmästaren Erik Lorentzson Stockenström, d. 1722, och h. h. Emerentia Rokes, d. 1741. Med reliefframställning: Kristi gravläggning m. m. L 180, B 110. Korgolvet.

Epitafier: 1) Över direktören i Ostindiska kompaniet Erik von Stockenström, d. 1788. Inskr.-tavla av slipad porfyr. H c. 100, B c. 120. På predikstolens nuv. plats stod före 1823 en »pedestal af Porphyr», avsedd att uppbära en byst av »Supercargen von Stockenström». Då bysten aldrig kom till kyrkan, uppsattes inskr.-tavlan 1823 över s. ingången. — 2) (Fig. 224) över riksrådet greve Erik von Stockenström, d. 1790. En i korets s. vägg infälld tavla av slipad kalksten med dekorativa delar av förgyllt gjutjärn och plåt. H 250, B 145.

Två begravningsvärjor enl. *INV.* 1765 uppsatta på s. väggen över översten Alexander Irving och kvartermästaren Zachris Linnelöf. Värjorna kunna numera ej identifieras. Den ena har nästan utplånad inskr. å klingan.

MÖBLER Bord, furu, fyrkantig skiva. 1600-ts-typ. H 63, B 97. — Sekretär, furu, på svarvade ben. H 97, B 108. 1800-t. — Stolar: 1) 2 st., furu, vitmålade. H 193. Barocktyp. — 2) Furu. H 88. Enkel gustaviansk typ. — Kistor: 1) Helt järnbeslagen. Mynthål i locket. L 115, B 50. — 2) Furu, järnbeslagen, gråmålad. *Dat.* 1784. H 62, L 90.

**DIV. IN-
VENTARIER** Oblatjärn, vanliga typen. L 87.

¹ Kommerserådet Mikael Grubb, adlad af Grubbens, f. 1728, d. 1808, medintressent i Garphyttan, anlade Latorps alunverk i Tysslinge s:n. Jfr NACHMANSON-HANNERBERG, a. a.

Fig. 224. Epitafium över riksrådet greve Erik von Stockenström, d. 1790.
Foto N. Åzélius 1935.

Epitaph des Reichsrats Grafen Erik von Stockenström, 1790. Epitaph for the Royal senator Eric von Stockenström, d. 1790.

SAMMANFATTNING

I. En trol. medeltida kyrka, reparerad och möjligen utökad under 1600-ts s. d., utvidgades 1763 och erhöll då tresidigt avslutat korparti. Kyrkan hade (romanskt?) torn i v., vapenhus i s. och sakristia trol. i n. Ett fåtal inventarier, bl. a. en dopskål, från 1600-t. Vid 1700-ts m. nyinredning och talrika nya inventarier.

II. Vid en ombyggnad 1823 raserades torn, vapenhus och sakristia, under det att långhuset och koret i stort sett bibehölls. Nytt torn i v. och ny sakristia i ö. uppfördes d. å.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Eine vermutlich mittelalterliche, in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts reparierte und vielleicht erweiterte Kirche wird 1763 vergrößert und erhielt damals eine dreiseitig abgeschlossene Chorpartie. Die Kirche hatte einen romanischen (?) Westturm, im Süden Vorhalle und im Norden vermutlich eine Sakristei. Eine Minderzahl Inventarien, u. a. ein Taufbecken, aus dem 17. Jahrhunderts. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts Neueinrichtung und zahlreiche neue Inventarien.

II. Bei einem Umbau wurde 1823 der Turm, Vorhalle und Sakristei abgerissen, während Langhaus und Chor im Grossen und Ganzen stehen gelassen wurden. In diesem Jahre wurde ein neuer Westturm und im Osten eine neue Sakristei errichtet.

SUMMARY

I. Original church probably mediaeval, repaired and perhaps enlarged during the latter part of the 17th century. In 1763, it was provided with a three-sided termination to the east. There was a (Romanesque?) tower to the west, a south porch, and — probably to the north — a vestry. Amongst a small number of fittings from that period, there is a 17th century baptismal cup. Refurnishing was carried out in the mid-18th century, and numerous new fittings acquired.

II. During rebuilding in 1823, the tower, porch and vestry were pulled down, but most of the nave and chancel was spared. A new tower to the west and a vestry to the east were built during the same year.

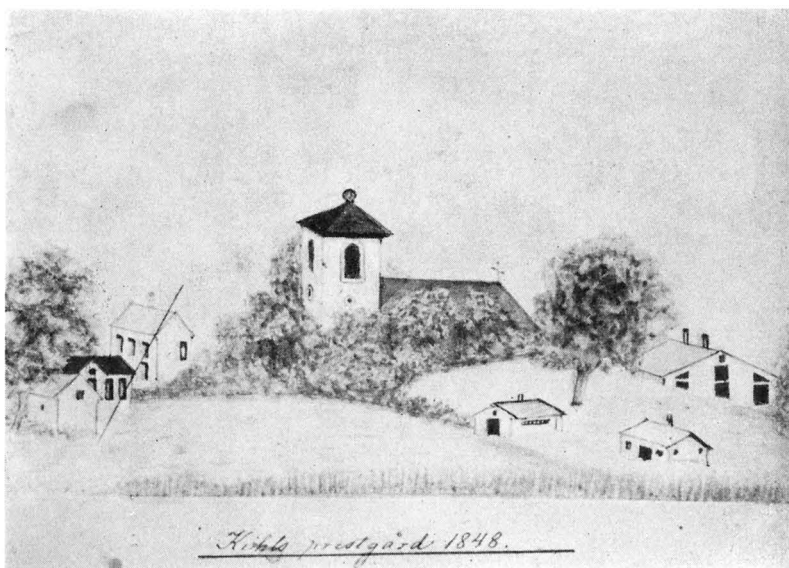

Fig. 225. Kils kyrka och prästgård 1848. Efter akvarell.
 Kil, Kirche und Pfarrhaus um 1848. The church and the vicarage, 1848.
 Nach einem Aquarell. A water-colour.

KILS KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 GLANSHAMMARS KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1351, 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 110. — TUNELD, s. 47. — THAM, s. 81. — SÖDERBERGS MATR., s. 91. — SÖDERBERGS BESKR., s. 88. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 58 o. f. — HOFBERGS MINNEN, s. 137 o. f., 170. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1891, 1903, 1910, 1936, 1942. — H. HILDEBRAND, Tvänne gamla apsiskyrkor. I VHAA:s Månadsblad 1897, s. 1 o. f. — HAGSTRÖM, IV, s. 380, 392 o. f. — J. WAHLFISK, Kils kyrka med omgifningar. I Till hembygden 1907, s. 94 o. f. — LEWENHAUPT, s. 31, 32, 35 o. f. — J. ROOSVAL, Den baltiska Nordens kyrkor, Sthlm 1924, s. 32. — SAXON, s. 494 o. f. — SVERIGE, s. 23. — E. LUNDBERG, Studier i Folkungatidens kyrkliga byggnadskonst i Närke. I I MEDD. XI; Närkeskyrkornas vittnesbörd angående medeltidens bergshantering. I Blad för Bergshanteringens Vänner 1936. — B. WALDÉN, Örebro stad och län i relation till äldre svensk bergshantering. I Med hammare och fackla 1937, s. 61 o. f. — LUNDBERG, s. 579 o. f., 600.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: K. B.: TILAS, s. 502. — G. TISELIUS, uppmättn.-ritn. och beskr. 1777. — A. T. A.: ADELIGA GRAFVAR. — BERCH. — INV. 1830. — BERGSTEDT, s. 28. — HOFBERGS RESEB. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. ST.: Div. handl., ritn. och fotos. — Ö. L. M.: Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: »Kijhls Kyrkio-Book», inneh. PROT. och ant. 1616—1691 samt INV-FÖRT. 1639. — ST-PROT. 1639—1863. — KST-PROT. från 1863. — Div. äldre kartor och ritn., bl. a. ett ex. av TISELIUS uppm.-ritn. 1777 samt handl. särskilt rör. 1897 års restaurering.

Fig. 226. Exteriör från s. före nuvarande tornspirans uppförande 1909.
 Äusseres von S gesehen, ehe die jetzige Turm- Exterior from S., before the erection of the present spire in 1909.
 spitze aufgeführt war, 1909.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

»Kijl» omtalas första gången 1301 (DIPL. SUEC., nr 1351). »Kil cum annexa» (Eker) nämnes i 1314 års påvebrev. Pastoratet omfattade dessa båda socknar fram till reformationstiden, då det utökades med Gräve; Eker frånskildes 1659 och bildade eget pastorat. Pastoratet, som tillhör Glanshammars kontrakt, omfattar alltjämt Kil och Gräve.

KYRKOGÅRDEN

Den åt s. och v. terrasserade kyrkogården (fig. 227) har utvidgats bl. a. åt s. 1854 och 1917 samt åt v. 1939—40. Dess äldre del hägnas av en gråstensmur, som är terrassmur i ö. och v. Muren lades 1781; tidigare omtalas spåntäckta kyrkbalkar, repareerade bl. a. 1627—30, 1662 och 1720, då »planket kringh kyrkiogården» omtalas. — I n., ö., s. och v. finnas ingångar genom grindar mellan vitputsade murpelare med plåttak. Grindpelarna murades 1781 av soldaten Bryngel Græfning; plåttaken, som krönas med svarvade träkulor, härröra från 1824. Smidda järngrindar i v., n. och ö. bära initialerna L. V., syftande på fältkamreraren L. Valtinson¹, som 1782 skänkte grindarna. Före tillkomsten av dessa ingångar funnos i n., ö., s. och v. murade och

¹ Ägare till Runnaby i grannsocknen Eker.

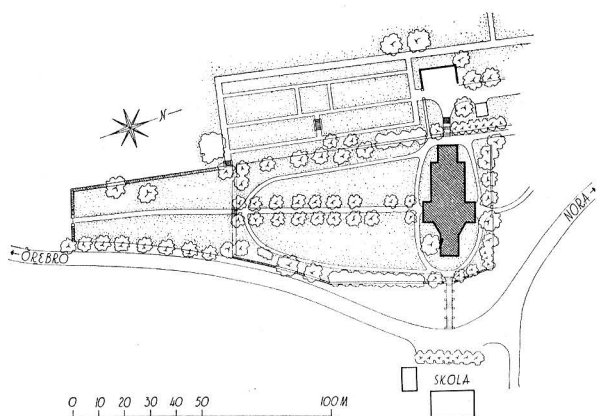

Fig. 227. Situationsplan. Skala 1:3000.
Lageplan. Plan of site.

spåntäckta kyrkogårdsportar, trol. stigluckor — i varje fall »upmuras å nyo» 1716 »Norra KyrkioStegluckan». — Till kyrkogården leda trappor i ö. och v.; den sistnämnda lades 1781. — Plantering av kyrkogården synes första gången ha ägt rum 1784, då till de nyplanterade trädens skydd stadgades, »at de kreatur, som hoppa öfwer kyrkomuren, måge saklöst skiutas».

En timrad klockstapel, schematiskt avbildad å en karta från 1764 (fig. 228), revs 1780 i samband med tornbygget. Den omtalas 1640, uppges 1756 vara 45 fot hög och vara »till taak... uti 4 afdelningar»; då den 1771 reparerades, nedtogs »de tre öfwersta hufwar och afsättningarna». Av beskrivningen och avbildningen att döma synes klockstapeln ha varit av en mycket ålderdomlig, möjligen medeltida konstruktion.

Före 1870 funnos n. om kyrkogårdsmuren kyrkstallar, vilka d. å. revos samtidigt med att området planerades och muren mellan de båda ingångarna i n. raserades.

I slänten invid v. kyrkogårdstrappan är sedan 1940 uppförd en bisättningskällare.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan, som numera präglas av den gustavianska tidens klassicism, är ett ansen-

18*. *Sveriges kyrkor. Närke I.*

Fig. 228. Kyrkan, klockstapeln och prästgården.
Detalj av karta 1764.

Kirche, Glockenturm The church, bell tower
und Pfarrhaus. Detail and vicarage, detail of a
der Karte 1764. map, 1764.

KLOCK-
STAPEL

KYRK-
STALLAR

BISÄTTNINGS-
KÄLLARE

HUVUD-
DELAR

Fig. 229. Exteriör från s.ö. Foto S. Lindskog. 1935.
 Äusseres von SO gesehen. Exterior from S. E.

ligt och komplicerat byggnadsverk, tillkommet och förändrat under vitt skilda tidsperioder (jfr fig. 230). Huvudpartiet utgöres av en omkr. 1780 till väsentliga delar ombyggd medeltidskyrka, vars urspr. kor apterats till sakristia. I v. ett torn, uppfört 1780. Huvudpartiet omfattar ett i plan nästan kvadratisk långhus, tvenne korsarmar samt ett tresidigt avslutat kor, som åt ö. förlänges med ett smalare, rektangulärt byggnadsparti, inrymmande den nyssnämnda sakristian.

MATERIAL

Materialet är till större delen finhuggen kalksten i tjocka skift. Behuggning och kvaderfogning äro — i de få partier som kunna studeras — utomordentligt omsorgs-

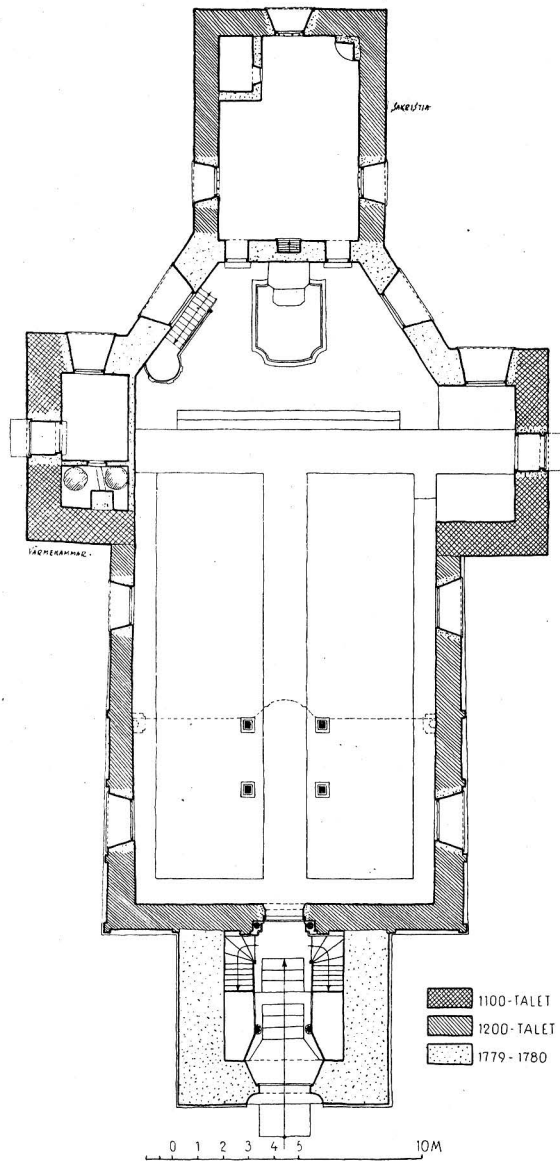

Fig. 230. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss. Plan.

Fig. 231. Längdsektion. Skala 1 : 300.
Längsschnitt. Longitudinal section.

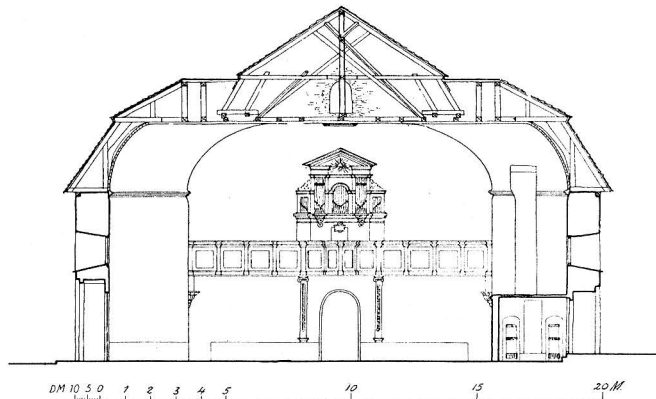

Fig. 232. Tvärsektion genom långhus o. korsarmar. Skala 1 : 300.
Querschnitt durch Lang- u. Querschiff. Transverse section through nave and transept.

fulla. På vissa ställen i de yngre byggnadspartierna, framför allt i muröppningarnas omfattningar, har tegel kommit till användning.

Kyrkan har genomgående markerad sockel, vilken dock är mycket skiljaktigt behandlad i de olika partierna. Sålunda har långhuset — ovanför några framspringande, släta skift — sockeln (fig. 233) profilerad såsom attisk bas. Större delen av densamma har dock blivit borthuggen eller dold av påmurning och plåtbeklädnad, tillkommen 1833, då »en ordentlig sockel formeras vid pass $\frac{1}{2}$ aln hög invid korsset och efter wattenpass rigtas ända till tornet». Den urspr. sockeln ligger alltså här infogad under den nuv. släta kanten. Å v.-gaveln ha vissa delar borthuggits, medan styckena närmast portalen äro bevarade liksom även partiet närmast tvärhuset å n. sidan. — Även tvärskeppsmurarna synas ha haft sockel, som dock — så när som på ett framspringande kalkstensskift — nu är förstörd. — Koret har en av tvenne skråkanter sammansatt sockel, numera inbakad i tjock puts.

Samtliga yttermurar täckas av ett tjockt lager spritputs. Hörn och omfattningar äro slätputsade. Under putsen skönjas ornamentala detaljer, huggna i de urspr. oputsade murytorna. Långhuset artikuleras sålunda av lisener och en rundbågsfris (fig. 229). Det urspr. korets murar äro på n. och s. sidorna prydda med blindingar och bågfriser (fig. 234). — I s. korsarmens s.-ö. hörn är infogad en solvisare, en kalkstensplatta med årtalet 1736.

Samtliga fönster äro upptagna 1780 och visa breda, stickbåigt avtäckta öppningar. I den sexdelade karmen sitta bågar, vilka i stor utsträckning

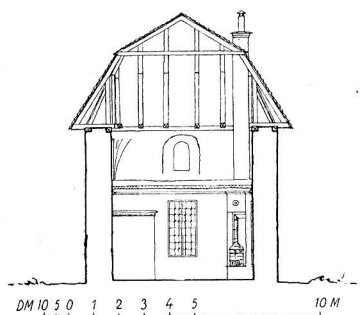

Fig. 232 a. Tvärsektion genom sakristian. Skala 1 : 300.

Querschnitt durch die Sakristei.
Transverse section through the vestry.

SOCKEL

YTTER-
MURAR

FÖNSTER

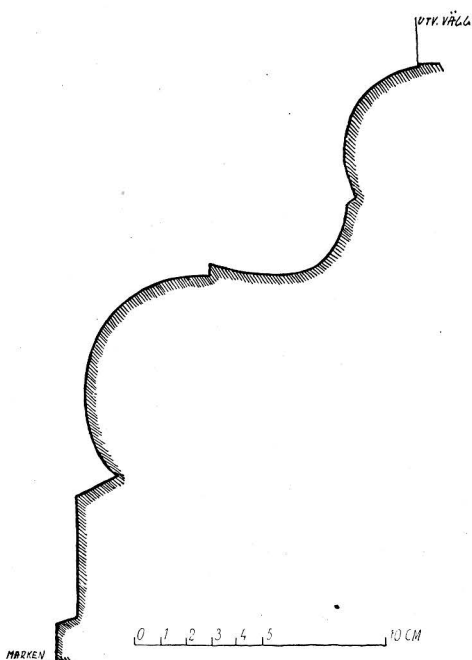

Fig. 233. Profil av sockel.
Profil des Sockels. Profile of the socle.

ha kvar det urspr., gröna glaset i blyspröjsar. I korsarmarnas gavlar rundfönster. — De båda nuv. ingångarna från tornet till orgelläktaren upphöggos 1779 med utnyttjande av »2ne småfenster», förmodligen urspr. sådana. — Sakristians fönster äro försedda med smidda galler med kryssringar. Från sakristians vind synas två igenmurade, urspr. fönster, ett i ö. och ett i s. Det ö. har haft 210 cm bred inre smygöppning, det s. 160 cm. Fönstervalven synas ha varit rundbågiga. 1779 sänktes det äldre korets murar, varvid fönstren stympades upptill. De igenmurades samtidigt med sten från raserade delar. I det ö. upptogs en liten glugg i den igenmurade delen.

De stora kyrkfönstrens solbänkar äro belagda med gjutna järnhällar. I korets båda ö. fönster äro dessa hällar daterade 1779. I korets övriga fönster samt i de båda v. långhusfönstren äro hällarna dessutom märkta med bokstaven w, tre gånger upprepade, vilket möjligen syftar på generalen frih. F. U. Wrangel.¹

Hällarna i korsarmarnas fönster bära initialerna OSS — LHT — AES och likaså året 1779. OSS syftar trol. på Olof Svensson, nämndeman i socknen; de övriga initialernas tolkning är oviss.

INGÅNGAR

Medeltidskyrkans huvudportal är belägen å v.-gaveln och numera synlig blott från tornets bottenvåning, från vars golv en trappa med breda steg leder upp till portalen. Denna (fig. 235), som är urspr., visar rundbågig omfattning, vars öppning vidgats vid tornbygget samt därvid även berövats den tympanonhäll, som torde ha funnits. Omfattningen är »perspektiviskt» utbildad med en rund pelare mellan tvenne raka språng. Bågen är profilerad på motsvarande sätt, varvid den runda pelaren fortsättes av en kraftig rundstav. Sidostyckenas baser äro av attisk typ med hörnblad. Kapitälerna ha bladornering i enkla, schematiska former.

De båda nuv. ingångarna i tvärskeppsgavlarna äro ej urspr. Den s. har sedan 1898 enkel kalkstensomfattning. Den n., som leder till värmekammaren, upptogs 1910.

Före 1778 hade långhuset ytterligare tvenne — dock redan d. å. igenmurade — ingångar, en i n. och en i s. Vidare hade koret en ingång från s. Samtliga dessa äldre ingångar äro numera igenmurade och dolda av putsen.

INTERIÖR

Kyrkans inre (fig. 236—237) präglas i lika hög grad som det yttre av 1779—80 års

¹ Ägare till Ramshyttan i Kils sn.

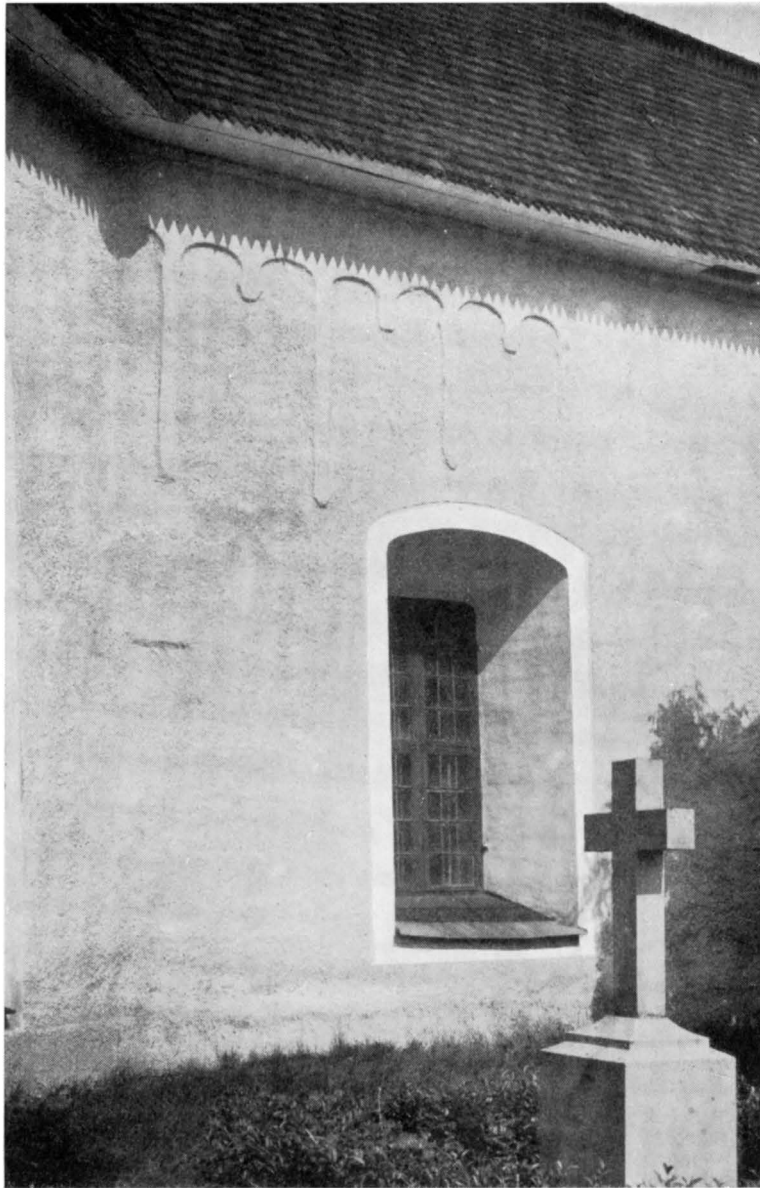

Fig. 234. Rundbågsfris och blindingar å det urspr. korets s. yttermur.
Foto S. Mörner 1922.

Rundbogenfries und Blendungen der S. Aussenmauer des urspr. Chors. Semicircular frieze and arcading on S. exterior wall of the original chancel.

omdanning. — Golvet är i långhusets mittgång och i korsarmarna belagt med kalkstensplattor (1898), i sidogångarna med äldre plansten. Korets golv höjdes 1898 tre steg över korsarmarnas golv samt belades med svarta och vita cementplattor. I bänkvartererna, innanför altarringen samt i sakristian trägolv, det sistnämnda inlagt 1793. — Innerväggarna äro oljemålade, till fönsterhöjd i grått samt därovan i vitt. Dekorationsmålning från 1898 övermålades 1931. Sakristian har vitputsade väggar. I den n. är ö. om fönstret inmurad en i relief huggen rosett av kalksten (fig. 238). Ang. kalkmålningar jfr nedan. — Innertaket är utbildat såsom ett på en profilerad gesims vilande spegelvalv med vitmålad panelbeklädnad. Sakristian har enkelt, plant paneltak, inlagt 1779—80. Å sakristians vind äro bevarade rester av det urspr. korets av kalkstensflis slagna kryssvalv (fig. 239). Valven ha haft sköldbågar med rektangulär och ribbor med rund genomskärning. I den östligaste delen av koret, som nu utgör sakristians vind, ha funnits tvenne dylika valv. — Av det medeltida långhusets valv återstå numera blott de med figurskulpturer prydda konsoler (fig. 240), som uppbära orgelläktaren.

YTTERTAK Kyrkan täckes av ett avvalmat, brutet yttertak, sedan 1931 belagt med kopparplåt, tidigare spånklätt. Taket byggdes 1780.

TORNET Tornets murar orneras av inskrifter med smidda järnbokstäver: G III — en vase — R (Gustav III Rex) samt ANNO 1780. I murarna äro även infogade tvenne kalkstensrosetter (fig. 241), vilka trol. varit slutstenar i medeltidskyrkans valv. Å n. sidan sitter ovan sockeln en gjutjärnstavla med inskr.: COMMENDEUREN FRIHERRE / JOHAN HAMILTON / LÄNETS HÖFDINGE / NEDLADE 1779 HÄRUNDER / TIDHVARFVETS MINNE / OPERI G. TISELIUS PRAEFUIT PH. MAG. V D M. Inskr. syftar på grundläggningen d. å. av tornet. — Den nuv. tornspiran, som är klädd med koppar- och järnplåt, ersatte 1909 ett lågt pyramidtak (fig. 225 och 226) från 1780.

SAKRISTIAN Sakristian har ovan skildrats i samband med kyrkans huvudparti. Rummet står i förbindelse med koret genom dörrar på ömse sidor om altarpartiet. I dess n.-ö. hörn inbyggdes 1914 ett arkivrum.

UPPVÄRMNING Kyrkan uppvärms sedan 1911 genom varmluftssystem med värmekammaren förlagd till n. korsarmen.

MEDELTIDA KALKMÅLNING

Å murarna ovan sakristians nuv. tak finnas bevarade rester av kalkmålningar från romansk tid. Dessa ha trol. en gång täckt samtliga valv och väggytor i det äldre koret. De ha varit överkalkade, men kalklagret har till större delen fallit av, varigenom de å sakristievinden bevarade fragmenten blottats. Dessa äro å n. och ö. sidorna helt obetydliga, medan de å s. sidan äro bättre bevarade. Även valvens sköldbågar och ribbor samt fönstersmygarna ha varit dekorerade med målning.

Målningarna äro utförda med kalkfärg på torr putsgrund. De använda färgerna

Fig. 235. Kyrkans urspr. v.-portal, numera ingång till långhuset från tornets bottenvåning. Foto N. Åzelius 1935.

Urspr. Westportal der Kirche, jetzt The original western doorway, now
Eingang des Langschiffes von dem entrance to the nave from the tower.
Erdgeschoss des Turmes.

äro svart, rött, grönt, gråvitt och vitt. Alla bårder ha svart botten, mönster i vitt, gråvitt och rött samt fyllnadsmönster å vit botten. Konturerna äro mot mörk botten tecknade med vitt, mot ljus botten med svart.

S. väggens målningar, fig. 242—243. Ytorna mellan de med rankor m. m. dekorerade bårder, som löpa utmed sköldbågen och inrama fönstret, utfyllas av två figurer, midje-

Fig. 236. Interiör mot ö. Foto N. Åzelius 1935.
Inneres gegen O. Interior facing E.

bilder i fas mot väggens mitt. Av den vänstra figuren synes blott delar av en veckrik dräkt samt en hand. Den högra, som är bättre bevarad, framställer ärkeängeln Rafael, vilket framgår av språkbandets majuskelinskr.: SANCTVS RAFAHEL. I övrigt utfyllas svicklarna av njur-, blad- och palmettformade ornament.

N. väggens målningar. Av de obetydliga fragmenten kunna endast urskiljas en gloria och törnekronan kring ett Kristushuvud.

Ö. väggens målningar. Här förekomma sparsamma rester av bårder av samma typ som å s. väggen samt därjämte runt fönstret en trol. sekundär bemålning av annan karaktär, nämligen ett i svart och rött målat draperi (?) kring fönstret — en fond till en förutvarande altarprydnad?

Målningarna, som äro av hög konstnärlig kvalitet, ha av ANDREAS LINDBLOM¹ attribuerats till den vid 1200-ts b. verksamme s. k. Kagamästaren. Mot denna datering talar den omständigheten, att målningarna höra samman med det trol. under seklets s. h. utvidgade koret.

¹ Sveriges konsthistoria, I, s. 157.

Fig. 237. Interiör mot v. Foto N. Åzelius 1935.
Inneses gegen W. Interior facing W.

BYGGNADSHISTORIA

Om kyrkans utseende före 1779—80 års omdaning lämnar en av dåv. pastorsadjunkten GUSTAF TISELIUS 1779 uppgjord beskr., illustrerad av ritningar, visande kyrkans grundplan och s. fasad, viktiga upplysningar. Aktstycket finnes i två ex., nämligen ett i kyrkan och det andra, som är omsorgsfullare, i K. B., jfr fig. 244. Den väsentligaste olikheten mellan kyrkans äldre plan och den nuv. ligger däri, att kor och tvärhus icke såsom nu sammanfogas genom snedställda murar utan på normalt sätt mötas i rät vinkel vid korskvadraten. Vidare voro de båda tvärrarmarnas ö.-murar utbildade med var sin absid, i vilka altaren ännu kvarstodo. Dessa altaren voro »ganska wäl huggne af tälgsten». Mellan långhuset och tvärhuset fanns en kraftig mur, vari triumfbågen bildade en anmärkningsvärt trång öppning. Invid triumfbågens n. vederlagsmur stod predikstolen, medan ett altare hade sin plats å andra sidan bågen. Predikstolen uppsattes 1674. Vid en 1640 företagen ombyggnad av n. bänkraden bortbröts ett »stort onyttigt altare» och i stället inrättades »6 skiöne Stole-

MEDELTIDS-
KYRKAN

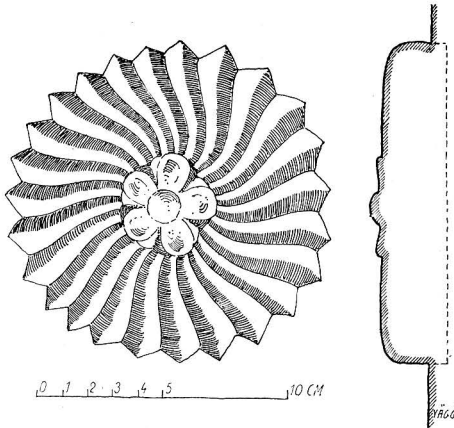

Fig. 238. Kalkstensrosett i sakristian.
Rosette aus Kalkstein Limestone boss in the
in der Sakristei. vestry.

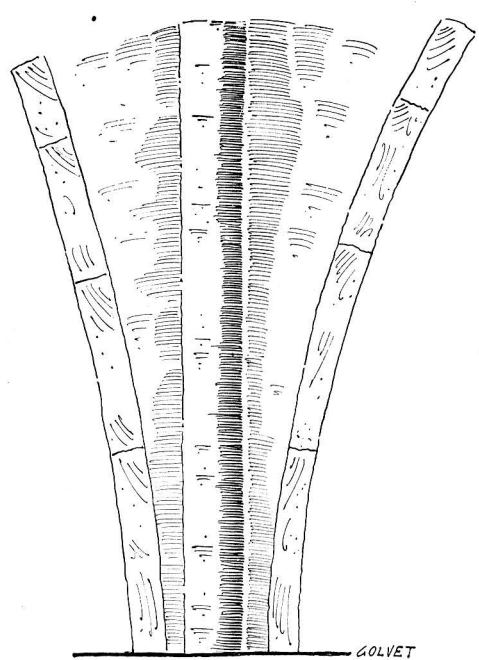

Fig. 239. Valvribbor å sakristians vind.
Gewölberippen auf dem Vault ribs in the
Boden der Sakristei. of the vestry.

rum», tydligen desamma som å TISELIUS' teckning ses tvärställda i långhusets n.-ö. parti. Å ömse sidor triumfbågen stodo sålunda urspr. tvenne altaren, av vilka det å teckningen utmärkta dock knappast synes visa medeltida form; möjligen har detta — 1661? — blivit ombyggt för någon nyare altarpnydnad.

Det är alltså tydligt, att en skarpt markerad gräns existerat mellan kyrkans ö. och v. delar. Den v., för lekmännen avsedda delen har haft flera altaren, förutom de båda å ömse sidor triumfbågen trol. också ett under den Kristusbild, som väl varit placerad i triumfbågen. Den ö. delen, omfattande tvärhus och kor, har varit avsedd för prästerskapet. Anmärkningsvärt är, att den sistnämnda delen i en landskyrka behövt tilltagas efter så stora mått.

Koret hade ännu på 1770-t. åtskilligt kvar av sin medeltida inredning. Högaltaret vid ö. korgaveln stod fritt från väggen och var enl. TISELIUS särskilt vackert utstyrt: »av brun marmor, $3\frac{1}{2}$ aln långt $1\frac{1}{4}$ aln bredt $\frac{1}{2}$ aln tjockt väl polerad, som med sina flere rum inunder tyckas gifva ändamålet tillkänna.» Å ömse sidor stod en rad korstolar, sex i varje rad. Av beskr. att döma voro de av vanlig senmedeltida typ: »tvänne

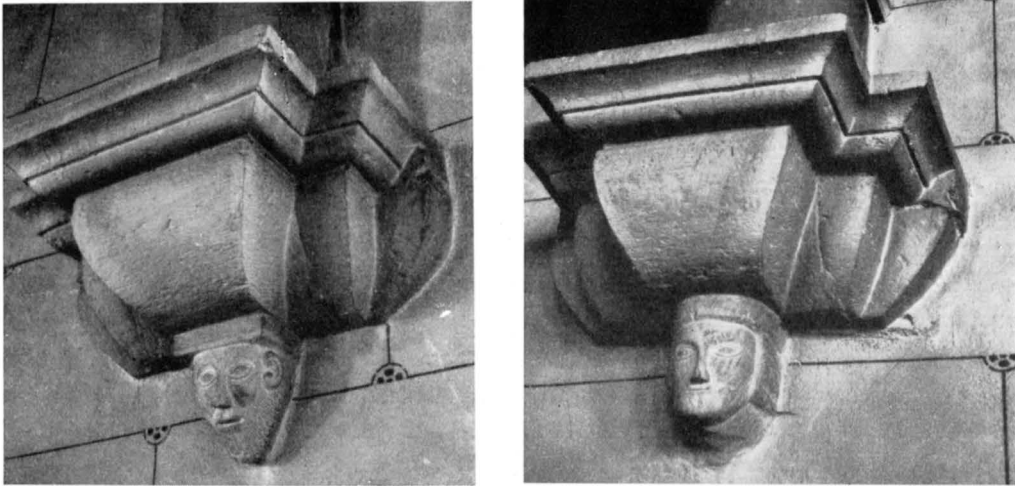

Fig. 240. Konsoler som burit gördelbågar till valv i det urspr. långhuset. Foto N. Åzelius 1935.
 Konsolen, die Gurtbogen in dem Gewölbe des urspr. Langschiffes getragen haben. Corbels which carried arches for vaults in the original nave.

öfvertäckte, med groft bildthuggarearbete zirade bänkar hafvande hvarthera 6 rum med medelmåttige säten som nedfältes på gångjern, at ej vara den stående hinderlige». I koret torde även den alltjämt bevarade romanska stolen (jfr s. 307, fig. 258) ha haft sin plats; möjligen var den en för biskopen reserverad hedersplats.

I övrigt var högkoret jämte korskvadraten upptaget av bänkrum å ömse sidor. Såsom ingång tjänstgjorde den urspr. korportalen.

N. korsarmen var apterad till sakristia samt skild från kyrkan genom en tunn mur »af bullersten samt jerndörr under ett lågt remnadt hvalf, fönster högt från golfvet». Lokalen kallas i TISELIUS' beskr. även »St. Olofs Chor». På det i absiden uppförda altaret stod helgonets alltjämt bevarade bild, fig. 249. Invid altaret fanns en piscina, av TISELIUS skildrad såsom »rum för vigvattnet uti muren insänkt» eller — i ett annat ex. av beskr. — »ett $\frac{1}{2}$ alns rum cubic, uti muren bredvid altaren i flyglarna bägge till höger; bottnen var midt uti nedsänkt, uti sänkningen ett trindt hål så stort at ett finger kunde stickas ned».

S. korsarmen var avdelad från kyrkan genom ett »brädskrank» och utgjordes av Anrepska gravkoret men kallas av TISELIUS även »St Gulichs Chor», »hvilket St Gulichs chor junker Anrep köpt till graf för 10 Dr Kpmt. år 1616». I absiden stod även här altaret¹ kvar och på detsamma »Sankt Gulichs»² bild. En i rummets mitt inritad »marmorsten» åsyftar tydligen den Anrepska gravhällen.

¹ 1931 anträffades i kyrkan en altarbordskiva av kalksten (jfr nedan s. 294, fig. 246), i mitten försedd med en relikgömma, överensstämmande med den ruta, som TISELIUS ritat å s. absidens altare. Sakerligen härrör skivan från detta altare.

² Med »St Gulich» el. St »Julii» åsyftas enl K. FR. KARLSON (Blad ur Örebro skolas historia, h. 19. Sveriges kyrkor. Närke I.

Såväl korskvadraten som även korsarmarna (jfr TISELIUS: sakristian var välvd med »ett lågt remnadt hvalf») voro trol. välvda med kryssvalv; å planritningen synas tydligt fyra framspringande valvpelare kring korskvadraten.

Koret, vars murar voro avsevärt högre än nu, täcktes av tvenne elegant utformade valv på av finhuggen kalksten utförda sköldbågar och såsom kraftiga rundstavar utformade diagonalbågar. De båda valven åtskildes av en gördelbåge. Rester av valven finnas bevarade å sakristians vind, och nere i sakristian sitter, vid gördelbågens n. anfang, en liten huggen kalkstensrosett (fig. 238). Koret var dekorerat med kalkmålningar, jfr ovan s. 280.

Långhuset täcktes av fyra kryssvalv, vilka stöddes av en rund pelare i rummets mitt: »en hel rund tälgstens pelare hvarpå alla fyra nykyrkans hvalf hvilade; med väl huggne 4-kantige stenskivor¹ ofwan och nedan». Valven uppbyros av fyra från denna pelare utgående gördelbågar av halvcirkelformig sektion. Av bevarade rester att döma funnos även sköldbågar. Konsolerna och nedersta gördelbågstenen till de båda i n. och s. befintliga valvanfangen finnas ännu kvar, utnyttjade såsom stöd för orgelläktaren. De understa partierna å dessa konsoler äro utformade såsom ansiktsmasker, fig. 240.

Av TISELIUS' fasadritning att döma hade korets tak något högre läge än långhusets, vilket gäller såväl nocken som takfoten. I övergången mellan de bägge byggnadspartierna var inpassad en reslig takryttare.

De fönster, vilka synas å den av TISELIUS tecknade fasaden, äro ganska smala och höga samt rundbågiga. De kunna dock ej vara urspr., enär de äro placerade snett i förhållande till yttermurarnas pilastrar, vilka de t. o. m. avbryta. De urspr. fönstren torde ha varit betydligt mindre.

MEDELTIDS-
KYRKANS
BYGGNADS-
PERIODER,
DATERING
OCH KONST-
HISTORISKA
RELATIONER

Kils kyrka — sådan den tedde sig före 1779, men även sådan den delvis framträder även i våra dagar — erbjuder problem av stor konsthistorisk räckvidd. Den har — av HILDEBRAND, WAHLFISK, ROOSVAL m. fl. forskare — tolkats som ett sammansatt byggnadsverk, tillkommet under en följd av perioder. Mycket talar för en dylik uppfattning. Den olika takhöjden i kor och långhus, skiljaktigheten i orneringen av olika partiers sockel och murytor samt framför allt den påtagliga heterogeniteten mellan tvärhuset med dess absider och det oproportionerligt långa, rakt avslutade

5, s. II) den hel. Julianus (Julianus el. Julius hospitator, fr. Saint-Julien-le Pauvre). Flera kyrkoherdar i Kil uppges ha studerat i Paris, och »man kan tänka, att någon af dessa vid sin hemkomst invigt ett altare i sin sockenkyrka åt detta helgon». I kyrkan »St. Julien le pauvre» höllos årligen disputationer i »artes liberales». — Denna tolkning förefaller i varje fall mera trovärdig än ett par andra. Sålunda förklarar AF UGGLAS (Strängnässtudier I, s. 50) namnet som en förvrängning av uttrycket »en gudelig», och E. LUNDBERG (MEDD. XI, s. 32, not 2) har gissningsvis identifierat »Sankt Gulich» med Sankt Ilian, d. v. s. Sankt Ægidius. Jfr även nedan s. 297, not 1.

¹ En kalkstensskiva med hålkälskant, vilken kan ha hört till pelarens bas eller kapitäl, ligger på kyrkogården.

koret — dessa jämte andra omständigheter¹ ge starkt stöd åt ett dylikt antagande.

En förklaring till dessa förhållanden är att vissa partier av en äldre kyrka, nämligen tvärhuset med sina absider samt en liten del av koret, senare tillbyggt med ett nytt långhus samt utvidgats genom en tillbyggnad av koret. Långhuset och koret visa i bevarade rester så stor överensstämmelse — t. ex. i fråga om valvens utformning, den omsorgsfulla behuggnings- och murningstekniken m. m. — att man ej behöver tveka om deras gemensamma ursprung (även om koret visar en något yngre stilfas). Tvärhusmurarna däremot uppvisa en något större tjocklek än övriga murar samt sakna dekorativa detaljer. Medan långhus och kor kunna hänföras till 1200-t s. h., kan ett absidförsett tvärhus svårigen ha tillkommit vid en så sen tidpunkt, då det rakt avslutade koret ju överallt i vårt land är det förhärskande.

Emellertid finnas även skäl att uppfatta kyrkan såsom ett enhetligt byggnadsverk, framför allt då den stora överensstämmelsen med Vreta Klosters kyrka i Östergötland, n. b. sådan denna kyrka framstod efter en serie omdaningar vid 1200-t s. m. eller under seklets s. h. Överensstämmelsen mellan valven i Vretas v. hälft, trol. tillkomna vid 1200-t s. m., och valven i Kil är synnerligen stor, vartill kommer att dylika valv äro ovanliga i vårt land. De omsorgsfullt behandlade sköldbågarna samt de kraftiga diagonalbågarna² liksom den analoga sten- och murbehandlingen ge stöd för antagandet om frändskap mellan de bägge byggnadsverken.³ Men kanske ännu mera säger jämförelsen mellan de båda grundplanerna. I båda fallen finna vi ett kvadratisk — eller i det närmaste kvadratisk — långhus (visserligen med helt olikartade pelarsystem, treskeppigt i Vreta, tvåskeppigt i Kil), sammanställt med ett tvärhus med absider samt ett mycket långt utdraget kor. Likaledes återfinnes den ovanligt skarpa avgränsningen mellan långhus och kor, i Vreta praktiskt betingad genom nunneklostrets speciella krav, men i Kil onekligen ganska svårförklarlig.

Man skulle emellertid tämligen väl kunna förklara kyrkans egendomligheter genom att hänvisa till Vreta såsom förebild. Det är ju tänkbart, att en byggmästare sådan

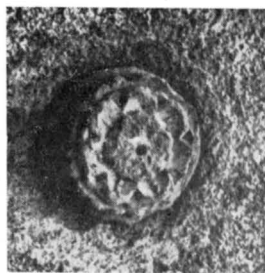

Fig. 241. Kalkstensrosetter, trol. slutstenar till valv, numera inmurade i tornets yttermurar. Foto S. Mörner 1922.

Rosetten aus Kalkstein, wahrscheinlich Schlusssteine vom Gewölbe, jetzt in der Außenmauer des Turmes eingemauert.

Limestone bosses, probably key-stones, now built in into the exterior wall of the tower.

¹ Vid 1897—98 års restaurering konstaterades, att en murskarv förefinnes mellan tvärhus och långhus. Det senares murar löpa stumt mot det förras.

² Dessa bågar äro visserligen firsidiga i Vretas v. del och runda i Kil men i Vreta klostrets korsgång av alldeles likartad form som i Kil. Se Sv. K., Östergötland bd II.

³ I dessa avseenden torde även Riseberga klosterkyrka ha erbjudit beröringspunkter.

Fig. 242. Kalkmålningar å den nuvarande sakristians vind (urspr. kor): s. väggens målningar, attribuerade till »Kagamästaren» (1200-ts b.). Foto S. Lindskog 1922.

Kalkmalereien auf dem Boden der jetzigen Sakristei Mural paintings in the attic of the present vestry (originally chancel): the south wall. About 1200?
(urspr. der Chor): Malereien von der Südwand. Anfang des 13. Jahrhunderts?

som den i Kil verksamme, skicklig men utan närmare kontakt med modernare stilströmningar, gott skulle kunna efterbilda ett komplicerat byggnadsverk som Vreta klosterkyrka. Att slutgiltigt besvara denna fråga torde dock svårligen vara möjligt utan en föregående noggrann byggnadsundersökning, för vilken en omfattande putsavknackning är en ofrånkomlig förutsättning.

Vissa tecken tala dock avgjort för att tvärhuset och korets v. delar gömma eller, i fråga om de sistnämnda, gömt rester av en något ålderdomligare anläggning än det övriga. Ett belägg härför utgör möjligen det å TISELIUS' teckningar synliga lilla fönstret invid korportalen. Ett dylikt fönster hör samman med ett litet, kvadratisk kor men förefaller omotiverat i en längre, enhetlig korbyggnad med andra, mera ansevliga fönster. Även tvärhusmurarnas tjocklek tyder på en viss åldersskillnad i förhållande till byggnaden i övrigt. Denna murtjocklek återfinnes dock ej i det förmodade urspr. koret.

Är denna tolkning riktig, har ombyggnaden varit analog med Vreta, och triumfbågens ringa storlek antyder i så fall, antingen att det äldre långhuset varit enskeppigt med en bredd svarande mot kvadratsystemet i tvärhuset, eller att det i likhet med

Fig. 243. Detalj av fig. 242.
Detail von Abb. 242. Detail of fig. 242.

den äldsta kyrkan i Vreta varit treskeppigt med mittskeppsmåtten svarande mot detta kvadratsystem.

Åldersskillnaden mellan den äldre och den yngre byggnadsperioden kan dock icke vara så stor som gjorts gällande vid jämförelse med byggnadsgruppen Sigtuna—Gamla Uppsala. Tvärhusets murverk ger ej någon antydning om särskilt stor ålderdomlighet.

Man skulle kunna tänka sig en naturlig utveckling på ungefär följande sätt: En stor kyrka planeras i Kil med tvärhus och kor såsom ovan antytts samt med ett långhus av samma mått som nu. Koret bygges färdigt, långhusmurarna sträckas, men man mäktar ej fullborda verket. Först efter en viss tidsperiod griper man sig ånyo an med bygget, men nu efter nyare stilideal. Långhuset fullbordas och i anslutning till dess färdigställande utvidgas koret för att bereda plats för det under mellantiden kraftigt utökade prästerskapet i församlingen.

Kyrkoplanens måttförhållanden överensstämma emellertid på ett ganska märkligt sätt med den äldsta kyrkan i Vreta. Långhusets bredd är sålunda i båda fallen c. 12 m,

19*. *Sveriges kyrkor. Närke I.*

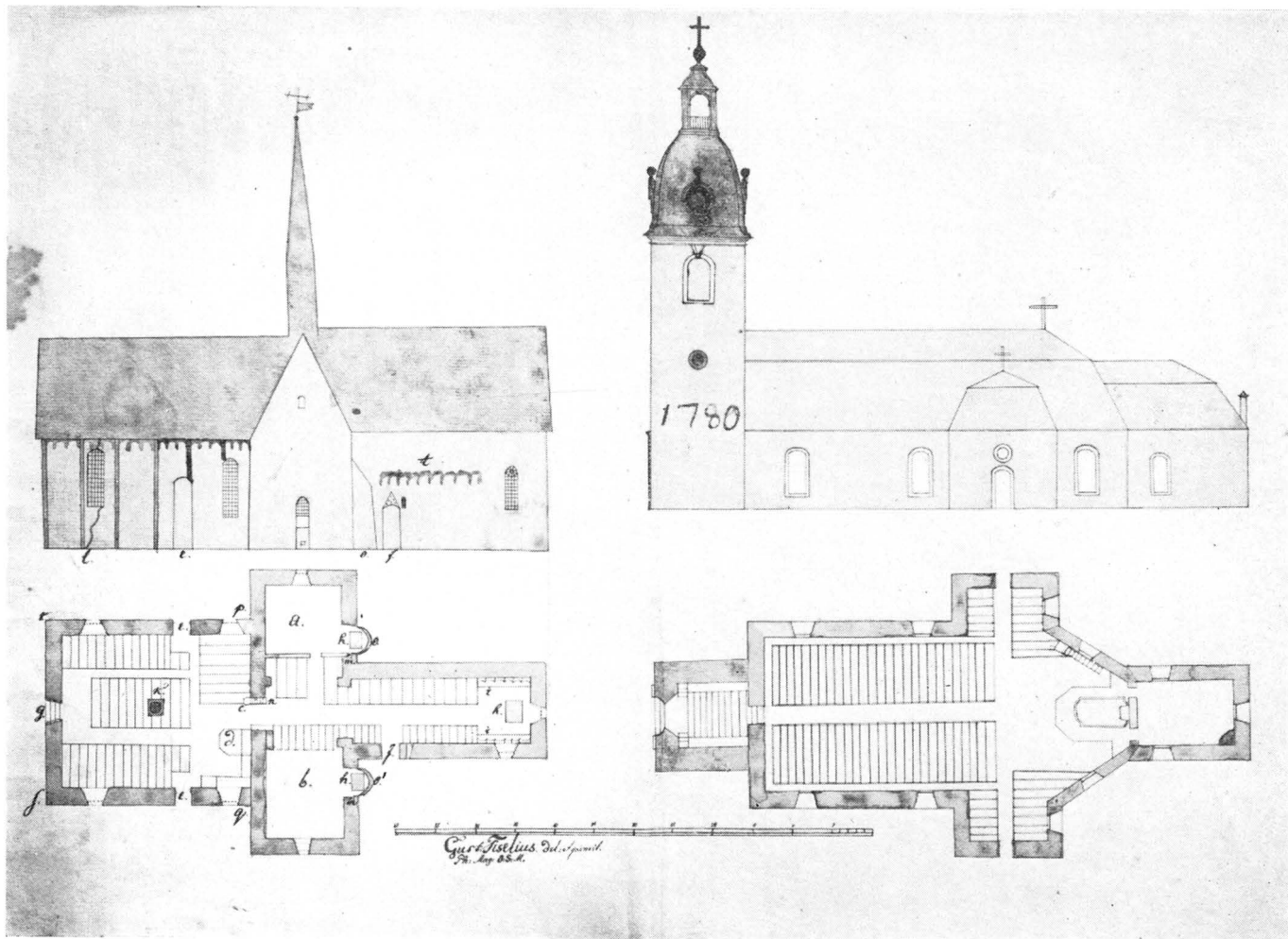

Fig. 244.

tvärhusets längd är 18 m i Kil mot 17 i Vreta, tvärhusbredden 5,5 mot 5, alltså en obetydlig ökning av vissa mått. Långhusets längd är jämförelsevis mera ökad: 14,5 m i Kil mot 10,5 m i Vreta. Denna sistnämnda förlängning är ju lätt förklarlig såsom en följd av det valvsystem, man valde vid det slutliga bygget.

I ett avseende råder emellertid en markant skillnad mellan Vreta och Kil, nämligen i fråga om murningsteknik och murtjocklek. Murarna i Vreta äro mycket tunna, blott c. 80 cm, samt byggda av kalksten i tunna skift, medan murarna i Kil äro uppförda av huggen kalksten i stora block och med den ansenliga murtjockleken 130—140 cm.

Det förefaller oemotsägligt, att Kils kyrka uppförts med Vreta såsom förebild, n. b. den äldsta kyrkan i Vreta, den som fanns före klostrets instiftande och under den första klostertiden. Om än denna kyrka tjänat som mönster, är det dock icke samma byggnadsskola, som varit verksam i Kil. Här kommer till synes en avsevärt yngre byggnadsteknik, möjligen från början syftande till välvning, medan man i Vreta avsåg träkonstruktioner.

De äldsta partierna i Kil torde, om denna argumentering är hållbar, kunna dateras till 1100-ts sl.; de yngre härröra, som ovan framhållits, från 1200-ts s. h., 1270—90-t. Märkligt är, att även vid kyrkans fullbordande Vreta i sina yngre partier — måhända även Riseberga klosterkyrka — fått stå modell.

V. delen av kyrkan benämnes under 1700-t. och även tidigare »nykyrkan» och säges vara tillkommen vid 1600-ts b. Detta är ett rent misstag, möjligen föranlett av att det var koret, som först inreddes med bänkar, och att långhuset fick sådan inredning senare, kanske vid nyssnämnda tidpunkt. Otänkbart är ju icke, att benämningen »nykyrkan» kan gömma en månghundraårig, seg tradition.

Det är ett vetenskapligt önskemål av största intresse att Kils kyrkas byggnads-

MEDELTIDS-
KYRKAN I
KIL — BERGS-
LAGENS MO-
DERKYRKA?

Fig. 244. G. Tiselius uppmätningar av kyrkan före 1780 års ombyggnad: fasad mot s. samt plan. Efter original i K. B. Littera hänvisa till följande beskrivning:

»a. Sacristian från kyrkan skild, med en mur av bullersten samt jerdörr, under ett lågt remnadt hvalf, fönstret högt från golfvet. b. Anrepkska Familiens Grafchor afskildt med ett brädskrank. c. Predikstolen under ett lågt hvalf, som blifvit giordt, då nykyrkan p. q. r. s. emellan 1607 och 1710 blifvit tillbygd. d. Altaret hvarest Gudstjensten förrättades. e. tvänne dörrar som varit såsom överflödige, tillslutne. f. och g. dörrar som allena varit nyttjade. h. altaren, de tvänne ganska väl huggne av tälgesten, och det främsta af brun marmor $3\frac{1}{2}$ aln långt $1\frac{3}{4}$ al: bredt $\frac{1}{4}$ al: tjockt väl polerad som med sina flera rum inunder tyckas gifva ändamålet tillkänna. å de tvänne flyglarna stodo bilder neml: uti sacristian, a. S:t Olof, och i grafChoret S:t Gulich, hvilket S:t Gulichs Chor juncker Anrep Kjöpt till graf för 10 D:r Kpmt, år 1616. Kanhända betalt för graföpnung. i. tvänne öfvertäckte, med groft bildhuggare arbete zirade bänkar hafvande hvartera 6 rum med medelmåttiga säten, som nedfältes på gångjern, at ej vara den stående hinderlige. k. en hel rund tälgestens pelare hvarpå alla fyra nykyrkans hvalf hvilade med väl huggne 4kantige stens kifvor ofvan och nedan. l. en remna tvärt öfver kyrkan genom hvalf och murar. m. ett $\frac{1}{2}$ alns rum cubic, uti muren bredevid altaren i flyglarne bägge till höger; botnen var midt uti nedsänkt, uti sänknungen ett trindt hol så stort at ett finger kunde stickas ned, förmodeligen vigvatnets eller den heliga oljans rum. n. Predikstolstrappan. o. utbyggnad öfver helgonen och deras altaren. p. q. r. s. Nykyrkan af väl huggen sten tillbygd. t. ett ornament å muren, som tyckes bevisa at munkekyrkan fordom icke varit högre, så mycket mer som alla oförändrade fönster med huggen sten till sido och mellan poster hafva samma högd.

Gust: Tiselius.»

Aufmessung der Kirche vor dem Umbau 1780; Fassade gegen S und Grundriss. Measurements of the church before the restoration of 1780: façade towards the S. and plan.

historia fullt klarlägges, ej blott ur konsthistorisk utan även ur allmänt kulturhistorisk synpunkt. Mycket talar nämligen för, att denna kyrkas för svensk landsbygd så ovanliga storlek och utstyrsel har sin förklaring i det väldiga sockenområde, som genom bergshanteringens uppblomstring under folkungatiden tillfördes kyrkan.¹ Av allt att döma har man under medeltiden, i stället för att bilda den ena bergslagsförsamlingen efter den andra, låtit menigheterna inom hela det vidsträckta området söka sig till moderkyrkan; den lokala gudstjänstutövningen kan ju tänkas knuten till ett antal anspråkslösa gruv- eller hyttkapell. Det är sålunda icke att undra på, att denna kyrka tarvade stort utrymme för församlingsborna utan också hade användning för ett ganska talrikt, ambuleringande prästerskap. Vid de stora kyrkliga högtiderna har koret med sina korbänkar fyllts av detta prästerskap och långhuset av lekmännen. Inom den nutida Kils sockens gränser har funnits en befolkning, för vilken blott behövt ett helt oansenligt utrymme, men det medeltida Kil omfattade såväl delar av Lekebergslagen i Närke som de vidsträckta bergslag, vilka sedan 1600-t. räknas till Västmanland. Av kyrkobyggnadens datering och betydelse vid olika tidpunkter torde kunna dragas vittgående slutsatser även beträffande bergsbrukets utveckling och tidpunkt och omfattning för denna näringsgrens första högkonjunktur i vårt land.²

OMBYGGNA-
DEN 1779-80
OCH SENARE
FÖRÄNDRINGAR

Den medeltidskyrka, som ovan skildrats, kvarstod i tämligen urspr. skick ända fram till 1770-t. Den enda till det yttre mera iögonenfallande förändringen var tillkomsten av en takryttare ovan korsmitten. Å densamma förekom enl. TISELIUS året 1529, vilket kan tänkas ha varit tillkomståret. Takryttaren reparerades grundligt 1667—69. — 1618 försågs långhuset med ny bänkinredning. 1735 blev kyrkan »prydesamt whitlimmad samt pelaren med blåfärg öfverstruken och zijrad».

En genomgripande ombyggnad fördes på tal första gången 1770. Som skäl härför anfördes bl. a. den olägenheten, att församlingen måste inrymmas i såväl långhus som kor, ehuru det i bruk varande altaret var placerat i långhuset. Koret och särskilt sakristian — d. v. s. det gamla Olofskoret — voro mycket mörka, och kyrkan sades vara »gräseliga förfallen». Ö. I. Ä:s ritningar (fig. 245), signerade av C. F. Adelcrantz 19/2 1778 och approberade av Gustav III 6/3 s. å., uppvisa en exteriör, helt anpassad efter den rådande tidssmaken. Det radikala ombyggnadsförslaget, som kraftigt understöddes av ägarna till Frösvidal och Ramshyttan, kom slutligen till utförande. Det rönt dock motstånd från allmogens sida, som ej blott av ekonomiska

¹ W. THAM (Lindesberg och Nora genom tiderna, Lindesberg 1943, s. 206) anför efter ABR. HÜLPHERS en uppgift, enl. vilken »et gammalt Rå-gångsbref skall fordom funnits i Kils kyrka i Nerike, som utvist skilnaden emellan Nås i Dalarne och Kil i Nerike, och förmäna en del, at Nora med Jernboås och Julsjö, samt Grythyttan med Hellforsemarken då för tiden legat antingen till Nås eller Kils gäld . . .»

² Problemet har utförligare behandlats av LUNDBERG i Blad för Bergshandteringens Vänner 1936 samt av WALDÉN i Med hammare och fackla 1937 och i Strängnäs stift i ord och bild 1948.

Fig. 245. »Dessein till Kihls kyrkotorn», sign. C. F. Adelcrantz 1778.
Efter original i kyrkans arkiv.

»Entwurf zu Kihls Kirchturm», sign. C. F. Adelcrantz. 1778. Project for the tower, signed 1778 by C. F. Adelcrantz.

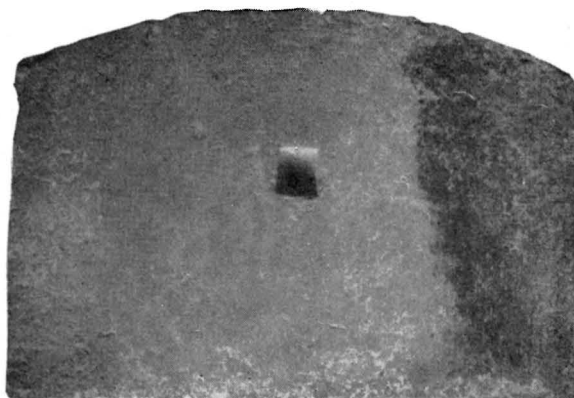

Fig. 246. Häll med relikgömma(?) från altare i s. korsarmens absid. Foto N. Åzelius 1935.

Platte mit Reliquiar (?) von einem Altar in der Apsis des südlichen Chorarmes. Slab with a reliquary (?) from an altar in the apse in the south transept.

skäl, utan lika mycket av konservatism önskade se sin gamla kyrka bevarad. Motståndet kunde brytas först genom en omröstning, vid vilken de båda bruksägarna genom sitt stora mantalsantal avgingo med segern. Arbetet utfördes 1779—80 av murmästaren Anders Sundström; innanrede och nya tak förfärdigades av rådmannen och snickareåldermannen i Örebro Johan Ebbe.

Ombyggnaden utplånade så gott som fullständigt kyrkans medeltida karaktär. Yttertak och takryttare borttogos, korets murar sänktes, muren mellan långhus och tvärhus samt korsarmarnas höga murar raserades, likaså alla valv. Absiderna samt koret ungefär t. o. m. det lilla fönstret å s. sidan revos och ersattes med sneda murar, varigenom ett nytt, tresidigt kor bildades. Det gamla koret apterades till sakristia. Torn byggdes, varvid delvis användes sten från de raserade murarna och valven; profilerade stenar från dessa finnas inmurade i tornets övre delar. Alla fönster igenmurades och helt nya upptogs. Nya innertak av trä, ny inredning samt nya, spånklädda yttertak tillkommo. Kyrkan målades in- och utvändigt.

Vid en 1833—34 verkställd reparation inlades nya bjälklag och trappor i tornet. Å långhuset »rätas Pelastrarne samt de under taklisten varande ziraterne jämnas och finrifwas»; sockeln rätades, rappades och kläddes med plåt. Arbetet utfördes av byggmästaren Joh. Holmberg från Linköping.

1897 uppgjordes av arkitekten Gustaf Pettersson förslag till en genomgripande restaurering i romansk stil. Det ställde sig dock för kostsamt, och ett mindre omfattande förslag av arkitekten J. W. Kajerdt i Eskilstuna kom i stället till utförande 1898. S. korsarmens ingång fick ny romaniserad omfattning av kalksten samt nya dörrar. Kyrkan ommålades invändigt.

Tornet försågs 1909 med ny huv och spira. Arkivrum byggdes 1914. Invändig omålning ägde rum 1931.

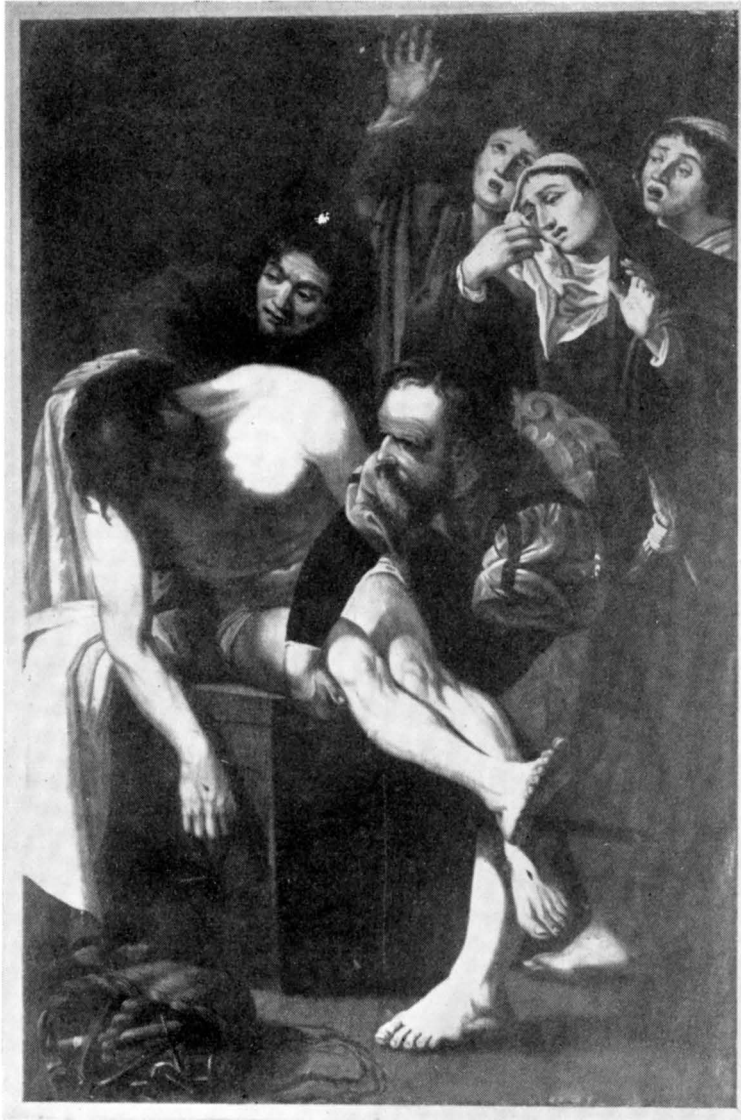

Fig. 247. Kristi gravläggning. Altartavla, fri kopia efter Caravaggio. Foto S. Mörner 1921.

Christi Grablegung. Altargemälde, freie Kopie nach Caravaggio. The Entombment. Altar piece, free copy after Caravaggio.

ALTARE,
NUV. OCH
ÄLDRE AL-
TARPRYD-
NADER

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare från 1780, murat av tegel, rödputsat samt täckt av träskiva. — En altarahäll (fig. 246) av kalksten härrör trol. från s. korsarmens numera rivna absid (jfr ovan s. 285). L 119, B 78. Fördjupningen i mitten — 9×10 , runda hålets D 3 — synes markerad å en av TISELIUS' ritn.; trol. har här varit en relikgömma. — Altartavla (fig. 247), o. p. d. inom smal, förgylld träram. H 215, B 144. Fri 1700-talskopia efter Caravaggios »Kristi gravläggning» i Vatikanen i Rom. Tavlan, som i inv. 1830 felaktigt uppgives vara målad av Pehr Hörberg, inköptes 1786 för 100 rdr bco. Den infattas av en s. å. utförd, i grått, gult och brunt målad träkuliss med pilastrar, gavelstycke och draperier samt tvenne i grisaille målade profilörer, Tron och Hoppet. — Ett 1781 inköpt kors av förgylld trä stod tidigare på altaret. — Från en äldre altartavla återstår en målning, Nattvarden, o. p. d. inom enkel, förgylld träram. B 130. Den har varit infattad i en »underskönn» altaruppsats, skänkt 1661 av översten Gustav Anrep och h. h. Kristina Sjöblad. Den beskrevs 1759 av TILAS med bl. a. följande ord: »Det besynnerligaste på denna Tafla är, at på sidorne stå tvenne Bilder uti sid drägt och förgylte, nästan som då Moses och Aron, eller par andre helgon pläga ställas på sidorne. Af desse är den ene afbildad efter fordna Kyrkioherden i församlingen Bengt Beckius och den andre efter des son Olaus Kijhl, som

Fig. 248. Helgonskåp med apostel (Petrus?) eller helgon (den hel. Julianus?). 1300-ts s. h. Foto N. Åze-lius 1935.

Helligenschrein mit Apostel (Sankt Petrus?) oder Heiligem (Sankt Julianus hospitator?). 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts.

Apostle (St. Peter?) or saint (St. Julianus hospitator?). Latter part of the 14th century.

efter fadren kom til Pastoratet. Begge skola wara ganska likt treffade; åtminstone är Olaus Kijhl afbildad såsom enögd, det han i tiden varit . . .» — »En skön Biörnehud», skänkt 1642 och placerad framför altaret, finnes ej mer i behåll. — Sluten altarring, målad i vitt och guld, från 1780.

Helgonskåp (fig. 248) med däri stående träskulptur, framställande apostel (Petrus?) eller helgon («S:t Gulich»?).¹ Figuren är snidad i ek och har väl bevarad polykromi: röd mantel med schablonerat mönster och vit bård, ljusröd undre dräkt med samma mönster som å manteln. Håret har varit förgyllt. Bara fötter, händerna med ev. attribut avslagna. Enl. ortstraditionen föreställer bilden «S:t Gulich» (den hel. Julianus? — jfr ovan s. 285, not 2); den hade före 1780 sin plats å s. korsarmsabsidens altare. 1300-ts s. h. Skåpet har baldakin av fyra spetsgavlar, prydda med snidade korsblommor. Dörrarna samt ung. halva antalet gavelprydnader saknas. Å podiet och gavlarna samma schablonmålning som å figurens dräkt, å dorsalen målat draperi, å gavlarna målade änglar, hållande språkband med utplånad inskr. Skåpets H 201, B 39.

Den hel. Olof² (fig. 249), trä, snidat och polykromerat; bilden har trol. stått i ett helgonskåp. Väl bevarad polykromi: röd mantel, grön underdräkt, vit alba. H 171. 1300-ts s. h. Bilden stod före 1780 på altaret i den äldre sakristian, det förutvarande S:t Olofskoret (jfr ovan s. 285).

Predikstol (fig. 236), tillv. 1833—34 av Johan Holmberg³ i Linköping, 1898 ommå-

¹ Jfr AF UGGLAS, STRÄNGNÄSSTUDIER, I, s. 56. — NORBERG (Den kyrkliga konsten, s. 247) ifrågasätter, huruvida bilden framställer aposteln Petrus eller den hel. Julianus, och påvisar förekomsten av en anmärkningsvärt likartad skulptur från Sköllersta k:a (dep. i Ö. L. M.), säkerligen med orätt betecknad som en Olofsbild.

² NORBERG, a. a., s. 247, anser bilden föreställa den hel. Erik. Detta motsäges dock av ortstraditionen, jfr TISELIUS.

³ Samme byggmästare utförde några år tidigare en predikstol för Ekeby k:a i Sköllersta hd.

MEDELTIDA
TRÄSKULP-
TURER

PREDIKSTOL

Fig. 249. Den hel. Olof. 1300-ts s. h. Foto N. Åzelius 1935.

Sankt Olof. 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts. St. Olof. Latter part of the 14th century.

Fig. 250. Kristus och två evangelister, trol. figurer från en 1600-talspredikstol. Foto L.-G. Kindström. Christ und zwei Evangelisten, wahrscheinlich Figuren einer Kanzel des 17. Jahrhunderts. Christ and two evangelists, probably from a 17th century pulpit.

lad i gulvitt med förgyllda lister och sniderier. — Ang. äldre predikstolar finnas följande uppgifter. Till påsken 1619 hade »thän unge hans snickare i Örebro» förfärdigat en predikstol, som 1649 »wart fulendat med målning och stofferande» samt flyttad till s. väggen. Predikstolen, som 1661 försetts med en av mästern Nils »Conterfäijare» förfärdigad himmel, d. v. s. ljudtak, flyttades 1674 till »templihwalfvet», varmed trol. avses triumfbågen. Där stod predikstolen ännu 1779 (jfr fig. 244 c), då den bortogs och ersattes med en provisorisk, av bräder förfärdigad och med röd vadmal klädd predikstol, som kvarstod till 1834. — Från 1600-talspredikstolen härröra trol. sex delvis fragmentariska träskulpturer (fig. 250), nämligen en Kristusbild, H 55, två evangelistbilder (den ena Johannes), H 53, resp. 54, två sittande putti, H 37, resp. 46, och ett kerubhuvud, B 19, samtliga snidade i trä, förgyllda och målade. — Å den nuv. predikstolen ett timglas i ställ av snidat och förgyllt trä, trol. detsamma som inköptes 1705. H 28. Den urspr. ståndaren, en snidad figur, finnes ej i behåll.

TIMGLAS

BÄNKINREDNING

Öppna, brunmålade bänkar från 1897. Av 1780 års bänkinredning återstå numera endast läktarens bänkar, som ha dörrar med profilerad fyllning. Bänkinredningen före 1780 framgår av fig. 244. 1618 blev hela den s. k. Nykyrkan försedd med bänkrum »effter som församlingen fram i thät främsta rummet sigh icke berymma kunne». 1640 gjordes »den norre stolraden och undan refs et stort onyttigt altare [jfr ovan s. 283] och i des stad och vidare bygdes 6 skjöne Stolerum». »Pastoris Hustrus Stol» omtalas 1640. Ang. korstolar i den äldre kyrkan jfr ovan s. 284. HOFBERG uppger, att från dessa korstolar härrörande »fragmenter omarbetade till skåp och möbler ännu påträffats i orten».

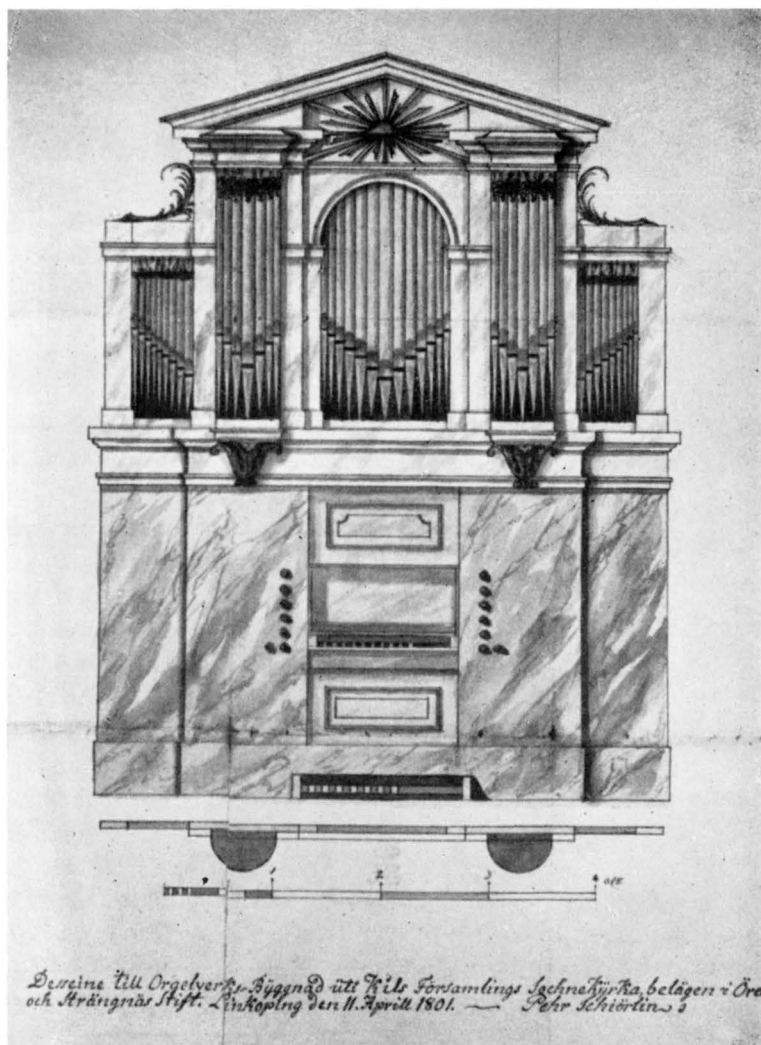

Fig. 251. Ritning till orgelfasad av Pehr Schiörlin 1801. Efter orig. i B. St.
Entwurf zu einer Orgelfassade 1801. Project for organ front. 1801.

I långhusets v. del en 1780 uppförd läktare (fig. 237), målad i gulvitt och grågrönt med förgyllda listverk; de kannellerade pelarna äro marmorerade i grönt. — Även i den äldre »Nykyrkan» funnos läktare, nämligen en på s. sidan, uppförd 1706, och en på den n. — »öfwer Bergsmansqwinsfolcksstolarne» — från 1737. — Orgeln byggdes 1801—03 av Pehr Schiörlin i Linköping; fig. 251 visar S:s ritning till fasaden. Orgeln har med bibehållande av fasaden ombyggt 1860 och 1897.

LÄKTARE

ORGEL

NUMMER-
TAVLOR

DOPBORD

DOPSKÅL

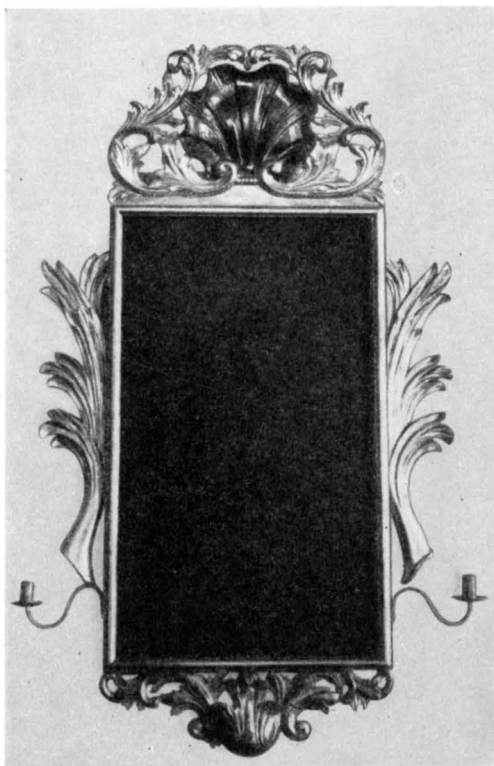
NATTVARDS-
KÄRL

Fig. 252. Nummertavla från 1769. Foto B. Waldén
1944.

Verstafel, 1769. Hymn-board from 1769.

Nummertavlor (fig. 252), ett par, inom snidad och förgylld ram. H 116, B 78. Anskaffade 1769.¹

Dopbord, trä, grönmarmorerat. Åttkantig sektion, balusterformat skaft. H 93. 1700-t. — En »Funt af Steen», upptagen i INV. 1679, finnes ej i behåll.² — Dopskål, terrin av tenn, enl. stplr tillv. i Örebro. D. 21,5. Före 1797. — En 1630 anskaffad »köpparskål som sättias skall i funten» finnes ej i behåll.

Kalk och paten, förgyllt silver, enl. stplr tillv. i Stockholm 1698 av P. S.³ Kalken har sexpassformad fot. H 23,5. Patenens D 14,8. — Oblatask, delvis förgyllt silver. Samma stplr som å kalken. Oval, oornerad. L 10,5, B 8. Kalk, paten och oblatask skänkta c. 1700 av överkommisarien Johan Nordenfeldt på Frösvidal. — Oblatask, silver, enl. stplr tillv. av Didrik Hysing (d. 1701) i Stockholm. Oval. Å locket driven och graverad framställning: Juno, dragen av påfåglar. L 11,3, B 9. Skänkt 1702 av överstinnan Kristina Katarina Anrep, f. Reutererantz. — Vinkanna, silver, enl. stplr tillv. 1702 av Abra-

ham Trautzell i Stockholm. H 30. Enl. inskr. skänkt 1702 av Joh. Holmberg och Helena Carlsdotter. — Vinkannor, 3 st., silverlegering. 1800-t. — Sockenbudstyg, bestående av kalk, paten och vinbehållare, silver, i läderfodral. Kalkens H 13,6. Patenens D 8,6. Enl. stplr tillv. 1752 av C. M. Åberg i Arboga. — Bland numera förkomna nattvardskärl må nämnas »förgylt kalk mädh patéen, hwit kalk» (1617); en vinflaska, skänkt 1642 av landshövdingen frih. Gustav Leijonhufvud; en sockenbudskalk i »wäska af koppar», inköpt 1644 av »hela socknen till hopa»; en »underskön» förgylld kalk, skänkt 1644 av fru Dorothea von Tiesenhausen, »nu mehr S. hos Gud»; »1 pyx» och »en oblaterskaar», skänkta 1651 av fru Elisabeth Anrep; »oblatask af Ståål med målareguld» (INV. 1679) m. fl. 1780 försålde bl. a.: »En mindre kalk med Paten,

¹ Själva tavlan har vid något tillfälle utbytt mot en bänkdörr från 1780 års bänkinredning.

² Kalkstenspostamentet till en på kyrkogården, invid s. korsarmen, stående solvisare har antagits härröra från en medeltida dopfunt, vilket synes tvivelaktigt.

³ Antingen Petter Schick eller Paul Schultz; jfr UPMARK, s. 76, resp. 86.

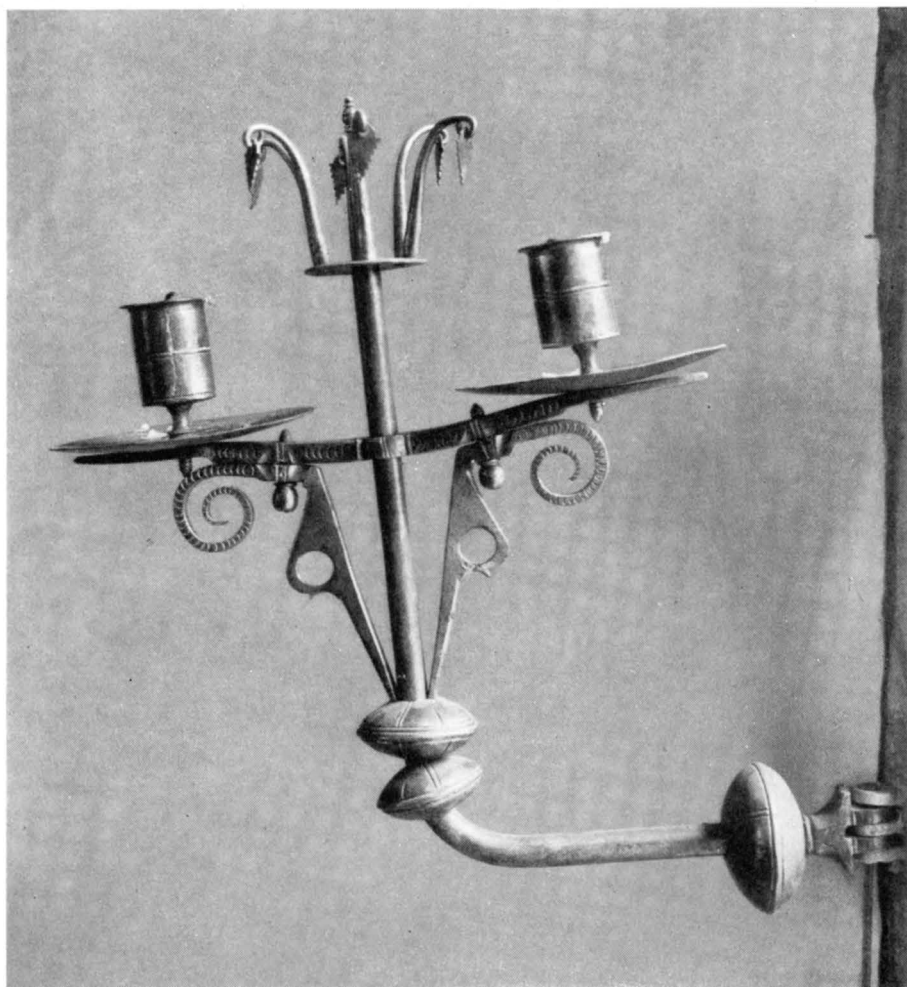

Fig. 253. Ljusarm av smitt järn från mitten av 1600-t. Foto N. Åzelius 1935.
Wandleuchter aus Schmiedeeisen. Mitte des 17. Jhs. Wrought iron sconce, the middle of 17th century

förgylda utan och innan; En nyare kalk, förgyld både utan och innan; Paten dertill förgyld; oblatask, förgyld.»

Brudkrona, förgyllt silver. 1942.

Ljuskronor: 1) Mässing, för 8 ljus. Barocktyp med krönfigur och prydnads-
armar. Enl. inskr. skänkt 1648 av Gustav Anrep och h. h. Kristina Sjöblad. H 70.
— 2) Mässing, för 10 ljus. Barocktyp. H 72. Skänkt 1695 av fru Kristina Katarina
Anrep, f. Reutercrantz. — 3) Malm, för 24 ljus. Barocktyp. Enl. inskr. inköpt 1748.
H 110. — 4) 2 st., mässingsplåt, för 16 ljus. Barocktyp. H 69. Anskaffade 1759 för
20. *Sveriges kyrkor. Närke I.*

BRUDKRONA
BELYSNINGS-
REDSKAP

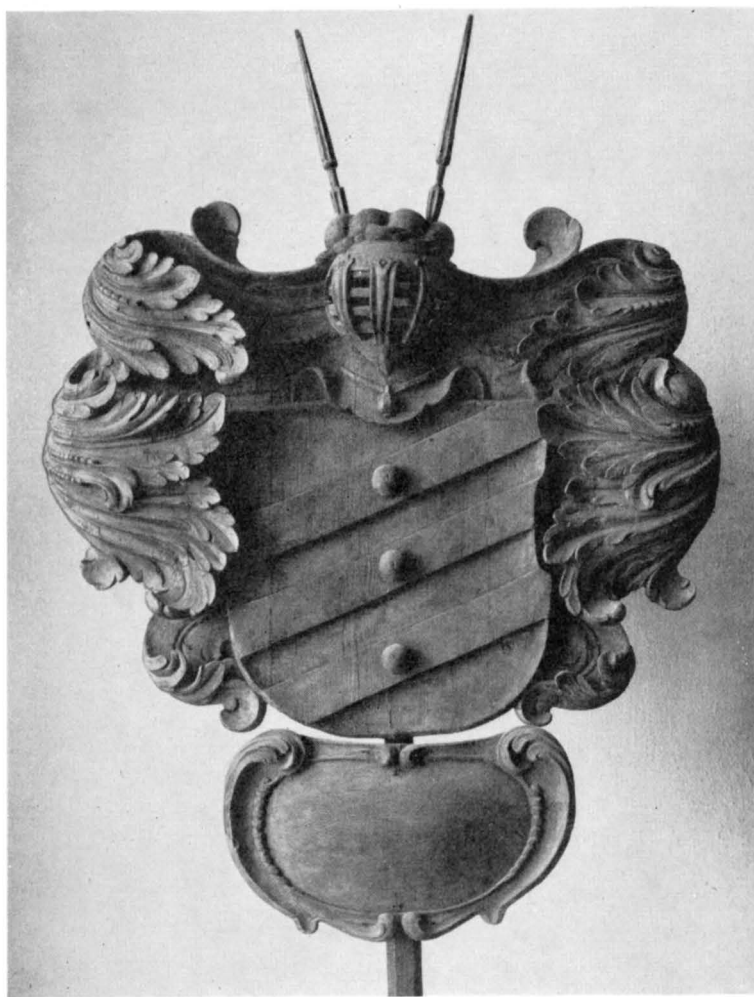

Fig. 254. Huvudbaner över Johan Löfling, d. 1666. Foto N. Åzelius 1935.
 Funeralwappen für Johan Löfling, 1666. Hatchment for Johan Löfling, d. 1666.

att »sättas på hwardera gången så wäl på den stora wid Läktaren som wid Bergskarlstolarne». — 5) Pressad plåt och glasprismor. H 100. 1800-ts m. — Ljusplåtar: 1) Ett par, mässing, för 2 ljus. Driven och punsad dekor. »Daterade» MDCX (= 1610), vilket möjligen är felskrivning för antingen MDCXC (= 1690) eller MDCCX (= 1710). H 57. — 2) Ett par, mässing, för ett ljus. Driven och punsad dekor. H 73. Skänkta 1702 av brukspatron Johan Holmberg å Klockhammar och h. h. Helena Carlsdotter. — 3) 11 st., mässing. Barocktyp, driven och punsad dekor. H 30. 1700-t. — Ljus-

Fig. 255. Anvapan, hörande till Johan Löflings huvudbaner. Foto N. Åzelius 1935.
 Ahnenwappen, zu dem Funeralwappen, für Johan Löfling gehörig. Coat-of-arms belonging to the hatchment for Johan Löfling.

armar: 1) Ett par, mässing, å åttkantiga väggplåtar. Barocktyp, driven, punsad och graverad dekor. L 31. — 2) (Fig. 253), smitt järn, för 2 ljus. H 34, B 29,5. Mitten av 1600-t. Satt 1679 å predikstolen. — Kandelabrar: 1) Malm, för 3 ljus. H 39. 1800-t. — 2) Mässing, 7-armad. H 74. 1800-t. — Ljusstakar: 1) Ett par, förgylld mässing. Driven och graverad dekor. H 27. Upptagna i INV. 1679. — 2) Ett par, förgylld mässing. Av samma typ som föreg. H 33,5. Inköpta 1734. — 3) Malm, för 3 ljus. Enl. inskr. skänkt av komministern i Kil magister Gustaf Z. Tiselius. H 45. — »1 skön liusestake af messing» skänktes 1665 av »styvdottern på Ramshyttan». »Gambla ståålstakar — 3» — i likhet med »Gambla Liuuskronor af Ståål — 2» trol. medeltida — upptagas i INV. 1679. De torde jämte en del andra ljusredskap ha försålts 1780.

Av kyrkans tre nuv. antependier äro två från 1890-t., av svart resp. rött kläde, det tredje modernt, av vitt, mönstrat siden med broderier. — En altarduk från Libraria 1940 och en altarmatta, flossa, vävd 1939 av Örebro läns hemslöjd. — Kalkduk med stramaljbroderier. 47×47. 1800-ts m. — Bokdyna, svart sammet med silveraloner. B 38. 1700-t. — Mässhakar: 1) Grön och röd, mönstrad sidendamast; mittvåder och uringning kantade med gula ripsband. L 118. Trol. krigsbyte från Polen¹, skänkt 1642 av »Junker Göstaff Anrep til Åkerby». — 2) Röd, mönstrad kinesisk sidendamast. 1600-ts s. d.² Silveraloner och årtalet 1707. Skänkt d. å. av brukspatron Holmberg och h. h. L 114. — 3) Röd sammet med guldgaloner och broderier. Daterad 1782. L 123. Skänkt av riddarhusfiskalen Adolf Falkenstedt vid hans faders död d. å. — 4) Svart sammet med delvis bortfallna silverspetsar. L 116. 1700-t.? — 5) Svart sammet med silverbroderier. L 135. Anskaffad 1848. — Håvar, 2 st.,

TEXTILIER

¹ Jfr B. WALDÉN, Tre polska mässhakar i Örebro läns museum, MEDD. XI, s. 78.

² Expertis och datering av fil. dr AGNES GELJER.

Fig. 256. Huvudbaner över Reinhold von Anrep, d. 1622. Foto N. Åzelius 1935.

Funeralwappen für Reinhold von Anrep, 1622. Hatchment for Reinhold von Anrep, d. 1622.

svart sammet med silvergaloner. Försilvrade beslag med inskr.: »GIFVEN AF OLOF SVENSSON I LOCKHYTTE ÅR 1794.» L 198. — Talrika värdefulla textilier, som varit i kyrkans ägo, finnas ej längre i behåll. 1617 skänkte junker Reinhold von Anrep »swart paklakan till altarekläde, noch en kalkkläde mädh swart silke syt». 1635 skänkte landshövdingen frih. Gustav Leijonhufvud och h. h. Katarina Sparre »ett kösteligit kalkkläde sytt mädh åthskillige färgor silke». I INV. 1639 upptagas »altarkuddar medh gammal war — 4» samt »Päll — 1». 1642 skänkte fru Dorotea von Tiesenhäusen »ett härligit, märkeligit och dyrt altarekläde dels af fint swart sammit des af härligit och myckit utarbetat linkläde». 1663 skänkte Burtill Volgust »1 underskön Mässesärk, 1 duk med nätvärk». Densamme hade enl. INV. 1666 »beklätt ostaltaret med rött kläde och duk». I INV. 1679 upptagas »2 gamla mässesärkar» samt »Mässehaaka hwijt atlask gammal med broderat korss, noch en mässehake af tryckt tyg, 1 Pra [jfr nedan] af en gammal koorkåpa, mässehaken af bruun Sammet och Sölfknytning, 1 altarkläde rött, dito hwijt». S. å. skänkte Petter Staffansson »Röd Klädes Kierssing af 7 alr till täcke på communicantdisken». 1700 skänktes ett »altarkläde af Swart Sijdentyg Blomerat och med guldblömor uti sampt Guldgaloner ofwan till» av brukspatron Jacob Robsahm å Frösvidal och h. h. Anna Grubb. 1707 skänkte brukspatron Holmberg och h. h. ett antependium av samma tyg som den samtidigt skänkta mässhaken (jfr ovan) ävensom en »Hollandslerefzduuk upå altaret sampt mässeskiorta af dito slags Hollandsleref — fijn Slitsings Duuk på Communicantdisken — En Pung med Silfwer Galoner omkring, så och en Silfwertoffs — — — En dyna af argrödt damast på altaret med Silfwerspets omkring». I INV. 1780 upptages bl. a. »Et kläde till dopskålen». S. å. försåldes »Et swart altarkläde, helt förslitet — — — Et swart sametsdito med silfrbokst. A. H. R. mycket gamalt». — Den ovan omtalade »Pra af en gammal koorkåpa» fanns kvar 1868 och beskrevs då av HOFBERG: »I sakristian förvaras en bred remsa i lappsöm, som troligen prydt ryggstycket på någon koorkåpa. Remsan eller bandet, som på nedra ändan är afsliten ett stycke, är 0,5 fot bred och 3,5 fot lång samt framställer under en baldakin i spetsbågsstil tvenne helgonfigurer, af hvilka den ena bär i handen ett halster (S:t Laurentius) och den andra

svart sammet med silvergaloner. Försilvrade beslag med inskr.: »GIFVEN AF OLOF SVENSSON I LOCKHYTTE ÅR 1794.» L 198. — Talrika värdefulla textilier, som varit i kyrkans ägo, finnas ej längre i behåll. 1617 skänkte junker Reinhold von Anrep »swart paklakan till altarekläde, noch en kalkkläde mädh swart silke syt». 1635 skänkte landshövdingen frih. Gustav Leijonhufvud och h. h. Katarina Sparre »ett kösteligit kalkkläde sytt mädh åthskillige färgor silke». I INV. 1639 upptagas »altarkuddar medh gammal war — 4» samt »Päll — 1». 1642 skänkte fru Dorotea von Tiesenhäusen »ett härligit, märkeligit och dyrt altarekläde dels af fint swart sammit des af härligit och myckit utarbetat linkläde». 1663 skänkte Burtill Volgust »1 underskön Mässesärk, 1 duk med nätvärk». Densamme hade enl. INV. 1666 »beklätt ostaltaret med rött kläde och duk». I INV. 1679 upptagas »2 gamla mässesärkar» samt »Mässe-

Fig. 257. Huvudbaner över Gustav Anrep d. y., d. 1700. Foto N. Åzelius 1935.

Funeralwappen für Gustav Anrep d. J. 1700. Hatchment for Gustav Anrep the Younger, d. 1700.

en öppen bok. Det hela är konstrikt sömmadt med silfver, guld och mångfärgadt silke.» Broderiet finnes ej längre i kyrkans ägo.

Av kyrkans båda klockor är den mindre omgjuten 1804 av Olof Kjulanders änka i Örebro. Den göts enl. inskr. första gången 1682 och var då en gåva av Reinhold Anrep och Kristina Sjöblad. H 100. Den större klockan är enl. inskr. gjuten 1820 av Gerhard Horner i Stockholm. H 130.

I s. och n. korsarmarnas golv ligga gravhällar av kalksten över följande personer: 1) Brukspatron Joh. Holmberg och h. h. Helena Carlsdotter. Dat. 1707. L 192,

20*. *Sveriges kyrkor. Närke I.*

KLOCKOR

GRAV-
MINNEN

B 132. 2) Kyrkoherden Erik Magelius, f. 1662, d. 1714, och h. h. Stina Ekeroth. L 212, B 137. 3) Kyrkoherden Johannes Wollrath, f. 1661, d. 1729, och h. h. Sofia Clovera. B 137. 4) Okänd. Dat. 16 — — d. . . . FEBRUARI. L 194, B 141. Samtliga ha reliefdekor och inskr. I sakristians golv en gjutjärnshäll med reliefframställning av den uppståndne Kristus. Inskr.: ANNO 1759 / E. S. S. — K. A. D. / A. E. S. — S. E. S. L 174, B 100. — Å kyrkogården en gravhäll av kalksten över komministern Olof Schöllerstedt, f. 1705, d. 1782. Defekt. L 202, B 137.

Huvudbaner (fig. 256) över hovmarskalken Reinhold von Anrep, d. 1622. Sköldformig träplatta med fragmentariskt lövverk av plåt; hjälmen saknas. L med bärstång 195. Tillhörande anvapen, 4 st. rektangulära träplattor. L med bärstång 135. — Huvudbaner (fig. 254) över hovrättsassessorn Johan Löfling, f. 1634, d. 1666. Den numera utplånade inskr. återgiven av TILAS. L med bärstång 297. Tillhörande anvapen (fig. 255), 15 st., av samma typ som huvudbaneret. L med bärstång c. 160. — Huvudbaner över översten Gustav Anrep d. ä., d. 1666. Snidat, målat och förgyllt trä. L med bärstång 313. Samtliga ovan förtecknade begravningsvapen, vilka tidigare lågo söndriga på vinden, konserverades 1931 och återuppsattes i kyrkan. — Huvudbaner (fig. 257) över översten Gustav Anrep d. y., d. 1700. Bärstången avsågad. H 230. — Enl. TILAS fanns 1759 ett numera förkommet huvudbaner över ryttmästaren Gustav Feltreuter, d. 1675. — Fanstänger, 4 st., trä, kannelerade och svartmålade. L c. 475. Fanorna äro helt förmultnade. De funnos i behåll ännu 1830, då de beskrevos: »Sorgfanor, 4 st., af dem äro 2:ne svarta och 2 Brokiga den ena af de sistnämnda har utom en utplånad inskrift, årtalet 1666.» Detta tyder på att fanorna burits vid Gustav Anreps begravning d. å. — Samtliga begravningsvapen och fanor hängde urspr. i det Anrepska gravkoret, d. v. s. »S:t Gulichs kor» i s. korsarmen. Enl. ADELIGA GRAFVAR var den Anrepska graven »med öfwerstarnas och fleres Hufwud Baneer och Fanor utzijrad». De borttogos 1780.

TAVLOR

Lansstöten, o. p. d. inom förgylld träram. B 130. Kopia efter Rubens. Tillhörande oval inskr.-tavla, enl. vilken målningen skänkts till minne av Karl Robsahm, f. 1699, d. 1703, en son till brukspatron Jacob R. å Frösvidal.¹

I sakristian hänga porträtt över följande prästmän inom församlingen: 1) Johannes Wollrath, kyrkoherde, f. 1661, d. 1729. O. p. d. inom svart och förgylld träram. H 104, B 77. 2) Karl Georg Wollrath, kyrkoherde, f. 1695, d. 1766. O. p. d. inom förgylld träram. H 82, B 71. 3) Anton Reinhold Bergh, kyrkoherde, f. 1789, d. 1865. O. p. d., sign. »G. Krehl e. fot. Stockholm 1891». H 101, B 99. 4) Nils Ulrik Bergstedt, kyrkoherde, f. 1807, d. 1880. O. p. d., sign. Amanda Bergstedt. H 95, B 82. 5) Johan Wahlfisk, kyrkoherde, f. 1842, d. 1921. O. p. d., sign. Gust. Jonson. H 86, B 74. 6) David Forsner, kyrkoherde, f. 1883, d. 1936. O. p. d., sign. Gustaf Folkgårdh. H 94, B 80.

¹ Målningen har alltså icke, som WAHLFISK förmodar, varit altartavla; den beskrevs 1759 av TILAS såsom ett »epitafium».

Hedengrans minnestavlor, 2 st., i enkla, svartmålade ramar.

Stol (fig. 258), ek. De svarvade hörnstolparna samt sitsens tvärslåar urspr.; rygg- och sidostödets dockor samt sitsen trol. av senare datum. H 123, B 45—61. Trol. delvis medeltida — en biskopsstol? — Bord, rektangulär, svartmålad skiva på två konturerade ben. H 82, L 227. Inköpt 1701. — Bönvall, furu, med spår av målning med blå färg. — En i INV. 1639 upptagen »Brudestol» finnes ej i behåll. — Kista, plåtbeklädd och beslagen i ruttmönster. Målad grön och svart. L 91, B 61. Anskaffad mellan åren 1666 och 1678. — Kista, furu, plåtbeklädd och beslagen. Kupigt lock med två mynthål. B 102. — En i INV. 1639 upptagen »kista väll jernat med fördraget låås, gammal» finnes ej i behåll.

Straffstock, omålat trä. Med 3 fothål. L 211. — Fattigbössa, trä, i form av kubisk låda på fyrkantigt skaft. H 61. — Kyrkvaktarstav, brunmålat trä, åttkantig. Överst en snidad docka. L 233. — Bricka, mässingsplåt, oval, med insvängd kant. L 46, B 33,5. 1700-t. — Flera numera försvunna inventarier äro av visst intresse. I INV. 1639 upptages »1 Spikekloo». 1663 skänkte Burtill Volgust »1 messingsurna». 1681 anskaffades oblatjärn och oblatstamp. En i INV. 1716 omnämnd »wändbänck gl. neder i Prästgården» blev »Upbränd wijd Prästgården åhr 1755». — En smidd, ornerad järnring, medeltida eller 1500-t., numera å en uthusdörr vid Älgutstorp i Kils sn, uppges härröra från kyrkan.

MÖBLER

DIV. ÖVRIGA
INVEN-
TARIER

Fig. 258. Stol, ek, delvis medeltida. Foto N. Åzelius 1935.

Stuhl, Eiche, teilweise
mittelalterlich. Oak chair, partly medie-
val.

SAMMANFATTNING

I. En stor kyrka planeras, bestående av kor, tvärhus och långhus. Av denna planerade anläggning uppföres vid 1100-ts sl. kor med absid samt tvärhus med absider i korsarmarna. Den äldsta kyrkan i Vreta kloster synes ha tjänat som förebild.

II. Efter ett långt uppehåll i byggnadsarbetet uppföres ett i det närmaste kvadratisk långhus, utvändigt dekorerat med lisener och rundbågsfris, invändigt täckt av fyra kryssvalv, vilande på en

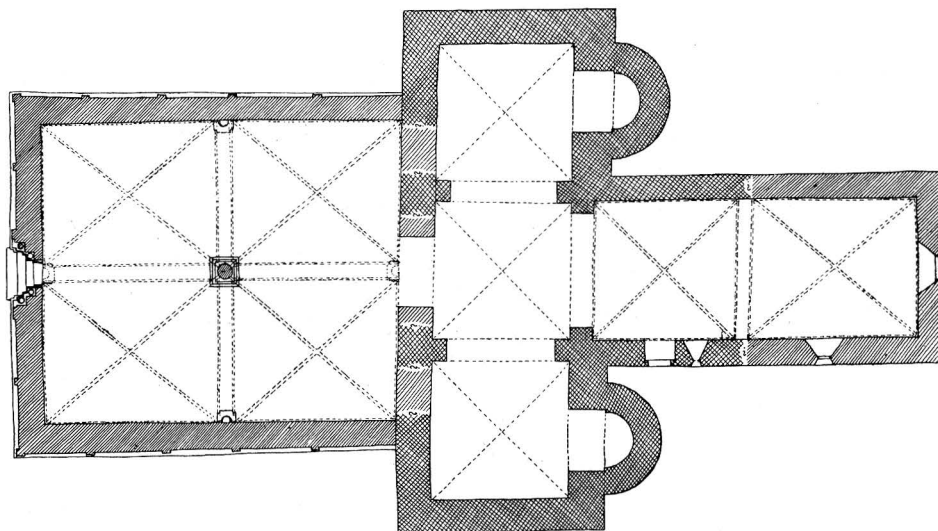

Fig. 259. Grundplan av medeltidskyrkan (jfr fig. 244) före ombyggnaden 1779—80.
Grundriss der mittelalterlichen Kirche. Plan of the medieval church.

mittpelare och konsoler; ingång till långhuset bl. a. från v. genom en portal med rikt utbildad omfattning. Koret förlänges och blir rakslutet, täckes av två kryssvalv samt dekoreras med kalkmålningar. 1200-ts s. h. Medeltida inventarier: träskulpturer från 1300-ts s. h., stol.

III. Takryttare 1529. Ny bänkinredning 1618. »S:t Gulichs kor» förändras till gravkor. Nattvardskär från c. 1700.

IV. Vid en genomgripande ombyggnad 1779—80 förändras kyrkans medeltida prägel: tresidigt korparti, torn i v. tillbygges, nyinredning. Altartavla 1786, predikstol 1833. Reparationer bl. a. 1833 och 1897—98. Ny tornspira 1909.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Eine grosse Kirche, bestehend aus Chor, Querhaus und Langhaus, wird projektiert. Von dieser projektierten Anlage wird am Ende des 12. Jahrhunderts der Chor mit Apsis sowie das Querhaus mit Apsiden an den Kreuzarmen errichtet. Die älteste Kirche von Vreta Kloster scheint zum Vorbild gedient zu haben.

II. Nach einer langen Unterbrechung der Bauarbeit wird ein nahezu quadratisches, aussen mit Lisenen- und Rundbogenfries verziertes, innen mit vier auf einem Mittelpfeiler und Konsolen ruhenden Kreuzgewölben eingedecktes Langhaus errichtet; Eingang in das Langhaus u. a. von Westen durch ein Portal mit reich ausgebildeter Umrahmung. Der Chor wird verlängert und mit geradem Abschluss versehen, mit zwei Kreuzgewölben gedeckt und mit Kalkmalereien dekoriert. Zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts. Mittelalterliche Inventarien: Holzskulpturen aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, Stuhl.

III. Dachreiter 1529. Neue Bankeinrichtung 1618. »St. Gulichs Chor» wird zur Grabkapelle abgeändert. Kelch von ca. 1700.

IV. Bei einem durchgreifenden Umbau wird 1779—80 der mittelalterliche Charakter der Kirche verändert: dreiseitige Chorphatie, Anbau eines Westturmes, Neueinrichtung. Altargemälde 1786, Kanzel 1833. Reparaturen u. a. 1833 und 1897—98. Neue Turmspitze 1909.

SUMMARY

I. A big church was planned, to consist of a chancel, transept and nave. At the end of the 12th century, the chancel and transept were built, together with apses (Fig. 259). The oldest church at the monastery of Vreta seems to have served as a model.

II. After a lengthy period in which no new building was done, a square nave was erected late in the 13th century. Its exterior was provided with a frieze (Fig. 234). In the interior, four cross-vaults were built, these being supported by an intermediate pillar and corbels. To the west, the nave entrance takes the form of a recessed doorway. The chancel was lengthened and made rectangular. It was also provided with two cross-vaults, and decorated with mural paintings. Mediaeval fittings: 14th and 15th century carved figures and a chair.

III. 1529: central spire. 1618 new pews. St. Gulich's Chapel now became a burial chapel. The chalice etc. date from about 1700.

IV. The mediaeval character of the church disappeared as a result of extensive building operations in 1779—80. From this period dates the three-sided termination of the nave, and the tower to the west. New fittings included an altar-piece (1786). The pulpit dates from 1833. Repairs were carried out in 1833 and in 1897—8. The spire dates from 1909.

Fig. 260. Exteriör från s. ö. Foto N. Åzelius 1935.
 Ausseres, von SO gesehen. Exterior from S. E.

GRÄVE KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 GLANSHAMMARS KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947, 2582, 2695, 2860. — SV. DIPL., nr 4253. — STYFFE s. 245. — JOHANSSON, s. 111. — THAM, s. 77. — SÖDERBERGS MATR., s. 91. — SÖDERBERGS BESKR. s. 88. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 64. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1903, 1910, 1923, 1936. — HAGSTRÖM, IV, s. 389, 397. — LEWENHAUPT, s. 26, 32, 35. — A. LINDBLOM, En gammalromansk torn-
 typ från Östergötland. I Fornvännen 1908, h. 4. — SAXON, s. 507 o. f. — SVERIGE, s. 23. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 44 o. f. — LUNDBERG, s. 384.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: INV. 1830. — HOFBERGS RESEB. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl., ritn. och fotos. — Ö. L. M.: Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1709. — ST.-PROT. 1639—1863. — KST.-PROT. från 1863. — VIS.-PROT. 1705, 1712, 1756, 1764. — INV.-FÖRT. från 1773.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Gräve — 1314 »Grauu» — var under medeltiden ett självständigt pastorat. 1347 omtalas »Thyr-
 gillus curatus de Græwu». Sedan reformationstiden är församlingen annex till Kil inom Glansham-
 mars kontrakt.

KYRKOGRÄVEN

Den 1933—34 åt n. utvidgade kyrkogården (fig. 261) omgives av en gråstensmur med ingångar i ö. och s. Den s. ingången har enkla granitstolpar med smidd järngrind från 1813; den ö. ingången har grind mellan murade och putsade pelare med plåttak. Muren ersatte vid okänd tidpunkt timrade balkar, vilka 1705 omtalas såsom »ofärdiga». På muren ligga fragment av gravhällar. — Kyrkogården är bevuxen med stora lövträd.

En 1705 »väll behållen» klockstapel nedtogs vid okänd tidpunkt. En »alldeles förfallen» bod raserades 1832. KLOCKSTAPEL
BOD

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkans huvudparti, till större delen uppfört på 1760-t., omfattar långhus och tresidigt avslutat kor. Till detta ansluter sig i v. ett medeltida torn, i n. en med huvudpartiet samtidig sakristia (jfr fig. 262). — Materialet är välhuggen kalksten, i tornet och sakristian lagd i jämna skift. I huvudpartiet förekommer även gråsten samt tegel i alla senare omfattningar och lagningar. HUVUD-
DELAR
MATERIAL

Sockel saknas. — Yttermurarna äro spritputsade med slätputsade omfattningar samt avfärgade i ljusrött. — Huvudpartiet har sex stora, rundbågiga fönster med solbänkar av kalksten. — Enda ingång är genom tornet, jfr nedan. EXTERIÖR

I koret och långhusets mittgång golv av kalksten från 1899; i bänkkvarteren trägolv. — Innerväggarna äro putsade och sedan målade kvaderimitation från 1899 avlägsnats — avfärgade i vitt. — Innertaket utgöres av ett putsat paneltak, utformat såsom spegelvalv med ribbor och rosetter. INTERIÖR

Det med svartmålad plåt belagda yttertaket är ett i ö. avvalmat sadeltak. YTTERTAK

Tornet (fig. 262, 263, 266, 267, 268) artikuleras genom tvenne horisontala, skråkantade avsatser. Bottenvåningen utgör vapenhus och har i v. en ingång, upphuggen till nuv. storlek 1764. Den är försedd med putsad, rusticerad omfattning. Vapenhuset täckes av ett urspr. tunnvalv med ett hål för klocklinan. Mot kyrkan öppnar sig vapenhuset med en trol. urspr., bred, rundbågig öppning. TORNET

Uppgången till tornets övre våningar förmedlas genom en trappa i n. muren. Trappan har urspr. mynnat i långhuset. Denna uppgång är nu igenmurad, och en ny har upptagits från vapenhuset. De urspr. kalkstenstrappstegen ha ersatts av en trätrappa. Trappans övre ända mynnar i n.-v. hörnet; därefter vidtager en gång i v. muren. Efter en rätvinklig sväng i denna mur mynnar trappan i andra tornvåningen. I v. muren öppnar sig mitt för trappan en liten rundbågig glugg.

Den med rak överliggare avtäckta ingången till andra våningen har kunnat stängas med en nu försvunnen dörr, om vilken hål efter borttagna dörrkrokar samt en inmurad järnklyka vittna. I s. muren en urspr., utåt rundbågig glugg.

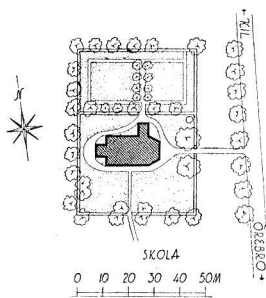

Fig. 261. Situationsplan.
Skala 1 : 3 000.
Lageplan. Plan of site.

Andra tornvåningens ö. vägg upptages av en stor, 42 djup, rundbågig nisch (fig. 266 c, 267), som vilar på vederlagsmurar i n. och s. Bågen, vari synas märken efter skålbräder, är liksom nischens ö.-vägg putsad. Sistnämnda vägg genombrytes av två rundbågiga gluggar, vilka öppnat sig mot långhuset. Deras botten ligger 34 över golvplanet. Framför murpelaren mellan bågöppningarna är uppmurat ett 42 cm djupt altare, på vilken en numera bortbruten, 9 cm tjock stenhäll varit placerad. Öppningarna mot kyrkan äro numera igenmurade med tegel.

I tornets tredje våning en urspr., med kalkstenschällar avtäckta ingång till långhusvinden. Tornets översta våning har fyra ljudgluggar (fig. 268), vilka i ytterlivet visa vardera en rundbåge men i murens mitt ha tvenne kopplade sådana, uthuggna ur en på kant ställd kalkstensskiva. Av de kolonnetter, som haft sin plats mellan bågöppningarna, finnas fragment (fig. 269) i behåll.

Tornet täckes av en 1804 uppsatt plåthuv med förgyllt kors.

SAKRISTIAN

Sakristian har trägolv, putsade väggar samt trätunnvalv med vederlag i ö. och v. Åt ö. ett gallerförsatt fönster. I ingången till koret en dörr, konstruerad av järnplåtar, som nitats på en ram av fyrkantjärn. Dörren härrör från den äldre kyrkan. Yttertaket är ett plåt-täckt sadeltak.

UPPVÄRMNING

Kyrkan uppvärms medelst en kamin. I sakristian en 1778 murad spis, vari 1837 insattes en »rörspisel», d. v. s. en gjutjärns kamin av bergslagstyp.

BYGGNADSHISTORIA

MEDELTIDSKYRKAN

VIS.-PROT. 1756 lämnar följande beskrivning av den dåv. kyrkan: »Gräfwē kyrkia till sin längd är 27 alnar, Bredd 14 aln; Kyrkiomurens högd $9\frac{1}{2}$ aln. Tornets längd 7 aln bredd 10 alnar. Tornmurens högd 22 aln. Sacerstians längd 7 aln bredd 9 alnar. Kyrkian ganska bofällig ej allenast till dess taak, utan ock wijd en gammal tillökning på östra ändan, som åhrligen så tilltager, at man i synnerhet om wårtiden måst fruckta, at samma tillökning tillijka med östra gafflen utfaller. Sacerstians hwalf spruckit, at man dageligen och stunn-

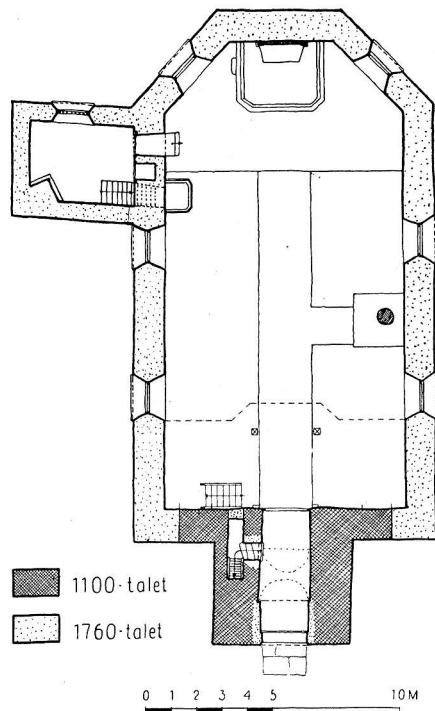

Fig. 262. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss. Plan.

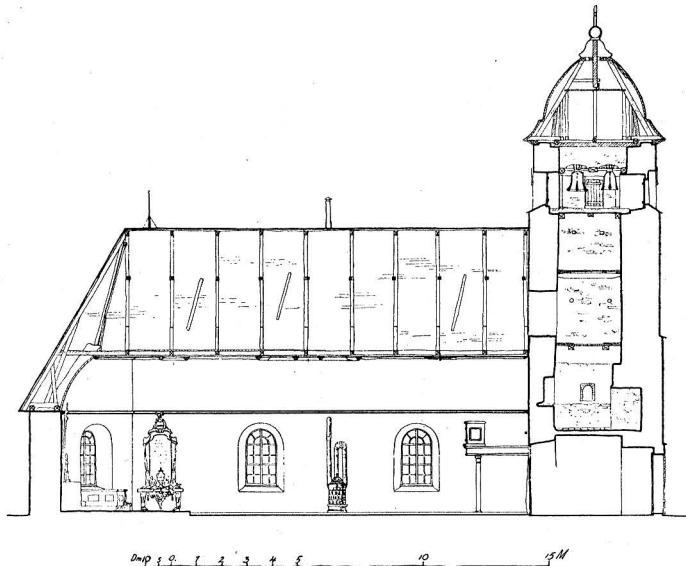

Fig. 263. Längdsektion. Skala 1 : 300.
Längsschnitt. Longitudinal section.

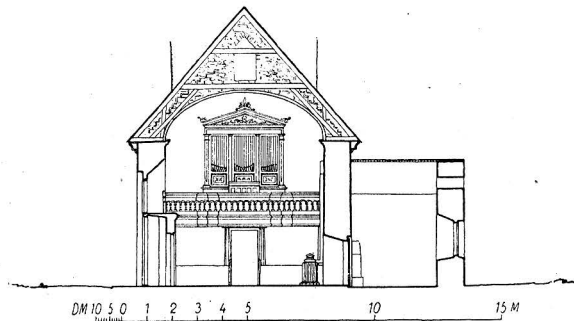

Fig. 264. Tvärsektion genom långhus och sakristia.
Skala 1 : 300.
Querschnitt durch das Langschiff und die Sakristei. Transverse section through nave and vestry.

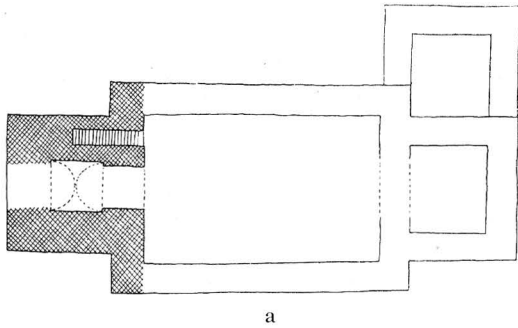
Fig. 265. Interiör mot ö. Foto N. Åzelius 1935.
Inneres gegen O. Interior facing E.

deligen väntar dess nederfall uti kyrkian. En liten läcktare öfver västra ändan. Kyrkian är utan hwalf, allenast med sparrar under bräderna.»

Av denna beskr. framgår, att kyrkan ännu vid 1700-ts m. hade kvar sin urspr. gestalt (jfr fig. 266) med långhus, torn och smalare kor, ty den gamla »tillökningen», varom talas, måste ha varit det urspr. koret. (Dylika kor pläga ej sällan av beskrivare på 1700-t. anses som tillbyggnader.) N. om koret har varit vidbyggd en trol. ej urspr. sakristia.

Kyrkorummet hade tydligen öppen takstol; takfallet kan f. ö. ännu avläsas å tornmuren, vari en urtagning är gjord för långhustakets anslutning.

Det till den urspr. anläggningen hörande tornet utgör kyrkans mest karakteristiska parti, framförallt genom det lilla kapellet eller logen med dess altare och bågöppningar. Närmaste förebilder äro att söka i de ganska talrika, logeförsedda tornen i Östergötland. I jämförelse med dessa visar Grävetornet största likhet med de yngre

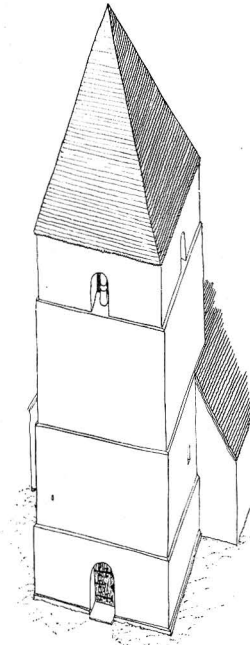

a

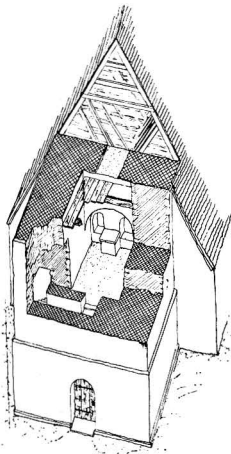
Fig. 266. a—d. Rekonstruktioner av kyrkans urspr. grundplan (a) enl. måttuppgifter från 1756 samt av det urspr. tornet från s.v. (b), sektion genom tornkapellet med dess altare (c), långhuset mot v. med öppen takstol, uppgång till tornkapellet samt kapellets fönsteröppningar mot långhuset (d).

Rekonstruktionen des urspr. Grundrisses der Kirche (a) nach Massangaben 1756 und des urspr. Turmes von SW (b), Schnitt durch die Turmkapelle mit dem Altare (c), Langschiff gegen W mit offenem Dachstuhl, Aufgang zur Turmkapelle und Fensteröffnungen der Kapelle gegen das Langschiff (d).

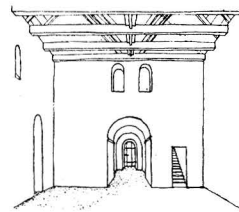
Reconstructions of the original plan (a) according to measurements from 1756 (a); of the original tower from S.W. (b); section through the tower chapel with the altar (c); the nave towards W., entrance to the tower, and the chapel windows facing the nave. (d).

b

c

d

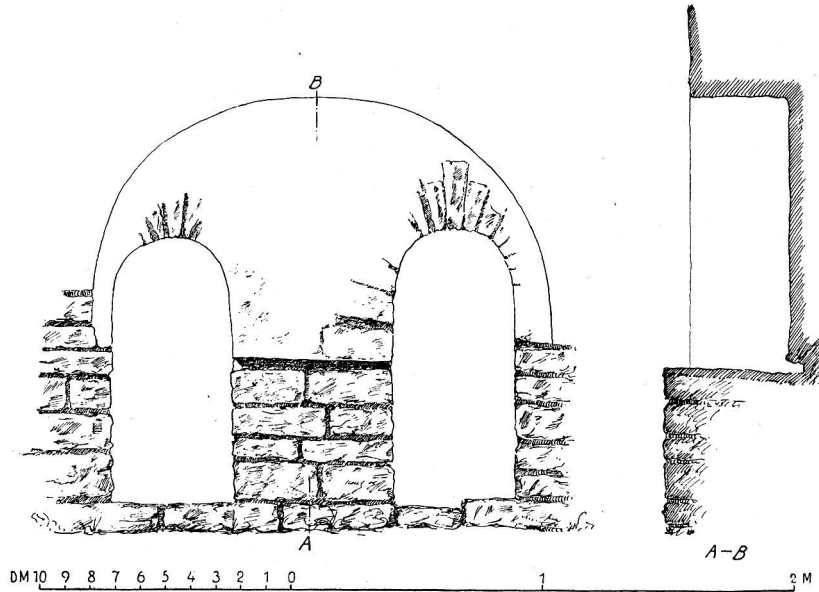

Fig. 267. Tornkapellets fönsteröppningar och altarnisch.
Fensteröffnungen und Altarnische der Turmkapelle. Windows and altar niche in the tower chapel.

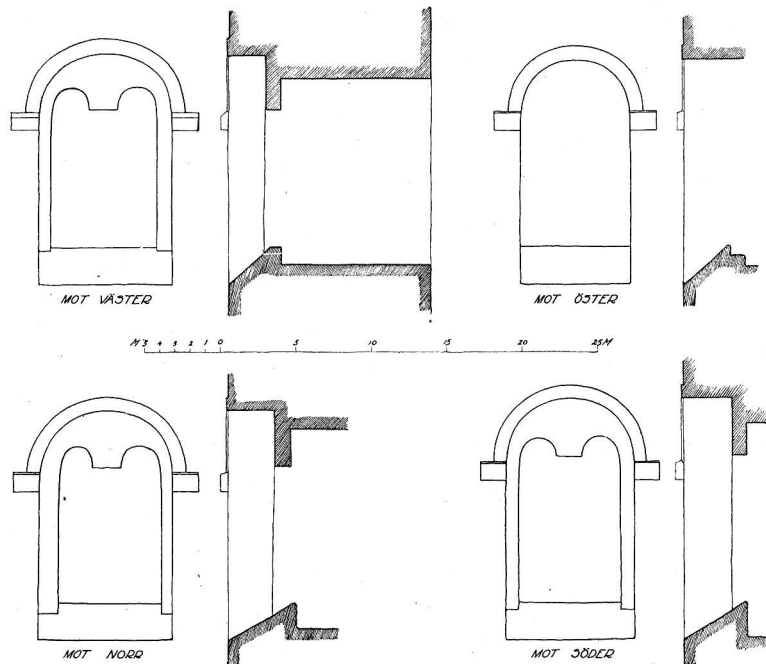

Fig. 268. Ljudgluggar i översta tornvåningen.
Schallöffnungen im obersten Turmgewösch. Sound-holes in the top floor of the tower.

Fig. 269. Fragment av kolonnett från ljudglugg i översta våningen. Foto S. Mörner 1922.

Fragment eines Säulchens von der Schallöffnung des obersten Geschosses.

Fragment of shaft from sound-hole in the top floor.

exemplaren (äldst Askeby, därefter Svinstad, yngst Hagebyhöga och Mjölby¹). De äldsta ha dubbla trappor, symmetriskt placerade, de yngre enkla och de yngsta dessutom allehanda andra modifieringar. Grävetornet torde kunna dateras till 1100-ts s. h., alltså något tidigare än tornet i Hovsta (jfr s. 352 o. f.). Med detta sistnämnda överensstämmer det framför allt genom ljudgluggarnas utformning och i all synnerhet genom kolonnetterna, vilka — såsom ett i kyrkogårdsmuren anträffat fragment (fig. 269) utvisar — ha varit av alldeles likartad form (jfr fig. 308).

Den urspr., ovan beskrivna kyrkan var trol. samtidig med tornet. Vid okänd tidpunkt tillbyggdes på n. sidan en välvd sakristia. Trol. på s. sidan fanns ett vapenhus, som 1742 skulle »förbättras».

År 1705 bestämdes, att kyrkan »behöfver reparation till taaket sampt östra gafweln, som will falla uth», men detta föranledde ej någon åtgärd, och 1712 var gaveln i sådant tillstånd »at den ej stodh till at förbättra». En mera genomgripande iståndsättning fick dock anstå ett halvt sekel.

Först 1762-64 genomgick kyrkan — på initiativ av lagman

Aleph Anrep — en grundlig omdaning. Hela byggnaden med undantag av tornet och v.-gaveln revs och i stället uppfördes det nuv. långhuset med dess korparti och sakristia. Den gamla stenen kom härvid till användning.

Invändiga reparationer ha ägt rum bl. a. 1899 och 1934.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Över ett enkelt altare av rödmålat trä en altaruppsats (fig. 265), skänkt 1764 av lagman Aleph Anrep. Den urspr. marmorerade, sedan 1899 i olika beigefärgade nyanser ommålade uppsatsen inramar en altartavla, o. p. d., framställande kerubhuvud bland moln, ett enkelt arbete i Taravals art. — Altarpartiet flankeras av två med vinrankor bemålade träkolonner med korintiska kapital. Kolonnerna härröra från en äldre altar-

¹ Jfr Sv. K., Östergötland, bd I, h. 1.

OMBYGGNAD
PÅ 1760-T.
OCH SENARE
FÖRÄNDRINGAR

Fig. 270. Kalk, förgyllt silver. Fot och nod trol. medeltida, cuppan 1700-t. Foto S. Mörner 1922.

Kelch, aus vergoldetem Silber, Fuss und Nodus wahrscheinlich mittelalterlich, Cuppa aus dem 18. Jahrhundert.

Silver gilt chalice, the cup 18th century, the rest probably medieval.

ALTARE,
ALTAR-
PRYDNADER

Fig. 271. Ljuskrona, silver, karolinsk tid. Svenskt (?) arbete c. 1720. Foto N. Åzelius 1935.

Kronleuchter, Silber. Louis XIV. Schwe- Silverchandelier. Louis XIV. Swedish (?),
dische (?) Arbeit um 1720. about 1720.

uppsats, inköpt i Stockholm 1726 och 1764 ersatt av den nuv. 1727 erhöi »Conterfeijaren i Stockholm hr David von Cöln» betalning för »Schilleriet» och s. å. betalades målaren Neubauer i Nora »för det han målade altartaflan prädikstolen och disken». I INV. 1773 upptages »En gl. altartafla öfwer dörren». Kolonnerna stodo enl. INV. 1830 på ömse sidor altaret. H 189. — Sluten altarring från 1764, målade som altaruspsatsen.

PREDIKSTOL Predikstol (fig. 265), skänkt 1764 av lagman Anrep. Å korgens fyllningar snidade och förgyllda tros- och pinoemblem. Målning från 1899. Uppgång till predikstolen från sakristian. — Enl. TILAS skänkte fru Dorotea von Tisenhausen, g. m. Reinhold Anrep, 1635 en predikstol. Möjligen var det denna som ommålades 1727 (jfr ovan).

TIMGLAS — Ett å predikstolen placerat timglas å mässingsståndare med vidfäst, tvåpipig ljusarm finnes första gången upptaget i INV. 1773. H 57. Ett glas saknas.

**BÄNK-
INREDNING** De nuv., öppna bänkarna tillkommo 1899. Tidigare sluten bänkinredning, 1766 målade »med grön marmor och gula lister i likhet med Predikstol och altartafla». Dessa äldre »17 rymliga bänkar på hvar sidan» hade förfärdigats 1763—64.

Fig. 272. Ljuskrona, silver. Rokoko. Trol. svenskt arbete, 1700-ts m. Foto N. Åzelius 1935.

Kronleuchter, Silber, Rokoko. Wahrscheinlich schwedische Arbeit. Mitte des 18. Jahrhunderts.

Silver chandelier. Rococo. Probably Swedish work, middle of the 18th cent.

Läktare i långhusets v. del, uppförd 1934, då även den å läktaren stående orgeln anskaffades.

LÄKTARE
ORGEL

Ett par nummertavlor av trä, i form av vitmålad sol med förgyllda strålar. D 79. Efter 1773. — Rester av en rektangulär nummertavla, dat. 1757. H 76, urspr. B 46.

NUMMER-
TAVLOR

Dopfunt, kalksten, skänkt 1930 till minne av kyrkvärden Anders Persson och h. h. Kristina. H 101. — Dopskål, rund tennterrin med lock. Oläsbara stplr. H 18,5. D 19. Före 1773.

DOPFUNT

Kalk (fig. 270), förgyllt silver. Inga stplr. Fot och nod ornerade med rankmönster i graverat och genombrutet arbete. Medeltida? Stor cuppa, 1700-t.? H 21,8, fotens B 12,8. — Paten, förgyllt silver. Inga stplr. D 14. — Oblatask, silver, invänd. förgylld. Rund. Enl. stplr. tillv. 1828 av Carl Fredrik Hedin i Örebro. Skänkt av »fru Liljeström»¹. D 9,6. — En i inv. 1773 och 1830 upptagen oblatask med drivet arbete

NATTVARDS-
KÄRL

¹ Trol. friherrinnan H. C. Ollonberg, f. Danckwardt-Lilljeström.

finnes ej mer i behåll. — Sockenbudstyg, kalk och paten av silver, oblatask av svarvat trä. Å patenen graverat: I-H-S — 1682. Kalkens H 10. Patenens D 7,5. Oblataskens H 3,6. 1712 betalas 15:8 daler kopparmynt för en ny sockenbudskalk, möjligen densamma som ovannämnda.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskronor: 1) (Fig. 271), försilvråd brons, för 6 ljus. Dekor i Louis XIV. Svenskt arbete efter fransk förebild¹, 1720-t. ? H 32, B 38. — 2) (Fig. 272), silver(?), för 6 ljus. Dekor i rokoko. Trol. svenskt arbete från 1700-ts m.² H 70, B 78. Ingen av de båda kronorna finnes upptagen i INV. 1773. Den ena — ovisst vilken — skärktes 1826 av friherrinnan Hedvig Catharina Ollonberg, f. Danckwardt-Lilljeström. — 3) Malm, för 12 ljus. Barocktyp. Enl. inskr. skänkt 1757 av Olof Gravander och h. h. Brita Elgström. H 52. — 4) Delvis försilvråd mässing, för 24 ljus. H c. 105. 1800-ts s. h. — 5) Mässing, skänkt 1904 till minne av bankdirektören Anders Wibelius. H 108. — 6) (Fig. 273), trä, snidad, krederad och polykromerad. Konserverad och kompletterad 1934. H 78, B 75. Bondskt arbete från 1600-ts s. h. — Ljusplåtar: 1) 5 st., försilvråd mässing. Driven, punsad och graverad barockdekor. H 31. C. 1700. — 2) 2 st., mässing. Driven dekor. H 55. 1700-t. — Ljusarmar: 1) Mässing. Barocktyp. L 39. — 2) 2 st., mässing. L 30. Före 1773. — 3) Smidesjärn, för 2 ljus. Mitten av 1600-t. En liknande i Kils kyrka (se fig. 253). — Ljustakar: 1) Malm, för 3 ljus. Inskr.: SEDAN MAGISTER GUSTAF Z. TISELIUS / ARBETET I 42 1/3 ÅR I GREFVE / LEMNADE HAN DENNA OCH GECK / KYRKOHERDE TILL GÖTLUNDA / 1815. H 45. — 2) 4 st., tenn. Dat. 1829, tillv. av G. W. Lindberg i Örebro. H 22,5. — 3) 2 st., tenn. Obeliskformade. Enl. stplr tillv. av Petter Höijer i Örebro. H 26.

TEXTILIER

Antependier: 1) Vitt siden med broderier i silvertråd, silke och paljetter. Broderad inskr.: HEDVIG CATHARINA OLLONBERG FÖDD DANCKWARDT-LILLJESTRÖM 1814. L 256. — 2) Röd sammet med silvergaloner. L 302. 1800-t. — Bokdyna, mönstrad guld- och silverbrokad. B 49. Enl. INV. 1773 »skänkt från Åkerby». — Mässhakar. 1) Svart sammet med silvergaloner. L 122. Inköpt 1795. — 2) Röd brokad och ljusblå sammet. Libraria 1929. — Dopdräkt, påse och mössa, grått siden med broderier och spetsar. L 95. Mössans B 18. Skänkt 1815 av frih:an Ollonberg. — Av kyrkans många numera förkomna textilier må nämnas: »En mässhake med Silfver Galoner å bröstet och på Ryggen, redan försliten och obrukbar, En mässhake, 1 d:o oduglig, ett altarkläde med SilfverGaloner och Stallmästaren Anreps namn, Et dito med guldränder och guldspetsar, Et dito hwit, Et dito rödt, et d:o swart, Et handkläde med röda ränder nyl. skänkt, Band till mässekläden» (INV. 1773). 1815 skänkte frih:an Ollonberg en kalkduk »af hvitt sidentyg med guldspets och broderi». — I koret två moderna flossamattor, vävda 1934 och 1939 av Örebro läns hemslöjd. — Håvar, 2 st., från tiden före 1773. L 157, resp. 188. Den ena har pungen klädd med

¹ Jfr Sv. K., Uppland, bd IV, s. 97, samt S. WALLIN, Ljuskronan från Östra Ryds kyrka, Fataburen 1921, s. 160 o. f.

² En liknande ljuskrona finnes i O'shammars k:a, Sundbo hd, Närke.

Fig. 273. Ljuskrona, snidat och polykromerat trä. 1600-ts sl. Foto N. Åzelius 1935.
Kronleuchter, geschnitztes und polychromes Holz. Ende des 17. Jahrhunderts. Chandelier, carved and painted wood. End of the 17th century.

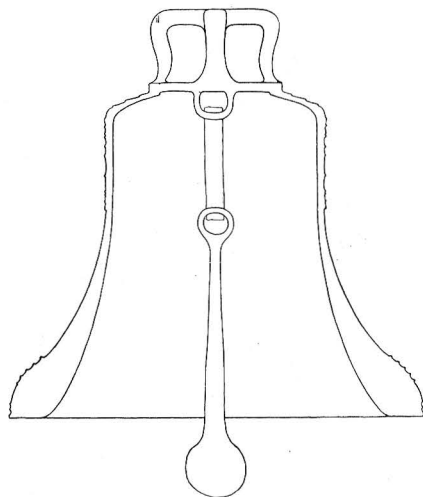
röd, den andra med svart sammet, båda med silvergaloner samt med skaft med försilvrade beslag. Håvgången upphörde 1869.

Av kyrkans båda klockor bär lillklockan (fig. 274) följande inskr.: VERBUM . DOMINI . MANET . IN . ÆTERNUM . BORCHARD . GELGETHER . ME . FECIT . ANNO . 1590. Över och under inskr.-bårder med tätt sittande bladprydda spetsar. H 80, D 67. — Storklockan är enl. inskr. »Efter 188 års tjenstetid» omgjuten 1805 av Olof Kiulanders änka i Örebro. Klockan var alltså urspr. gjuten 1617. H 102.

Epitafium (fig. 275) över lagmannen Aleph Herman Anrep, f. 1707, d. 1764. Enl. inskr. upprest av änkan, fru Catharina Adelheim. De skulpterade partierna av god konstnärlig kvalitet. Ommålat i ljusbrun färg med förgyllda sniderier och listverk. Korets s. vägg.

KLOCKOR

GRAV-
MINNEN

♦GELGETHER♦MEFE♦CIT♦ANNO♦1590♦VERBVM♦
 DOMINI♦MÄNET♦IN ÆTERNVM♦BORCHÄRD♦

Fig. 274. Klocka. Sektion samt inskr., enl. vilken klockan gjutits 1590 av Borchard Gelgether, d. v. s. gelbgjutaren B. Under inskr. detalj av bärd med bladornament. Glocke. Schnitt und Inschrift, nach welcher die Glocke von einem Gelbgiesser Namens Borchard gegossen worden ist, 1590. Unter der Inschrift Detail der Borte mit Blattverzierung. Bell. Section and inscription; according to the latter it was cast in 1590 by Borchard the brass-founder. Beneath the inscription detail of foliated frieze.

MÖBLER O.
 ÖVR. INVEN-
 TARIER

»En gammal brudstol» och en »wäl beslagen kista», båda upptagna i inv. 1773, finnas ej längre i behåll (kistan såldes 1778). — Två par vapen — Anrep (2 st.) och Adelheim (2 st.) — av snidat och polykromerat trä ha trol. haft sin urspr. plats å altaruppsatsen, resp. predikstolen, som 1764 skänktes av lagman Anrep och h. h., f. Adelheim (jfr ovan). H 62, resp. 42. — Ljussläckare, smitt järn, på träskaft. L 137.

SAMMANFATTNING

I. Kyrka, byggd av kalksten, bestående av rektangulärt långhus med torn i v. och i ö. lägre och smalare kor, trol. rakslutet. I tornet en mot långhuset öppen loge med altaranordning. Ljudgluggar med balusterformade kolonnetter. Öppen takresning i långhuset. 1100-ts s. h. Vid okänd tidpunkt uppföras på n. sidan en sakristia och på s. sidan ett vapenhus. Klocka 1590.

II. Vid en ombyggnad 1762—64 rives hela den äldre kyrkan med undantag av tornet och långhusets v.-gavel. Nytt långhus med tresidigt avslutat korperti samt sakristia uppföras. Nynredning. Epitafium över lagman Aleph Anrep, d. 1764. Ljuskronor i Louis XIV och rokoko. Invändiga reparationer bl. a. 1899 och 1934.

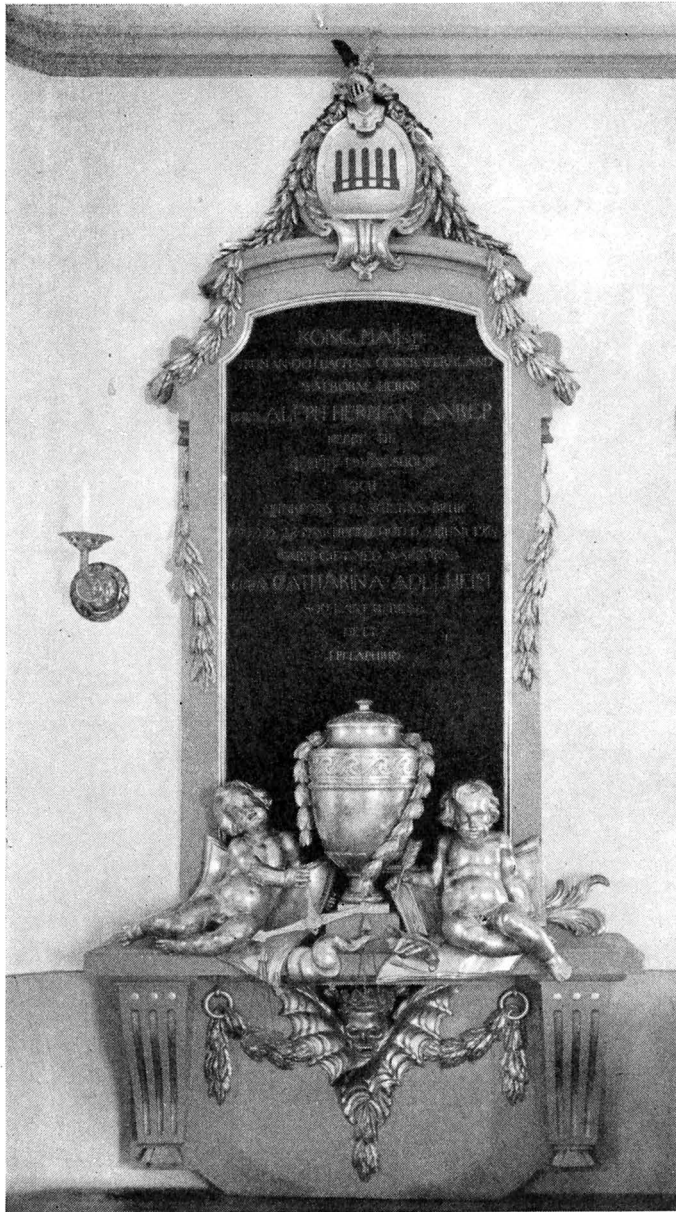

Fig. 275. Epitafium över lagmannen Aleph Herman Anrep, d. 1764.
 Snidat, målat och förgyllt trä. Foto N. Åzelius 1935.

Epitaph des Landrichters Aleph
 Herman Anrep, 1764. Geschnitztes,
 gemaltes und vergoldetes Holz.

Epitaph for the district judge Aleph
 Herman Anrep, d. 1764. Carved,
 painted and gilt wood.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Kalksteinkirche, aus rechteckigem Langhaus mit Westturm und niedrigerem, schmälere, vermutlich gerade abgeschlossenen Chor im Osten bestehend. Im Turm eine gegen das Langhaus geöffnete Loge mit Altaranlage. Schall-Lucken mit balusterförmigen Kolonnetten. Offener Dachstuhl im Langhaus. Zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts. Zu unbekanntem Zeitpunkt wird an der Nordseite eine Sakristei und an der Südseite eine Vorhalle errichtet. Glocke von 1590.

II. Bei einem Umbau wird 1762—64 die ganze ältere Kirche mit Ausnahme des Turmes und des westlichen Langhausgiebels abgerissen. Ein neues Langhaus mit dreiseitig abgeschlossenem Chor sowie mit Sakristei wird errichtet. Neueinrichtung. Epitaph für den Landrichter Aleph Anrep, gest. 1764. Louis XIV- und Rokoko Kronleuchter. Innere Reparaturen u. a. 1899 und 1934.

SUMMARY

I. The original church was of limestone, and it was built during the latter part of the 12th century. It consisted of a rectangular nave, a lower and narrower chancel, probably rectangular, and a tower to the west. The first floor of this tower was used as a kind of private chapel. (Fig. 266 c.). The apertures in the belfry had central columns. (Fig. 269). Rafters in the nave were exposed. At some unknown date, a vestry was erected to the north and a porch to the south. Bell: 1590.

II. During rebuilding in 1762—4, almost the whole of the early building was pulled down, all that was spared being the tower and the west wall of the nave. A new nave with a three-sided east wall and a vestry were erected. New fittings of various kinds were put in. Monument to Aleph Anrep, the district judge, d. 1764. Louis XIV and rococo chandeliers. Interior repairs carried out in 1899 and 1934.

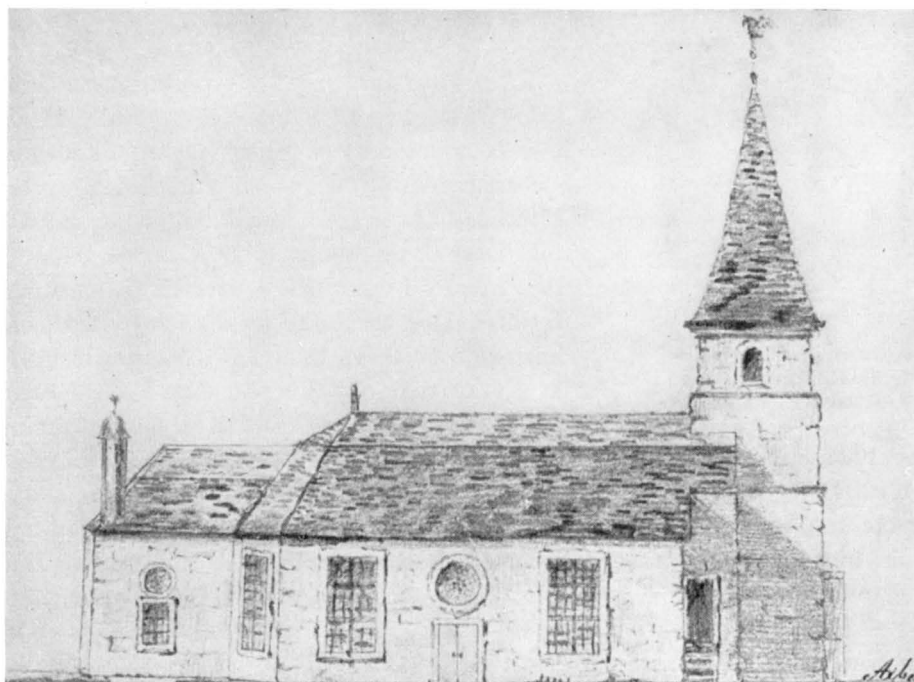

Fig. 276. Exteriör från n. Efter teckning av Tilas 1761. K. B.
 Äusseres, von N gesehen. Nach einer Zeichnung von Tilas 1761. Exterior from N. After a drawing 1761.

AXBERGS KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 GLANSHAMMARS KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 109. — THAM, s. 79. — SÖDERBERGS MATR., s. 88. — SÖDERBERGS BESKR., s. 85. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 53. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1866, 1910, 1917, 1942. — HAGSTRÖM, IV, s. 289. — LEWENHAUPT, s. 29. — S.-H. LARSSON, Axbergs socken och dess minnen, Örebro 1923, s. 20 o. f. — SAXON, s. 447 o. f. — SVE-RIGE, s. 29. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 54. — LUNDBERG, s. 384, 387.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: K. B.: TILAS, s. 117. — A. T. A.: ADELIGA GRAFVAR. — BERCH. — INV. 1830. — BERGSTEDT, s. 29. — HOFBERGS RESEB. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. ST.: Div. handl., ritn. och fotos. — U. U. B.: PALMSKIÖLD, s. 247. — Topogr. planschsaml., Närke A, nr 44331—332. — Ö. L. M.: Div. tidningsurklipp och fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1702. — ST.-PROT. 1743—1863. — Kst.-PROT. från 1863. — VIS.-PROT. 1763, 1773, 1781. — INV.-FÖRT. från 1710. — Div. handl. och ritn.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

»Axabergh» omtalas första gången 1314 och synes då ha bildat eget pastorat. Senare under 1300-t. eller i b. av 1400-t. förenades Hovsta med Axberg. Pastoratet tillhör Glanshammars kontrakt. Ang. Dylta kapellförsamling se nedan s. 347.

KYRKOGRÅDEN

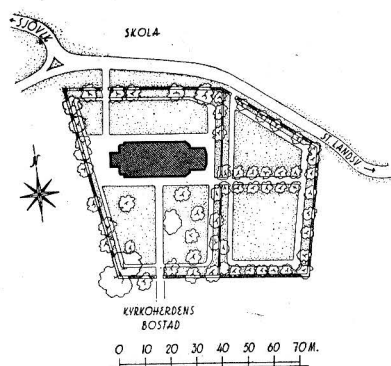

Fig. 277. Situationsplan. Skala 1:3000.
Lageplan. Plan of site.

Kyrkogården (fig. 277) omfattar en äldre del kring kyrkan samt ö. härom ett 1912—14 anlagt, terrasserat område. — Den på 1750-t. omlagda gråstensmuren kring den gamla kyrkogården torvtäcktes 1792; den var tidigare rappid och hade tjärad bräd-tak. Dess ö. del raserades 1912. Av de stigluckor, som funnits i ö., v. och n. återstår den sistnämnda, fig. 278. Den är murad av tegel och vitputsad samt har sedan 1910 svartmålat plåttak, dessförinnan tak av tjärad spån. I takflöjeln (fig. 279) är utstansat I H S — S O S — 1669. Denna stiglucka »upmurades å nyo» 1744; stigluckorna åt v. och ö. uppfördes 1750—51, resp. 1753 samt raserades trol. 1793. D. å. uppfördes i s. och ö. murade och vitputsade, med svartmålad plåthugar täckta grindpelare, vilka alltjämt kvarstå. I n. muren invid stigluckan upptogs 1888 en ingång, och ytterligare en ingång från n. finnes i den nya muren. De nu i bruk varande ingångarna — två i n. och en i s., den sistnämnda ledande till prästgården — ha smidda järngrindar. — Kyrkogården är bevuxen med lövträd; av kyrkoherden verkställd plantering omtalas 1764.

I gamla kyrkogårdens s.-v. hörn finnes en kvadratisk, terrasserad gravplats med gravsten över kyrkoherden Pehr Westerberg (jfr nedan s. 344). Även i n.-ö. hörnet finnes en likartad terrassering, vartill leder en trappa.¹

KYRKOBYGGNADEN

HUVUD-
DELAR

Till kyrkans på 1760-t. uppförda huvudparti, som omfattar rektangulärt långhus med tresidigt avslutat kor, ansluter sig i v. ett medeltida torn och i ö. en från koret utbyggd sakristia (fig. 280 och 281). Den sistnämnda ävensom tvenne i hörnen mellan torn och långhus befintliga trapporn med rundade hörn äro samtida med huvudpartiet. — Materialet är kluven gråsten i huvudpartiets nedre del, kalksten i hela tornet och i de övre delarna av huvudpartiets murar samt tegel i trappornen, i valven och deras bärande delar samt i muröppningarnas omfattningar.

EXTERIÖR

Sockel saknas. — Yttermurarna äro spritputsade med slätputsade hörn och omfattningar. — De tidigare rektangulära fönstren erhöilo 1861 sin nuv. rundbågiga form. — Till långhuset finnas rundbågiga ingångar genom tornet. En ingång

¹ Enl. traditionen skulle platsen ha varit avsedd för självspillingar, vilkas stoft ej fingo föras in den vanliga vägen utan över muren. En ännu ihågkommen kyrkvaktare, som ej ville låta »vigt» grus forslas bort från kyrkogården, uppges ha på denna plats hopat grus och jord från grävningarna samt skräp, varigenom upphöjningen bildats. (Meddelat av kyrkoh. J. A. LUNDHOLM.)

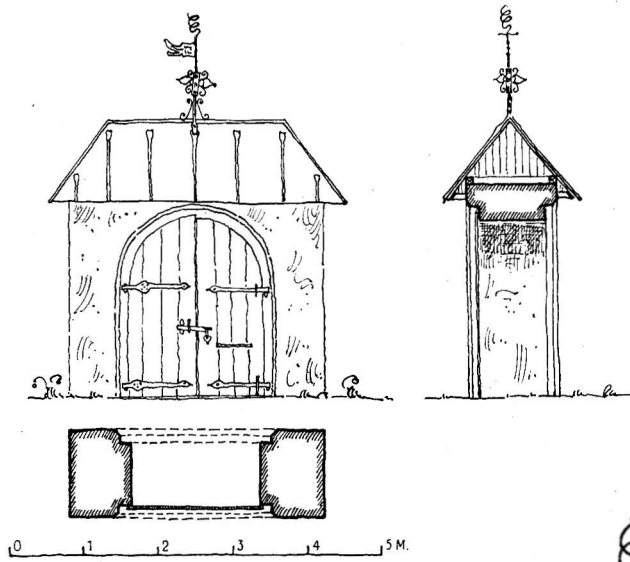
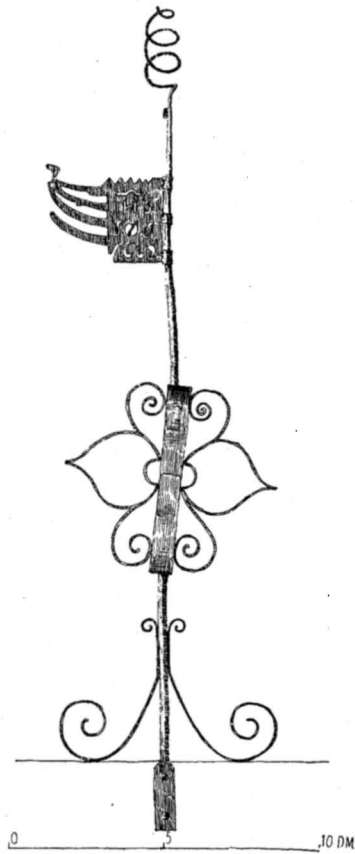

Fig. 278. Stiglucka. Skala 1 : 100.
Kirchhofpforte. Lychgate.

Fig. 279. Väderflöjel, dat. 1669, å stigluckan.
Wetterfahne der Kirchhofpforte, datiert 1669.

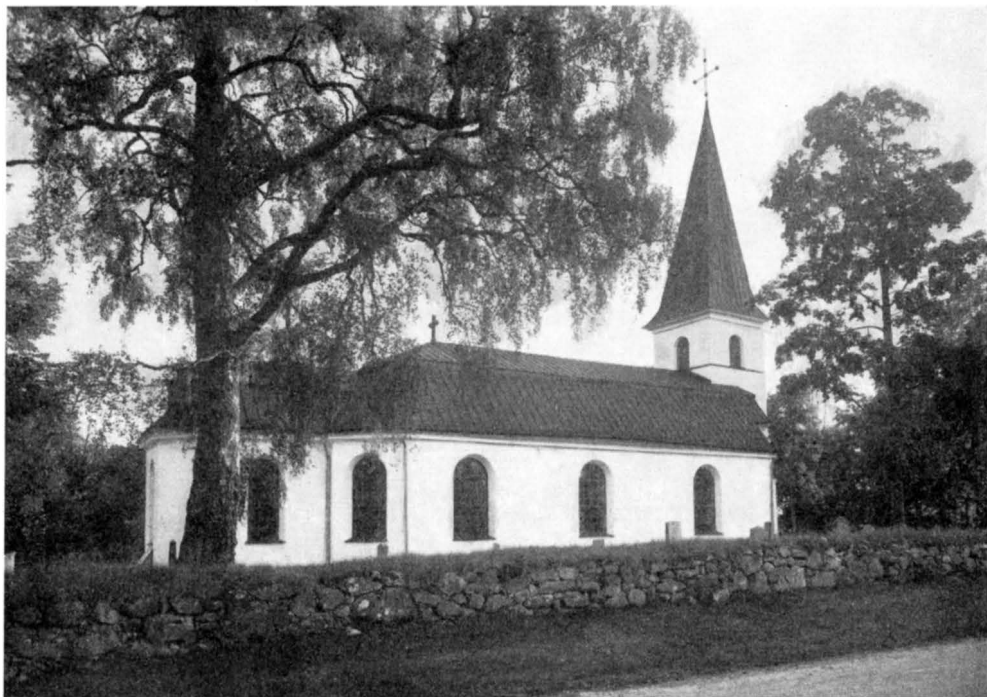

Fig. 280. Exteriör från n.ö. Foto G. Rohlén 1944.
 Äusseres, von NO gesehen. Exterior from N.E.

från n. sidan igenmurades 1861 och en från s. sidan ändrades 1937 till fönster. Till koret en ingång genom sakristian.

INTERIÖR

Fig. 283 visar kyrkans interiör efter 1937 års inre restaurering. — I mittgången och koret golv av kalksten, vari inlagts några äldre gravstenar. Innanför altarringen och under bänkarna trägolv från 1904—05. 1765 lades »choret med huggen telgsten och alla bänkegålfven af Telgsten». — De numera helt vitputsade innerväggarna voro 1904—37 dekorerade med rankornament och inskrifter. Den murade väggen mellan kor och sakristia härrör från 1937; tidigare bildade altaranordningen en skärm mellan dessa lokaler (jfr fig. 286).

De från murade väggpelare utgående valven slogos 1763. Långhuset täckes av två kryssvalv, koret av ett sexdelat kappvalv, vilande på sköldbågar, vilka vid fönstrens förstörande 1861 något deformerades å korets båda sneda väggar.

YTTERTAK

Huvudpartiet täckes av ett brutet, i ö. avvalmat sadeltak av svartmålad plåt, lagt 1895. Trapptornen ligga under gemensamt tak med långhuset. Kyrkan hade förut ett spånklätt säteritak, lagt 1763. Profilerad taklist i puts.

TORNET

Tornet har å alla fyra sidor två mindre indragningar i muren, täckta med svart-

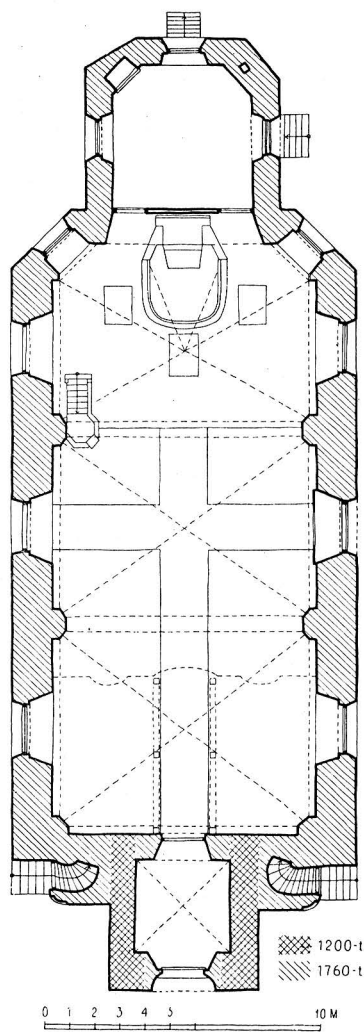
målad plåt: den övre vid ljudgluggarnas nedre kant, den undre vid halva tornhöjden. — Ingång i v. med murad, rusticerad omfattning från 1763. Bottenvåningen utgör vapenhus. Den täckes av ett klostervalv, vilande direkt på murarna. I dess mitt hål för klocksträng. Golv av plansten och gravstenar. Den nuv. öppningen till långhuset är icke urspr. Den äldre formen kan från långhuset iakttagas genom putsen. Den har varit mycket bred, c. 360 cm, och den trol. rundbågiga bågen har, utan särskilt båganfang, ansatts på 28 cm:s höjd över nuv. golvplan. Öppningen har haft omfattning av kalksten. Dess bredd minskades, trol. 1763, med c. 87 cm å båda sidor. — Till tornets övre delar kommer man genom s. trappornet. I våningen en trappa upp är i sen tid upptaget ett stort, rundbågigt fönster. Ett urspr. romanskt fönster finnes bevarat ungefär mitt på s. muren c. 280 cm från golvet. Bågen är konstruerad med flera på kant ställda stenar, av vilka slutstenen har nedre hörnen avfasade (fig. 284). Ingen skråning förekommer. Fönstret är utåt igenmurat med tegel. Tornets övre delar äro, med begagnande av den urspr. huggna kalkstenen, helt ombyggda på 1760-t. — Tornet täckes av en pyramidformig huv med nedtill något utsvängd kant. Den tidigare spånklädda huven belades 1910 med svartmålad plåt. 1702 omtalas resning av en spånklädd tornspira.

Sakristian har trägolv, putsade väggar och plant trätak med profilerad stucklist. Ovanför taket ett kryssvalv från 1763. Före 1861 var detta valv synligt från kyrkan; ett rundfönster i ö. upplyste övre avdelningen. 1905 igenmurades fönstret och avskärmningen mellan kor och sakristia uppfördes. Yttertaket är ett brutet, avvalmat sadeltak.

Ett varmluftssystem ersattes 1937 med elektrisk uppvärmning.

BYGGNADSHISTORIA

Tornet utgör till sina nedre delar den enda återstoden av den medeltida kyrkan i Axberg. Av denna finnes dock alltför litet bevarat att tjäna som hållpunkter för en någorlunda säker datering. Tornmurarna äro anmärkningsvärt tunna. Material och

SAKRISTIAN

UPP-
VÄRMNING

MEDELTIDS-
KYRKAN

Fig. 281. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

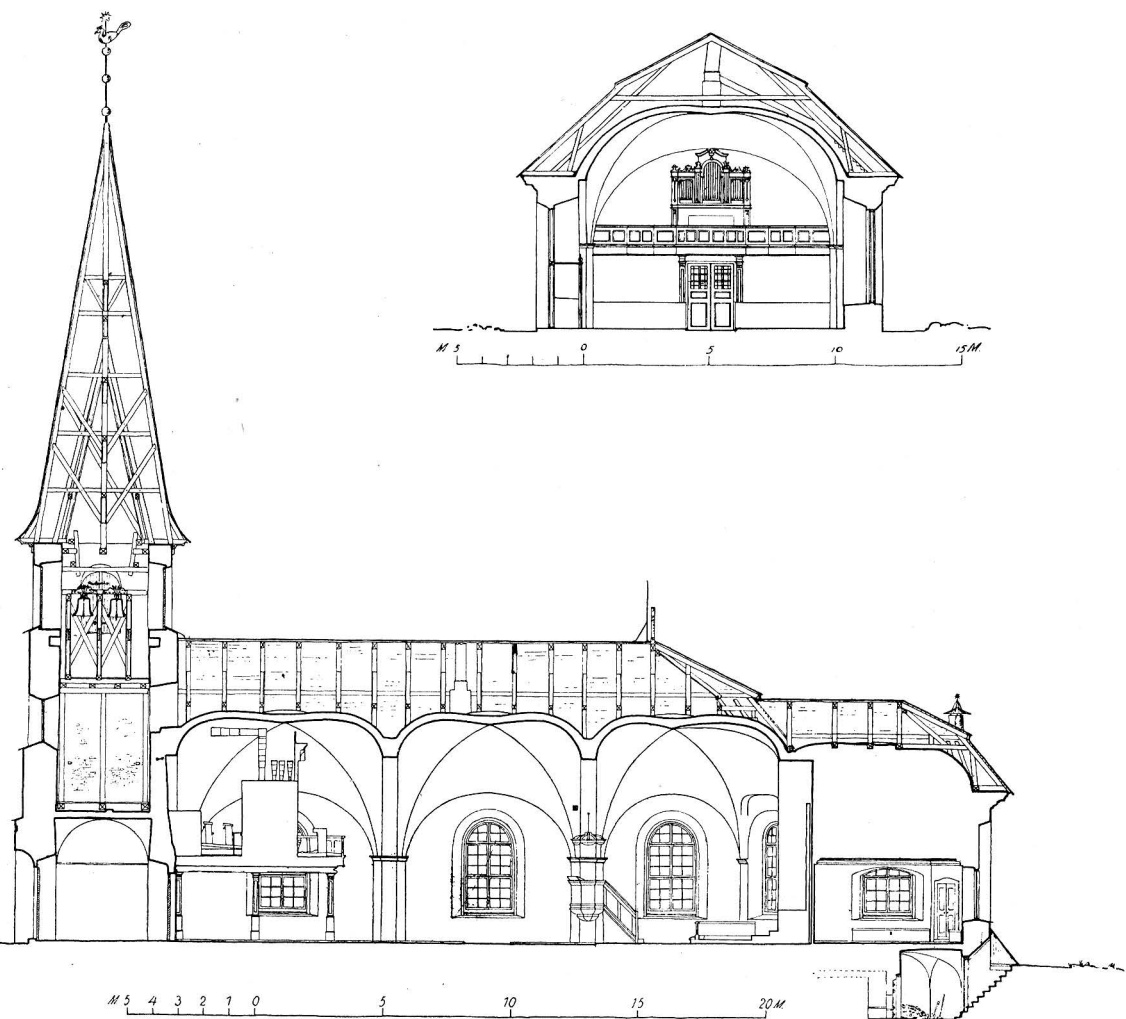

Fig. 282. Längdsektion samt tvärssektion mot v. genom långhuset. Skala 1 : 300.
 Längsschnitt und Querschnitt gegen W Longitudinal section and transverse section
 durch das Langschiff.

murningsteknik tala för ungefärlig samtidighet med övriga medeltida kyrktorn i häradet. Med sina bågiga horisontala lister erinrar tornet i Axberg (n. b. om man vågar antaga, att ombyggnaden konserverat den yttre murkroppens former, vilket förefaller rimligt) närmast om det i Gräve (jfr s. 311 o. f.), däremot mindre om Hovstatornet med dess smäckra resning. I analogi med Grävetornet kan tornet — liksom också den trol. äldsta kyrkan — i Axberg sålunda möjligen dateras till 1100-ts s. h. En teckning av MAN-

Fig. 283. Interiör mot ö. Foto G. Rohlén 1944.
Inneres gegen O gesehen. Interior facing E.

DELGREN visar en smidesbeslagen dörr av samma typ som dörrarna i Mosjö, Knista m. fl.¹

Av det urspr. långhuset finnes intet bevarat. TILAS lämnar om den äldre kyrkan följande uppgifter: »Kyrckan med Tornmur af den grå Nerikes Hällestenskalken helt och hållet upmurad, har varit både liten gammal och gräseliga förfallen. I förra seculo är hon på den norra sidan worden litet utförd, som wäl gjorde henne någre få alnar bredare, men derjemte sned, och som tillbyggnaden blifwit illa grundad, så har det snarare hulptit til, at den gamla byggnaden så förfallit och remnat, det man på slutet nästan aldrig såg sig säker at wara derinne.» Det är trol. samma tillbyggnad som PALMSKIÖLD avser: »H. Cliticher², som varit ägare till Axbergshammars säterij der uti Sochnen, har mycket kåstat på Kyrckian sampt uttagit en half wägg och den ut-

¹ Jfr s. 198 och fig. 162 ävensom s. 164, not 1.

² Brukspatronen Henrik Cletscher, 1672 adlad Cletzer.

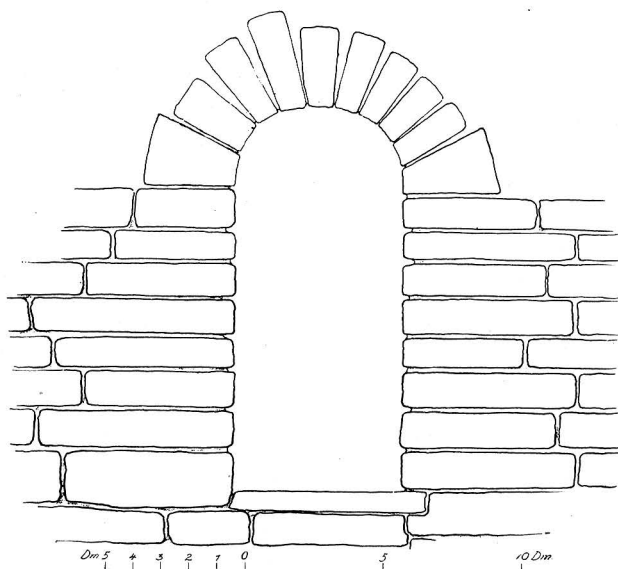

Fig. 284. Romanskt tornfönster.

Romanisches Turmfenster. Romanesque window in the tower.

byggt såsom en korskyrckia, derest han hafwer sin graff». Enl. ADELIGA GRAFVAR byggdes detta gravkor 1686. Enl. LEWENHAUPT, som stöder sig på INV. 1830, skulle kyrkan vid detta tillfälle ha i sin helhet ombyggt till korskyrka. Om så varit fallet, skulle säkerligen kyrkans arkivalier eller TILAS haft något att meddela härom. Gravkoret besiktigades bl. a. 1716 med anledning av »en rämna emellan Sacrestigan och Axbärgshammars graftaak». Härav framgår att en sakristia funnits på n. sidan.

1760-TALETS
OMBYGGNAD
OCH SENARE
FÖRÄNDRINGAR

En länge påtänkt ombyggnad kom till utförande på 1760-t. 1760 beslöts, att »Kyrkotorntornet, som til någon del är förfallit, dock kan blifwa stående, när kyrkan komer at ombyggas». S. å. antogs ett av murmästaren Johan (Jan) Berg¹ från Arboga uppgjort förslag till ombyggnad. Vid detta tillfälle »yttrade några af menigheten at de wille hafwa Pelare i Kyrkan dels för en zirat, dels för hwallfvens upphållande», vartill auditör Molitor på Axbergshammar genmälde, »att det för ingen del wore någon zirat utan et kostsamt sätt att förställa kyrkan igenom». Alla fönster skulle förses med karmar av trä »som nu merendels brukas». Ombyggnaden drog en kostnad av 8 000 daler kopparmynt. Efter densamma framstod kyrkan — bortsett från successiva förändringar av interiören, varigenom 1700-talsprägeln tämligen utplånats — i sitt nuv. skick.

Restaureringar, företrädesvis avseende interiören, ha ägt rum 1861, då ny altar-

¹ Känd bl. a. från Örebro slotts ombyggnad på 1760-t. En ritn. (fig. 285) till torn med huv har bevarats i B. St. Huruvida densamma utarbetats av Berg eller på annat sätt tillförts Ö. I. Ä., må lämnas osagt.

anordning och nya fönster tillkommo, 1904—05 och senast 1937. Ett av lektor Valfrid Karlsson 1901 uppgjort restaureringsförslag, enligt vilket koret skulle flyttas in i sakristian samt ny sakristia jämte arkivrum byggas, blev icke antaget.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Över ett altare av trä, målat ljusst grågrönt, en altartavla (fig. 287), o. p. d. inom snidad och förgylld träram med överstycke. Målningen, som framställer Nattvarden, torde vara utförd efter trol. italiensk förebild.¹ H 288, B 185. Skänkt 1790 av lagman Samuel Stierncreutz å Axbergshammar och h. h. Anna Elisabeth Arvicander. Altartavlan satt 1861—1937 i en skärmartad uppbyggnad (fig. 286), som avskiljde koret från sakristian. — En äldre altaruppsats (fig. 288), o. p. d. inom skulpterad och målad ram med över- och understycken, skänktes 1686 av brukspatron Henrik Cletzer; dennes och h. h:s — von der Reiff — vapen äro placerade i understycket. Målningen framställer Kristus på korset. Ramen är målad i rödbrun marmorering, de snidade partierna i brungrönt, vitt och grönt. H 280, B 177. Uppsatsen flyttades 1790 in i sakristian och 1887 till sin nuv. plats i vapenhuset. — I inv. 1830 upptages: »På altarbordet ett stuccaturarbete af träd, på sidorna 2:ne Barnfigurer och öfverst en örn med utsträckta vingar, starkt förgylldt». Härmed avses säkerligen den å fig. 289 avbildade, krederade och förgyllda träskulpturen, ett gott arbete i karolinsk barock. (Örnen finnes ej i behåll.) L 95, H 41. Dess placering å altarbordet måste ha varit sekundär; möjligen har skulpturen utgjort krön till en herrskapsbänk eller kanske snarare till det skrank, som trol. avskiljde det av Cletzer 1686 uppförda gravkoret (jfr ovan s. 331) från kyrkan. — I inv. 1830 upptagas vidare: »Gamla Bilder: 2:ne st. af träd, troligen båda föreställande Christus med korset och segerfanan; en å hvardera sidan ofvan altaretaflan på Sacristi-hvalfvet». Bilderna, som funnos i behåll ännu 1898, äro nu förkomna. — Den slutna altarringen är målad gulgrön med förgyllda lister.

ALTARE,
NUV. OCH
ÄLDRE AL-
TARPRYD-
NADER

Predikstolen (fig. 290) med dess ljudtak är målad i rödbrun marmorering; listverk och ornament i rött, grönt, vitt och ockra. I korgens fyllningar målade bilder av Paulus och de fyra evangelisterna. Enkelt arbete från m. av 1600-t. Predikstolen var 1904—37 fristående i korets n. del. 1937 återuppsattes ljudtaket och framtogs den urspr. bemålningen. — Ett timglas på snidad och förgylld ståndare av trä är trol. identiskt med det timglas, som 1710 skänktes av brukspatronen Albrecht Meijer på Axbergshammar. H 48. — En träskulptur, H 40, framställande Kristus med världsgloben, trampande på ormen, har trol. haft sin urspr. plats i en nisch till en predikstol eller altaruppsats. 1600-t.

PREDIKSTOL

TIMGLAS

TRÄSKULPTUR

¹ »Hon är gjord i Stockholm», enl. HOFBERG av Pehr Hörberg, en attribuering som Hörbergkännaren, fil. dr BENG T NATTINGIUS, icke kunnat godtaga.

Fig. 285. Ritning till ombyggnad av tornet 1765. Efter original i B. St.
Entwurf zu dem Umbau des Turmes 1765. Proposal for the rebuilding of the tower 1765.

- BÄNKINREDNING** Bänkinredning från 1904, 1937 ommålad i ljus grågrön färg. Förutvarande bänkinredning hade slutna kvarter; herrskapsbänk vid korets s. vägg. Å läktaren slutna bänkar från 1763.
- LÄKTARE** Läktaren i långhusets v. del är uppförd 1763. Bröstningen, vars fyllningar äro desamma som de äldre bänkkvarterens, är sedan 1937 målad i samma färg som bänkar m. m. De träpelare, som bära läktaren, voro urspr. balusterformade. — Orgeln byggdes 1867 av E. A. Setterquist i Örebro. Ombyggd 1937. — »Et wackert Positive af sju stämmor» skänktes 1763 av kyrkoherde Gustaf Flodinus. Det blev redan 1772 utbytt mot en av orgelbyggaren Jonas Ekengren i Stockholm förfärdigad orgel.
- ORGEL**

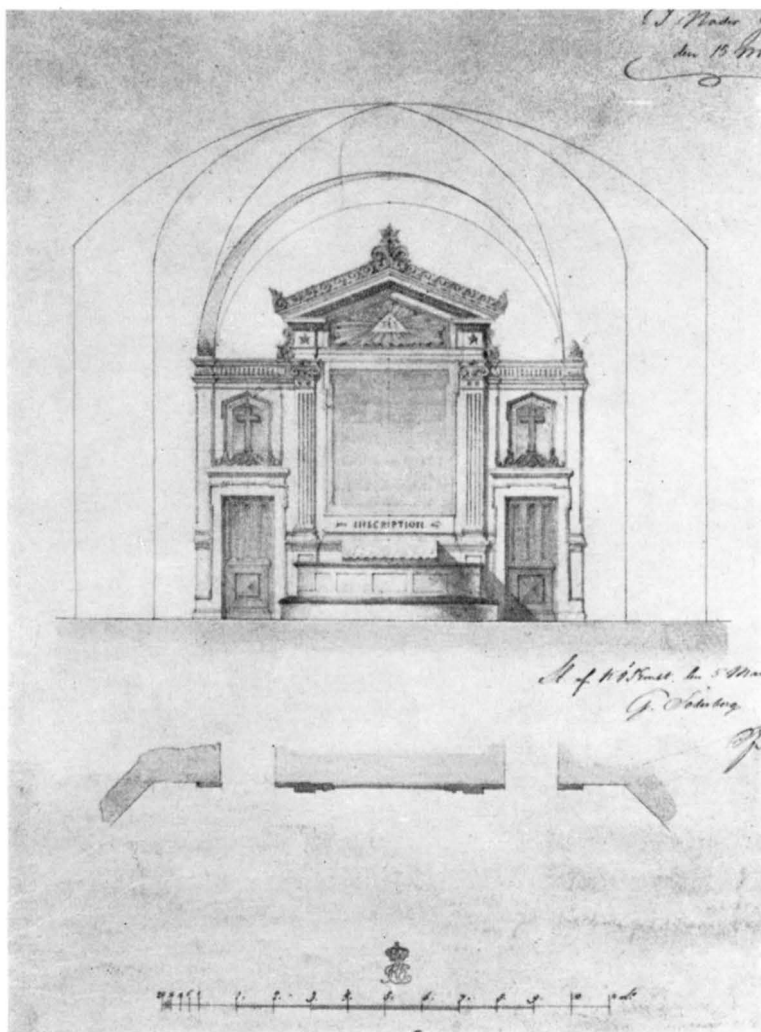

Fig. 286. Ritning till altarrangemang 1861. Efter original i B. St.
 Entwurf zu einem Altarrangement, Project for altar arrangement 1861.
 1861.

Två nummertavlor av förgyllt trä i form av strålände sol. D 75. 1700-t.

NUMMER-
 TAVLOR
 DOPFUNTAR

Dopfont, kalksten, fragmentarisk: hel fot, fyra fragment av ett balusterformat skaff, fem av en åttkantig, karnisprofilerad cuppa med inskr.: 1683: LÅTE / BARNEN KO... / TIL MIGH OC FÖ / ... NER T / HEM ICKE. Enl. inv. 1710 skänkt av brukspatron Cletzer. — Dopfont, trä, målad i blått och guld; av samma utseende som den fig. 311 avbildade funten i Hovsta k:a. H 93,5. Förfärdigad på 1790-t. av klockaren Gill-

Fig. 287. Altartavla, Nattvarden, oljemålning av okänd mästare. 1700-t.?
Foto G. Rohlén 1944.

Altarbild, das Abendmahl, Ölgemälde eines unbekanntenen Meisters. 18. Jahrhundert? Altar-piece, the Last Supper, oil painting by unknown master. 18th century?

Fig. 288. Äldre altaruppsats, skänkt 1686 av brukspatron Henrik Cletzer. Foto G. Rohlén 1944.
 Älterer Altaraufsatz, geschenkt von dem Hütten- Retable, given to the church 1686 by Henrik
 herrn Henrik Cletzer, 1686. Cletzer (manufacturer).

Fig. 289. Krön till gravkorsskrank, herrskapsbänk eller dyl. 1600-ts sl. Foto L.-G. Kindström.
 Krönung einer Grabkapellenscranke, einer herrschaftlichen Bank oder dergl. Ende des 17. Jahrhunderts. Crest for chapel screen, pew or stall. End of the 17th century.

berg i Hovsta. — »Nordvest om kyrkan, ett par hundra alnar, i en skogsbacke ligger foten till kyrkans gamla dopfunt, sönderslagen och utan alla sirater» (HOFBERG). Denna återstod av en trol. medeltida dopfunt har ej kunnat återfinnas.

DOPSKÅL

Doppskål (fig. 291), silver. Enl. inskr. och stplr. tillv. 1796 av Stephan Halling i Örebro. H 16,5. — »Stopet och lilla dopskålen» bortbyttes 1760 mot en större skål.

NATTVARDSSKÅL

Kalk och paten, förgyllt silver. Kalken med inskr.: JOHANN BENGTOSSON — JONAS GADDELIUS¹. ÖREBROENSIS. PASTOR. AXBERG. 1671 och stplr. bl. a. Örebro vpn och X (= 1780). H 24. Lagad 1722, delvis omgjord 1780. Patenens D 14,7. — Oblatask, silver, delvis förgylld. Enl. inskr. skänkt 1724 av prosten Paul Ernest och h. h. Anna Jernman. L 12. — Vinkanna (fig. 292), silver, delvis förgylld. Å locket infälld medaljong med Karl XI:s bröstbild och omskriften REX CAROLUS — QVEM DAT SERVABIT HONOREM 1675. Inskr. å livet: BASTIAN GEIJER² CHRISTINA BARKHUSEN / TESTAMENTERAT TILL AXEBERGS KYRKIA / ANNO 1701. Stplr: S:t Erik? H 18,8. Renoverad 1717 av Johan Dragman i Arboga. — Sockenbudstyg, delvis förgyllt silver. Av samma typ som det i Hovsta (jfr s. 363). Enl. stplr å kalken tillv. 1773 av Pehr Söderbom i Örebro. Kalkens H 19. Patenens D 8. I läderfodral, inköpt 1816. — 1710 upptages »en liten Silfwerkalk med pateen samt och silfwerask till oblaten wid sockenbud». Kalken lagades och förgylldes 1727 av Lars Beckman d. ä. i Örebro.

BRUDKRONA

Brudkrona, förgyllt silver. Fem spetsar med filigransrosetter; spetsarnas form återfinnes i en grupp brudkronor från 1600-t.³ D 8,9. 1805 betalades 19 riksdaler »för Brudkronan och dess förgyllning».

PYXIDER

Två delar till trol. två olika pyxider (fig. 293) av förgylld koppar finnas dep. i Ö. L. M. 1) Nederdel av pyxis med krabb-ornerad, fyrsidig fot, å sidorna dekorerad med stiliserade bladslingor mot skrafferad botten. Fotens runda botten är löstagbar;

¹ Kyrkoherde i Axberg 1669—76.

² Bergmästare och inspektor över Dylta svavelbruk; jfr nedan s. 344.

³ G. UPMARK i STRÄNGNÄSSTUDIER, II, s. 178.

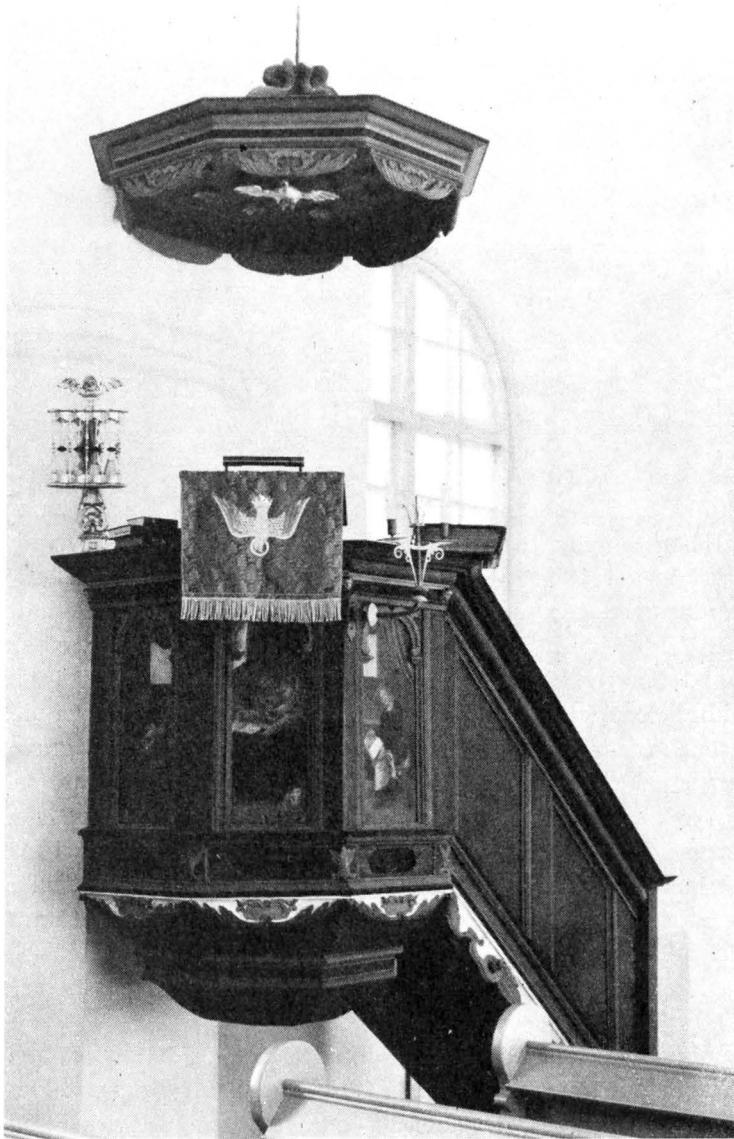

Fig. 290. Predikstol. 1600-ts m. Foto G. Rohlén 1944.
Kanzel. Mitte des 17. Jahrhunderts. Pulpit, middle of the 17th century.

Fig. 291. Dopskål, tillv. 1796 av Stephan Halling i Örebro. Foto G. Rohlén 1944. Taufschaale, von Stephan Halling in Örebro, 1796. Christening bowl, made by Stephan Halling of Örebro 1796.

Fig. 292. Vinkanna, skänkt 1701 av bergmästaren Bastian Geijer och h. h. Kristina Bäckhusen. Foto G. Rohlén 1944. Kommunionsskanne, geschenkt 1701 von dem Bergmeister Bastian Geijer und seiner Gattin Kristina Bäckhusen. Wine flagon, presented 1701 by bergmaster Bastian Geijer and his wife Kristina Bäckhusen.

möjligen har foten använts som relikgömma. Det fyrsidiga skaftet har kubiskt mellanstycke med hörntoureller och fyra runda knappar med ingraverade minuskler: *a. o. r. h.* Skaftets övre del är genombruten med fyrkantiga »fönster» samt krönt av en övre våning med hörntoureller. De genombrutna och krenelerade sidorna äro graverade med fyrpassbård. En av den övre ringens hörntoureller saknas. H 27. 1400-t. 2) Överdel av pyxis, i form av tornliknande uppbyggnad i tre avsatser, den nedersta sexsidig, de två övre fyrsidiga. Prydd med arkitektoniska detaljer såsom strävor med små sadeltak, å vilka spån (ej spetsade nedtill) äro graverade, trappgavlar, vimperger, rikt utbildade fönsterformer m. m. En strävpelare saknas. H 25. 1400-t. — Det är knappast troligt, att de bågge delarna härröra från en och samma pyxis. Överdelens sexsidiga form passar ej till nederdelens fyrsidiga; i så fall har funits en nu förlorad mellandel. Detaljerna å de båda pjäserna äro helt olikartade: krabborna äro kortare och glesare placerade å den nedre, längre och tätare å den övre delen, nederdelen har fyrsidiga, överdelen spetsbågiga »fönster» etc. — I INV. upptagas de båda föremålen första gången 1819, då såsom »2:ne ljusstakar af Filigransarbete».

RÖKELSEKAR »Twänne gamla rökelsekannor» finnas upptagna i INV. 1760. S. å. beslutas att »de gamla rökelsekaren bortbytas wid tillfälle efter the til intet duger». Det ena uppges 1819 vara »skänkt till Örebro», det andra — omnämnt som »Påvisk Relique» — fanns kvar ännu 1834.

BELYSNINGS-REDSKAP Ljuskronor: 1) Mässing, för 8 ljus. Barocktyp. H 86. Enl. inskr. skänkt 1684 av bruksbokhållaren Ertwin Herweg och h. h. Catharina Hoffman. — 2) Mässing, för 20 ljus. Barocktyp. H 96. En lång, delvis versifierad inskr. upptar namnen på givaren, svavelbruksinspektoren och färghandlaren Erik Eriksson, h. h. Anna Chri-

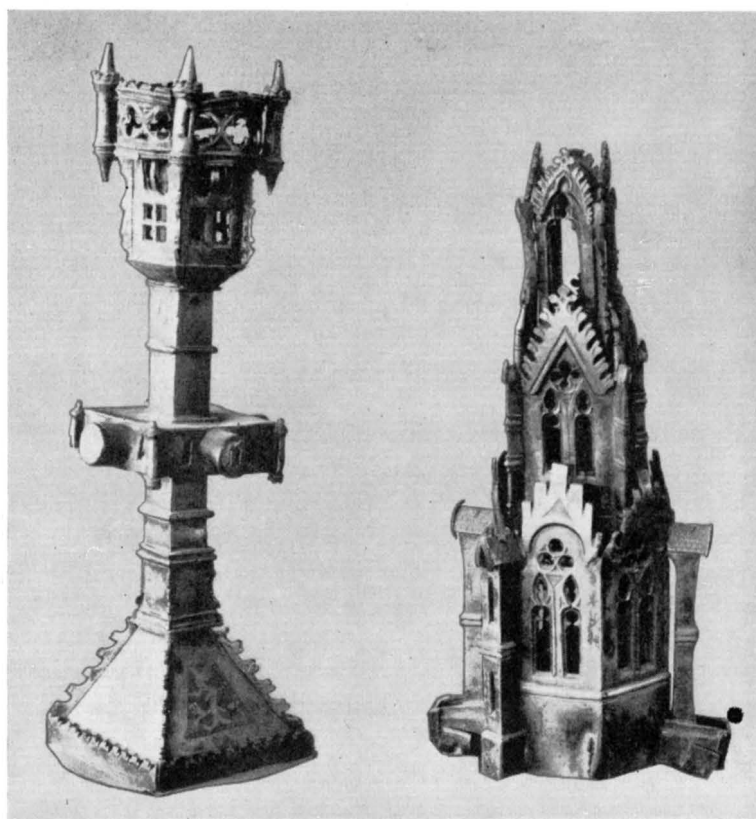

Fig. 293. a) Fot och mellanstycke till pyxis; b) överdel till pyxis; trol. från två olika pjäser. 1400-t. Ö. L. M. Foto S. Lindskog 1922.
 a. Fuss und Mittelteil einer Pyxis. b. Ober-
 teil einer Pyxis, wahrscheinlich von zwei
 verschiedenen Gegenständen. 15. Jahr-
 hundert. a. Foot and intermediate part of pyxis.
 b. Top part of pyxis. Probably from two
 different specimens. 15th century.

stina Barchusen, och deras två döttrar. Skänkt efter 1727. — 3) Malm, för 30 ljus. Barocktyp. H 155. Enl. inskr. skänkt 9/11 1764 av kyrkoherden mag. Gust. E. Flodinus, kyrkovärdarna Olof Olsson i Åby och Nils Nilsson i Seltorp samt ytterligare 18 sockenbor, vilka tillskjutit medel till inköp av kronan. — 4) Smitt järn, för 8 ljus. Målad i grått och rött. H 55, B 47. 1600- eller 1700-t. — Ljusplåt, mässing, med driven och punsad ornering. Ljusarmar saknas. H 50, B 29. Före 1710. — Ljusarm, järn, identiskt lika med dylik i Kil (jfr s. 303 och fig. 253). H 37,5. Var 1710 placerad på predikstolen. — Ljusbricka, mässing, oval, med 2 ljuspipor. Driven och punsad ornering. B 17, L 24. — Kandelabrar: 1) Malm, tvåarmad med 5 pipor. H 56. Inköpt 1767 av klockgjutaren Pehr Peträus i Örebro för 150 daler. — 2) Ett par, malm. För 8 ljus kring ett mittljus. H 64. Inköpta 1814. — Ljusstakar: 1) 2 st.,

tenn. Kvadratisk, profilerad fot, kannellerat skaft. H 18, B 15. Skänkta av kyrkoherden (1726—57) Zacharias Tiselius. — 2) 2 st., tenn. Enl. stplr tillv. av Johan Weingang, kanngjutare i Stockholm 1692—1707. H 26. Skänkta före 1710 av mjölnaren Abraham Larsson vid Dylta bruk. — 3) 2 st., mässing. Driven och punsad ornering. H 19. Före 1710. — 4) 6 st., malm. H 17—33. 1800-t.

TEXTILIER

Antependier: 1) Röd, mönstrad damast. L 302, H 82. Före 1760. — 2) Svart sammet med i silvergaloner påsydda initialer och årtal H. M. (= brukspatron Herman Molitor) — A. C. M. — ANNO 1752. L 259, H 102. — 3), 4) Ett antependium från 1905 och ett modernt. — Kalkkläde, svart sammet med broderier. B 44. Skänkt mellan 1854 och 1881 av kyrkvärden Lars Larsson i Erstorp. — Mässhakar: 1) Svart sammet med reliefbroderier och galoner. L 117. Skänkt 1752 av brukspatron Molitors arvingar. — 2) (Fig. 294), ljusblå, rikt blommönstrad sidenbrokad med silvergaloner. L 117. Skänkt mellan 1710 och 1760; ändrad 1806. — 3) Svart sammet med silvergaloner. L 111. Skänkt 1859 av frih. Wilh. Åkerhielm å Dylta. — Bokdynor: 1) Röd sammet. L 39, B 27. Enl. INV. 1710 skänkt »af Meyer». — 2) Svart sammet med silvergaloner. L 37, B 27. Skänkt 1752 av Molitors arvingar. — Håv, pungen klädd med svart sammet med modern silverspets. Skaftet med beslag av försilvrad koppar; pingla saknas. L 135. Skänkt 1752 av Molitors arvingar. — Håvpingla, silver, varå graverat: E. E. B. D. 1679. H 4,5. Dep. i Ö. L. M. — Bland kyrkans talrika, numera förkomna textilier märkas följande: »Messehake af brunt blomerat tyg, altarkläde av sama slag, Broderad dyna af hwit atlask; dhesse 3 persedler äro förährde af Herr Clitcher på Axbergshamar; 1 altarkläde af Meyer, 1 d:o nytt af Molitor; Altarkläde glt af rödt atlask (sönder), Mässesärk (utsliten), Skerf der till af röd taft (förstörd) Handkläde vid barndop (bortsåld) 3 kläden på kalcken (ant. borta)» (samtliga i INV. 1710); »Twänne mässeskiorteband af Silke» (INV. 1760); »En gl. Messhake af Svart Siden (såld), En d:o d:o gul och röd» (INV. 1819). Den nyssnämnda svarta mässhaken var möjligen identisk med den grå mässhake, som 1741 hade färgats svart.

KLOCKOR

Av kyrkans båda klockor är den mindre (fig. 295) av medeltida typ. Den är upp-till ornerad med en bård och under denna fyra ornament: I H S under krona, ett lejon, en vaseliknande figur, en man i hög hatt med framsträckt hand. I bården förekomma blad, kors, glob med band m. fl. ornament. H 93. Den större klockan är enl. inskr. gjuten 1706 av Gerhardt Meyer i Stockholm, varvid »en gammal sprucken klocka» lämnades som tillskott till likviden. H 100.

GRAV-MINNE

Av de gravstenar, vilka legat i korets och långhusets golv, torde några ligga på urspr. plats, under det att de flesta flyttats till vapenhusets golv. Ett par äro stympade och fragmentariska; åtskilliga av de numera nästan utplånade inskr. ha kunnat summariskt tolkas endast med ledning av TILAS' avskrifter. Sålunda finnas bevarade med reliefdekor och inskr. prydda kalkstenshällar över nedan förtecknade personer: 1) Vitriolmästaren vid Dylta svavelbruk Hans Hoffman, d. 1664. I två delar, L 74, resp. 75, B 151, resp. 88. — 2) »Swerigis K. Carls Conterfejare», ägaren till Axbergs-

Fig. 294. Mässhake av mönstrad sidenbrokad. 1700-ts f. h. Foto G. Rohlén 1944.
 Messgewand aus gemustertem Brokat. Chasuble, silk brocade. First half of the
 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts. 18th century.

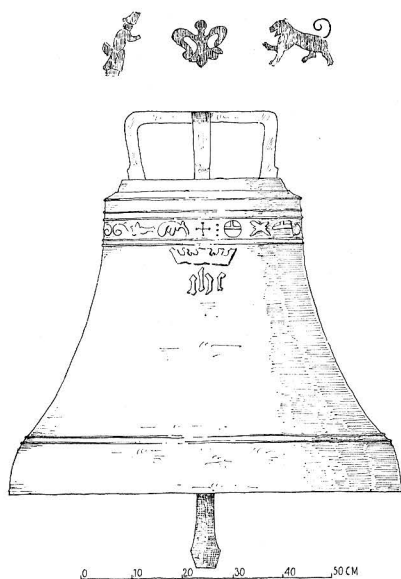

Fig. 295. Klocka med gjutarmärken.
Senmedeltida?
Glocke mit Giesserzeichen. Spätmittelal-
terlich?
Bell with foundermarks. Possibly medieval.

hammars bruk Laurens van der Plaes¹, d. 1629. Gravhällen, vars inskr. numera är oläsbar, har burit två vapen, initialerna L. V. P. — V. B. L. samt året 16 — 67(?). L 173, B 118. — 3) Bergmästaren och direktören över Dylta svavelbruk Bastian Geijer och h. h. Christina Barckhusen. L 188, B 130. — 4) (Fig. 296). Kyrkoherden i Axberg, Hovsta och Dylta Jonas Gadd, d. 1676. L 200, B 121. — 5) Bokhållaren vid Dylta svavelbruk Ertwin Herweg och h. h. Catharina Hoffman. Hällen dat. 1684. L 177, B 129. — 6) Kontraktsposten, kyrkoherden i Axberg och Hovsta magister Paulus Ernest, d. 1724, och h. h. L 191, B 140. — 7) Kontraktsposten, hovpredikanten m. m. Gustaf Eric Flodinus, d. 1769, och h. h. Lisa Hallman och Christina Regina Dahlbom. »I des tid är Axbergs Kyrka ånyo uppbyggd alt ut innanred och målning samt med et Positiv af siu stämmor och orgeln . . .» L 227, B 168. — 8) Prosten magister Gustaf Adolf Hallman, d. 1818, h. h. Henr. Eleonora Höijer samt barn och barnbarn. L 237, B 140. H. köpte 1814 graven av brukspatron G. F. Stierncreutz. — På kyrkogården en gravsten (jfr ovan s. 326) av sandsten över 9) prosten Pehr Westerberg, d. 1793, h. h. Christina Margareta Torger och deras två barn. H 178. — I en av tornets övre våningar ligga tre gravkors av smitt järn, daterade 1659, 1693 och 1700. H 220—300. De ha trol. smitts vid Axbergshammar. Deras nedtill spetsade form visar, att de stått nedstuckna å kyrkogården.

I samma tornvåning förvaras två rester av huvudbaner av skulpterat och polykromerat trä: 1) över brukspatronen Henrik Cletzer, d. på 1690-t. I många fragment. 2) över okänd. Endast en hjälm samt fragment av akantuslövverk. Typ från 1700-ts b.

Epitafium (fig. 297), snidat och målat trä, över bokhållaren vid Dylta svavelbruk Ertwin Herweg och h. h. Catharina Hansdotter Hoffman. Daterat 1685. Defekt. H 136, B 87. Tornet.

MÖBLER OCH
DIV. ÖVR.
INVEN-
TARIER

I sakristian ett ovalt bord av 1600-talstyp och ett bord av polerad björk, 1800-ts b. — 2 st. lås torde härröra från ett par förkomna, i INV. 1710 upptagna kistor. — Ett krön av snidat och förgyllt trä har bevarats från någon inredningsdetalj från

¹ Denne i Antwerpen 1579 födde konstnär anställdes 1618 av Gustav II Adolf såsom »konterfejare och målare». Av gravskriften att döma synes han ha varit verksam som hovmålare redan under Karl IX:s tid. Jfr B. CNATTINGIUS i Tidskr. f. konstvet. 1934, s. 71 o. f., varest lämnas utförliga litteraturhänvisningar, samt DENS. i samma tidskr. 1936, s. 101—104.

Fig. 296. Gravsten över kyrkoherden Jonas Gadd, d. 1676.

Grabstein des Pfarrers Slab for Rector Jonas Gadd, 1676. Jonas Gadd, 1676.

rokotid. — 2 st. Hedengrans minnestavlor, inköpta 1704 och 1712, samt »4 stycken Taflor, stora, alla utom en förmultnade», upptagna i inv. 1760, finnas ej mera i behåll. — På vinden ligga 3 st. hatthängare, förfärdigade av avbarkade grenknippen. Å en är inskuret: 24 NOVEMBER ANNO 1777, å de andra är målat i rött 1795, resp. 1796. — I inv. 1819 upptages »Kyrkvaktarens En kapprock, En calotte». En rock syddes 1735, då på Hindersmässan i Örebro köptes »6 alnar brunt kläde 1½ aln rött kläde till stoffering». — Oblatjärn, vanliga typen. Oornerade stampytor. L 93.

SAMMANFATTNING

I. Romanskt torn — 1100-ts s. h.? — från medeltidskyrka av okänt utseende. Medeltida inventarier: delar av två pyxider, 1400-t., klocka senmedeltida?

Fig. 297. Epitafium över bokhållaren vid Dylta svavelbruk Ertwin Herweg och h. h. Catharina Hansdotter Hoffman. Dat. 1685. Foto G. Rohlén 1944.

Epitaph des Buchhalters Ertwin Herweg und seiner Gattin. Datiert 1685.

Epitaph for the clerk Ertwin Herweg and his wife, dated 1685.

II. Vid långhusets n. sida tillbygges 1686 ett gravkor. Altaruppsats 1686, dopfunt 1683, kalk 1691, oblatask 1724, vinkanna 1701, ljuskrona 1684 m. fl. inventarier; talrika gravminnen bl. a. över den flämländske konstnären Laurens van der Plaes, d. 1629.

III. Vid ombyggnad på 1760-t. raseras hela kyrkan med undantag av tornet. Nytt långhus med tresidig koravslutning och sakristia ö. om koret. Altartavla 1790. Reparationer bl. a. 1904—05 och 1937. Vid 1700-ts m. anlägges bogårdsmur och uppföras stigluckor, av vilka en återstår.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Romanischer Turm — zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts? — von einer mittelalterlichen Kirche unbekanntes Aussehens. Mittelalterliche Inventarien: Teile von zwei Pyxiden, 15. Jahrhundert, Glocke, spätmittelalterlich?

II. An die Nordseite des Langhauses wird 1686 eine Grabkapelle angebaut. Altaraufsatz 1686, Taufstein 1683, Kelch 1691. Oblatenbüchse 1724, Weinkanne 1701, Kronleuchter 1684 und andere Inventarien; zahlreiche Grabmonumente, u. a. das des flämischen Künstlers Laurens van der Plaes, gest. 1629.

III. Beim Umbau in den 1760er Jahren wird die ganze Kirche mit Ausnahme des Turmes abgerissen. Neues Langhaus mit dreiseitigem Chorabschluss und Sakristei östlich des Chores. Altargemälde 1790. Reparaturen u. a. 1904—05 und 1937. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts wird eine Kirchhofmauer angelegt und werden Mauerpforten errichtet, von denen eine erhalten ist.

SUMMARY

I. Romanesque tower (late 12th cent.?) survives from a mediaeval church of unknown appearance. Mediaeval fittings: parts of two pyxis 15th cent.) and bell.

II. In 1686, a burial chapel was built to the north of the nave. Retable 1686, font 1683, chalice 1691, wafer box 1724, wine flagon 1701, chandelier 1684, etc. Numerous epitaphs, including one for the Flemish painter Laurens van der Plaes, d. 1629.

III. During the 1760's the whole building except for the tower was pulled down. The new church included a three-sided east wall and a vestry to the north. Altarpiece: 1790. Repairs were carried out in 1904—5 and in 1937. In the mid-18th century, a churchyard wall was erected and lychgates were made. One of the latter still remains.

DYLTA BRUKSKAPELL

Vid Dylta svavelbruk i Axbergs sn anlades på Johan III:s tid ett kapell, som åren 1688—1808 utgjorde eget pastorat. Detta indrogs sistn. år, då brukskapellet återförenades med Axberg och ägde bestånd till 1819. Påföljande år revs det 1709 ombyggda kapellet, och dess inventarier — bl. a. en Ehrenstrahl tillskriven altartavla, som förvärvades av Gällersta k:a — såldes på auktion.

Brukskapellets klockstapel kvarstår, dock flyttad och ombyggd tre gånger. I densamma hänga tre klockor, storklockan gjuten 1709 av Gerhard Meyer i Stockholm, mellanklockan gjuten 1602 av Johan Meyer i Stockholm och omgjuten 1760 av Pehr Peträus i Örebro samt en lillklocka, sedermera »vällingklocka» vid bruket.

Fig. 298. Exteriör från s. ö. Foto S. Lindskog.
 Äusseres, von SO gesehen. Exterior from S. E.

HOVSTA KYRKA

NÄRKE. ÖREBRO LÄN. ÖREBRO HÄRAD. STRÄNGNÄS STIFT.
 GLANSHAMMARS KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: DIPL. SUEC., nr 1947. — SV. DIPL., nr 1935. — STYFFE, s. 245. — JOHANSSON, s. 108. — THAM, s. 78. — SÖDERBERGS MATR., s. 89. — SÖDERBERGS BESKR., s. 85. — HOFBERG, MEDD. VIII, s. 68. — PRÄSTMÖTESHANDL. 1859, 1866, 1910, 1917, 1930, 1936. — HAGSTRÖM, IV, s. 289. — H. CORNELL, Sigtuna och Gamla Uppsala, Sthlm 1920, s. 87. — SAXON, s. 456 o. f. — SVE-RIGE, s. 28. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 48 o. f. — LUNDBERG, s. 386.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: ADELIGA GRAFVAR. — INV. 1830. — HOFBERGS RESEB. — Div. handl., ritn. och fotos. — B. St.: Div. handl., ritn. och fotos. — Ö. L. M.: Div. tidsningsurklipp och fotos.

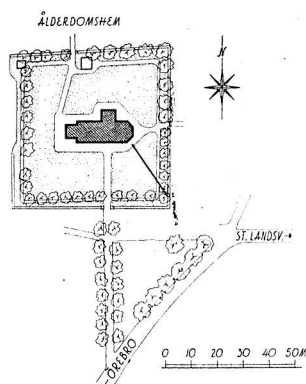

Fig. 299. Situationsplan.
Skala 1 : 3000.
Lageplan. Plan of site.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1680. — ST.-PROT. 1686—1726, 1760—1863. — KST.-PROT. från 1863. — INV.-FÖRT. från 1773. — Div. handl. och ritn., bl. a. »Dessein till Tillbyggad vid Hofstad Kyrka i Örebro Län», approberad av Gustav III 1779.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

»Hosta» nämnes såsom självständigt pastorat i 1314 års påvebrev. 1414 omtalas emellertid »Axabergh cum sua annexa Hosta». Församlingen är alljämt annex till Axberg inom Glanshammars kontrakt.

KYRKOGÅRDEN

Den åt v. något sluttande kyrkogården (fig. 299) omgives av en gråstensmur med ingångar i n., ö. och s. Den tidigare med bräder och spån täckta muren belades 1771 med torv. Samtliga ingångar ha haft stigluckor, av vilka den n. återstår (fig. 300). Den är murad av tegel, vitputsad, täckt med avvalmat brädtak samt försedd med tjärad trädörr. Stigluckorna i s. och ö. raserades 1862, resp. 1890 och ersattes med de nuv. smidda järngrindarna mellan granitstolpar. Reparationer av de tre »kyrkoportarne» omtalas bl. a. 1691 och 1746. — Kyrkogården är bevuxen med lövträd, delvis från 1860, då nya träd sattes i st. f. nedhuggna aspar, planterade 1799.

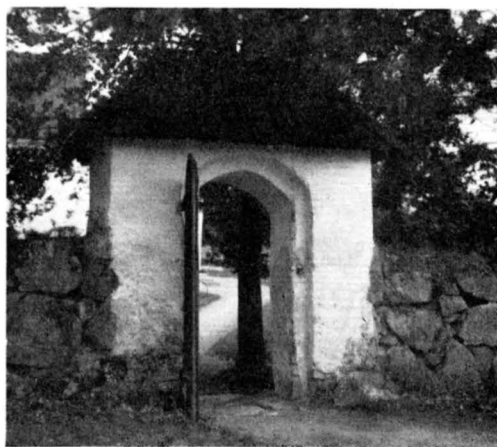
På s. sidan en rektangulär, terrasserad gravplats med en 1804 rest gravsten över kanslirådet A. F. Falkenstedt (d. 1831) och h. h. M. L. Svedenstjerna (d. 1804).

På n. sidan en knuttimrad och rödmålad bod under tegeltäckt sadeltak. I n.v. hörnet en brädfodrad och rödmålad likbod, uppförd 1943.

BODAR

KYRKOPYGGNADEN

Kyrkans långsträckt huvudparti, som har tresidig koravslutning, utgöres i v. av rester av en kärnkyrka från 1100-t., i ö. av en byggnadskropp från tiden 1774—88. Till detta huvudparti ansluter sig (jfr fig. 301) i v. ett torn från 1200-t., i n. en sakristia av okänd ålder (1500-t.?). — Materialet är i kärnkyrkan tuktad sandsten i rätt stora block, i övrigt huggen kalksten samt i omfattningar m. m. tegel.

HUVUD-
DELAR

MATERIAL

Fig. 300. Stiglucka. Foto N. Åzelius 1935.
Kirchhofpforte. Lychgate.

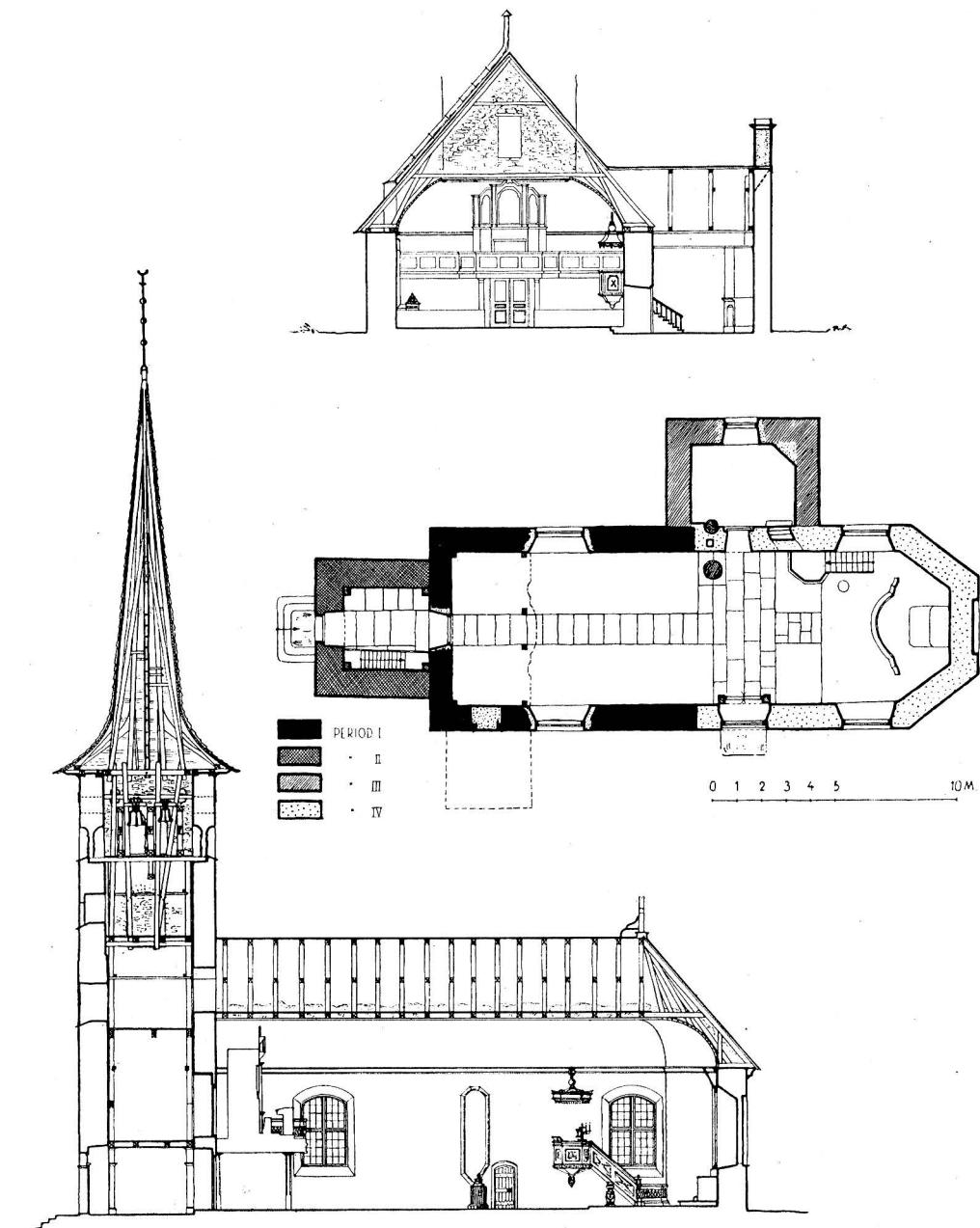

Fig. 301. Plan, längdsnitt samt tvärsnitt genom långhus och sakristia. Skala 1 : 300.
 Grundriss, Längssnitt und Querschnitt Plan, longitudinal section, and transverse
 durch das Langschiff und die Sakristei. section through nave and vestry.

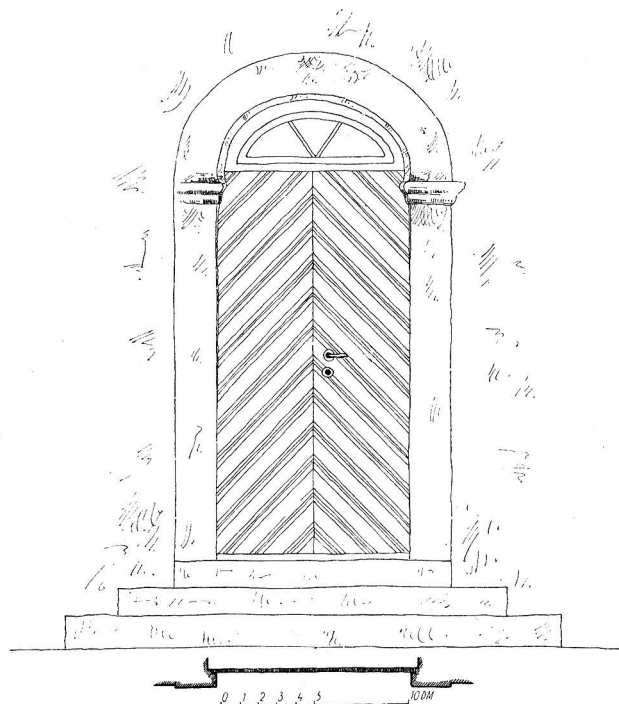

Fig. 302. Tornportalen.
Turmportal. The tower doorway.

Tornet har sockel, vilket kyrkan i övrigt saknar. Sockeln utgöres av ett framskjutande skift kalksten. — Yttermurarna äro spritputsade med slätputsade hörn och omfattningar. — De stora, rundbågiga fönstren tillkommo vid ombyggnaden på 1780-t. Nuv. glas insattes 1911. Vid altartavlans uppsättande 1797 igenmurades ett fönster åt ö. — Av ingångarna är den v. (fig. 302) genom tornet möjligen urspr., medan den s. tillhör 1780-ts stora ombyggnad. En urspr. sydportal, igenmurad men skönjbar under putsen, har funnits nära s.-v. hörnet. Den har varit hög, smal och rundbågig.¹

EXTERIÖR

I långhusets mittgång och i koret golv av kalkstensplattor, inlagt 1857—58, resp. 1911; i bänkkvarteren trägolv. — Putsade och kalkade innerväggar. — Innetaket utgöres av ett trätunnvalv, utgående från en putsad list.

INTERIÖR

Yttertaket är sedan 1863 täckt med svartmålad järnplåt. Det var dessförinnan belagt med tegel sedan 1824 och tidigare med spån. På korets nockspets står ett kors, som 1795 kläddes med koppar.

YTTERTAK

¹ Ett blottande av denna portal skulle, i anseende till kyrkans ålderdomlighet, vara av alldeles särskilt intresse.

Fig. 303. Interiör mot ö. Foto S. Lindskog.
Inneres gegen O. Interior facing E.

»KÄRNKYR-
KAN» OCH
TORNET

Av »kärnkyrkan» äro endast långhusmurarna bevarade. Gränsen mellan dessa och 1780-talsbygget markeras av en genomgående stötfog, märkbar även i putsytan. Tornet utgör en tillbyggnad till kärnkyrkan, vilket framgår därav, att i de båda nedre tornvåningarna de tillbyggda murarna stå stumt mot kärnkyrkans v.-gavel.

Tornet (fig. 301, 304) är byggt av sandsten och kalksten, väl huggen och lagd i jämna skift. I de båda nedre våningarna samt i nedre hälften av tredje våningen äro fogarna invändigt markerade genom ritsning (fig. 305), som ovan den angivna höjden upphör, dock utan att detta betecknar något avbrott i byggets gång utan endast att man i de övre våningarna i någon mån frångått kravet på prydighet. Fogstrykningen är nämligen genom hela detta parti fullt homogen och utan skiljande skarvar.

Portalen (fig. 302) i v. fasaden är med största sannolikhet urspr., ehuru detta ej med nuv. tjocka putsöverdrag kan med full bestämdhet avgöras. Den är rundbågig och har enkla, rundade impostlister. — I övrigt ha de båda nedre våningarna inga muröppningar annat än en uppbruten sådan, som för till orgelläktaren. — Nuv. tredje våningen har åt n., s. och v. igenmurade smala bågöppningar samt inåt långhusvinden en med rakspetsigt valv avtäckt glugg. — Fjärde och femte våningarna ha åt alla

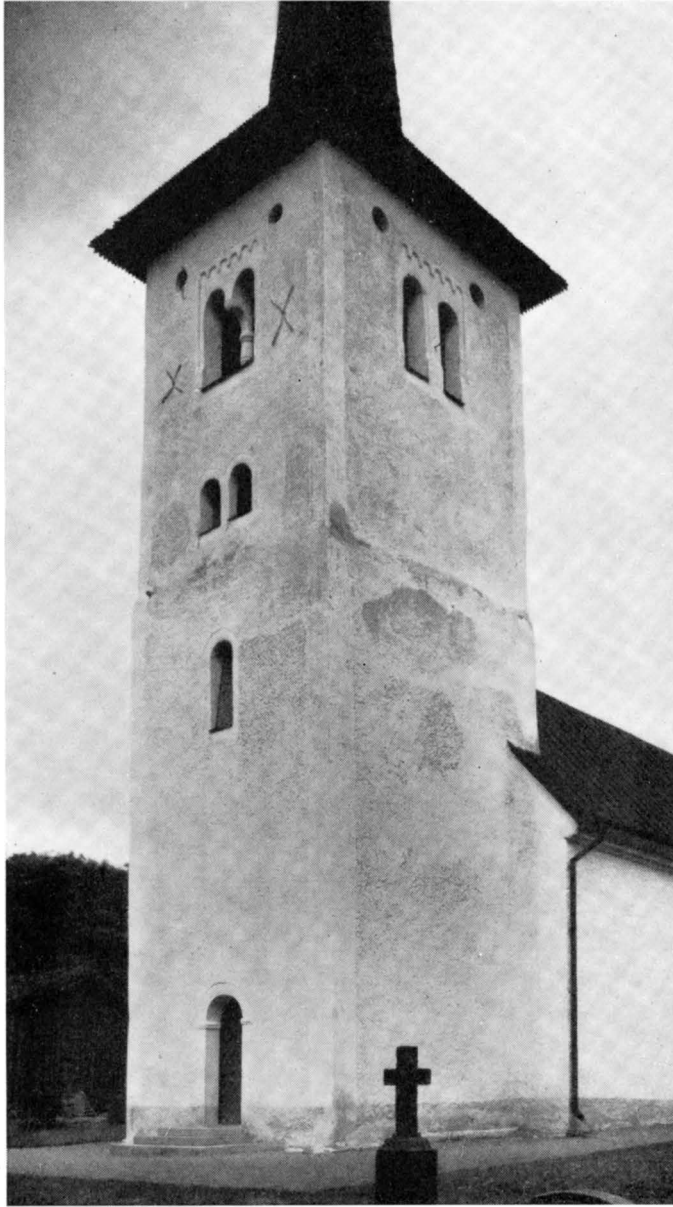

Fig. 304. Tornet från s. v. Foto N. Åzelius 1935.
Der Turm, von SW gesehen. The tower from S. W.

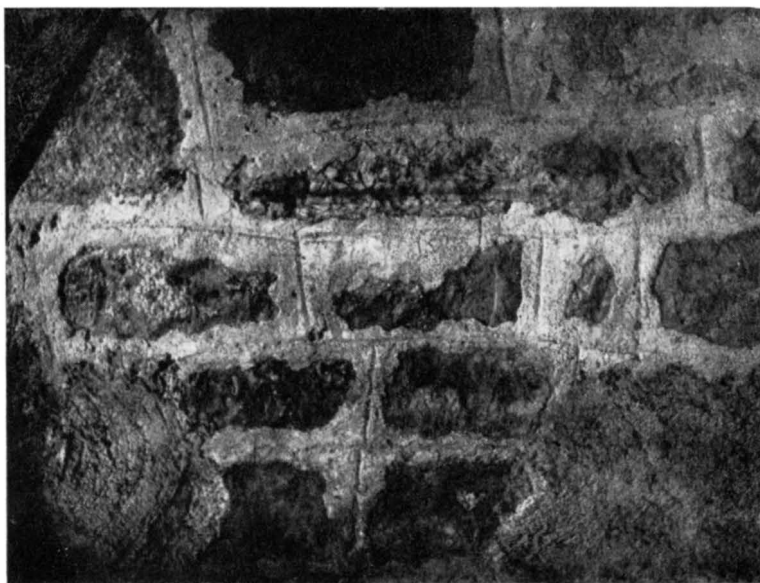

Fig. 305. Kvaderritsning i tornets tredje våning. Foto S. Mörner 1922.
 Quaderzeichnung im dritten Stockwerk des Turmes. Ashlar treatment in the 3rd floor of the tower.

fyra sidorna större muröppningar. De undre fyra av dessa täckas av rundbågar och synas ha haft öppningen i yttre murlivet avdelad med en slät, av välhuggen sten murad, fyrkantig liten pelare, uppbärande tvenne smärre rundbågar. En dylik glugg är bevarad i v., ehuru nedtill något förminskad genom inmurning; alla de andra tre gluggarna äro helt igenmurade. — Översta våningens gluggar (fig. 306) äro två å vardera sidan. De äro ej som gluggarna i våningen inunder förenade parvis inåt i en gemensam båge utan bilda en enhet genom att mellanväggen utgöres av en profilerad kolonnett, vilken med ett kraftigt, tvåsidigt utspringande kapitalparti bär upp de bägge bågar. — Ovanför dessa bågar, vilka utåt omfattas av blindingar med rundbågsfris, finnes ytterligare en rad gluggar, små, cirkelrunda, anbragta två å varje sida (jfr fig. 304 och 307). De äro ganska egendomligt konstruerade. När detta parti av tornet byggdes, har man i muren, ungefär mitt i densammas tjocklek, inlagt träankare som löper runt hela murkronan. Denna stock blir synlig i var och en av de runda gluggarna, vars nedre hälft den motsvarar. I varje glugg är stocken urkarvad efter rundningen, om urspr. eller ej är svårt att avgöra. Gluggarnas yttre omfattning utgöres av en på kant ställd kalkstensskiva, vari rundningen är uthuggen. Den inre avtäckningen bildas i de flesta av gluggarna genom en stenskiwa; i några fall äro avtäckningarna konstruerade såsom valv.

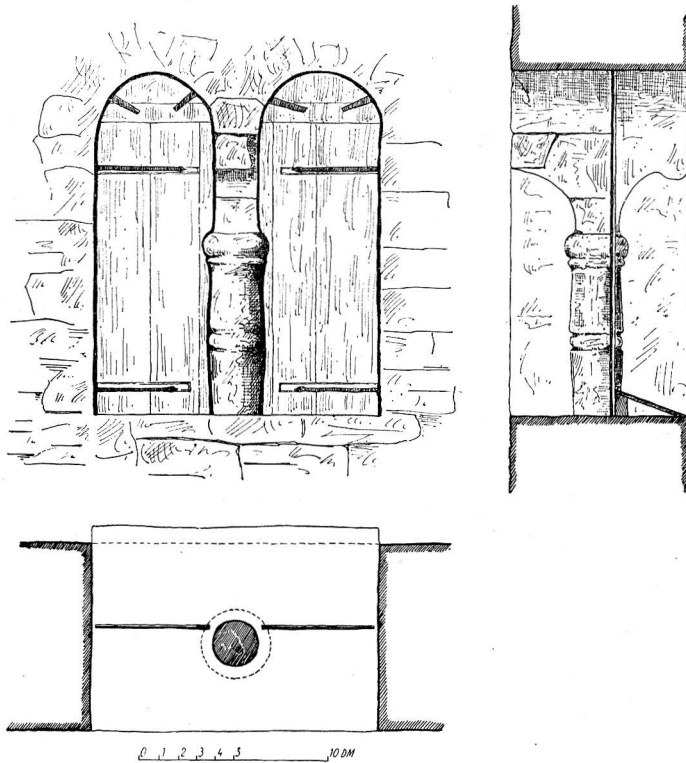

Fig. 306. Översta tornvåningens ljudgluggar med kolonnetter.

Schallöffnungen der obersten Turmstube mit Säulchen. Sound-holes with shafts, top floor of the tower.

Fragment finnas i behåll av 3 st. kolonnetter (fig. 308), vilka urspr. torde ha varit placerade i de mellersta tornvåningarnas muröppningar.

Tornets bjälklagsresning är ej urspr. utan samtidig med tornspiran. Denna uppsattes 1707 av tornresaren Magnus Reng samt spånkläddes, tjärades och försågs med kors, knappar och stjärna. Ett 1827 väckt förslag »at aldeles borttaga tornspitsen och från tornmuren låta uppföra en icke hög resning» föranledde ingen åtgärd.

Sakristian har trägolv, putsade väggar och svagt spetsat tunnvalv av sten. I n. SAKRISTIAN muren ett tämligen stort, stickbågigt fönster med galler av smidesjärn. Fönstret upptogs 1760 i st. f. en liten glugg på ö. sidan, som samtidigt igenmurades. I den 1713 utvidgade muröppningen mellan koret och sakristian en dörr, förfärdigad av järnplåtar, nitade på en stomme av fyrkantjärn. Förr var uppgången till predikstolen förlagd till sakristian. Denna öppning är nu delvis igenmurad och delvis apterad till förvaringsrum. Vinden ovan sakristian är otillgänglig. Yttertaket är plåttäckt.

Kyrkan uppvärms av en kamin. I sakristian en gjutjärnsugn av bergslagstyp; tidigare var en kakelugn uppsatt i n.-ö. hörnet.

UPP-
VÄRMNING

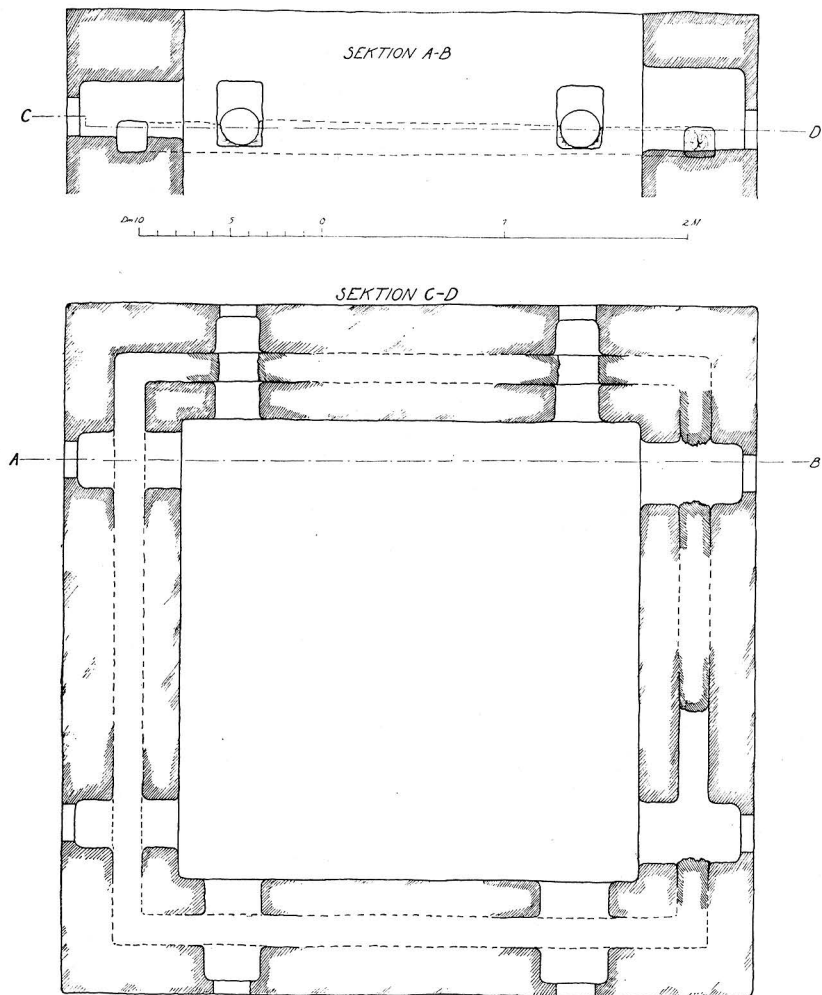

Fig. 307. Översta tornvåningens runda gluggar: upptill tvär- och nedtill plansektion.

Runde Öppningen des obersten Stockwerkes im Turm; oben Querschnitt, unten Grundriss. Apertures, top floor of the tower; above: transverse section, beneath: plan section.

BYGGNADSHISTORIA

KÄRN-
KYRKAN

Av den äldsta stenkyrkan i Hovsta äro endast långhusmurarna bevarade. Huru koret varit utbildat, om det haft absid eller rak altavvägg, kan ej avgöras. Det urspr. korets mått torde däremot kunna på ett ungefär bestämmas. En förslagsritning (fig. 309) till den stora ombyggnaden på 1780-t. visar nämligen, att sakristian ej byggdes

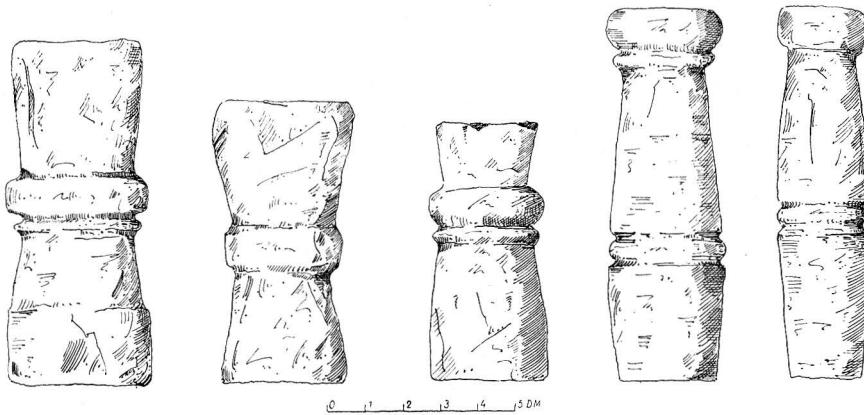

Fig. 308. Kolonnetter från tornets muröppningar: de 3 fragmentariska t. v. från numera igenmurade öppningar, de 2 t. h. från översta tornvåningens ljudgluggar.

Säulchen der Maueröffnungen des Turmes: die drei fragmentarischen links gehören zu den jetzt zugemauerten Öffnungen, die zwei rechts gehören zu den Schallöffnungen des obersten Stockwerkes im Turm.

Shafts from the tower windows: the 3 fragments to the left from openings now blocked up, the 2 to the right from the sound-holes at the top floor.

i detta sammanhang utan övertogs från ett äldre kor. Detta synes ej ha haft det nuv. korets bredd utan har varit smalare, eftersom de nya murarna behövde föras fram ända till den gamla långhusgaveln. Om man antar, att sakristian — såsom vanligt är i närkiska kyrkor — murats i flykt med det äldre korets ö.-gavel, är det lätt att rekonstruera ett romanskt, smalare kor.

Kärnkyrkan (jfr fig. 301 och 314) har varit byggd av tuktad sandsten, vars behandling — framför allt med hänsyn till den ovanligt ringa murtjockleken (c. 80 cm) — utgör ett tecken på större ålderdomlighet än vanligt är bland häradets kyrkor. Kärnkyrkan torde med stöd av murningstekniken kunna dateras till 1100-ts f. h. Dess urspr. s.-portal finnes, som ovan s. 351 nämnts, bevarad under fasadputs.

Tornet är yngre än kärnkyrkan, ehuru dock av romansk typ. Det erbjuder — eller rättare: kunde erbjuda, nämligen om putsen avlägsnades — en parant arkitektonisk anblick, ganska enastående i sin eleganta, smäckra resning. Man erinras inför denna anblick om kontinentens romanska torn, prydda med kolonnettgallerier i flera våningar. Tornet i Hovsta är också att betrakta såsom en nordisk avläggare av dylika skapelser. Den hopkrympta rundbågsfrisblinderingen, där man tappat bort tanken på att de flankerande murfälten skola vara lisener, visar bäst avståndet från förebilderna och friheten i handhavandet av motiven. Svårförklarliga äro de s. 354 beskrivna runda gluggarna i översta tornvåningen. Utåt ha de framträtt såsom dekorativa fasad-element, men deras konstruktion visar även på någon annan användning. Möjligen har här någon tillfällig, hängande dekoration — fanor el. dyl. — skjutits ut på stänger, varvid de inlagda stockarna varit avsedda att stödja fanstängerna.

TORNET

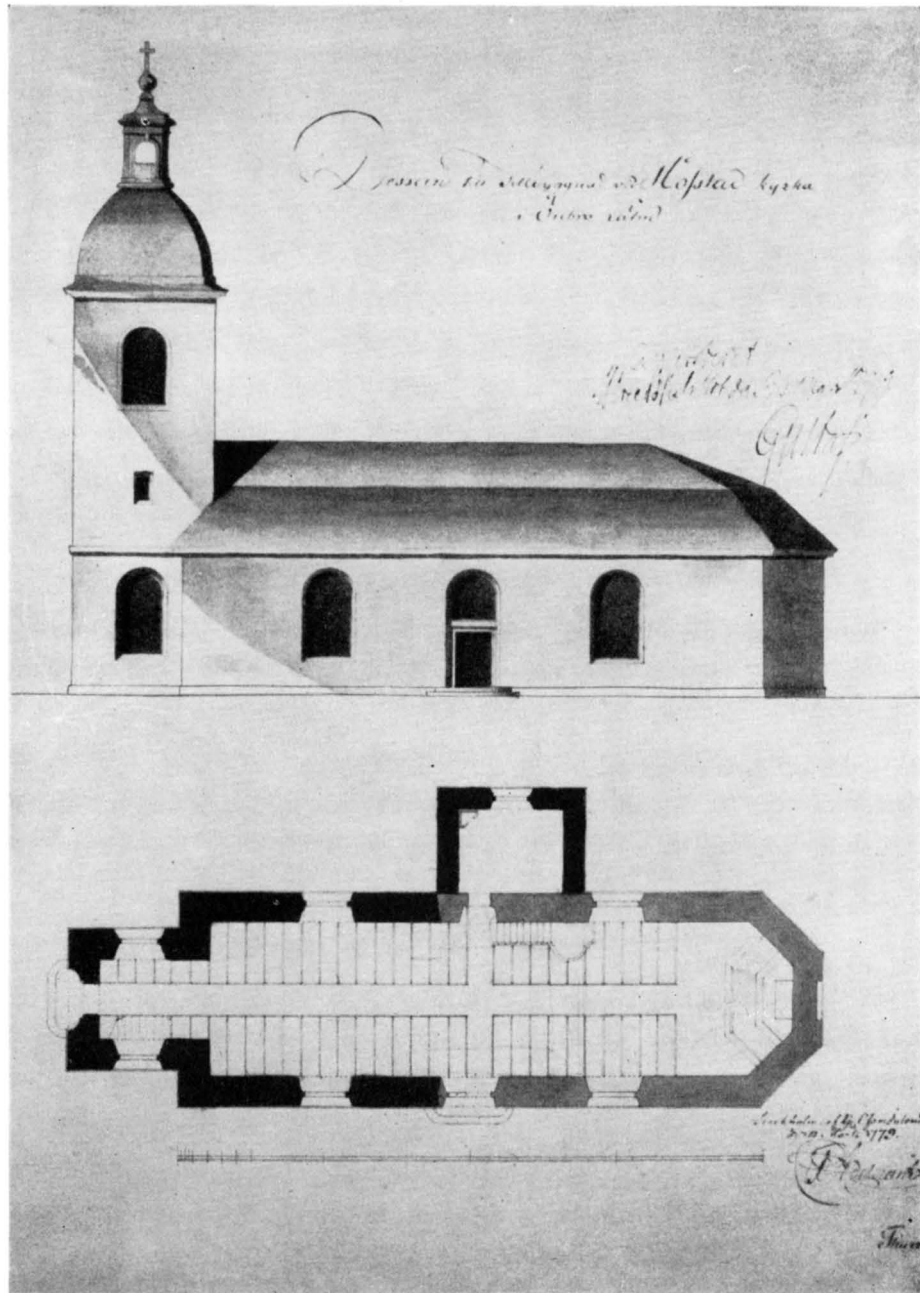

Fig. 309. Förslagsritningar till kyrkans ombyggnad, sign. C. F. Adelcrantz 10/3 1779, approberade av Gustav III 25/3 s. å.: fasad mot s. samt plan, utvisande den äldre kyrkans torn, långhus och sakristia jämte föreslagen tillbyggnad åt ö.

Entwurf zu dem Umbau der Kirche, sign. C. F. Adelcrantz, 1779. Fassade gegen S. und Grundriss mit dem ältesten Turm der Kirche, dem Langschiff, der Sakristei und dem vorgeschlagenen Anbau gegen O.

Proposal for the rebuilding of the church, signed by C. F. Adelcrantz in 1779; façade towards S., and plan showing the tower, nave and vestry of the other church and a proposed enlargement to E.

Fig. 310. Fot till dopfunt av kalksten. 1100-t.
Foto N. Åzelius 1935.

Fuss eines Taufbeckens aus Kalkstein. 12. Jahrhundert. Foot of limestone font. 12th century.

Närmast besläktade med Hovstatornet äro tornen i Gällersta¹ och Mosjö (jfr s. 202 o. f.), likaså tornen till östgötakyrkorna Elvestad och Hagebyhöga (det sistnämndas kolonnettåvning nu riven). Dessa torn utgöra en av allt att döma ganska sen romansk byggnadsgrupp och torde böra dateras till tiden omkr. 1200. Likheten mellan de om engelskt inflytande vittnande kolonnetterna i Hovsta och tornet å Sankt Per i Sigtuna² har påpekats, men kan knappast vara avgörande gentemot tornets slanka resning och rika artikulering, vilka tydligt förutsätta andra, yngre mönster.

Av tillbyggnader till medeltidskyrkan har ovan omtalats sakristian, vars urspr. fönsterglugg tyder på tämligen hög ålder (1500-t.?). Framför den urspr. s.-portalen fanns ett vapenhus, likaledes uppfört vid okänd tidpunkt. Det omtalas bl. a. 1683 och 1774, då dess borttagande — verkställt tio år senare — beslöts.

År 1774 väcktes förslag att utvidga kyrkan genom att framdraga murarna »östan circa 8 alnar, der choret skulle bli», d. v. s. man avsåg att ersätta det gamla, smala koret med en östlig utbyggnad av långhusets bredd. Den tidigare i Axberg verkamme murmästaren Berg (jfr ovan s. 332, not 1) fick i uppdrag att »med första opgifva afritning». Sedan grunden till det nya bygget lagts, avbröts emellertid — med anledning av 1776 års förordning om publika byggnader, som stadgade att alla arbeten vid offentliga byggnader skulle granskas av överintendentsämbetet och approberas av kungl. maj:t — arbetet. Sedan nya ritningar (fig. 309), signerade av överintendenten C. F. Adelcrantz, 1779 anlönt, såg sig församlingen nödsakad taga ställning till ett helt nytt ombyggnadsförslag. Enligt detta skulle kyrkan »i längden ökas

SENARE ME-
DELTIDA
TILLBYGG-
NADER

OMBYGG-
NADEN
1774—88

¹ Jfr LUNDBERG-WALDÉN, Tornet i Gällersta, s. 31 o.f., samt LUNDBERG, Byggnadskonsten, s. 386 o.f.

² Jfr CORNELL, Sigtuna och Gamla Uppsala, s. 87.

ALTARE,
ALTAR-
PRYDNADER

Fig. 311. Dopfund av trä, för-
färdigad av klockaren Gillberg.
1796. Foto S. Mörner 1922.
Taufbecken aus Holz, 1796.
Wooden font, 1796.

PREDIKSTOL

TIMGLAS

BÄNKIN-
REDNING

LÄKTARE

wijd och utdragas 10 alnar längre än gamla projectet och ritningen utstakade». Vidare skulle tornet förses med låg huv och helt omdanade ljudgluggar. Förslaget ställde sig för kostsamt, och en ansökan att få begagna den redan lagda grunden bifölls 1783. Härigenom undgick tornet en ombyggnad, som skulle totalt ha utplånat dess urspr. stilkaraktär. Vapenhuset och ö.-gaveln revos, och det tresidigt avslutade korpartiet tillbyggdes. Nya fönster uppbrötos, och det nuv. innertaket inlades. Arbetet avslutades 1788.

Tornet genomgick 1833 en grundlig reparation, varvid ljudgluggarna försågos med träluckor. — Invändiga restaureringar ha förekommit 1892 och 1911.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare av trä från 1894. — Från ett äldre altare härrör trol. ett å altarringen applicerat, i trä snidat emblem: kalk i strålkran. — Altartavla (fig. 303), o.p.d., framställande Kristus på korset, sign. HANSON.¹ H 300, B 200. Inom snidat och förgyllt träram, B 21. Uppsatt 1797, reoverad 1860 av Wilhelmina Lagerholm.² — Den förutvarande altarprydnaden — »en gl. altaretafla» — som 1714 reparerats »med gull och färger», skulle 1795 uppsättas »på något tjeneligt ställe»; den finnes ej längre i behåll. — Flyttbar altarring från 1894.

Predikstol (fig. 303), enkelt arbete från 1830- eller 1840-t., 1911 målad ljusgrön med förgyllda listverk och sniderier. — En äldre predikstol, som förgylldes 1797, hade enl. inv. 1830 »4 målade Billder ikring och rum för den 5:te». — Timglas i ställ av snidat och förgyllt trä. Anskaffat 1766 och monterat å »then gamla ljusestaken», en ståndare av malm med tvåpipig ljusarm. H 60.

Nuv. öppna bänkar från 1911, målade i gulgrön färg. Den slutna bänkinredningen slopades 1892. Vid en bänkdelling 1694 omtalas 11 bänkar framför och 9 nedanför tvärgången ävensom bänkar i tornet. Ny bänkinredning 1758.

I långhusets v. del läktare, förändrad 1892 och 1911. Ett över s. ingångens vindfång (byggt 1911) uppsatt emblem — kors med INRI och sol — var enl. inv. 1830

¹ Anders Johan Hansson, f. 1770, d. 1833. H. tillhörde de fem första elever, som Fredenheim lät kopiera i den Tessinska handteckningsamlingen (Looström, Den svenska konstakademien 1735—1835, s. 377).

² Porträtt- och genremålarinna, f. 1826, d. 1917.

Fig. 312. Oblatask, silver, skänkt av lagman Johan Gyllenadler. C. 1700. Foto G. Rohlén 1944.
 Hostienbehälter, Silber, Silver wafer box, presented
 geschenkt um 1700. about 1700.

urspr. »på muren bakom Läcten upsatt». — Nuv. orgel från 1911 med fasad från en äldre orgel, inköpt 1892 från Riseberga.¹ En av klockaren i socknen Andreas Hellberg² 1839 förfärdigad orgel försålde 1892 till Ö. L. M.

ORGEL

Nummertavlor, 2 st., i ovala ramar med krön av lagerfestonger och bandrosett. H 109. Gåva trol. i samband med kyrkans ombyggnad på 1780-t. av assessor Frans Joachim von Aken³ i Örebro. — En i inv. 1773 upptagen nummertavla finnes ej mer i behåll.

NUMMERTAVLOR

Av en medeltida dopfunt av ljus, kornig kalksten finnes foten (fig. 310) bevarad. Under den vulst, som bildat underlag för cuppan, äro huggna tre snett insatta ansiktsmasker. Uttömningshål. H 32. D upptill 47. 1100-t.⁴ — En dopfunt av trä (fig. 311) förfärdigades 1796 av klockaren Gillberg.⁵ Den var 1819 »blåmålad med förgyllning». — Dopskål, silver. Av samma typ som den samtida dopskålen i Axberg, jfr s. 338, fig. 291. Enl. stplr tillv. 1796 av Stephan Halling i Örebro. H 16,5.

DOPFUNTAR

DOPSKÅL

¹ Från »Sveriges äldsta bönhus», uppfört 1855 vid Riseberga herrgård i Edsbergs sn.

² Ett fickur i Ö. L. M., sign. »Andreas Hellberg Hofsta», vittnar om H:s mångkunnighet.

³ Den berömda apotekaren och uppfinnaren av eldsläckningsämnet, som tillverkades vid Tjusebotorp i Hovsta sn.

⁴ Jfr ROOSVAL, Dopfuntar i Statens Historiska Museum, s. 35. Närmaste jämförelseobjekt är den till tiden 1145—75 daterade funten från Bara i Skåne (S. H. M., inv.-nr 6477).

⁵ Densamme utförde på 1790-t. en likadan funt för Axbergs k:a, jfr ovan s. 335.

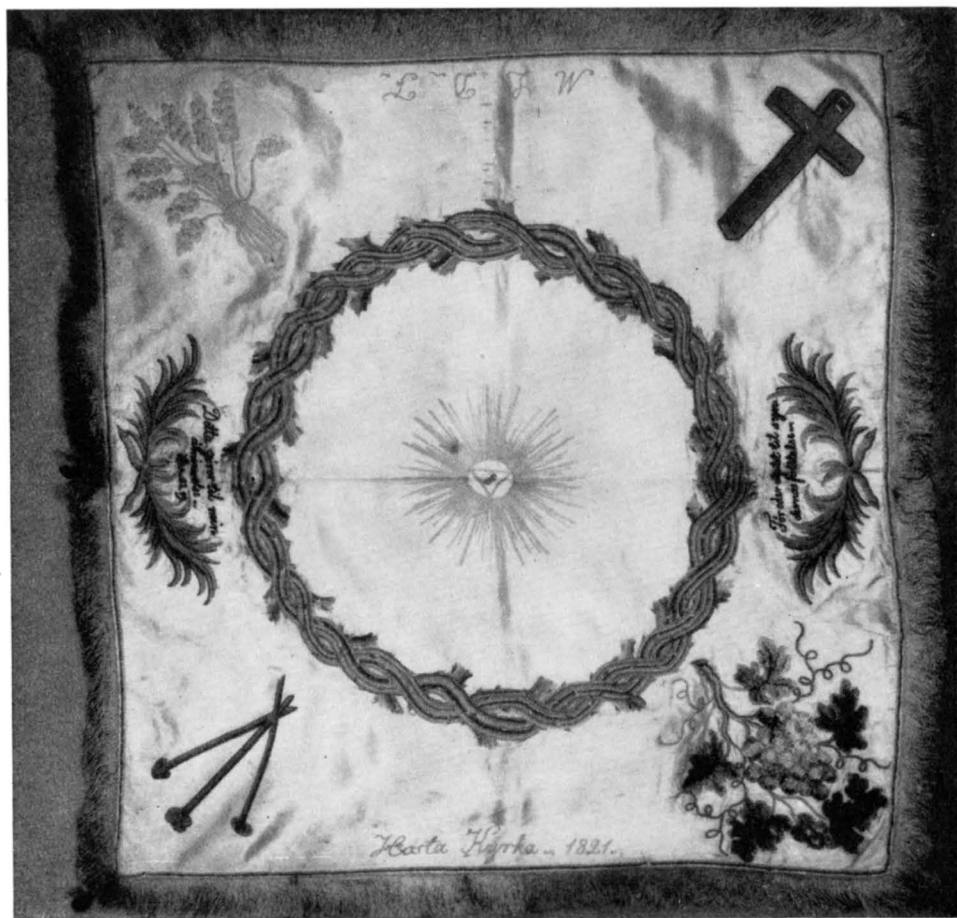

Fig. 313. Kalkduk.
Kelchtuch. Chalice cloth.

NATTVARD-
KÄRL

Kalk, delvis förgyllt silver. Dat. 1726 och enl. stplr tillv. av Lars Beckman d. ä. (1712—48) i Örebro. H 20. — Paten, delvis förgyllt silver. I mitten graverad framställning av madonnan med barnet. Runt brättet inskr. i minuskler: AVE / M / ARIA . / GRA / CIA . PLENA . DOMINUS . TECUM . BENEDICTA . TU . I / N / . / M / ULIE / RI / BUS. D 14,5. Trol. svenskt arbete från 1400-ts m. — Oblatask (fig. 312). Driven och graverad dekor: å locket Bebådelsen, å kanten blad- och blomslinga. H 6,5, B 20. Skänkt av lagman Johan Gyllenadler, f. 1669, d. 1718. — Vinkanna, delvis förgyllt silver. Enl. stplr tillv. av Thomas Beckman d. y. (1727—59) i Örebro. H 28. Inköpt 1820. — Vinkanna, tenn. Enl. stplr tillv. 1808 av Jonas Fryberg i Örebro. H 29. — Vinflaska, tenn. Oläsbara stplr. H 32. Upptagen i inv. 1773. — Socken-

budstyg, kalk och paten av silver; läderfodral. Enl. stplr tillv. 1773 av Pehr Söderbom i Örebro. Kalkens H 12,5. Patenens D 7,5. — I RÄK. 1733—34 upptages »En ny socknebudsfaska ähr kiöpt af Teengjutaren M:r Hedenbom¹ uti Örebro». — I INV. 1773 upptages en nu förkommet »credens» av koppar.

Brudkrona, förgyllt silver. 1945.

BRUDKRONA
BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskronor: 1) Malm, för 16 ljus. Barocktyp. H 135. — 2) Mässing, för 12 ljus. Barocktyp. H 35. Båda kronorna upptagna i INV. 1772. — 3) För 6 ljus. Glob av bronserat trä, två blå glaskulor, mässingsring med ljusarmar. Enl. inskr. skänkt 1828 »af C. H. S. och M. C. U. från Hofstaby». H 80. — 4) Pressad mässing med glasprismor. Skänkt 1861 av P. Östlund i Slätten och Jan Jansson i Kumla. H 93. — Ljusplåtar: 1) 2 st., mässing. Driven och punsad dekor. H 63. Före 1773. — 2) 2 st., förnicklad plåt. Sockenarbete från 1806. — 3) 10 st., från 1891 och 1911. — Kandelaber, mässing, sjuarmad, från 1911. — Ljusstakar: 1) Malm, för 3 ljus. H 60. 1700-ts b. — 2) 2 st., tenn, för 2 ljus. Enl. inskr. skänkta 1807 av färgaren Olof Hofgren i Västerås. H 41,5.

Antependium (?), brunröd sammet utan ornering L. 175, B 82. — Antependium, rött ylletyg, från 1895. — Kalkdukar: 1) Vitt siden med silkesbroderier och spetsar. B 50. 1700-t. — 2) (Fig. 313), vit sidensars med silkesbroderier och inskr.: M.L.D.F. — HOVSTA KYRKA 1821. 47×50. — Mässhakar: 1) Brunrött siden med silvergaloner. L 110. Trol. identisk med en i INV. 1773 upptagen »gl. röd mässhake med smala gullgaloner». — 2) Svart sammet med silvergaloner och broderier. Inköpt 1772 i Stockholm. L 108. — 3) Vitt broderat siden. Libraria 1945. — Av kyrkans försvunna textilier må nämnas: »2 stycken gamla mässhakar, aldeles obrukbara; 2 stycken gl: och aldeles söndriga» (INV. 1773); »En hvit mässhake, försäld» (INV. 1819); »Et blekrött altarekläde af Damast hwaruppå är en bred Silfwer och en smal gullgalon; altaredukar med spetsar omkring; Ett hyende, som ligger på altaret är af rött damast på ena sidan och svart på den andra» (INV. 1773); »Ett gl: altarkläde användt till Rullgardiner för södra fenstret; 2:ne st. Mäskjortor gla: och söndrige» (INV. 1819). — Håv, inköpt 1772 i Stockholm. Pungen klädd med svart sammet och silvergaloner. L 182. — Håv, inköpt 1816. Pungen klädd med svart sammet och silvergaloner. L 177,5. — INV. 1773 upptager »en gamäl röd Hof».

TEXTILIER

Av kyrkans båda klockor är storklockan enl. inskr. omgjuten 1916 av K. G. Bergholtz i Stockholm. Den förutvarande klockan, vars inskr. återupprepats, göts 1762 av Pehr Peträus i Örebro. H 94. Lillklockan är enl. inskr. gjuten 1872 av F. M. Bergholtz i Stockholm. H 80.

KLOCKOR

I vapenhusets golv, till större delen dold av läktartrappan, ligger en gravhäll med reliefdekor och oläsbar inskr. ADELIGA GRAFVAR uppger: »Uti Hofwestad finnes en murad graf fram i choret hwarest ligger begrafwen lagmannen Johan Gyldenadler — — thess andra fru Maria Liljeström ligger här — — Samma graf hörer nu till Brukspatron Pehr Swedenstierna, boende på Kåföö sätesgård.»

GRAV-
MINNEN

¹ Anders Hedenbom d. ä., mästare i Örebro 1721—48.

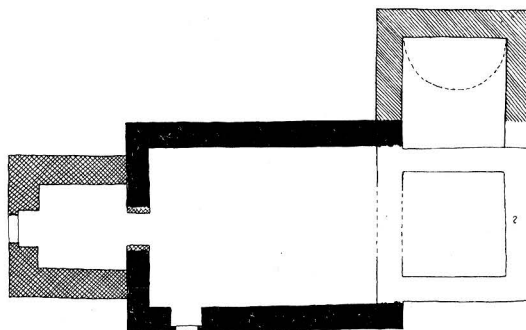

Fig. 314. Plan av medeltidskyrkan (jfr fig. 309) före ombyggnaden 1774—88.
Grundriss der mittelalterlichen Kirche. Plan of the medieval church.

TAVLOR

Porträtt av Karl XI och Karl XII, 2 st. o. p. d., original av David Klöker Ehrenstrahl¹ i ovala, skulpterade ramar; sedan 1875 dep. i Södermanlands fornminnesförenings museum i Strängnäs. Dagtans H 81, resp. 99, B 64, resp. 100.

I vapenhuset är sedan 1911 uppsatt en målad minnestavla över kyrkans byggnadshistoria.

MÖBLER O.
ÖVR. IN-
VENTARIER

Brudbänk, ommålad 1911 och uppställd i koret. Bygdearbete från tiden före 1773. Urspr. dekor bl. a. snidad fjällornering å armstöden. H 89, B 118. — Ovalt bord på svarvade ben med slåar. Ommålat 1911. H 88. — Stolar, 2 st., gustavianska, ommålade 1911 och då klädda med röd schagg. H 96,5. — »2:ne st. klädda karmstolar», upptagna i INV. 1819, äro numera förkomna.

Oblatjärn, vanliga typen. L 75.

1733—34 betalas 5 daler till kyrkvärden »för en ny Timesteen samt för det han upsattes på armbösesstäcken»; varken solvisaren eller fattigbössan finnes numera i behåll. — »Som församlingens kyrkovaktare hittills icke haft någon öfwerRäck», inköptes 1793 en dylik, numera förkommen.

SAMMANFATTNING

I. Kyrka, byggd av sandsten, bestående av rektangulärt långhus med smalare, trol. rakslutet kor. Urspr. s.-portal bevarad under nuv. fasadputs. 1100-ts f. h.? Dopfuntsfot, 1100-t.

II. I v. tillbygges ett torn av kalksten. Muröppningar i tre våningar, balusterformade kolonnetter, rundbågsfrisblindering m. m. röja inflytande av kontinental romansk arkitektur. C. 1200. Senare tillbyggas på n. sidan en sakristia — 1500-t.? — och framför s. ingången ett vapenhus. Paten, 1400-ts m.

III. Vid en ombyggnad 1774—88 förlänges kyrkan och erhåller tresidigt avslutat korparti; vapenhuset rives. Trätunnvalv ersätter tidigare trol. öppen takresning i långhuset. Ny inredning. Altartavla av A. J. Hansson 1797. Invändiga reparationer bl. a. 1892 och 1911.

¹ Flera repliker — bl. a. å Gripsholm — av dessa porträtt kända; jfr STRÖMBOM, Svenska kungliga porträtt i Svenska porträttarkivets samlingar, I s. 291 ff. o. 334 ff.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Sandsteinkirche, bestehend aus einem rechteckigen Langhaus mit schmalere, vermutlich gerade abgeschlossenen Chor. Ursprüngliches Südportal ist unter dem jetzigen Fassadenputz erhalten. Erste Hälfte des 12. Jahrhunderts? Taufsteinfuss, 12. Jahrhundert.

II. Anbau eines Westturmes aus Kalkstein. Maueröffnungen in 3 Geschossen, balusterförmige Kolonnetten, Rundbogenfriesverblendung usw. verraten den Einfluss kontinentaler romanischer Architektur. Ca. 1200. Später — 1500? — wird an der Nordseite eine Sakristei und vor dem Südeingang eine Vorhalle hinzugebaut. Patene, Mitte des 15. Jahrhunderts.

III. Bei einem Umbau wird die Kirche 1774—88 verlängert und erhält eine dreiseitig abgeschlossene Chorpattie; die Vorhalle wird abgerissen. Im Langhaus ersetzt ein Holz-Tonnengewölbe den früher vermutlich offenen Dachstuhl. Neue Einrichtung. Altargemälde von A. J. Hansson 1797. Innere Reparaturen u. a. 1892 und 1911.

SUMMARY

I. Early in the 12th century (?) a sandstone church was built. It consisted of a nave with a narrower and possibly rectangular chancel. The original south doorway remains beneath the plastered front. Font base, 12th cent.

II. About 1200, a limestone tower was built to the west. It had light-holes and other apertures throughout several storeys. Here, the architecture reveal Continental Romanesque influence. Later — perhaps during the 16th cent. — a vestry was built to the north, and a porch to the south. Paten: mid-15th cent.

III. Rebuilding took place during 1774—88. The church was lengthened and provided with a three-sided east wall. The porch was pulled down. Wooden barrel-vaults replaced earlier rafters — which were probably open — in the nave. New fittings were acquired. Altar-piece by A. J. Hansson, 1797. Interior repairs were carried out in 1892 and 1911.

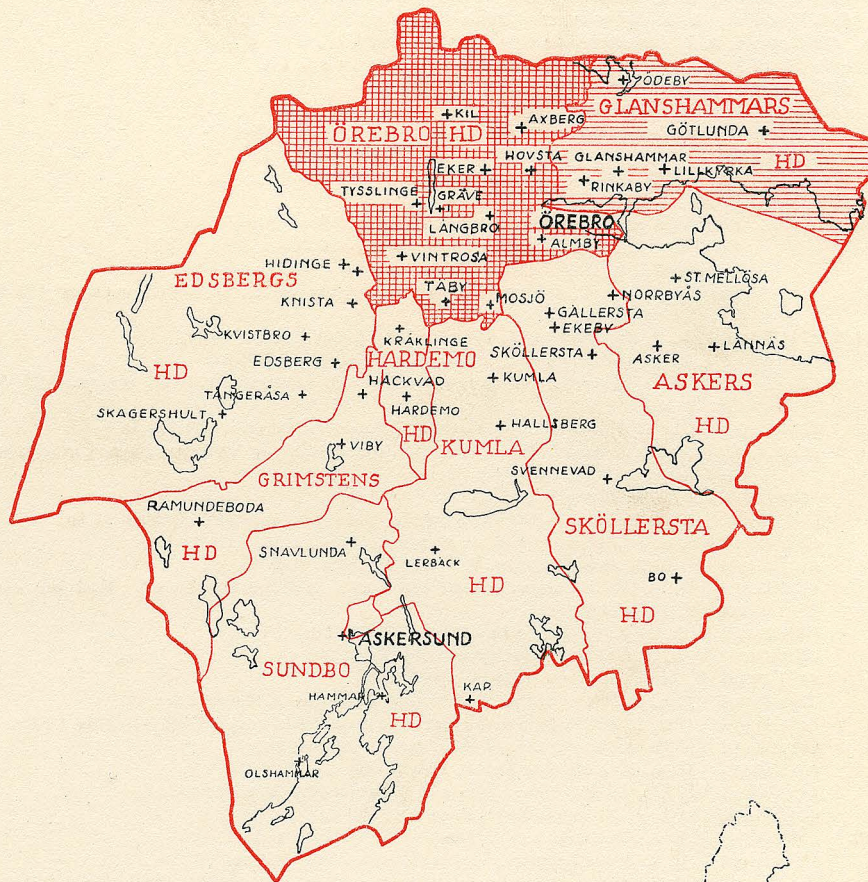
SVERIGES KYRKOR

föreliggande följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
 » (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
 » (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
 » (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
 » (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
 » (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
 » (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
 » (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. 17 kr.
 » (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingståde). Pris 4 kr.
 » (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting*, (Tingståde). Pris 5: 50.
 » (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
 » (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
 » (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
 » (42) Band II. *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
 » (54) Band III. *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
 » (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
 » (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
 » (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
 » (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I
 Pris 10 kr.
- STOCKHOLM (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
 » (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
 » (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I.
 Pris 20 kr.
 » (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
 » (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 1. Fast inredning, inventarier och gravminnen.
 Med register till Bd II. Pris 38 kr.
 » (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
 » (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med reg. till Bd III. Pris 14 kr.
 » (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
 » (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
 » (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka, S:t Stefans kapell*. Med register till
 Bd IV. Pris 10 kr.
 » (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
 » (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
 » (60) Band V, h. 3. *Matteus Kyrka*. Pris 4 kr.
 » (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
 » (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
 » (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
 » (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
 » (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
 » (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 10 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
 » (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
 » (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd 1. Pris 16 kr.
 » (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekind's härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
 » (14) Band I, h. 2. *Bankekind's härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
 » (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
 » (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
 » (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
 » (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
 » (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
- MEDELPAD. (30) Band I, h. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
 » (47) Band I, h. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
 » (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
 » (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Pris 12 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.

SVERIGES KYRKOR

NÄRKE

 PUBLICERAT
OMRÅDE

 UNDER UT-
ARBETNING